

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ АМЕРИКАНІСТИКИ

АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРІЯ ТА ПОЛІТИКА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

2020 – № 9

**ЖУРНАЛ ВИДАЄТЬСЯ ЗА ПІДТРИМКИ
«УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ АМЕРИКАНІСТИКИ»**

Висловлюємо високу повагу і щире подяку за підтримку журналу та спонсорську допомогу:

*- Миколі Сайчуку;
- Вікторії Малько.*

Саме завдяки вам журнал має можливість виходити регулярно та ставати якіснішим!

**Американська історія та політика: науковий журнал. –
№ 9. – К., 2020. – 163 с.**

ISSN 2521-1706

УДК 94+32

***Висвітлюються історія США, Канади, країн Латинської Америки,
Карибського басейну, їхня зовнішня та внутрішня політика, міжамериканські
відносини, етнокультурні та соціальні процеси.***

Редакційна колегія

Перга Т. Ю. к.і.н., ст. наук. співроб. (ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України») (*голова
редколегії*)

Машевський О. П. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка) (*заступник голови редколегії*)

Таран М. А. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (*заступник голови редколегії*)

Сухобокова О. О. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (*відповідальний секретар*)

Коваль А. П. к.і.н., ас. (КНУ імені Тараса Шевченка) (технічний редактор)

Банті Р. д-р філософії (історія) (Міністерство освіти Ізраїлю, Єрусалим, Ізраїль)

Біленький С. доктор філософії (історія), доц. (Університет Торонто, Канада)

Вакарчук К. В. канд. політ. наук, доц. (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова).

Гасимли М. Джафар огли д-р іст. наук, проф. (Бакинський Державний Університет, Азербайджан)

Грищенко Т. А. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Глебов С. В. канд. політ. наук, доц. (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова).

Голдсміт Б. д-р філос. (політ. наук), проф. (Австралійський національний університет, Австралія).

Городня Н. Д. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Добронські А. Ч. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Польща)

Дубовик В. А. канд. політ. наук, доц. (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова).

Дьомін О. Б. д-р іст. наук, проф. (Одеський національний університет імені І. Мечникова)

Зихович Д. доктор філософії (історія), доц. (Університет Альберти, Канада)

Йокубаускас В. д-р гуманітарних наук (історія), старший наук. співроб. (Клайпедський
університет, Литовська Республіка)

Кожокару Л. Д. д-р іст. наук, проф. (Державний університет Молдови, Кишинів, Молдова)

Коларж П. д-р габілітований, проф. (Університет м. Констанц, ФРН)

Купчик О. Р. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Малько В. доктор філософії (історія) (Каліфорнійський університет, Фресно, США)

Мацієвський Ю. В. д-р політ. наук, проф. (Національний університет «Острозька Академія»)

Мотиль О. доктор філософії (історія), проф. (Університет Раджерз, Ньюарк, США).

Миронович Є. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Польща)

Патриляк І. К. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Полухович Ю. Ю. к.і.н. (Національний інститут історії та антропології, Мексика)

Потехін О. В. д-р іст. наук, проф. (ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»)

Рижов С. М. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Сайчук М. М. к.і.н., член правління ГО «Українська асоціація американістики»

Сава-Чайка Е. к.і.н., доц. (Вища школа міжнародних відносин і американістики, Польща)

Шевченко Н. І., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Чолій С. В. к.і.н., доц. (Національний технічний університет України «КПІ ім. Ігоря Сікорського»)

*Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (протокол №12 від 29 травня 2020 р.)*

**Науковий журнал «Американська історія та політика» включений до переліку фахових видань
України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки». (Наказ МОН України від 24.10.2017 № 1413)**

Рецензенти:

Космина В. Г. д-р іст. наук, проф. (Таврійський національний університет імені В. Вернадського);
Мартинюк А. Ю. д-р іст. наук, проф. (Інститут історії України НАНУ); Зернецька О. В. д-р політ. наук, проф. (ДУ
«Інститут всесвітньої історії НАН України»); Худолій А. О. д-р політ. наук, проф. (Національний університет
«Острозька академія»)

Адреса редакційної колегії:

01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний
факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн.

Тел. (044) 239 34 24, 066 360 00 80 e-mail: americanist2016@gmail.com ; olegmashev@ukr.net

Засновник: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Видавець: історичний факультет,
кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн. Періодичність – двічі на рік. **Свідчення про
державну реєстрацію КВ 21927-11827 Р, видане Міністерством юстиції України 12.03.2016 р.**

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV
FACULTY OF HISTORY
DEPARTMENT OF MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY
OF FOREIGN COUNTRIES
UKRAINIAN ASSOCIATION OF AMERICAN STUDIES

AMERICAN HISTORY
&
POLITICS

ACADEMIC JOURNAL

2020 – № 9

**THE JOURNAL IS PUBLISHED BY SUPPORT
"UKRAINIAN ASSOCIATION OF AMERICAN STUDIES"**

*We express profound appreciations and sincere thanks for the support of the
Journal and generous monetary donations to
Mr. Mykola M. Saichuk,
Mrs. Victoria A. Malko.*

**American history and politics: academic journal. – № 9. – K., 2020.
– 163 p.**

ISSN 2521-1706

UDK 94+32

Highlights history of USA, Canada, Latin America, Caribbean, their domestic and foreign policy, Inter-American relations, ethnocultural and social processes.

Editorial board

Perga T. Ph.D. (History), Senior Research Fellow (State Institution «Institute of World History of NAS of Ukraine») (Chairman of Editorial Board)

Mashevskiy O. Dr.habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv) (Deputy Chairman of Editorial Board)

Taran M. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv) (Deputy Chairman of Editorial Board)

Sukhobokova O. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv) (Executive Secretary)

Koval A. Ph.D. (History), Assistant Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Technical Editor)

Banti R. Ph.D (History) (Ministry of Education of Israel, Jerusalem, Israel)

Bilenky S. PhD (History), Associate Professor, (University of Toronto, USA)

Cojocaru L. Dr.habil. (History), Professor (State University of Moldova, Chisinau, Moldova)

Choliy S. Ph.D. (History), Associate Professor (National Technical University of Ukraine “KPI”)

Diomin O. Dr.habil. (History), Professor (Odessa Mechnikov National University)

Dobronski Charles A. Dr.habil. (History), Professor (University of Bialystok, Poland)

Dubovyk V. Ph.D. (Political Sciences), Associate Professor (Odessa Mechnikov National University)

Gasimli M. Jafar oglu Dr.habil. (History), Professor (Baku State University, Azerbaijan)

Glebov S. Ph.D. (Political Sciences), Associate Professor (Odessa Mechnikov National University)

Goldsmith B. Dr.habil. (Political Sciences), Professor (Australian National University)

Gorodnya N. Dr.habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Jokubauskas V. Ph.D. (History), Senior Research Fellow (Klaipeda University, The Republic of Lithuania)

Kupchyk O. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Kolarz P. Dr. habil. (History), Professor (University of Konstanz, The Federal Republic of Germany)

Hryshchenko T. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Malko W. Ph.D. (History), Associate Professor (University of California, Fresno, USA)

Matsiyevsky Yu. Dr.habil. (Political Sciences), Professor (The National University of Ostroh Academy)

Myronovych E. Dr.habil. (History), Professor (University of Bialystok, Poland)

Motyl A. Dr.habil. (History), Professor (Rutgers University, Newark, USA).

Patryliak I. Dr.habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Polyukhovych Yu. Ph.D. (History) (National Institute of Anthropology and History, Mexico)

Potiekhin O. Dr.habil. (History), Professor, Chief Researcher (Institute of World History NASU)

Ryzhov S. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Sawa-Czajka E. Ph.D. (History), Associate Professor (The Academy of International Relations and American Studies, Warsaw, Poland)

Saychuk M. Ph.D. (History), board member of the «Ukrainian Association for American Studies»

Shevchenko N. I. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Vakarchuk K. Ph.D. (Political Sciences), Associate Professor (Odessa Mechnikov National University)

Zychowicz J. Ph.D (Political Science), Associate Professor (University of Alberta, Canada)

Recommended to publishing by the Academic Council of faculty of history

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Protocol № 12 of May 29, 2020)

Reviewers: Kosmyna V. G. Sc. D. (History), Professor (Diplomatic Academy of Ukraine); Martynov A. Y. Sc. D. (History), Professor (Institute of History of Ukraine NASU); Zernetska O. V. Sc. D. (Political Sciences), Professor, (Institute of World History NASU); Khudoliy, Sc. D. (Political Sciences) Professor, (Ostroh Academy National University).

Editorial address:

01601, Kyiv, Vladimirskaya Str., 60, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries, Phone: (044) 239 34 24, e-mail: americanist2016@gmail.com ; olegmashev@ukr.net. Founder: Taras Shevchenko National University of Kyiv. Frequency of scientific journal – two times a year. **State registration certificate KB 21927-11827 P issued by the Ministry of Justice of Ukraine 03.12.2016.**

ЗМІСТ

<i>ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США</i>	
Дмитро Лакішик. Особливості геостратегії США в країнах третього світу (50-і – перша половина 60-х рр. XX ст.)	9
<i>США ТА КРАЇНИ ЄВРОПИ</i>	
Андрій Мартинов. Тенденції розвитку відносин між США і ФРН за президентства Дональда Трампа	24
<i>США ТА УКРАЇНА</i>	
Олег Кондратенко. Політика США щодо України в умовах становлення нового світового порядку	34
<i>США ТА КРАЇНИ СХОДУ</i>	
Олександр Бурунов. Індокитайські ініціативи Г. Кіссінджера	47
Наталія Городня. Американсько-філіппінські відносини у сфері безпеки у 1991–2016 рр.	56
<i>АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ США</i>	
Вадим Данилець. Трансформація енергетичної політики США у першій половині 1970-х рр.	67
Тетяна Клиніна. Едвард Стеттініус – державний секретар президента Франкліна Рузвельта	80
Олександр Ковальков. Радянська інтервенція в Афганістан у документах адміністрації Дж. Картера	88
Marharyta Lymar. Thorny Evolution Path of the U.S. Society: Slavery and the Abolitionist Movement	101
Олег Машевський, Макар Таран, Наталія Шевченко. Наукова школа істориків – американістів Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Борис Михайлович Гончар	114

<i>КАНАДА</i>	
Maryna Bessonova. Canadian Assistance to Central and Eastern Europe in Post-Cold War Times	126
Vitaliy Krukovsky. Expo-1967 in Montreal: the Struggle for Ukrainian Sovereignty	137
Михайло Запотоцький. Сприйняття метрополії канадською політичною елітою у 1914–1915 рр. (за матеріалами протоколів дебатів канадського парламенту)	145
<i>НАУКОВА ХРОНІКА</i>	
Олег Машевський, Ольга Сухобокова. «Sharing America's Story with Ukraine: the Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019»: збірник наукових статей та матеріалів з історії Української служби «Голосу Америки»	154

CONTENTS

<i>USA FOREIGN POLICY</i>	
Dmytro Lakishyk. Features of US Geostrategy in the Third World (50's – First Half of the 60's of the XX Century)	9
<i>USA AND EUROPEAN COUNTRIES RELATIONS</i>	
Andriy Martynov. US-Germany Relations Development Trends Under the Presidency of Donald Trump	24
<i>USA AND UKRAINE</i>	
Oleg Kondratenko. US Policy Towards Ukraine in Conditions of the New World Order	34
<i>USA AND ASIAN COUNTRIES RELATIONS</i>	
Oleksandr Burunov. Indo-Chinese Initiatives by Henry Kissinger	47
Nataliya Gorodnia. US-Philippines Security Relations (1991–2016)	56
<i>TOPICAL ISSUES OF THE USA HISTORY</i>	
Vadym Danylets. Transformation of the US Energy Policy in the First Half of the 1970s.	67
Tetiana Klynina. Edward Stettinius – Franklin Roosevelt's Secretary of State	80
Olexandr Koval'kov. Soviet Intervention in Afghanistan in the Documents of J. Carter Administration	88
Marharyta Lymar. Thorny Evolution Path of the US Society: Slavery and the Abolitionist Movement	101
Oleh Mashevskiy, Makar Taran, Nataliya Shevchenko. The Scientific School of Americanists of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Borys Honchar	114

<i>CANADA</i>	
Maryna Bessonova. Canadian Assistance to Central and Eastern Europe in Post-Cold War Times	126
Vitaliy Krukovsky. Expo-1967 in Montreal: the Struggle for Ukrainian Sovereignty	137
Mykhailo Zapototskyi. Perception of the Metropolia by the Canadian Political Elite in 1914–1915 (According to the Materials of the Protocols of the Debates of the Canadian Parliament)	145
<i>SCIENTIFIC CHRONICLE</i>	
Oleh Mashevskiy, Olga Sukhobokova. «Sharing America's Story with Ukraine: the Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019»: Collection of Scientific Articles and Materials on the History of the Ukrainian Service «Voice of America»	154

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США

УДК 94:327(73:325.8)«50-60-і рр. ХХ ст.»

Дмитро Лакішик,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
ДУ «Інститут всесвітньої історії
НАН України»,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОСТРАТЕГІЇ США В КРАЇНАХ ТРЕТЬОГО СВІТУ (50-і – ПЕРША ПОЛОВИНА 60-х рр. ХХ ст.)

***Анотація.** Головною тенденцією післявоєнного світового устрою була відсутність прямих військових конфліктів між великими державами і поділ світу на два військово-політичні блоки. Ці утворення об'єднували країни, що різнилися за ідеологією та соціально-економічною структурою. В межах цього конфліктного протистояння ареною опосередкованого суперництва стали країни третього світу. Протиборство відбувалося з метою збільшення зони впливу в країнах, що розвиваються за рахунок залучення їх до певної форми соціально-економічного і політичного устрою. Найяскравіше подібне протистояння простежується у розвитку розділених націй Кореї, Китаю, В'єтнаму, в індо-пакистанському конфлікті. У разі таких суперечностей можна стверджувати не про конфлікт між супердержавами і країнами третього світу, а про участь або втручання великих держав у внутрішні або міждержавні конфлікти.*

Протягом другої половини 1940-х – на початку 1960-х рр. основне завдання адміністрацій США полягало у створенні «силового кільця» навколо зони радянського контролю, підтримання його функціонування і подальшого зміцнення. Спочатку його лінія проходила в Європі, потім в Східній Азії, а пізніше була поширена на Середній Схід, маючи під собою відповідне забезпечення у вигляді американських військових баз і військово-політичних блоків.

Здійснюючи політику «стримування» і поширюючи її лінію по всій периферії Євразії, США все більше зіштовхувалися з наслідками краху колоніальних імперій та були змушені в тій чи іншій формі заповнювати вакуум сили, що виник. Водночас у цьому процесі головну роль відігравали не економічні, а геополітичні міркування. Першою спробою інтегрованої відповіді на потреби слаборозвинених країн стала «програма четвертого пункту» президента Г. Трумена, яка передбачала надання їм технічної допомоги.

У 1950-х рр. геостратегічні пріоритети США змінилися: Європа зберегла своє значення, але більша увага почала приділятися Південно-Східній Азії та Середньому Сходу. В цей період було започатковане зміцнення американських позицій в регіоні Перської затоки – найважливішого стратегічного пункту як у зв'язку з нафтовими ресурсами, так і з географічним положенням.

***Ключові слова:** США, третій світ, геостратегія, геополітика, колоніальна система.*

Постановка проблеми. Події 50–60-х рр. ХХ ст. – зростання національно-визвольного руху, крах колоніальних імперій та створення незалежних держав у ключових регіонах – значно змінили геополітичну карту світу. Для США це означало необхідність вироблення відповідей на нові виклики, конфігурація яких

була різною, але вектор у розвитку американської геостратегії позначився чітко. Необхідно було знайти відповідь на хвилю націоналізму, яка поширилась трьома континентами – Азією, Латинською Америкою та Африкою.

Аналіз досліджень та публікацій. Дана тематика та інші суміжні проблеми в історичній науці є актуальними і систематично досліджуються західними та вітчизняними фахівцями. До найвідоміших зарубіжних, переважно американських авторів, які досліджували зовнішньополітичну стратегію США у післявоєнний період і зокрема до країн третього світу, належать Дж. Геддіс, У. Ліппман, Г. Моргентгау, Дж. Най, Д. Лейк, М. Лернер, М. Мандельбаум, Р. Пакенхем, А. Шлезінгер-мол, Т. Фрідман та інші.

В українській історіографії політика США щодо країн третього світу та суміжна проблематика привертала увагу окремих дослідників (Б. Гончара, Н. Городню, В. Гуру, Є. Камінського, О. Машевського, О. Потехіна, С. Толстова, О. Шевчука), увагу яких, за деякими винятками, цікавили насамперед загальні військово-політичні аспекти американської геостратегії.

Метою статті є дослідження геостратегії США в країнах третього світу в 50 – першій половині 60-х рр. ХХ ст.

Вклад основного матеріалу. Події, що відбувалися в середині ХХ ст., значною мірою ставили під сумнів ту біполярну схему міжнародних відносин, яка перебувала в основі американської зовнішньої політики в післявоєнні роки. У виступах державних і політичних діячів, розробках зовнішньополітичних експертів, раз по разу зустрічалася теза про те, що біполярність йде в минуле, у світовій політиці діє «третя сила», а власне світ поділений на три частини: Захід на чолі з США, коаліція держав «радянського блоку» і третя сила, яку уособлювали нові незалежні держави Азії та Африки, що виникали в результаті краху старих колоніальних імперій [26, р. 6].

Ідеї, які висувалися провідними представниками американської політичної еліти, свідчили про необхідність відходу від біполярних концепцій, принаймні в тій частині, яка дозволяла б збільшити свободу маневру у виробленні курсу в країнах третього світу, які зазвичай, не бажали брати участь в «холодній війні» і активно виступали за ідею неприєднання. Характеризуючи необхідність таких змін, американський дослідник М. Лернер підкреслював: «У американському мисленні і плануванні відбулася радикальна переорієнтація уваги, в центрі якої замість Європи опинилися Близький і Далекий Схід, що стали значними континентальними призами в боротьбі за світове панування. Оскільки радянська революційна привабливість для Близького Сходу і китайська привабливість для Азії мали водночас економічний та ідеологічний характер, американцям довелося критично переоцінити свої можливості та кинути зустрічний виклик в обох цих напрямках» [5, с. 433-434]. Традиційною відповіддю США на проблеми слаборозвинених країн були програми іноземної допомоги. За адміністрації Д. Ейзенхауера у 1954 р в реалізації цих програм відбулися певні зміни. Починаючи з цього року в посланнях президента і дискусіях в Конгресі лунали висловлювання про те, що «допомога зміцнює сильний союз держав вільного світу, який є істотно важливим для безпеки Сполучених Штатів»; допомагаючи своїм союзникам, країна докладає активних оборонних зусиль, не наражаючи на небезпеку свою економіку; допомога заощаджує країні кошти та людські ресурси; допомагає стримати радянську агресію і сприяє покращенню життєвого рівня

населення слаборозвинених країн, послаблюючи в них вплив комунізму [22, р. 50-51]. Ці геополітичні обґрунтування значно переважали економічні причини експансії. Особливу увагу адміністрація республіканців приділяла країнам, які перебували на кордоні радянсько-китайського блоку – Туреччині, Таїланду, В'єтнаму, Кореї, Тайваню.

Обсяги допомоги США у 1953–1957 рр. характеризувалися трьома важливими обставинами. По-перше, згідно з економічною програмою республіканців, вони були зменшені до 1,8 млрд. дол. середньорічних показників. По-друге, якщо в попередні роки основним реципієнтом була Європа (до 69% від загального обсягу допомоги), то нині лише 45% допомоги спрямовувалося в європейські країни, а до 55% – в країни, що розвиваються. До того ж, 7% від загального обсягу отримувала Латинська Америка, 16% – Близький Схід та Південна Азія, 27% – країни Далекого Сходу і 1% – Африка [11, р. 33]. Такий розподіл коштів свідчив про відповідну цінність регіонів для американської геостратегії. Однак реалізація програм іноземної допомоги зіштовхувалася з низкою труднощів: військова та економічна допомога надавалася в межах однієї організаційної структури, метою якої були короткотермінові політичні дивіденди, а обсяги не могли значною мірою вирішити проблеми покращення рівня життя в країнах, що розвиваються.

Поступово в цих країнах посилювалася критика дій американської адміністрації. Реципієнти американської допомоги в Азії та Африці висловлювали невдоволення тим, що прибутки, що вивозяться з країн, зазвичай перевищують приплив капіталу з-за кордону; кредити не надаються під кредитну ставку менше 5%; дві третини американської допомоги іноземним державам систематично спрямовуються на пряме або непряме зміцнення військового потенціалу деяких американських союзників в Азії, що змушує деякі сусідні країни брати на себе надмірні військові витрати, які виснажують їх і без того мізерні економічні ресурси; реципієнти повинні «купувати американське» [1, с. 155, 157, 158]. У якості напрямку, що забезпечував би для країн третього світу свободу маневру, розглядалося зміцнення відносин з СРСР.

У геостратегічному сенсі відповіддю США на «виклик третього світу» повинна була стати концепція заповнення «вакууму сили», що утворювався на значних територіях, які займали молоді держави. Автори геополітичних досліджень підкреслювали: «У 1950-ті рр. з'являються нові геополітичні теорії, зокрема, так звана “теорія вакууму”. Сутність цієї концепції полягає в тому, що, для підтримки “балансу сил”, необхідно постійно заповнювати “вакуум”, який може утворитися в результаті боротьби колоніальних народів за своє національне визволення» [8, с. 241]. Свій варіант «освоєння» простору репрезентували різні угруповання американської еліти.

Під час передвиборної боротьби 1952 р. кандидат від демократів Е. Стівенсон зауважив, що в разі обрання на президентську посаду, він відвідає Японію, Корею та Індію для того, щоб «побачити все на власні очі» і продемонструвати «глибокий інтерес до Сходу» [24]. Номінальний глава партії зазначав, що «надзвичайно важливо для кожного, хто говорить або пише про сучасні справи, зрозуміти дещо в ... цій революції, яка вперто триває в колоніальних районах світу, і особливо в Азії» [24]. Незважаючи на те, що Е. Стівенсон зазнав поразки на виборах, в березні-серпні 1953 р. він все ж здійснив візити до деяких країн регіону, які допомогли йому скласти повніше враження про процеси, що відбувалися в ньому.

Не зменшуючи ролі, яку відігравали чимало поважних представників демократів у формуванні політики в епіцентрі національно-визвольного руху, варто зазначити, що, ймовірно, центральне місце в цьому процесі належало впливовому діячу від ліберальних демократів, колишньому послу США в Індії та провідному експерту партії із зовнішньополітичних проблем Ч. Боулсу [7, с. 119]. У поглядах цього далекоглядного політика в найкристалізованішому вигляді знайшли відображення ті ідеї, які висувалися представниками ліберальних кіл демократів з приводу політики в країнах, що розвиваються.

Незважаючи на посилення уваги до проблеми національно-визвольного руху в Азії, що сприяло послабленню впливу біполярних концепцій, лідери демократів виходили з традиційних уявлень, прагнучи за рахунок розширення впливу в слаборозвинених країнах зміцнити позиції США в боротьбі наддержав. Зазначаючи, що «з наростанням патової ситуації в Західній Європі комуністи повернуть в Азію і значно розширять тут свій тиск», Ч. Боулс підкреслював, що зусилля з протидії комуністичному впливові в Європі будуть підірвані, якщо відбудеться послаблення американських позицій в Азії [15].

Якщо подібні розрахунки мало чим відрізнялися від поглядів, що панували серед інших американських політиків, то в сенсі методів азійського курсу США лідери демократів висували низку нових пропозицій. Ч. Боулс, розглядаючи недоліки і труднощі здійснення американської політики в Азії, зазначав, що «наш досвід в Європі схиляє нас думати здебільшого військовими термінами, водночас як відповіді на проблеми Південно-Східної Азії є значною мірою економічними, соціальними та політичними» [13].

Такої ж позиції дотримувалися і деякі інші політичні діячі. Зазначаючи, що деякі законодавці, ґрунтуючись на досвіді відносин з Кореєю, Японією, Формозою, Філіппінами і державами Індокитаю, схилилися до військового співробітництва з азійськими країнами, Ч. Боулс пропонував наступне: «... Мати два види азійської політики, один – для районів, з наданням військової допомоги, і один для країн Південно-Східної Азії, включно з Індією, Пакистаном, Цейлоном та Індонезією. Обидві ці політики, звичайно, повинні бути тісно об'єднані і пов'язані одна з одною» [18].

Щодо необхідності диференціювання політики США в регіоні зазначав й Е. Стівенсон. Приділяючи значну увагу руху неприєднання, що зароджувався, він підкреслював, що Індія, Індонезія, Бірма, не мали бажання брати участь в конфронтації Захід-Схід, і закликав оцінити те, що ці держави не підтримували противників США. Лідер демократів вказував, що «нейтралізм є чимось, з чим ми повинні жити, подобається нам це чи ні». Такий підхід до руху неприєднання, що набирив силу був безпосередньою протилежністю поглядам творців зовнішньої політики республіканців. Голова сенатського комітету у закордонних справах А. Уїлі вважав, що «найбільшим союзником комунізму в світі у 1953 р є нейтралізм» [19, р. 2118]. Дещо пізніше про «аморальність» нейтралізму заявив і держсекретар США Дж. Даллес [27].

Аналізуючи причини активізації національно-визвольних рухів в державах Азії і значних зрушень в міжнародній конфігурації в регіоні, лідери лібералів зробили певну зміну акцентів щодо оцінки подій. Е. Стівенсон вважав, що труднощі, з якими стикалася зовнішня політика країн Заходу в Азії, обумовлені не впливом СРСР, а були результатом «індустріальної революції і матеріального

прогресу» власне розвинутих капіталістичних країн [14, р. 456]. В якості основної рушійної сили змін, що відбувалися лідер демократів розглядав феномен націоналізму. «Націоналізм для азіатів надає можливість встати на власні ноги, можливість керувати власноруч, можливість розвивати власні ресурси для власного добробуту». А роль комунізму, на його думку, зводилася до того, що «він, скоріше, намагається дати вектор цим силам, що зародилися вже давно» [20, р. 31].

Такий комплекс заходів, який пропонували ліберали для зміцнення позицій США в Азії, особливо яскраво видно на прикладі ставлення до Індії, яка розглядалася як одна з ключових держав для формування «стійкої антикомуністичної Азії». У листі до Дж. Даллеса, ще навесні 1952 р, Ч. Боулс підкреслював, що для підтримки стабільності в регіоні особливого значення мали відносини з Індією та Японією, а такі країни як Індонезія, Філіппіни, Бірма, Пакистан і держави Близького Сходу, хоча і були важливі, але «окремо їх статус не був вирішальним» [14].

Вибір Індії в якості регіонального пріоритету курсу демократів, крім геостратегічних факторів і розвиненої для сприйняття американської допомоги інфраструктурою, пояснювався ще й тим, що значну стурбованість Ч. Боулса і його колег викликали успіхи в соціально-економічному розвитку КНР, що могло певною мірою вплинути на орієнтацію інших держав регіону. Шляху розвитку Китаю необхідно було протиставити модель розвитку Індії. Тому, на думку Ч. Боулса, протиборство в Азії йшло не стільки між США і СРСР, скільки між Індією та Китаєм, які обрали різні орієнтири. Політика США в цій ситуації повинна була, вважав Ч. Боулс, спрямовуватися на те, щоб «приготуватися схвалити право Індії мати свою власну думку і надати її уряду необхідну допомогу» [14]. В якості практичних заходів пропонувалося розширення існуючих програм економічної допомоги, розвиток технічних програм, безпосередньо пов'язаних з матеріальними потребами населення, розширення торгівлі, збільшення виробництва товарів з американською допомогою, здійснення програм обміну викладачами та студентами.

Істотна увага приділялася здатності урядів держав-реципієнтів допомоги до мобілізації власних зусиль. Ч. Боулс підкреслював, що надання допомоги доцільно тільки тим державам, які, як Індія, продемонстрували рішучість рухатися вперед за програмами земельної реформи, програмами податків, заснованих на платоспроможності, контролі за імпортом предметів розкоші, мінімальної заробітної плати тощо. Оскільки, на його думку, «справжній захист проти комунізму в цьому регіоні повинен бути побудований самими індійцями» [16].

Лідери лібералів не тільки здійснювали посилену розробку теоретичних концепцій, а й прагнули до активної популяризації своїх ідей серед прихильників Демократичної партії, впливових представників істеблішменту, виборців в цілому. Ч. Боулс, наприклад, за півроку виступив більше ніж 100 разів з проблем співпраці з Індією перед аудиторією в 200 тис. осіб [17]. Нові підходи впроваджувалися і в свідомість провідних представників політичної еліти країни, оскільки сам Ч. Боулс був членом правління Фонду Рокфеллера, брав активну участь в роботі такої відомої «фабрики думок», як нью-йоркська Рада з міжнародних відносин, очолював дослідницьку групу цієї організації з Південній Азії.

До середини 1950-х рр. прихильникам Е. Стівенсона вдалося в загальному вигляді розробити програму курсу в країнах, що розвиваються і розпочати її

популяризацію. Прихильники різних підходів до проблем зовнішньої політики погоджувалися в необхідності врахування значних змін в зоні національно-визвольного руху при розробці установок Демократичної партії. Сенатор У. Фулбрайт підкреслював, що протиборство між Заходом і Сходом, в територіальному сенсі зміщувалося в країни, що розвиваються в Азії, Африці та Латинській Америці. Його колега Г. Хемфрі, наголошуючи на необхідності особливої уваги до Індії, ратував за активізацію дій в третьому світі. Політичний діяч П. Нітце в 1956 р. зазначав, що проблема колоніальних народів буде «важливішою і ближчою, ніж відносини між Заходом і СРСР, чи відносна міць позицій великих держав» [21, р. 35].

У найповнішому вигляді модель організації відносин з державами, що розвиваються була вперше представлена на національному рівні під час президентської кампанії 1956 р Е. Стівенсона. Підкреслюючи, що адміністрація республіканців не мала «серйозної політики щодо слаборозвиненого світу і виступаючи проти ухилу на політику військових блоків, – він вважав, що іноземна допомога повинна бути головним інструментом стримування війни і є основою миру ..., яка зберігає єдність вільного світу і, особливо, побудови конструктивних зв'язків між слаборозвиненими районами Азії, Африки і Латинської Америки і розвинутими промисловими державами..., яка зберігає необхідну сировину для американської економіки..., що перешкоджає радянським зусиллям ізолювати Сполучені Штати від Азії, Африки і Латинської Америки» [25, р. 70-75]. Істотним зрушенням, що демонструвало процес розвитку цієї зовнішньополітичної установки демократів в порівнянні з вмістом «програми четвертого пункту» республіканців, що передбачала надання технічної допомоги, було чітке формулювання принципів надання іноземної допомоги.

Аналіз основних елементів моделі надання допомоги слаборозвиненим країнам, виробленої в рамках Демократичної партії, відповідає тому підходу щодо іноземної допомоги, який отримав в американській політології та історіографії назву «економічного» [22, р. 109]. Відповідно до нього допомога повинна була надаватися для досягнення довгострокового економічного, соціального та політичного розвитку держав-реципієнтів, до того ж основний акцент робився на економічному розвитку, що сприяв зміцненню демократичного ладу, антикомуністичних і проамериканських настроїв у зовнішньополітичній орієнтації цих держав.

Ч. Боулс підкреслював, що найважливішою умовою успіху такої політики повинна бути підтримка програми населенням країни-реципієнта. «Для заохочення зростання здорових демократій, – зазначав він, – ми повинні бачити, що наші програми в Азії безпосередньо досягають людей, що вони використовуються людьми, і що вони підтримуються організаціями людей, такими, як демократичні фермерські групи, профспілки і кооперативи» [12, р. 336].

Концентрація уваги Ч. Боулса на проблемах формування демократичних режимів в молодих державах, цінних для зовнішньополітичних позицій США, відображала вихід за межі «економічного підходу» і вироблення пропозицій, характерних для «суто демократичного підходу» («explicit democratic approach») [22, р. 110]. Цей, схожий з «економічним підходом», курс значною мірою акцентував увагу на необхідності укріплення конституційно-плюралістичної

демократії в державах-реципієнтах і з максимальною чіткістю проявився в діях адміністрації Дж. Кеннеді.

Зазначимо, що латиноамериканська геостратегія США на початку 1950-х рр. особливу увагу приділяла Гватемалі, яка займала важливе геополітичне становище в Центральній Америці і межувала з Мексикою, Белізом, Сальвадором і Гондурасом. Геополітична значимість Гватемали для США доповнювалася тією роллю, яку відігравали в економіці країни американські нафтові компанії і, особливо «Юнайтед фрут компанії».

Вже на початку 1950-х рр. творці американського курсу підкреслювали, що проникнення радянського комунізму в Гватемалу досягло рівня значної загрози. Під проникненням радянського комунізму малися на увазі революційні процеси, що розгорталися в країні з 1944 р. і наявність в конгресі країни 6 місць (з 56), що належали комуністам. «Проте не виключено, – підкреслював американський дослідник Г. Зінн, – що причиною американської інтервенції був не комунізм, а дії уряду Арбенса проти “Юнайтед фрут компанії” і американських нафтових компаній» [3, с. 73]. Ця думка підтверджується як сутністю політики уряду Х. Арбенса, так і протилежними діями його наступника К. Армаса, особливо в плані земельної власності найбільшої американської компанії. Тому цілком можна погодитися з твердженням А. Шлезінгера-мол. про те, що «переслідуючи приватні інтереси в 50-х рр., ... ЦРУ за президента Ейзенхауера, за наполяганням “Юнайтед фрут компанії”, змінило радикальний уряд Гватемали» [9, с. 215]. Таким чином, економічні інтереси американської корпорації в даному випадку виявилися сильнішими за геополітичні міркування.

Після цих подій США дещо послабили увагу до латиноамериканського регіону. З одного боку, це обумовлювалося певною стабілізацією положення в країнах, де зміцнилися диктаторські режими, а з іншого, необхідністю концентрації зусиль для вирішення критичних ситуацій, що виникали в другій половині 1950-х рр. на Середньому Сході, в Європі та Азії. Однак, до другої половини десятиліття латиноамериканські держави опинилися в умовах кризи залежного шляху розвитку капіталізму. Зниження цін на сільськогосподарську продукцію на світовому ринку, посилення конкуренції в експорті товарів аграрного сектора, а отже і зменшення частки країн регіону в світовому експорті, разом з наслідками «демографічного вибуху» (темпи приросту населення в Латинській Америці в 1955–1956 рр. становили 2,8% на рік – рекордний показник навіть в порівнянні з Азією і Африкою), загострили традиційні протиріччя [4, с. 218].

Сукупний вплив всіх цих факторів зумовив різкий підйом радикальних рухів. У 1956 р була повалена диктатура в Перу, а в Нікарагуа був убитий диктатор А. Самоса. У наступному році впали диктатури в Колумбії і Гондурасі, був убитий диктатор Гватемали К. Армас. У 1958 р була повалена диктатура генерала П. Хіменеса у Венесуелі, а в Аргентині конституційний уряд замінив військовий режим. Вінцем цього підйому визвольного руху стала перемога народної революції на Кубі у 1959 р.

В умовах біполярної конфронтації такий розвиток подій, який набував некерованого характеру, та ще й в американському географічному просторі, вимагав вироблення відповідної відповіді з боку США. «Мені здається, що справи в Латинській Америці несуться в автомобілі з великою швидкістю під три чорти, – підкреслив в листопаді 1959 р. в листі до одного зі своїх кореспондентів Д. Ачесон,

– і, якщо хто-небудь збирається що-небудь зробити з цього приводу, вони повинні почати досить швидко» [10, р. 286]. Невідкладність відповіді диктувалася і зростаючим впливом прикладу Куби, його впливом не тільки на держави регіону, а й на третій світ в цілому.

Адміністрація республіканців знову була змушена посилити увагу своєї геостратегії до латиноамериканського напрямку. В її виробленні важливу роль відігравав брат президента США – Мілтон Ейзенхауер, який з 1953 р. був послом з особливих доручень у країнах Латинської Америки і вивчав проблеми держав регіону. Зіткнувшись з масовими антиамериканськими демонстраціями ще під час візиту до десяти країн континенту відразу після призначення на новий пост, М. Ейзенхауер у своїй діяльності орієнтувався на розширення економічних і культурних зв'язків з латиноамериканськими державами. Обсяги допомоги США країнам регіону збільшувалися, складаючи 7% загальних асигнувань в 1953-1957 рр., 8% – в 1958 р, 11% – в 1959 р [11, р. 33]. За адміністрації Г. Трумена ці показники коливалися на рівні 2-3%. Такі зміни в розмірах асигнувань демонстрували зростання значення цього регіонального напрямку американської геостратегії.

Однак самі по собі збільшення асигнувань мети не досягали й ситуація в країнах регіону ускладнювалася. Для з'ясування реальної картини подій в 1958 р. латиноамериканські країни відвідав віце-президент Р. Ніксон, а у лютому-березні 1960 р. – президент Д. Ейзенхауер.

Результатами цих візитів стала дедалі більша концентрація уваги творців американської зовнішньої політики на проблемах латиноамериканських держав. Відвідавши в лютому-квітні 1960 р дванадцять країн континенту Е. Стівенсон висловлював серйозне занепокоєння подіями, що там відбувалися. «Латинська Америка знаходиться в процесі соціальної і політичної революції», – підкреслив він, узагальнюючи підсумки свого візиту. Ця тенденція могла призвести до того, що «біля своїх дверей [американці] ... можуть виявити не друзів, а ворогів» [20, р. 439]. У якості прообразу таких розглядалися Куба і СРСР, який потенційно міг посилити свій вплив на країни регіону через кубинський режим. «Єдиним шляхом, яким можна імунізувати решту Латинської Америки від кубинського вірусу, – підкреслював Е. Стівенсон, – є поліпшення її соціального, політичного та економічного становища» [20, р. 438].

В якості перешкод для цього розглядалися монокультурний характер економіки багатьох країн регіону, залежність від експорту, феодална соціальна структура, олігархічні системи управління і зростання соціальних суперечностей. Е. Стівенсон підкреслював, що «Латинська Америка повинна буде здійснити свій власний “Новий курс”. Але ми, тим часом, можемо зробити багато для того, щоб допомогти. Ця допомога повинна полягати в обміні досвідом планування, фінансовій підтримці на довготривалій основі, наданні технічної допомоги і розширенні програм гуманітарних та інформаційних обмінів. У перспективі це б створювало ринок для американських товарів» [20, р. 444]. Таким чином, зміни в засобах впливу на латиноамериканський простір ставилося на порядок денний. У ширшому сенсі йшлося про посилення уваги до третього світу.

Безумовно всі ці обставини сприяли зміні в структурі витрат на іноземну допомогу. Якщо в 1952-1956 рр. витрати на економічний і технічний розвиток зарубіжних країн коливалися від 1,9 до 1,5 млрд. дол., значно поступаючись

асигнуванням на військову допомогу (з 1953 р), то в наступний період ситуація змінилася. У 1957-1958 рр. на економічну і технічну допомогу було виділено 1,6 млрд. дол., у 1959-1960 рр. – 1,9 млрд. дол., у 1961 р. – 2 млрд. дол. Водночас, починаючи з 1960 р., обсяги фінансування програм економічного і технічного розвитку почали перевищувати асигнування на військову допомогу, відповідно 1,9 млрд. дол. і 1,7 млрд. дол. та 2 млрд. дол. і 1,4 млрд. дол. Натомість необхідно зазначити деяке зниження загального рівня витрат на іноземну допомогу з 6,1 млрд. дол. у 1953 р. до 3,6 млрд. дол. у 1960 р. і до 3,4 млрд. дол. в 1961 р. [11]

Необхідність відповіді на виклик з боку третього світу диктувало і формування нового напрямку американської регіональної геостратегії – африканського. Ще у 1946-1952 рр. американська допомога, яка уособлювала зацікавленість в регіоні, становила менше 1% від загальних асигнувань на іноземну допомогу [11, р. 33]. У цей період європейські метрополії ще утримували контроль над африканськими колоніями, тож «вакуум сили» не утворився. Це обумовлювало ту обставину, що «аж до кінця 1950-х рр. у США не було спеціальної зовнішньополітичної платформи, розрахованої на країни Африканського континенту» [6, с. 8]. Але на межі десятиліть увага до африканських країн посилюється. Країни континенту відвідують багато провідних політичних і державних діячів США. У 1958 р. у державному департаменті США було створено управління з африканських справ. Асигнування на допомогу країнам регіону до кінця десятиліття збільшилися в 4 рази, а також дещо збільшилися й обсяги приватних інвестицій.

Проблеми держав «чорного континенту» все частіше лунали у виступах політичних і державних діячів. Сенатор Дж. Кеннеді викликав широкий громадський резонанс своєю промовою в липні 1957 р. щодо становища в Африці, в якій він жорстко критикував політику Франції. Африканські сюжети все частіше з'являлися у виступах майбутнього президента і, як підраховали історики, лише у 1960 р. Дж. Кеннеді 479 разів торкався теми Африки [2, с. 246]. Також американські дослідники підкреслювали, що в промовах Дж. Кеннеді під час його роботи в Конгресі з трьох основних зовнішньополітичних проблем дві стосувалися третього світу: антиколоніалізм та акцентування економічної і технічної допомоги слаборозвиненим країнам.

Ці установки стали основою політики США за президентства Дж. Кеннеді. У своєму першому посланні Конгресу про іноземну допомогу він зазначав, що існуючі програми і концепції були «здебільшого незадовільними і невідповідними» до реалій 1960-х рр.; спільно з іншими розвиненими країнами, США повинні були допомогти в забезпеченні економічного зростання країнам, що розвиваються, враховуючи те, що останні перебували під «тиском комунізму»; необхідні зрушення акцентів у програмах іноземної допомоги; «фундаментальне завдання нашої програми іноземної допомоги в 1960-х роках полягає не в безрезультатній боротьбі з комунізмом: її фундаментальне завдання полягає в тому, щоб допомогти здійснити історичну демонстрацію того, що, як в ХІХ столітті в північній частині земної кулі, в ХХ столітті – в південній – економічне зростання і політична демократія можуть йти пліч-о-пліч». [23, р. 203, 205]

В діяльності адміністрації Дж. Кеннеді знайшов своє вираження «суто демократичний підхід» («explicit democratic approach») до програм допомоги слаборозвиненим країнам, який більшою мірою, ніж інші концепції акцентував ту

обставину, що допомога повинна здійснюватися з метою розвитку політичної демократії так само, як і для здійснення економічного зростання і протистояння комунізму.

В основі цього підходу лежить розроблена у 1950-х рр. модель побудови відносин з державами третього світу. Фундамент цієї моделі складали програми економічної допомоги, яка повинна була надаватися на довготривалій основі – не менше 5 років. Програми допомоги повинні були надаватися незалежно від участі держав-реципієнтів у військових союзах з США. В якості основної форми допомоги визначалися позики, а не безоплатні гранти, оскільки саме ця форма стимулювала розвиток виробництва в країнах-реципієнтах. Водночас кошти, що спрямовувалися на розвиток інфраструктури, освіти та охорони здоров'я повинні були надаватися на безоплатній основі.

Динаміка показників позик і грантів підтверджує реалізацію даної моделі: до 1958 р. економічна допомога надавалася головним чином у формі грантів, в період до 1963 р. показники між двома формами були майже рівні, а з 1963 р. намітилася стійка тенденція до переважного використання позик [11, р. 33-34].

Однак, завдання підвищення життєвого рівня в країнах, що звільнилися від колоніальної залежності, вимагали величезних коштів, які не могла забезпечити навіть така заможна країна, як США. У зв'язку з цим йшла орієнтація на активізацію ролі західноєвропейських держав в наданні економічної допомоги країнам третього світу. Спільними зусиллями атлантичне співтовариство мусило заповнити той вакуум сили, що утворився на значних територіях внаслідок розпаду старих колоніальних імперій.

У цьому відношенні збагачення концепції посилення впливу в третьому світі передбачало наступні компоненти. По-перше, спільна допомога Заходу слаборозвиненим країнам повинна була формалізуватися. Під час візиту до низки європейських країн Е. Стівенсон закликав керівництво Великої Британії, Франції та інших держав створити спільно з США Міжнародне агентство для економічної допомоги країнам третього світу [20, р. 38]. По-друге, розглядалися можливості активізації в цьому напрямку діяльності ООН. По-третє, все більша увага приділялася ролі ФРН в посиленні спільного впливу на слаборозвинені країни. В одному з листів, у вересні 1957 р. Е. Стівенсон підкреслював: «Може прийде час ..., коли головна програма іноземної допомоги буде німецькою. Звичайно, Америка бере значну участь, але після 60 мільярдів зарубіжних витрат після закінчення війни, існують безпомилкові ознаки про бунт платників податків в США» [20, р. 64]. Інші державні діячі підкреслювали, що США повинні були виступити з ініціативою створення регіональних економічних блоків, що складаються з країн, що розвиваються. В кінцевому підсумку, такий курс міг неминуче привести до економічної федерації всього некомуністичного світу.

У геостратегічному відношенні ключовими державами в Азії для США були Індія та Японія. Індія виступала в якості найважливішого об'єкту для американських програм допомоги. Її значення визначалося сукупністю геополітичних факторів, які розглядалися американськими стратегами наступним чином. «Не Америка і Росія борються за визначення політичного духу в Азії, – підкреслював Ч. Боулс, – а в першу чергу Індія і Китай» [12, р. 229]. Таким чином, моделі розвитку Китаю було необхідно протиставити модель розвитку іншої великої азійської держави-одержувача американської допомоги.

Інша причина вибору Індії полягала у військово-стратегічних факторах. Основною загрозою американським інтересам в Азії був Китай, який нараховував колосальну кількість населенням, а відповідно, і сильної сухопутної армії. До того ж рівень індустріалізації та урбанізації країни був досить низьким, що обмежувало можливість ефективного застосування атомної зброї, а про чисельність і завзятість «китайських добровольців» американці дізналися в період корейської війни. У зв'язку з цим напрошувався висновок: «...Оскільки людські ресурси є безпосереднім ключем до військової могутності в Азії, це говорить про те, що значною стратегічною метою для демократій в Азії має бути створення нової економічної і політичної стабільності в Південній Азії, особливо на Індійському субконтиненті» [12, р. 386-387]. Також в якості інших зовнішньополітичних пріоритетів виділялися Пакистан, Бірма, Індонезія та Філіппіни.

Свої пріоритети були і в американській геостратегії в Африці. До них відносилися Ефіопія, Ліберія, Лівія, Марокко, Туніс, Нігерія, Сенегал і Конго, яким надавалася допомога. «Що стосується американської військової “допомоги” в Африці, то вона в 1963 р. дорівнювала 75 млн. дол. і, переважно, надавалася таким країнам як Конго (Кіншаса), Ефіопія, Ліберія, Лівія, Марокко, Нігерія, Сенегал і Туніс» [2, с. 249].

Списки одержувачів основних обсягів економічної та військової допомоги практично збігалися. Водночас необхідно зазначити, що саме ці держави займали важливе геостратегічне положення. Значення Сенегалу як бази для найкоротшого шляху через Атлантику до Південної Америки було усвідомлено ще під час Другої світової війни. На протилежній частині Африки знаходилася Ефіопія, яка мала вихід до Червоного моря – найважливішої транспортної артерії. Таким чином, здійснювалося встановлення американського впливу в ключових районах африканського континенту.

Таким чином, вироблена модель відносин з державами третього світу була покликана заповнити той «вакуум сили», який утворився на великих просторах трьох континентів внаслідок краху колоніальних імперій і підйому національно-визвольного руху. В основі цієї моделі лежали не військові, а економічні, технологічні та культурні засоби впливу. Водночас основні обсяги допомоги отримували країни, значення яких було безпосередньо пов'язане з американською геостратегією, яка закріплювала за допомогою нових форм свій вплив в ключових регіонах світу.

Висновки. Протягом усього післявоєнного періоду однією з нагальних проблем у формуванні американської геостратегії було вироблення курсу щодо країн третього світу, який в своїй еволюції пройшов кілька етапів. Ядром цього курсу були програми іноземної допомоги, які здійснювалися під егідою спеціалізованих агентств. Політика адміністрацій в цьому напрямку могла бути охарактеризована як «економічний підхід», характерний для уряду Г. Трумена; «військовий підхід», властивий кабінету Д. Ейзенхауера; «суто демократичний підхід», якого дотримувалася адміністрація Дж. Кеннеді.

На межі другої половини 1950-х рр. американській політичній еліті вдалося сформувавши модель організації відносин з країнами, що розвиваються, яка, в загальному вигляді, передбачала контроль таких компонентів сили як технологічний, економічний та культурний. Допомога слаборозвиненим країнам мала надаватися на довготривалій основі і мати, переважно, економічний характер.

Витрати на забезпечення цих програм мали розподілятися між США та їх союзниками серед розвинених держав.

В якості основної форми допомоги визначалися позики, а не безоплатні гранти, оскільки саме ця форма сприяла стимулюванню розвитку виробництва. Водночас кошти, що спрямовувалися на розвиток освіти, охорони здоров'я, створення і вдосконалення інфраструктури повинні були надаватися на безоплатній основі.

У принциповому відношенні допомога повинна була надаватися незалежно від участі або неучасті конкретної країни у військовому союзі з США. Окрім того економічна і військова допомога повинні були надаватися під егідою різних агентств. Однак, геостратегічні імперативи призводили до відомої диференціації зовнішньополітичних установок: ухил на військову співпрацю з державами, що входили до периметру американської оборони – Кореєю, Формозою, Філіппінами, державами Індокитаю – та орієнтація на економічну підтримку таких країн, як Індія, Індонезія, Цейлон, Бірма.

Досягнення довгострокового економічного, соціального та політичного розвитку держав-реципієнтів допомоги повинно було стати результатом реалізації цих програм. Стимулювання економічного розвитку мало сприяти зміцненню демократичних порядків і проамериканських настроїв у зовнішньополітичній орієнтації країн-реципієнтів. Пізніше, за адміністрації Дж. Кеннеді, в основі програм іноземної допомоги перебував «суто демократичний підхід», орієнтований на конституційно-плюралістичну демократію в державах-реципієнтах. Цей підхід максимально проявився у створенні «Корпусу миру» і «Союзу заради прогресу». Остання програма була першою спробою реалізації регіонального підходу до вирішення соціально-економічних і політичних проблем цілої низки країн і здійснювалася на звичному полігоні – в Латинській Америці.

Ця модель відносин з державами третього світу, що робила ухил на використання компонентів «м'якої сили», продемонструвала достатній рівень ефективності в процесі побудови нової системи міжнародних відносин. Однак, її основними недоліками були як чинники обмеженості коштів, які не дозволяли в повному обсязі вирішувати корінні проблеми країн, що розвиваються, так і завищення можливостей формування демократичних політичних систем в країнах, що належали до зовсім інших культур. Тому в подальшому вона піддавалася коригуванню. Але, володіючи значною історичною інерцією, ця модель знаходилася в основі американської політики щодо слаборозвинених країн аж до краху біполярного світу, а багато її елементів і нині знаходяться в основі курсу США щодо надання допомоги державам, що утворився в результаті розпаду «радянського блоку» і дезінтеграції СРСР.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вторая конференция солидарности народов Азии и Африки. Конакри 11-15 апреля 1960 г. / Ред. М. Ушомирский. – М.: Соцэкгиз, 1961. – 352 с.
2. Громько А.А. 1036 дней президента Кеннеди / А.А. Громько. – М.: Политиздат, 1968. – 279 с.
3. Зинн Г. США после второй мировой войны: 1945-1971 / Г. Зинн. – М.: Прогресс, 1977. – 284 с.
4. История новейшего времени стран Европы и Америки: 1945-2000. Учебное пособие / Под ред. Е.Ф. Язькова. – М.: Простор, 2003. – 479 с.
5. Лернер М. Развитие цивилизации в Америке. Образ жизни и мыслей в Соединенных Штатах сегодня / М. Лернер. В 2 томах. Т. 2 – М.: Радуга, 1992. – 575 с.

6. Озадовский А.А. США и Африка. Проблемы неокOLONиализма / А.А. Озадовский. – М.: Мысль, 1977. – 327 с.
7. Печатнов В.О. Демократическая партия США: избиратели и политика / В.О. Печатнов. – М.: Наука, 1980. – 248 с.
8. Тихонравов Ю.В. Геополитика. Учебное пособие / Ю.В. Тихонравов. – М.: ЗАО «Бизнес-школа» Интел-Синтез», 1998. – 368 с.
9. Шлезингер-младший А.М. Циклы американской истории / А.М. Шлезингер-младший. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Прогресс-Академия», 1992. – 688 с.
10. Acheson D. Present at the Creation. My Years in the State Department / D. Acheson. – New York: W.W. Norton & Co., Inc., 1969. – 798 p.
11. Baldwin D.A. Foreign aid and American Foreign Policy: a Documentary Analysis / D.A. Baldwin. – New York: Praeger, 1966. – 261 p.
12. Bowles Ch. Ambassador's Report / Ch. Bowles. – New York: Harper & Brothers Publishers, 1954. – 415 p.
13. Bowles Ch. to H. Luce. – 1952. – 14 November [Electronic resource] // Part II. – Series I. – Box 088. – Folder 0117 // Chester Bowles Papers. – Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven Connecticut. – Mode of Access: <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557>
14. Bowles Ch. to J. Dulles. – 1952. – 10 March [Electronic resource] // Part I. – Series I. – Box 094. – Folder 0243 // Chester Bowles Papers. – Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven Connecticut. – Mode of Access: <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557>
15. Bowles Ch. to M. Lester. – 1952. – 10 March [Electronic resource] // Part I, II. – Series I. – Box 094. – Folder 0243 // Chester Bowles Papers. – Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven Connecticut. – Mode of Access: <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557>
16. Bowles Ch. to P. Hoffman. – 1951. – 14 November [Electronic resource] // Part 5. – Series 1. – Box 085. – Folder 0058 // Chester Bowles Papers. – Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven Connecticut. – Mode of Access: <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557>
17. Bowles Ch. to S. Das. – 1954. – 2 February [Electronic resource] // Part I. – Series I. – Box 129. – Folder 0166 // Chester Bowles Papers. – Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven Connecticut. – Mode of Access: <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557>
18. Bowles Ch. to W. Lippman. – 1952. – 21 November [Electronic resource] // Part II. – Series I. – Box 088. – Folder 0115 // Chester Bowles Papers. – Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven Connecticut. – Mode of Access: <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557>
19. Congressional Record. Proceedings and Debates of the 83rd Congress. – Vol. 99. – Washington: Government Printing Office, 1953. – P. 1441-2846
20. McKeever P. Adlai Stevenson: His Life and Legacy / P. McKeever. – New York: Morrow, 1989. – 591 p.
21. Nitze P.H. U.S. Foreign Policy, 1945-1955 / P.H. Nitze. – New York: Foreign Policy Association, 1956. – 62 p.
22. Packenham R. Liberal America and the Third World. Political Development Ideas in Foreign Aid and Social Science / R. Packenham. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1973. – 395 p.
23. Public Papers of the Presidents of the United States: John F. Kennedy, 1962. – Washington: U.S. Government Printing Office 1963. – 1020 p.
24. Stevenson A.E. Major Campaign Speeches of Adlai E. Stevenson / A.E. Stevenson. – New York: Random House, 1953. – 320 p.
25. Stevenson A.E. The New America / A.E. Stevenson. – New York: Harper, 1957. – 285 p.
26. Stevenson A.E. Putting First Things First, a Democratic View / A.E. Stevenson. – New York: Random House, 1960. – 115 p.
27. The New York Times. – 1956. – 10 June [Electronic resource]. – Mode of Access: <https://www.nytimes.com/1956/06/10/archives/dulles-declares-neutrality-pose-is-obsolete-idea-it-is-immoral-for.html>

References:

1. Ushomirskiy, M. (Ed.). (1961). *Vtoraya konferentsiya solidarnosti narodov Azii i Afriki. Konakri 11-15 aprelya 1960 g.* Moskva.: Sotsekgiz. [In Russian].
2. Gromyko, A. A. (1968). *1036 dney prezidenta Kennedi.* Moskva: Politizdat. [In Russian].
3. Zinn, G. (1977). *SSHA posle vtoroy mirovoy voyny: 1945-1971.* Moskva: Progress. [In Russian].

4. YAz'kov, Ye. F. (Ed.). (2003). *Istoriya noveyshego vremeni stran Yevropy i Ameriki: 1945-2000. Uchebnoye posobiye*. Moskva: Prostor. [In Russian].
5. Lerner, M. (1992). *Razvitiye tsivilizatsii v Amerike. Obraz zhizni i mysley v Soyedinennykh Shtatakh segodnya. V dvukh tomakh*. (Tom vtoroy). Moskva: Raduga. [In Russian].
6. Ozadovskiy, A. A. (1977). *SSHA i Afrika. Problemy neokolonializma*. Moskva: Mysl'. [In Russian].
7. Pechatnov, V. O. (1980). *Demokraticheskaya partiya SSHA: izbirateli i politika*. Moskva: Nauka. [In Russian].
8. Tikhonravov, Y. V. (1998). *Geopolitika. Uchebnoye posobiye*. Moskva: ZAO «Biznes-shkola» Intel-Sintez». [In Russian].
9. Shlezinger-mladshiy A. M. (1992). *Tsikly amerikanskoj istorii*. Moskva: Izdatel'skaya gruppa «Progress», «Progress-Akademiya». [In Russian].
10. Acheson, D. (1969). *Present at the Creation. My Years in the State Department*. New York: W.W. Norton & Co., Inc. [In English].
11. Baldwin, D. A. (1966). *Foreign aid and American Foreign Policy: a Documentary Analysis*. New York: Praeger. [In English].
12. Bowles, Ch. (1954). *Ambassador's Report*. New York: Harper & Brothers Publishers. [In English].
13. Bowles Ch. to H. Luce. 1952. 14 November. Part II. Series I. Box 088. Folder 0117. *Chester Bowles Papers. Sterling Memorial Library, Yale University*. New Haven Connecticut. <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557> [In English].
14. Bowles Ch. to J. Dulles. – 1952. – 10 March. Part I. Series I. Box 094. Folder 0243. *Chester Bowles Papers. Sterling Memorial Library, Yale University*. New Haven Connecticut. <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557> [In English].
15. Bowles Ch. to M. Lester. 1952. 10 March. Part I, II. Series I. Box 094. Folder 0243 *Chester Bowles Papers. Sterling Memorial Library, Yale University*. New Haven Connecticut. <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557> [In English].
16. Bowles Ch. to P. Hoffman. 1951. 14 November. Part 5. Series 1. Box 085. Folder 0058. *Chester Bowles Papers. Sterling Memorial Library, Yale University*. New Haven Connecticut. <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557> [In English].
17. Bowles Ch. to S. Das. 1954. 2 February. Part I. Series I. Box 129. Folder 0166. *Chester Bowles Papers. Sterling Memorial Library, Yale University*. New Haven Connecticut. <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557> [In English].
18. Bowles Ch. to W. Lippman. 1952. 21 November. Part II. Series I. Box 088. Folder 0115. *Chester Bowles Papers. Sterling Memorial Library, Yale University*. New Haven Connecticut. <https://archives.yale.edu/repositories/12/resources/4557> [In English].
19. (1953). *Congressional Record. Proceedings and Debates of the 83rd Congress*. Vol. 99. Washington: Government Printing Office. [In English].
20. McKeever, P. (1989). *Adlai Stevenson: His Life and Legacy*. New York: Morrow. [In English].
21. Nitze, P. H. (1956). *U.S. Foreign Policy, 1945-1955*. New York: Foreign Policy Association. [In English].
22. Packenham, R. (1973). *Liberal America and the Third World. Political Development Ideas in Foreign Aid and Social Science*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. [In English].
23. (1963). *Public Papers of the Presidents of the United States: John F. Kennedy, 1962*. Washington: U.S. Government Printing Office. [In English].
24. Stevenson, A. E. (1953). *Major Campaign Speeches of Adlai E. Stevenson*. New York: Random House. [In English].
25. Stevenson, A. E. (1957). *The New America*. New York: Harper. [In English].
26. Stevenson, A. E. (1960). *Putting First Things First, a Democratic View*. New York: Random House. [In English].
27. (1956). *The New York Times*. 10 June. <https://www.nytimes.com/1956/06/10/archives/dulles-declares-neutrality-pose-is-obsolete-idea-it-is-immoral-for.html> [In English].

Dmytro Lakishyk, Ph.D. (History), Senior Research Fellow, State Institution «Institute of World History of NAS of Ukraine», Kyiv, Ukraine

FEATURES OF US GEOSTRATEGY IN THE THIRD WORLD (50's – FIRST HALF OF THE 60's OF THE XX CENTURY)

***Abstract.** The main tendency of the postwar world order was the absence of direct military conflicts between major powers and the division of the world into two military-political blocs. These entities brought together countries that differed in ideology and socio-economic structure. In the context of this conflicting confrontation, third world countries have become the arena of mediated rivalry. The confrontation took place in order to increase the area of influence in developing countries by engaging them in some form of socio-economic and political system. The most striking similarity can be seen in the development of the divided nations of Korea, China, Vietnam, in the Indo-Pakistan conflict. In the event of such contradictions, it is possible not to claim the conflict between superpowers and third world countries, but about the involvement or intervention of major powers in internal or interstate conflicts.*

During the second half of the 1940s – early 1960s, the main task of US administrations was to create a «power ring» around the Soviet control area, to maintain its functioning and further strengthening it. Initially, its line ran in Europe, then in East Asia, and later expanded to the Middle East, with adequate security in the form of US military bases and military-political blocs.

By pursuing a policy of containment and extending its line throughout the periphery of Eurasia, the United States was increasingly confronted with the effects of the collapse of the colonial empires and forced, in one form or another, to fill the vacuum of emerging power. At the same time, geopolitical considerations played a major role in this process. The first attempt at an integrated response to the needs of underdeveloped countries was President G. Truman's Point Four program, which provided them with technical assistance.

In the 1950s, US geostrategic priorities changed: Europe retained its importance, but more attention was paid to Southeast Asia and the Middle East. During this period, the strengthening of US positions in the Gulf region – the most important strategic point in terms of both oil resources and geographical location – began.

Keywords: USA, third world, geostrategy, geopolitics, colonial system.

Надійшла до редколегії 03.04.2020

США ТА КРАЇНИ ЄВРОПИ

УДК 327(73)(430)

Андрій Мартинов,
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу історії
міжнародних відносин і зовнішньої політики України
Інституту історії України НАН України,
Київ, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН МІЖ США І ФРН ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА ДОНАЛЬДА ТРАМПА

***Анотація.** У статті проаналізовано вплив внутрішньополітичних процесів у США і ФРН на еволюцію американсько-німецьких відносин. Криза однополярної системи міжнародних відносин синхронізувалась зі змінами глобального порядку. Це вплинуло на відносини між США і ФРН. У науковій літературі домінує точка зору, що консервативно-поміркована стратегія зовнішньої політики президента Д. Трампа суперечить традиціям ліберально-демократичної багатосторонньої дипломатії А. Меркель. Погляди Д. Трампа на міжнародне позиціонування США можна вважати варіантом зовнішньополітичного реалізму на відміну від класичного республіканського неоконсерватизму або демократичного ліберального інтервенціонізму. Німецький зовнішньополітичний курс за часів бундесканцлера А. Меркель є проявом ліберально-демократичного глобалізму. За президентства Б. Обами і канцлерства А. Меркель німецько-американські відносини залишались на високому союзницькому рівні. Президент Д. Трамп скасував переговори про створення «Трансатлантичної зони вільної торгівлі». Німецькі еліти розглядають популістську і націоналістичну політику Д. Трампа як виклик європейській інтеграції. Вони вважають європейську політику США спробою розколоти Євросоюз. У внутрішньополітичному вимірі німецькі ліберали вважають партію «Альтернатива для Німеччини» за ідейних побратимів Трампа. Американська ліберальна політична еліта звинуватила А. Меркель у нездатності запобігти поширенню антиамериканських настроїв у Німеччині. Непередбачуваними є політичні настрої у США і ФРН після завершення пандемії. Помітною стала тенденція загострення кризи ліберальної глобалізації. Це накреслює тенденцію подальшої політичної поляризації американського і німецького суспільств.*

***Ключові слова:** демократичний ліберальний інтервенціоналізм, Європейський Союз, Китай, Меркель, НАТО, Німеччина, політичний реалізм, республіканський неоконсерватизм, Росія, Трамп, США.*

***Постановка проблеми.** Середина 2010-х років стала часом поглиблення кризи однополярної системи міжнародних відносин та складного і суперечливого переходу до багатополлярної системи міжнародних відносин. Зазначені процеси вплинули на стратегію і тактику двосторонніх відносин, особливо таких помітних країн «великої сімки» як США і ФРН. «На світ вплинув прихід до влади Дональда Трампа, – пише экс-президент Франції Ф. Олланд, – чия непередбачуваність у діях додається до його провокаційних виступів» [6, с. 15]. Після інаугурації Д. Трампа 20 січня 2017 р. Німеччина і Франція були обурені рішенням США відмовитися від Паризького договору про клімат. США і Євросоюз не змогли погодити спільну*

стратегію дій у Сирії. Європейським лібералам здавалось, що Д. Трамп «хоче вивести Сполучені Штати з системи світового управління на користь заснованої на власних ресурсах, вільної від комплексів і протекціоністської політики, що є лише додатковим елементом у перетасованих планетарних картах. Надпотужна Америка займатиметься відтепер Америкою. Китай іде зворотним шляхом» [6, с. 411]. Ці тенденції обумовили суттєві зміни у двосторонніх відносинах ФРН і США.

Аналіз досліджень та публікацій. Президентська виборча кампанія 2016 р. стала унікальною не тільки з точки зору запеклості внутрішньополітичних дебатів щодо стратегії розвитку США, а й діаметральних підходів Д. Трампа і Г. Клінтон до зовнішньополітичного курсу США. Е. Джонсон і Е. Пріст проаналізували вплив виборчих кампаній на зовнішньополітичну стратегію США від часу виборів Ф. Д. Рузвельта до президентських виборів Б. Клінтона. На цьому історичному фоні зовнішньополітичні погляди Д. Трампа виділялись своїми умовними консервативно-ізоляціоністськими поглядами [14, с. 17]. Критичне ставлення німецької політичної еліти до Д. Трампа підтверджує швидкий переклад міжнародного бестселера Б. Вудворда «Страх. Трамп у Білому домі» [27, с. 212]. Потужними подразниками для Берліну були не тільки ідеологія, завдяки якій Д. Трамп був обраний, а й стилістика початкового періоду президентства. Більшість німецького інтелектуального істеблішменту вважає, що Трамп поєднав практику тиску на європейських союзників із спробами отримання однобічних переваг [4, с. 18]. Натомість зовнішньополітична стратегія ФРН, на чому наголошує державний секретар МЗС ФРН Г. Ерлер, чітко орієнтована на максимальне використання можливостей багатосторонньої дипломатії, орієнтованої на зміцнення ліберально-демократичного глобального світового порядку [11, с. 50]. Починаючи з 1955 р., коли ФРН стала членом НАТО, німецька політична еліта чітко орієнтувалась на зміцнення євроатлантичної солідарності. Навіть після завершення «холодної війни» у Європі та суперечливих спроб зміцнити стратегічну автономію Євросоюзу у сфері безпеки Німеччина віддавала перевагу використанню американських гарантій безпеки Євросоюзу, наданих США і НАТО. Однак вимоги Д. Трампа до європейських союзників по НАТО збільшити власну фінансову відповідальність за безпеку стимулювали дискусії щодо доречності зміцнення спільної політики безпеки у форматі Євросоюзу [10, с. 92]. Після британського референдуму з питання виходу з ЄС, підтриманого Д. Трампом, німецький дослідник європейської інтеграції П. Велфенс пише про негативний вплив політики 45-го президента США на спроби дезінтеграції Євросоюзу [25, с. 91]. Експерт московського представництва мозкового Центру Карнегі С. Климович слушно вважає, що після перемоги Д. Трампа «спостерігається послаблення інститутів трансатлантичного співробітництва, а персональні протиріччя між Д. Трампом і А. Меркель це вершина айсбергу. Меркель втілює все, що Трампу не подобається в Європі» [2, с. 1]. У зазначеному науковому дискурсі свою точку зору висловив відомий німецький історик Х. А. Вінклер, який вважає однобічні дипломатичні дії Д. Трампа, фінансову кризу, потоки біженців, вихід Великої Британії з ЄС проявами кризи євроатлантичних відносин, яка загрожує єдності Заходу [26, с. 93]. Погляди Д. Трампа на міжнародне позиціонування США можна вважати варіантом зовнішньополітичного реалізму на відміну від класичного республіканського неоконсерватизму або демократичного ліберального інтервенціонізму. Натомість німецький

зовнішньополітичний курс за часів бундесканцлера А. Меркель є проявом ліберально-демократичного глобалізму.

Метою статті є аналіз зовнішньополітичних і внутрішньополітичних тенденцій розвитку США і ФРН як факторів впливу на еволюцію двосторонніх американсько-німецьких відносин.

Виклад основного матеріалу. За президентства Б. Обами і канцлерства А. Меркель німецько-американські відносини залишались на високому союзницькому рівні. У 2008–2016 рр. здавалось, що позаду залишилися часи конфронтації, коли у 2003 р. канцлер ФРН Г. Шредер гостро критикував дії США в Іраку, внаслідок чого Євросоюз розділювався на так звану «стару Європу» (ФРН, Франція) і «нову Європу» (Польща та інші новобранці НАТО). Особисто Б. Обама мав позитивний імідж у громадські думці німецького суспільства. Здавалось, що склались сприятливі умови для створення «Трансатлантичної зони вільної торгівлі» між США та Євросоюзом. До перемоги у листопаді 2016 р. на президентських виборах Д. Трампа реалізація зазначеного проекту була дуже вірогідною. Однак 45-й президент США скасував переговори щодо формуванні зони вільної торгівлі з ЄС. Навпаки, Вашингтон розв'язав низку торговельних війн, вимагаючи преференцій для американських виробників. Зрештою, після поразки Г. Клінтон Б. Обама вбачав у особі А. Меркель свою політичну спадкоємницю, здатну продовжити процес ліберальної глобалізації.

Отже, 20 січня 2017 р. Д. Трамп офіційно став 45-м президентом США. 28 січня 2017 р. у цьому статусі він мав першу телефонну бесіду з бундесканцлером Німеччини А. Меркель та закликав ФРН зробити більший фінансовий внесок у діяльність НАТО [9, с. 2]. По мірі реалізації передвиборчих обіцянок Д. Трампа все більш відміною виглядала його політика і курс А. Меркель. Наприклад, Д. Трамп ініціював побудову прикордонної стіни з Мексикою, а А. Меркель приймала нелегальних мігрантів. Вперше після періоду 2001–2003 р. так явно проявились ціннісні відмінності у внутрішній і зовнішній політиці США і ФРН.

Стратегічною метою Д. Трампа стало повернення виробництва в США. Це загрожувало втратою 1,6 млн. робочих місць на підприємствах в Німеччині. Обговоренню цих проблем був присвячений візит у Вашингтон німецького координатора трансатлантичного співробітництва Юргена Хардта [10, с. 1]. Однак владнати ці суперечності не було можливо, зважаючи на рішучість Д. Трампа послідовно втілювати у життя свої передвиборчі обіцянки.

Впродовж 2017 р. Німеччина головувала у «великій двадцятці». Це була нагода продемонструвати німецький підхід до конструктивної багатосторонньої дипломатії, дуже відмінної від «егоїстично-реалістичного» зовнішньополітичного курсу Д. Трампа. За цих обставин німецька політична еліта розглядала курс 45-го президента США як виклик європейській інтеграції, якій також загрожували популізм і націоналізм. Як реальний розглядався ризик для ЄС від зближення Трампа і Путіна. Тодішній міністр закордонних справ ФРН Зігмар Габріель найбільш ефективною відповіддю на виклик політики Трампа закликав вважати посилення Євросоюзу на основі європейських ліберальних цінностей [11, с. 2]. Дипломатичними засобами такого посилення можна вважати актуалізацію відносин ФРН із Китаєм та РФ, незважаючи на режим санкцій проти Кремля та критику авторитаризму китайської політичної системи. Німецько-американські розбіжності намітилися щодо політики на Близькому Сході та в Афганістані.

Дуже швидко до політичних розбіжностей додався конфлікт економічних інтересів. У квітні 2017 р. бундестаг підтримав добудову другої черги газопроводу «Північний потік». Це суперечило планам Д. Трампа продавати до Німеччини американський сланцевий газ. У відповідь на американську критику цього проекту міністр закордонних справ ФРН З. Габріель пропонував розглянути питання виведення американської ядерної зброї з території ФРН [1, с. 1]. Німецькі політики все частіше вбачали у європейській політиці Д. Трампа намір «розколоти» Євросоюз. Адже близький союзник США Польща по мірі зближення із Вашингтоном загострювала польсько-німецькі відносини. Варшава претендувала на статус головного союзника Д. Трампа в ЄС. Одночасно Польща ставила питання німецьких репарацій за Другу світову війну. Крім того, Д. Трамп наполегливо мотивував Велику Британію до виходу з ЄС. Німецька економічна еліта на фоні американського торговельного тиску опинилась перед стратегічним вибором: США або КНР.

6 липня 2017 р. на фоні північно-кореєських ракетних пусків у Гамбурзі на полях саміту «великої двадцятки» відбулась перша особиста зустріч А. Меркель і Д. Трампа. Ці переговори, попри спроби приховати на публіці наявні протиріччя, тільки підтвердили діаметральні підходи двох лідерів до вирішення більшості міжнародних проблем.

У вересні 2017 р. відбулися вибори нового складу бундестагу. Помітною стала фрагментація німецького політичного поля. Великі «народні партії» християнські демократи і соціал-демократи не змогли здобути одноосібної перемоги. Вперше до бундестагу увійшла партія «Альтернатива для Німеччини». Зокрема, за основні цінності ця партія сприймає національну, а не наднаціональну демократію, виступає за проведення референдуму щодо відмови від «євро», наполягає на обмеженні кількості біженців, пропонує раз і назавжди відмовитись від проекту спільної європейської армії [19, с. 44]. Така партійна програма дала можливість партії «Альтернатива для Німеччини» перетягти на свій бік традиційний електорат широкого спектру парламентських політичних сил ФРН. Зокрема, мова йде про правоконсервативне крило Християнсько-демократичного союзу, правих соціал-демократів, частину виборців Вільної демократичної партії і навіть «Лівої партії», зокрема, тих виборців німецької «лівиці», які невдоволені її «надмірним інтернаціоналізмом».

Бундесканцлер А. Меркель після провалу коаліційних переговорів із зеленими і лібералами була вимушена у листопаді 2017 р. повернутись до перевіреного варіанту «великої коаліції» християнських демократів і соціал-демократів. Певні антиамериканські сентименти були наявні у крайньої лівої опозиції (Ліва партія) і крайньої правої опозиції (Альтернатива для Німеччини). Звичайно, ідеологічні засади антиамериканізму у партій різні. «Ліва партія» виступає за вихід ФРН із НАТО та фактичний союз із Росією. «Альтернатива для Німеччини» пропонує перетворення ФРН на самостійний економічний і військово-політичний полюс сили, незалежний від США. Американська політична еліта звинуватила А. Меркель у нездатності запобігти поширенню антиамериканських настроїв у Німеччині. Як альтернатива А. Меркель, на думку російських консервативних аналітиків, розглядався німецько-американський інвестиційний банкір Фрідріх Мерц [7, с. 1].

На початку березня 2018 р. Німеччина різко критикувала США за тиск на Німеччину в питанні додаткових митних зборів на автомобілі [12, с. 1]. Президент США провокував торговельну війну. Тільки 12 березня 2018 р. було завершено процедури формування нової «великої коаліції» та А. Меркель офіційно була вчетверте обрана канцлером. На посаді міністра закордонних справ соціал-демократа З. Габріеля змінив інший соціал-демократ Хайко Маас. Новий уряд «великої коаліції» доклав максимум зусиль, аби запобігти масштабній торговельній війні зі США [13, с. 1].

Попри політичний тиск США, наприкінці березня 2018 р. Німеччина видала усі дозволи на побудову другої черги газопроводу «Північний потік». Д. Трамп намагався скласти контрбаланс німецько-російському зближенню. 14 квітня 2018 р. президент США Д. Трамп, британський прем'єр-міністр Т. Мей, французький президент Е. Макрон об'єднали зусилля для нанесення бомбового удару по Дамаску у відповідь на звинувачення режиму Б. Асада у застосуванні хімічної зброї проти опозиції. Ситуацію, яка склалась у особистій бесіді обговорили А. Меркель і російський президент В. Путін [8, с. 1]. Чергові розбіжності у німецько-американських відносинах були пов'язані із тиском Д. Трампа на Іран у спробі запровадити нові економічні санкції та скасувати угоди 2016 р. про використання Іраном атомних технологій. Також Д. Трамп демонстрував намір сприймати не А. Меркель, а французького президента Е. Макрона «головною особою» ЄС [14, с. 2]. Попри наявні протиріччя А. Меркель і Д. Трамп демонстрували єдність у питанні продовження санкцій проти Росії, які були введені після анексії Криму у березні 2014 року [15, с. 1]. Але це не заважало побудові газопроводу «Північний потік-2». Німці заради пошуку компромісів зі США готові були за свій рахунок побудувати потужності для прийому американського скрапленого газу. Інвестиції для цього проекту був готовий надати Катар [16, с. 2]. Утім, А. Меркель наголошувала, що критичний діалог із В. Путіним важливий для вирішення світових криз. Треба також розуміти, що ФРН зацікавлена у вивезенні майже 12 тис. тонн радіоактивних відходів з німецьких атомних станцій на територію Росії.

Тим часом британський прем'єр-міністр Т. Мей наполягала на жорсткому варіанті виходу Великої Британії з ЄС, послаблюючи позиції Німеччини в Євросоюзі. В ідеалі Лондон збирався стати єднальною ланкою між США і ЄС для чого потрібно було зберегти зону вільної торгівлі між Великою Британією та ЄС. Напередодні запланованої на 16 липня 2018 р. зустрічі у Гельсінкі з В. Путіним Д. Трамп провів переговори з партнерами по НАТО. Європейці були невдоволені тим, що Д. Трамп розглядає НАТО не як військовий союз, а як ринок збуту продукції американського військово-промислового комплексу [17, с. 1]. Німецькі виробники зброї конкурують з американськими виробниками, зокрема, на ринку Саудівської Аравії та інших еміратів Перської затоки [14, с. 200]. Французький президент Е. Макрон ініціював прискорення процесу формування армії ЄС, за що наштовхнувся на критику з боку Д. Трампа.

На проміжних виборах до Палати представників і Сенату Конгресу США демократи зберегли контроль за нижньою палатою, а республіканці за верхньою палатою. Це залишало Д. Трампу теоретичний шанс бути переобраним на другий президентський термін.

У 2019 р. політичні позиції А. Меркель послаблювались внаслідок наближення дати виборів ландтагів у східнонімецьких федеральних землях, де міцними були політичні позиції «Лівої партії» і партії «Альтернатива для Німеччини». Послаблення позицій «великої коаліції» у верхній палаті німецького парламенту бундесраті ставило під питання перспективу збереження «великої коаліції» до осені 2021 року, коли мають відбутись чергові вибори бундестагу. Помітною стала тенденція, коли євроатлантично-орієнтована еліта ФРН конкурує з новою національно орієнтованою німецькою елітою, яка втім була не такою консолідованою та розділеною за «ліво-правими» ідеологічними маркерами.

У жовтні 2019 р. державний секретар США М. Помпео закликав американських партнерів в Європі консолідуватись зі США заради стримування Китаю та Росії [5, с. 1]. Однак до цих закликів не прислухались і Д. Трамп оголосив про можливість санкцій проти компаній, які допомагають «Газпрому» добудувати «Північний потік-2» [19, с. 1]. У грудні 2019 р., виступаючи з урядовою заявою в бундестазі, А. Меркель заявила, що у разі запровадження американських санкцій німецька сторона не має наміру вступати у «війну санкцій» [20, с. 1]. Зрештою, запровадження американських санкцій проти компаній, які виконували контракт на побудову цього об'єкту призупинили завершальну стадію будівництва. Потім падіння ринкових цін на нафту і відповідно газ внаслідок зменшення попиту на світовому ринку (з причин рецесії світової економіки під впливом пандемії) відклали завершення цього проекту «до кращих часів».

Цікаві внутрішньополітичні процеси тим часом відбувались у США. 18 грудня 2019 р. демократи у палаті представників Конгресу США проголосували за процедуру імпічменту Д. Трампу. Не менш символічно, що 20 грудня 2019 р. Палата представників британського парламенту проголосувала за угоду про умови поетапного виходу з ЄС, починаючи з 30 січня 2020 року. Німецька дипломатія спробувала витримати паузу, аби правильно оцінити ці події.

Однак розвиток міжнародної кризи відбувався за своєю логікою. Американський безпілотний літак, який на початку січня 2020 р. поцілів у багдадському аеропорту у іранського генерала Сулеймані, вилетів з американської військової бази на території ФРН. «Ліва партія» звернулася у прокуратуру у зв'язку з тим, що 3 січня 2020 р. з бази Рамштайн (федеральна земля Рейнланд-Пфальц) вилетів безпілотний літак, який ліквідував Сулеймані [4, с. 1]. Німецькі ліві і праві популісти, попри внутрішньополітичні протиріччя між собою, почали послідовно критикувати надміру залежність ФРН від США у стратегічних питаннях.

21 січня 2020 р. Сенат продовжив розгляд процедури імпічменту Д. Трампу. Зрештою, 5 лютого 2020 р. Д. Трамп вийшов переможцем із цієї політичної боротьби. Однак у березні – квітні 2020 р. пандемія коронавірусу змінила диспозицію світових сил. США звинуватили Китай у намірі використати пандемію для посилення своїх позицій у світі. Збільшення смертності американських громадян від коронавірусу негативно позначилась на президентському рейтингу Д. Трампа. Економічні наслідки пандемії збільшили кількість безробітних та, здавалось, перекреслили економічні досягнення президентства Д. Трампа 2017–2019 років. Непередбачуваними стали політичні настрої у США і ФРН після завершення пандемії. Помітною стала тенденція загострення кризи ліберальної глобалізації. Це обіцяло подальшу політичну поляризацію американського і німецького суспільств.

Висновки. Двосторонні відносини США і ФРН за часів першого президентського терміну Д. Трампа (це не означає, що автор статті теологічно вважає неминучим другий президентський термін Д. Трампа) опинились у фазі загострення протиріч. У стратегічному сенсі підвищення конфліктності американсько-німецьких відносин обумовлюється фактичним неореалізмом зовнішньої політики Д. Трампа, яка з більшості питань міжнародного порядку денного зіштовхується з ліберально-демократичною багатосторонньою німецькою зовнішньою політикою.

Не тільки Д. Трамп впродовж 2017–2020 рр. намагався створити нові робочі місця у США, а й Німеччина намагалась зберегти свої позиції експортно-орієнтованої економіки. У цьому сенсі політика Д. Трампа щодо ЄС розглядається німецькими елітами як спроба послаблення німецького лідерства в Євросоюзі та обмеження самостійного курсу щодо Китаю, Росії, країн Латинської Америки. Стрімке падіння темпів зростання світової економіки внаслідок пандемії тільки загострює зазначені німецько-американські протиріччя.

Наслідком цієї тенденції є заглиблення кризових явищ на рівень взаємодії політичних та економічних еліт США і ФРН. Обидві світові війни (1914–1918 і 1939–1945 рр.) можна вважати вдалою спробою США поставити під контроль розвиток Німеччини. Ситуація майже не змінилась після возз'єднання ФРН і НДР у 1990 році. Однак перемога Д. Трампа на президентських виборах у листопаді 2016 р. зафіксувала факт наявності різних стратегічних планів Вашингтона і Берліна. США спробували відновити свій індустріальний потенціал, який за умов ліберальної глобалізації трансформувався у постіндустріальну економіку, що створила «іржавий» пояс колись індустріальних штатів, і завдяки цьому очолити інноваційний процес в 21-му столітті. Але цей курс радикально змінював розподіл праці, який склався за роки домінування ліберальної моделі глобалізації. Натомість німецькі політичні та економічні еліти послідовно працювали на зміцнення позицій ФРН як «головної фабрики Євросоюзу». Спроба залагодити ці американсько-німецькі протиріччя на ліберальній основі за допомоги «Трансатлантичної зони вільної торгівлі» зазнала невдачі саме завдяки негативній позиції Д. Трампа щодо цього проекту. Внаслідок розвитку цих процесів намітилася тенденція посилення популістів і націоналістів по обидва боки Атлантичного океану. Це створює нову диспозицію й у американсько-німецьких відносинах, яка перебуває за межами предмету цієї статті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Глава МИД ФРГ выступил за вывод ядерного оружия США из страны [Електронний ресурс] Режим доступу: // <https://www.warandpeace.ru/ru/news/view/123977/>
2. Климович С. Трамп vs. Меркель. Куда движутся отношения США и Германии // Станислав Климович [Електронний ресурс] Режим доступу: // <https://www.carnegie.ru/commentary/76679>
3. Меркель не бачить інших можливостей, ніж переговори зі США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2840844/.../html>
4. Меркель обвиняют в причастности к убийству иранского генерала [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ng.ru/world/2020-03-03/6_7808_germany.html
5. Никифоров О. Мог ли спасти атлантическую солидарность визит Помпео в ФРГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // https://www.ng.ru/vision/2019-11-10/7_7722_vision.html
6. Олланд Ф. Уроки власти. / Франсуа Олланд. – Харків: Фоліо, 2019. – 450 с.
7. Седов Д. Фридрих Мерц – кандидат на пост канцлера Германии от США / Дмитрий Седов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fondsk.ru/news/2018/11/05/-/47067>

8. Телефонный разговор с канцлером Германии Ангелой Меркель [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kremlin.ru/events/president/news/57270>
9. Gaschke S. Außenminister Gabriel attackiert Trump wegen US – Strafzöllen [Electronic Resource] / S.Gaschke // Die Welt. – 2017. – Mode to Access: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article/174109386.html>
10. Bartels H.-P., Kellner V. (Hrsg.). Strategische Autonomie die Verteidigung Europas. Auf dem Weg zur Europäischen Armee / Hans-Peter Bartels, Victor Kellner. – Bonn: Dietz Verlag, 2017. – 496 S.
11. Erler G. Mission Weltfrieden. Deutschlands neue Rolle in der Weltpolitik / Gernot Erler. – Wien: Herder, 2009. – 260 s.
12. Rosenfeld D. Gabriel: Starkes Europa ist Antwort auf Trump [Electronic Resource] / D. Rosenfeld // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2017. – Mode to Access: <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/f-a-z/gabriel-starkes-europa-ist-antwort-auf-trump-14879780.html>
13. Joffe J. Der gute Deutsche. Die Karriere einer moralischen Supermacht / Joseph Joffe. – München: Verlag C. Bertelsmann, 2018. – 256 s.
14. Johnston Andrew, Priest Andrew (Hrsg.). US. Presidential Elections and Foreign Policy. Candidates, Campaigns and Global Politics from FDR to Bill Clinton. – Lexington: University Press of Kentucky, 2017. – 367 p.
15. Zippert H. Kompromiss soll Trumps Handelskrieg Stoppen [Electronic Resource] / H. Zippert // Bild. – 2018. – Mode to Access: <https://www.bild.de/politik/ausland/donald-trump/altmeier-glaubt-an-beteiligung-von-handelsstreit-mit-usa/48744.bild.html>
16. Tauber P. Maas heit für Multilateralismus [Electronic Resource] / P.Tauber // Auswaertiges Amt. – 2019. – Mode Access: <https://www.auswaertiges-amt.de/.../umfrage-koerber-stiftung/2282328>
17. Münkler H. Imperien. Die Logik der Weltherrschaft – vom Alten Rom bis zu den Vereinigten Staaten / Herfried Münkler. – Berlin: Rowohlt, 2005. – 560 c.
18. Heinemann P. Merkel schlägt bei Trump plötzlich neue Töne an [Electronic Resource] / P.Heinemann // Die Welt. – 2019. – Mode Access: <https://www.welt.de/politik/deutschland/plus175915096/-/an.html>
19. Programm für Deutschland. Das Grundsatzprogramm der Alternative für Deutschland [Electronic Resource] / Programm // Alternative für Deutschland. – Mode Access: www.afd-grundsatzprogramm-web-version.pdf
20. Qatar Petroleum ведет переговоры с Uniper и RWE об участии с СПГ терминале в ФРГ [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.warandpeace.ru/ru/news/view/133427/>
21. Krause T. Transatlantic-Koordinator Reist nach Washington [Electronic Resource] / T.Krause // Auswaertiges Amt. – 2019. – Mode to Access: <https://www.auswaertiges-amt.de/DE/infoservice/presse/meldungen/2017/170130-koordinatorTRA-washington.html>
22. Schmid T. Trump und Merkel betonen «fundamentale Bedeutung» der NATO [Electronic Resource] / T. Schmid // Die Welt. – 2019. – Mode to Access: <https://www.welt.de/politik/ausland/article/1616/5485/trump-und-merkel-betonen-fundamentale-bedeutung-der-nato.html>
23. Spoerr K. Trump bekräftigt harten Kurs gegen den Iran [Electronic Resource] / K. Spoerr // Die Welt. – 2019. – Mode to Access: <https://www.welt.de/politik/ausland/article/175790268/Pressekonferenz-mit-Macron-Trump-bekraeftigt-harten-kurs-gegen-den-iran.html>
24. Kirchdoepfer R. Trump Bezeichnet die Europäische Union als «Feind» [Electronic Resource] / R. Kirchdoepfer // Die Welt. – 2019. – Mode to Access: <https://www.welt.de/politik/ausland/article/179384070/-/html>
25. Welfens P. BREXIT aus Versehen. Europäische Union zwischen Desintegration und neuer EU / Paul Welfens. – Wiesbaden: Springer, 2017. – 390 s.
26. Winkler H. A. Zerbricht der Westen? Über die gegenwärtige Krise in Europa und Amerika / Hans August Winkler. – München: C.H. Beck, 2017. – 493 s.
27. Woodward B. Furcht. Trump im Weißen Haus / Bob Woodward. – Reinbeck: Rowohlt Verlag, 2018. – 512 s.

References:

1. Glava mid frg vystupil za vyvod jadernogo oruzhia csha iz strany. <https://www.warandpeace.ru/ru/news/view/123977/> [In Russian].

2. Klimovich S. Trump vs. Merkel. Kuda dvizhutsia otnoshenia scha i germanii / Stanislav Klimovich. <https://www.carnegie.ru/commentary/76679> [In Russian].
3. Merkel ne bachit inshich mozhlivostey nizh peregovory z scha. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2840844/.../html> [In Ukrainian].
4. Merkel obvinjaut v prichasnosti k ubijstvu iranskogo generala. https://www.ng.ru/world/2020-03-03/6_7808_germany.html [In Russian].
5. Nikiforov, Oleh. Mog li spastic atlanticehskuju solidarnost visit Pompeo v frg. https://www.ng.ru/vision/2019-11-10/7_7722_vision.html [In Russian].
6. Holland Fransua (2019). *Uroki vlady*. Harkiv: Folio. [In Ukrainian]
7. Sedov, Dmitriy. Friedrich Merz – kandidat na post kanzlera Germanii ot Scha. <https://www.fondsk.ru/news/2018/11/05/-/47067> [In Russian]
8. Telefonnyi razgovor s kanzlerom Germanii Angeloy Merkel. <https://www.kremlin.ru/events/president/news/57270> [In Russian].
9. Gaschke, Susanne. Außenminister Gabriel attackiert Trump wegen US – Strafzöllen. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article/174109386.html> [In Deutsch].
10. Bartels H.-P., Kellner V. (Hrsg.). (2017). *Strategische Autonomie die Verteidigung Europas. Auf dem Weg zur Europäischen Armee*. Bonn: Dietz Verlag. [In Deutsch]
11. Erler, G. (2009). *Mission Weltfrieden. Deutschlands neue Rolle in der Weltpolitik* / Gernot Erler. Wien Herder. [In Deutsch].
12. Rosenfeld, Dagmar. Gabriel: Starkes Europa ist Antwort auf Trump. <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/f-a-z/gabriel-starkes-europa-ist-antwort-auf-trump-14879780.html> [In Deutsch].
13. Joffe J. (2018). *Der gute Deutsche. Die Karriere einer moralischen Supermacht* / Joseph Joffe. München Verlag C. Bertelsmann [In Deutsch].
14. Johnston Andrew, Priest Andrew (Hrsg.). (2017). *US. Presidential Elections and Foreign Policy. Candidates, Campaigns and Global Politics from FDR to Bill Clinton*. Lexington: University Press of Kentucky. [In English].
15. Zippert Hans. Kompromiss soll Trumps Handelskrieg Stoppen. <https://www.bild.de/politik/ausland/donald-trump/altmeier-glaubt-an-beteiligung-von-handelsstreit-mit-usa/48744.bild.html> [In Deutsch].
16. Tauber, Peter. Maas heit für Multilateralismus. <https://www.auswaertiges-amt.de/.../umfrage-koerberstiftung/2282328> [In Deutsch].
17. Münkler, H. (2005). *Imperien. Die Logik der Weltherrschaft – vom Alten Rom bis zu den Vereinigten Staate*. Berlin: Rowohlt. [In Deutsch].
18. Heinemann, Pia. Merkel schlägt bei Trump plötzlich neue Töne an. <https://www.welt.de/politik/deutschland/plus175915096/-/an.html> [In Deutsch].
19. Programm für Deutschland. Das Grundsatzprogramm der Alternative für Deutschland. www.afd-grundsatzprogramm-web-version.pdf [In Deutsch].
20. Qatar Petroleum vedet peregovory s Uniper i RWE o uchastii s spg terminale v frg. <https://www.warandpeace.ru/ru/news/view/133427/> [In Russian].
21. Krause, T. Transatlantic-Koordinator Reist nach Washington. <https://www.auswaertiges-amt.de/DE/infoservice/presse/meldungen/2017/170130-koordinatorTRA-washington.html> [In Deutsch].
22. Schmid, T. Trump und Merkel betonen «fundamentale Bedeutung» der NATO. <https://www.welt.de/politik/ausland/article/1616/5485/trump-und-merkel-betonen-fundamentale-bedeutung-der-nato.html> [In Deutsch].
23. Spoerr, K. Trump bekräftigt harten Kurs gegen den Iran. <https://www.welt.de/politik/ausland/article/175790268/Pressekonferenz-mit-Macron-Trump-bekraeftigt-harten-kurs-gegen-den-iran.html> [In Deutsch].
24. Kirchdoepfer R. Trump Bezeichnet die Europäische Union als «Feind». <https://www.welt.de/politik/ausland/article/179384070/-/html> [In Deutsch].
25. Welfens, P. (2017). *BREXIT aus Versehen. Europäische Union zwischen Desintegration und neuer EU* / Paul Welfens. Wiesbaden Springer. [In Deutsch].
26. Winkler, H. A. (2017). *Zerbricht der Westen? Über die gegenwärtige Krise in Europa und Amerika* / Hans August Winkler. München C.H.Beck. [In Deutsch].
27. Woodward, B. (2018). *Furcht. Trump im Weißen Haus*. Reinbeck: Rowohlt Verlag [In Deutsch].

Andriy Martynov, Dr., Habil. (History), Professor, Institute of History of Ukraine, NASU, Kyiv, Ukraine

US-GERMANY RELATIONS DEVELOPMENT TRENDS UNDER THE PRESIDENCY OF DONALD TRUMP

***Abstract.** The influence of internal political processes in the USA and Germany on the evolution of US-German relations is analyzed in the article. The crisis of the mono-polar system of international relations was synchronized with changes in the global order. It affected relations between the US and Germany. The scientific literature has been dominated by the view that President Trump's conservative-moderate foreign policy strategy is contrary to the traditions of liberal-democratic multilateral diplomacy. D. Trump's views on the international positioning of the United States can be considered as a variant of foreign policy realism, in contrast to classical republican neo-conservatism or democratic liberal interventionism. The German foreign policy course in the time of the Bundes Chancellor A. Merkel is a manifestation of liberal-democratic globalism. Under President Obama and Chancellor A. Merkel, German-American relations remained at a high allied level. President Trump abolishes talks on Transatlantic Free Trade Area. German elites see the populist and nationalist policies of D. Trump as a challenge to European integration. They consider US European policy an attempt to split the European Union. In the domestic political dimension, German liberals consider the Alternative to Germany party as Trump's ideological counterparts. The American liberal political elite accused A. Merkel of failing to prevent the spread of anti-American sentiment in Germany. Political sentiment in the US and Germany after the pandemic is unpredictable. A noticeable trend was the aggravation of the crisis of liberal globalization. This outlines the tendency for further political polarization of American and German societies.*

***Keywords:** democratic liberal interventionism, European Union, China, Merkel, NATO, Germany, political realism, Republican neo-conservatism, Russia, Trump, USA.*

Надійшла до редколегії 05.04.2020

США ТА УКРАЇНА

УДК 327(73)+(477)

Олег Кондратенко,
доктор політичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України,
Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1905-934X>

ПОЛІТИКА США ЩОДО УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

***Анотація.** Розглянуто політику США щодо України в постбіполярний період. США були однією з перших країн, що визнали Україну в якості нового суб'єкта міжнародного права. У перші роки незалежності України в американських експертних колах утвердилася думка про велику міжнародну її значимість у якості стратегічного партнера. США приділяли велику увагу українському ядерному питанню та сприяли формуванню без'ядерного статусу України, гарантуючи при цьому, поряд з РФ та Великобританією, територіальну цілісність та безпеку у рамках Будапештського договору 1994 р. Проте, сторони не виконали своїх гарантій з початком російської агресії у 2014 р. США постійно забезпечують підтримку української демократії, проведення реформ, ринкових трансформацій та національної безпеки. США розглядають Україну в ролі форпосту для посилення свого геополітичного впливу на пострадянському просторі та в Східній Європі, а також своєї альтернативи російській імперській політиці. США зберігали підтримку України у складні періоди її історичного розвитку, що відзначалися згоранням демократії та посиленням авторитаризму. Важливим кроком з боку Сполучених Штатів стало ухвалення Сенатом законопроект «Акт про підтримку свободи в Україні» від 11 грудня 2014 р., який декларує всебічну підтримку Українській державі. Черговим важливим жестом з боку США стало введення антиросійських санкцій після анексії Росією Криму та розгортання гібридної агресії на Донбасі. Відтоді США надають щорічну фінансову допомогу Україні у розмірі 300 млн дол, забезпечують постачання оборонного озброєння та тренування українських військових.*

Останнім часом США сприяють підвищенню енергетичної безпеки України через підтримку диверсифікацію постачання природного газу та ядерного палива. Перспективою подальшого зміцнення енергобезпеки України має стати розширення мережі LNG-терміналів у Східній Європі. Саме завдяки введеним санкціям США вдалося призупинити будівництво російського газопроводу «Північний потік-2», що спрямований на підрив енерготранзитного статусу України. Однак, до негативних сторінок українсько-американських відносин варто віднести тиск на Україну з боку США з метою недопущення часткової приватизації Китаєм українського заводу «Мотор Січ» та втягування України в передвиборчий скандал Президента США Д. Трампа.

***Ключові слова:** США, Україна, українсько-американські відносини, політика США, російська агресія, національна безпека.*

Постановка проблеми. Після політичних перипетій в Україні 2013–2014 рр., спрямованих на усунення корумпованої проросійської влади на чолі з В. Януковичем, більш відомих як Революція Гідності, Російська Федерація анексувала Крим та розпочала агресивні дії на Донбасі. Така стратегія РФ була, передусім, спрямована на утримання України в своїй геополітичній орбіті через недопущення її інтеграції в європейські та євроатлантичні структури. Саме в умовах російської гібридної війни проти України та кризи інтеграційної доктрини ЄС, надзвичайно гостро постає питання її підтримки з боку США, як одного з ключових стратегічних партнерів. Однак, у перші дні російської агресії проти України на території Криму, адміністрація Б. Обама так і не знайшла достатніх аргументів для адекватної відповіді на дії РФ, незважаючи на постійні апелювання України до Будапештського меморандуму 1994 р., згідно з яким США разом з РФ та Великобританією, мали гарантувати суверенітет та територіальну цілісність України в обмін на відмову Києва від ядерної зброї. Найбільш популярним поясненням такої млявої реакції США на агресію РФ, що вперше з часів завершення Другої світової війни призвела до силового перегляду загальноновизнаних кордонів у Європі, напевно є володіння Росією другим за розміром у світі ядерним арсеналом. За таких обставин, США обмежуються ініціативою санкційної політики як жесту у відповідь на агресивні дії Росії в Україні. Можна висловити попереднє судження, що в цілому від рівня підтримки США багато в чому буде залежати ступінь готовності України до протистояння російській агресії, здатність її підтримувати динаміку реформ, реалізації стратегії інтеграції до європейських та євроатлантичних структур, а також відновлення суверенітету над тимчасово окупованими територіями Донбасу та Криму.

Аналіз досліджень та публікацій. Політика США щодо України та українсько-американські відносини є актуальним від моменту здобуття незалежності нашою державою. На сьогодні сформувалася низка потужних вітчизняних шкіл американістики, представлена плеядою науковців як історичної, так і політологічної галузей. Звернімося до найбільш відомих та найбільш цитованих наукових праць, що пересікаються чи є дотичними до тематики нашої статті. Передовсім, звернімо увагу на дослідницький доробок фундаторів української американістики, таких як Б. Гончар, І. Дудко [5], Є. Камінський, Б. Канцелярук, О. Кондратенко [7, 8], О. Потехін, М. Рижков, С. Толстов, І. Хижняк, А. Худолій [17], Л. Чекаленко [18, 19] та ін.

Назагал варто згадати наукові праці й зарубіжних вчених, зокрема російських, які досліджують питання американської стратегії та політики. Такими є роботи провідних американських вчених як Р. Аллісона, З. Бжезинського [1], М. Калба, Дж. Манкоффа, Дж. Міршаймера, А. Стент, Д. Трейсмана, Дж. Фрідмана, Дж. Шерра та ін.

Мета статті – з'ясувати рівень, трансформацію політики та динаміку підтримки України з боку США в умовах становлення нового світового порядку.

Здійснення аналізу трансформації рівня підтримки США України до початку та у ході гібридної агресії Російської Федерації обумовлює вирішення наступних завдань:

- окреслити готовність США щодо підтримки України у ході та після розпаду СРСР;
- розглянути рівень підтримки України США у 1990-х рр.;

- проаналізувати рівень трансформації політики США щодо України на поч. 2000-х рр.;
- окреслити політику США щодо України в умовах російської гібридної агресії.

Виклад основного матеріалу. Відносини США та України були актуалізовані на фоні процесу краху СРСР упродовж 1991 р., відтоді обидві сторони визначили себе у якості серйозних двосторонніх партнерів. Однак перші контакти на найвищому рівні відзначилися своєю складністю та напруженістю. Вашингтон розуміючи неминучість краху СРСР, не поспішав підтримувати створення незалежної України як нового суб'єкта міжнародного права. Одним із ключових мотивів такої позиції США, на думку автора, була занепокоєність щодо деконцентрації ядерної зброї та втрати централізованого контролю над нею. Такі настрої проявилися у ході першого візиту до Києва тодішнього американського президента Дж. Буша-ст., який у серпні 1991 р. виступив з промовою в українському парламенті, котру американські журналісти New York Times охрестили як «Chicken Kiev Speech» або «Котлета по-київськи».

Такою саркастичною назвою підкреслювалася відверта непродуманість як доповіді Президента США, так і відносно недолугість американської політики щодо України. Приміром, ключовим меседжем у американському посланні була вимога відмовитися від курсу на незалежність: «Але свобода – це не те ж саме, що незалежність. Американці не будуть підтримувати тих, хто прагне незалежності для того, щоб замінити тиранію на місцевий деспотизм. Ми не будемо допомагати тим, хто сприяє самовбивчому націоналізмові, змішаному на міжнаціональній ненависті» [19]. Ця промова давала зрозуміти, що США не підтримують прагнення України до незалежності. Тобто, США здебільшого висловилися про підтримку свободи, однак не незалежності. При всьому відзначимо, що відвертих ознак політичного шовінізму та явного націоналізму в Україні не проглядалося. Останнє пояснювалося банальним незнанням, тодішнім американським керівництвом, всіх тонкощів та специфіки української політичної культури, суспільних настроїв та ментальності українців в цілому.

В українському парламенті склалася виражено двояка позиція щодо промови американського президента. Якщо комуністична більшість прихильно ставилася до такого обережного спічу Дж. Буша, то демократична опозиція засудила його виступ. Адаже, ще напередодні зустрічі з американським президентом нечітка його позиція щодо ідеї незалежної України насторожила та викликала неприязнь у представників політичної сили – «Народного руху України» та представників української інтенції – колишніх шестидесятників.

Упродовж 1992 р. США переоцінювали потенціал національних рухів на теренах колишнього СРСР та приміряли югославську матрицю дезінтеграції на процес його краху нагнітаючи при цьому страх перетворення пострадянського простору на «Югославію-2» з ядерною зброєю на 1/6 частині суші планети. Своє невдоволення Білим Домом висловила й українська діаспора в США зазначаючи, що відсутність власної американської позиції з приводу питання надання Україні незалежності, стане причиною демотивації у питанні підтримки Дж. Буша на президентських виборах 1992 р. [5, с. 90]. Дозволимо собі припустити, що розчарування української діаспори стосовно такої позиції Дж. Буша у плані питання майбутньої незалежності України, стало одним із багатьох факторів програшу його на президентських виборах демократу Б. Клінтону у 1992 р.

При всьому зміна курсу Дж. Буша восени 1991 р. в бік гарантування підтримки незалежності України відіграла чи не ключову роль у її становленні. Адже саме надання гарантій підтримки незалежності Україні з боку США, вибило останній козир з рук М. Горбачова, який хотів реанімувати СРСР через підписання нового союзного договору, що він так активно просував у останній рік свого правління. Більше того, союзний центр тоді вже не міг відкрито вдаватися до шантажу України на кшталт того, що у разі проголошення незалежності Росія буде вправі підтримувати Крим та південний схід України у їх прагненні вийти зі складу України, оскільки в цих регіонах проживав значний відсоток етнічних росіян.

В той же час, в американських експертних колах утвердилася думка про велику міжнародну значимість України у якості стратегічного партнера. Приміром, про важливість України вже на поч. 1990-х рр. говорив З. Бжезинський, визначивши її у якості своєрідного нового «П'ємонту» для США на євразійській шахівниці та надважливого геополітичного центру на пострадянському просторі. Вчений акцентував увагу на тому, що без України та встановлення контролю над виходами до Чорного моря Росія втрачає статус потужної євразійської імперії. Також без України зникають всілякі шанси для Москви відновити цю імперію. Росія на тлі скорочення слов'янського етнічного ядра та зростання мусульманського населення автоматично трансформується в азійську, віддалену від Європи напівімперську державу [1, с. 126–127].

Отже, США розглядають Україну в якості форпосту для посилення свого геополітичного впливу на пострадянському просторі, а також засобу для стримування РФ і формування своєрідної ліберально-демократичної альтернативи російській імперській політиці. Ідея так званої української вітрини – альтернативи трансформації країн пострадянського простору, покликана позитивно вплинути на траєкторію подальшого розвитку й самої Росії. Таку політику США можна розцінити не інакше як «м'яке» стримування РФ на пострадянському просторі, передусім через презентацію модерного політичного і соціально-економічного розвитку.

3 січня 1992 р. США офіційно встановили відносини з Україною, утім, як зазначає професорка Л. Чекаленко, після розпаду СРСР Сполучені Штати недостатньо розуміли ситуацію, що склалася та розглядала відносини з Україною крізь призму відносин з Росією. На той час першочерговим завданням для Вашингтона було вирішення ядерного питання на пострадянському просторі, що стало альфою і омегою тодішніх американсько-українських відносин та власне гальмувало їх розвиток [18, с. 103]. Наступного року прихильник перегляду відносин США з Україною С. Телбот наголошував на необхідності перенести центр ваги з проблем ядерної безпеки та роззброєння на широке коло двосторонніх відносин незалежно від взаємин з Росією. Одним з результатів встановлення прагматизму в двосторонніх відносинах було надання Україні фінансової допомоги у розмірі 330 млн дол, передусім на ядерне роззброєння та проведення економічних реформ. У наступні 1994–1995 рр. ця сума виросла більш ніж удвічі до 700 млн дол [18, с. 104]. Все це засвідчувало посилення уваги США до України як нової незалежної держави, що покликана відігравати одну з ключових геополітичних ролей у Східній Європі.

Важливим для України був візит президента Л. Кучми до США у листопаді 1994 р., результатом якого стало укладення Хартії українсько-американського

партнерства, дружби і співробітництва, а також низки інших документів щодо двосторонньої співпраці у галузі освоєння та використання космічного простору в мирних цілях. Погоджуємося із думкою очільника Гарвардського українського наукового інституту при однойменному університеті С. Плохія, що політична співпраця України із Заходом офіційно розпочалася у 1994 р. з підписанням, за посередництва США, угоди, відповідно до якої вона відмовлялася від ядерної зброї, успадкованої від СРСР [10, с. 149].

У рамках Програми Нанна–Лугара, ухваленої ще у 1991 р., Україні надавалася допомога у знищенні ядерної зброї та засобів її доставки, транспортуванні, розробці контролю для запобігання її розповсюдження. Наступного року, згідно підписаної Угоди між Україною та США, Києву було надано допомогу в ліквідації стратегічної ядерної зброї. Варто зауважити, що Україну, яка, хоча й заявляла про бажання здобуття без'ядерного статусу напередодні здобуття незалежності, змусили під тиском США та РФ відмовитися від ядерної зброї, що розміщувалася на її території. Характерно, що питання відмови України від ядерної зброї, що задекларовано Будапештським меморандумом від 5 грудня 1994 р. після приєднання Києва до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), стало відправним у налагодженні Україною співробітництва з Міжнародним валютним фондом (МВФ), Міжнародною фінансовою корпорацією (МФК) та Європейським банком реконструкції й розвитку (ЄБРР).

Саме з 1995 р., як відзначає український політолог А. Худолій, розпочався новий етап у розвитку українсько-американських відносин, коли з візитом Президента США Б. Клінтона до Києва, було вирішено підтримати ідею залучення України до світової спільноти. Адже, адміністрація Б. Клінтона, водночас, розпочала й реалізацію стратегії по зміцненню України задля перетворення її у якість протизваги та стримуючого чинника для Росії [17, с. 116]. У ході візиту була прийнята Спільна заява про підтримку сполученими Штатами процесів демократичних і ринкових перетворень в Україні, її політичного суверенітету, територіальної цілісності, інтеграції в європейське та світове товариство. За домовленостями загальний обсяг допомоги США у 1996 р. мав складати 1,3 млрд дол. Важливим стало підписання Угоди про міжнародну торгівлю в галузі комерційних послуг із космічних запусків з використанням українських ракет-носіїв «Зеніт» та «Циклон» [18, с. 105]. Таку угоду справді можна вважати проривною та одним з найбільш успішних комерційних проєктів України за всі роки незалежності.

Помітним моментом зміцнення двосторонніх відносин між Україною та США, задля підтримання діалогу щодо взаємного інтересу, стало створення у 1996 р. українсько-американської комісії «Кучма–Гор». Цього ж року у рамках програми «Партнерство заради миру» було проведено навчання «Східний сусід» та надано фінансову допомогу Україні задля забезпечення участі у військових навчаннях, передусім в рамках НАТО. Примітно, що вже у 1990-х рр. значна увага в співпраці сторін приділялася боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, а також наданню грантів та стипендій для студентів, аспірантів, наукових та науково-педагогічних працівників.

У подальші роки незалежності геостратегічна цінність України не буде знівельована Сполученими Штатами попри її повільний поступ до демократичного розвитку. Складні внутріполітичні трансформації на тлі діяльності адміністрації

президента Л. Кучми, пов'язані з вбивством українського журналіста Г. Гонгадзе (вересень 2000 р.), касетний скандал та історія з постачанням українських радарних систем «Кольчуга» до Іраку у 2003 р. ознаменували повільне згорання євроатлантичного курсу України, який згодом продовжив В. Янукович [21].

Окремо слід відмітити, що покращенню відносин між Києвом та Вашингтоном сприяли події в Україні відомі як Помаранчева революція (2004) та Революція Гідності (2014). Власне за тих подій гостро розгорнулося протистояння між США та Росією у рамках підтримки відповідних політичних сил, яким симпатизувала кожна зі сторін. Так, після Помаранчевої революції, за президента В. Ющенка, США активізували прагнення України до вступу в НАТО. Навіть було створено Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО [4, с. 17]. Проте дедалі стає зрозуміло, що рівень підтримки України боку США буде залежати виключно від рівня розширення демократії і свободи, а також боротьби українського керівництва з політичною та економічною корупцією.

Важливе місце у двосторонніх відносинах зайняло рішення США про скасування поправки «Джексона–Веніка» у 2006 р. та визнання України як держави з ринковою економікою. Все це, як відомо, має позитивний ефект для всіх українських компаній, що провадять зовнішньоекономічну діяльність у США, а також робить застосування антидемпінгових заходів до продукції, що походить із України, складнішим, а процес проведення розслідувань набагато прозорішим [14].

У 2007 р. Дж. Буш-мол. підписав спеціальний «Акт про консолідацію свободи через НАТО» де було чітко виписано позицію Вашингтона у сприянні України в набутті нею членства в Північноатлантичному Альянсі [5]. Вже 31 березня наступного року пріоритети співробітництва між Україною й США були узгоджені у рамках Дорожньої карти де вкотре було підтверджено підтримку інтеграції України до НАТО [18, с. 111]. На розвиток Дорожньої карти пріоритетів обопільного співробітництва Україна та США започаткували двосторонню групу з питань енергетики. Передусім було активізовано проблему посилення енергетичної безпеки України та зменшення її енергетичної залежності від РФ [19, с. 125]. Характерно також, що у квітні того ж року, під час Бухарестського саміту НАТО у 2008 р., США та низка інших країн-членів Альянсу підтримали надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО (*ПДЧ* НАТО). Це принаймні слугувало надією, що двері для України з приводу членства в Північноатлантичному Альянсі відчинені. З іншого боку, шалений тиск Росії, передусім на європейських партнерів України, завадили наданню їй статусу кандидата в члени НАТО. За умов позитивного сценарію Україна б значно наблизилася до НАТО, що тим самим у майбутньому знизило би ризики російської агресії.

Знаковою подією стала також домовленість, досягнута в Хартії Україна – США про стратегічне партнерство, підписаній 20 грудня 2008 р. В документі було підтверджено важливість стратегічного партнерства, спільність цінностей та інтересів, гарантій безпеки Україні та територіальної цілісності, що закріплені в Тресторонній угоді США, РФ та Британії, відомій як Будапештський меморандум, а також було заявлено, що інтеграція України до євроатлантичних структур є спільним пріоритетом, а Україна та США мають намір розширити рівень співробітництва та допомоги з оборонних та безпекових питань з метою подолання загроз та поглиблення миру і стабільності. Йшлося також про модернізацію інфраструктури України у сфері видобування та зберігання енергоресурсів й

налагодження співпраці в гуманітарій сфері [16, 49]. Також, цього року, США активно підтримали вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ). У 2009 р. задля поглиблення двосторонньої співпраці на рівні зовнішньополітичних відомств було створено Комісію стратегічного партнерства Україна–США. У квітні 2010 р. в ході візиту Президента України до США між Україною та Вашингтоном активізовано діалог щодо питань ядерної безпеки, торгівлі та інвестицій, спільних дій стосовно подолання наслідків економічної кризи тощо. Отже, можна говорити, що початок 2000-х рр. був досить продуктивним у відносинах України та США, попри виникнення ряду суперечностей між сторонами, зумовленими непослідовністю реалізації української зовнішньої політики, що втілилася у так званій стратегічній багатовекторності, яку Київ намагався активно реалізовувати за президенства Л. Кучми, по чергово змінюючи пріоритети на користь США чи Росії. До того ж, останнім часом експерти настійливо радять повернутися до Хартії Україна – США про стратегічне партнерство в умовах збереження російської агресії та невизначеності перспектив приєднання України до НАТО.

У 2012 р., попри перебування при владі проросійського президента В. Януковича, Держдепартамент США визначив основні пріоритети напрямів співпраці з Україною, що увійшли до стратегії нацбезпеки США за президенства Б. Обами, серед яких були: реформування енергетичного сектора; відновлення співпраці з МВФ; сприяння інвестиціям приватного сектора США в українську економіку тощо [26]. Реалізуючи стратегію лідерства, у 2014 р. увага США була в основному прикута до подій в Афганістані, Ірані та Сирії, що до певної міри відволікало Білий дім від українського питання. США спільно зі своїми партнерами та союзниками намагаються протистояти міжнародним загрозам, однак відсутність стримуючого фактора, в особі Вашингтона, у значній мірі й зумовила агресію Росії та легку анексію Криму.

Важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення Сенатом США законопроект «Акт про підтримку свободи в Україні» (*Ukraine Freedom Support Act*) від 11 грудня 2014 р., який передбачав надання Україні щорічної фінансової допомоги, зокрема й на військові потреби в розмірі близько 350 млн дол. [27]. Також 12 грудня 2014 р. було прийнято законопроект Палати представників Н.Р. 5958 «Відносно введення санкцій щодо Російської Федерації та забезпечення додаткової допомоги Україні, а також для інших цілей». Саме цей законопроект підтверджує визнання з боку США України у якості військового союзника за межами НАТО. До того ж, цим законопроектом передбачалося введення чергового блоку санкцій проти РФ, що набуло чинності після підписання документу Президентом США Б. Обамою від 19 грудня 2015 р. [5, с. 38]. Така позиція США лише вчергове підтверджувала роль України як стратегічного партнера. Разом з тим, наприкінці 2014 р. було прийнято «Резолюцію 758» – документ, який встановлює механізм забезпечення всебічної підтримки України на знак противаги російській агресії. Цього ж року Київ відмовився від подальшого збереження статусу нейтралітету [2, с. 144].

При всьому США як Захід в цілому мають вдаватися до більш активної допомоги Україні у прискоренні проведення нею політичних та економічних реформ, а також, насамперед, у зміцненні її безпеки через посилення боєздатності збройних сил, що стало б запорукою її захисту перед російською агресією та сприяло підвищенню пострадянської і європейської регіональної стабільності в

цілому. Саме тому вартість допомоги Заходу у посиленні України й перетворенні її на справді ефективну суверенну й здатну захистити себе державу, в жодному разі не перевищить витрат у разі її розпаду чи геополітичної інкорпорації Росією [8].

Агресивна політика Росії щодо України та пострадянських країн в цілому породжує в США безпековий резонанс у плані занепокоєння з приводу російської експансії у країни Східної Європи, які були у свій час сателітами СРСР. Саме тому російський політичний аналітик Міжнародного центру перспективних досліджень С. Суханкін зауважує: «Пояс нестабільності (від Балтики до Чорного моря), створений із милітаризованих анклавів, стане головним аргументом у спорі із Євросоюзом і відповіддю на можливе розширення НАТО на схід» [12].

Варто позитивно оцінювати те, що у 2014 р. Росію, у знак реагування на її агресію щодо України, було виключено з клубу найвпливовіших держав світу (G-8) та введено низку санкційних обмежень щодо фінансової, енергетичної та оборонної галузей російської економіки [6, с. 16]. У 2015 р. відбулася активізація реалізації Вашингтоном програми по наданню нелетального спорядження. Від США Україна отримала обмундирування, медичне обладнання, пересувні шпиталі, приціли, прибори нічного бачення, безпілотні літальні апарати (БПЛА), станції артилерійської розвідки, транспортні засоби «Хаммер» тощо.

Українські військові тренувалися на Яворівському полігоні за сприяння американських інструкторів. Так, американські фахівці займалися підготовкою близько 900 українських військовослужбовців. Більше того, у рамках виконання положень Хартії про стратегічне партнерство між США та Україною на цьому полігоні відбулися спільні українсько-американські навчання «Безстрашний гвардієць-2015». Окрім Яворівського полігону, що знаходиться неподалік м. Львова, американські військові сприяють підготовці українських підрозділів сил спеціальних операцій (ССО) в межах багатонаціональної тренувальної групи в м. Хмельницькому. Таке співробітництво, ініційоване українською стороною, покликано водночас прискорити перехід Збройних Сил України на стандарти НАТО. В цілому задля посилення боєздатності українського війська упродовж 2014–2016 рр. США надали обладнання та провели підготовку військових на суму 266 млн дол [17, с. 120]. Проте, надання летального озброєння, що було так необхідне Збройним Силам України для стримування російської гібридної агресії й захисту свого суверенітету, за адміністрації Б. Обама, так і не відбулося [13, с. 35].

Варто визнати, що, за умов наростання нестабільності в умовах формування нового світового порядку, США не в змозі надто концентрувати свою увагу на зміцненні безпеки України та посиленні її можливостей у протистоянні російській агресії. В цілому, досить низька активність Білого дому, щодо протистояння експансивній політиці Росії, частково пояснюється ризиком провокації подальшої ескалації та бажанням Вашингтона зберегти координацію своїх дій з РФ по ключових регіональних безпекових питаннях.

Литовський політик та експерт А. Кубіліус наголошує, що США, як і західне співтовариство в цілому, повинно мати стратегію щодо запобігання дестабілізації України Росією, оскільки допомога Україні має вирішальне значення для всього світу та у перспективі має змінити й саму Російську Федерацію та її зовнішню політику, яка намагається будь-що завадити реформаторському курсу України та перспективам її євроатлантичної інтеграції [23]. Однак, на думку автора, страх колективного Заходу щодо провокації ще більшого конфлікту та посилення агресії

Росії лише стимулює РФ продукувати червоні лінії довкола сфер своїх геополітичних інтересів та провокує її агресивну поведінку.

Важливим для США сприяння посилення енергетичної незалежності України від РФ, яка розглядає енергоресурси у якості геополітичної зброї. Україна, завдяки виваженій політиці Сполучених Штатів в останні два роки позбавилася надмірної залежності від російського природного газу. При цьому поки простежується значна залежність України від постачання вугілля, електроенергії, нафти, ядерного палива тощо. США мають підтримувати Україну у подальшому зміцненні її енергетичної незалежності. Одним із таких кроків може бути розширення європейської мережі LNG-терміналів, завдяки чому можна було б здійснити розширення реверсних постачання природного газу за рахунок скрапленого газу, поставленого зі США.

Найоптимальнішим механізмом мінімізації енергетичних ризиків для України залишається створення українсько-європейського газотранспортного консорціуму за мінімальної участі Росії. Власне лише колективний підхід ЄС до проблем транзиту російського газу зміцнить енергетичну безпеку як ЄС, так і України передовсім завдяки диверсифікації постачань енергоресурсів. Проте, тільки Сполученим Штатам, завдяки введенню санкцій проти компаній, що приймають участь в реалізації проекту «Північний потік-2», вдалося призупинити будівництво цього газогону, який, передусім, спрямований на підрив Росією транзитного статусу України (що призвело б також до припинення виплат Україні біля 3 млрд дол за послуги прокачування природного газу до Європи), а також позбавлення рентабельності української ГТС.

Важливим аспектом українсько-американських відносин стало те, що американсько-японська компанія «Westinghouse» забезпечує ядерним паливом поки близько половини потреб українських АЕС (6 із 15 реакторів), решта ж його надходить від російської компанії «ТВЕЛ» (все ще контролює 55 % українського ринку ядерного палива) за явно завищеними цінами, оскільки американське ядерне паливо на 60 % дешевше порівняно з російським [15].

Починаючи з 2015 р. Україна щорічно у середньому отримує від США військову допомогу у розмірі в середньому 300 млн дол для зміцнення оборони. Все ж, не варто вважати, що з приходом адміністрації Д. Трампа у 2017 р. відбулося покращення ситуації в плані стратегічної підтримки України в порівнянні з періодом президенства Б. Обами.

Знаковим у трансформації ставлення до України як стратегічного партнера стало виділення летального оборонного озброєння. Так, у 2018 р. США було прийнято рішення про постачання Україні партії протитанкового ракетного комплексу «Джавелін» на суму 47 млн дол. Саме Д. Трамп звинувачував представників Демократичної партії у недостатньому рівні підтримки Києва та ненаданні летального озброєння, тим самим він вкотре підкреслив, що зробив значно більше для України, аніж його попередник Б. Обама [24].

У вересні 2018 р. Сполучені Штати передали Україні на безоплатній основі два військові катери типу «Ісланд» для зміцнення ВМФ України, який надто постраждав унаслідок анексії Криму. Останнє також спрямоване на підсилення безпеки чорноморського узбережжя України після нарощування агресивної політики Росії в Чорному та Азовському морях. У грудні 2019 р. Міністерством оборони України було підписано угоду зі США на закупівлю чергової партії «Джавелінів» у рамках програми Пентагону «Міжнародні військові продажі».

Більше того, окрім протитанкових ракетних комплексів Україна планує купувати в США протичовнові ракети, безпілотні апарати та радіокомунікаційне обладнання. Цей контракт покликаний суттєво покращити оборону та безпеку України у рамках захисту нею національного суверенітету й територіальної цілісності [3]. У підписаному законі про військовий бюджет США на 2020 р. вкотре передбачені кошти на військову допомогу Україні на суму 300 млн дол., що засвідчує про збереження стратегічного партнерства між Києвом та Вашингтоном.

Висновки. Пересторога ядерної війни змусила США обмежитися введенням економічних санкцій проти Росії. В той же час у Вашингтоні розуміють, що Росія перетворилася на загрозу не лише для України, а й всього цивілізованого світу, а тому у США дедалі більше схиляються до реалізації стратегії стримування Росії. Саме Україна стала одним із ключових геополітичних напрямків де Сполучені Штати проявляють свою активність у зміцненні регіональної безпеки задля попередження експансивних дій Росії. Саме російська агресія значно активізувала увагу США до України й підсилала її статус стратегічного партнера при збереженні асиметрії інтересів сторін про що, зокрема, свідчить надання летального оборонного озброєння з боку Вашингтона та виділення щорічної оборонної допомоги у розмірі 300 млн дол. Однак, з іншого боку, порівняна непослідовність політики Вашингтона на українському (а згодом і на сирійському) напрямі дещо послабила вплив США як глобального лідера. Все це значно знижує рівень як регіональної, так і глобальної системи безпеки, що виражається в політиці РФ, спрямованій на дестабілізацію ситуації на пострадянському просторі, в Східній Європі в ЄС, а також підриває трансатлантичну єдність між США й Канадою, з одного боку, та європейськими країнами-членами НАТО з другого.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бжезинский З. Характер игры меняется. Запад принимает твердую позицию по России / З. Бжезинский [Электронный ресурс] // Obozrevatel. – Режим доступа: <http://obozrevatel.com/politics/31597-bzhezinskij-harakter-igryi-menyetsya-zapad-sejchas-prinimaet-tverduyu-pozitsiyu-po-rf.htm>.
2. Бубнова Н. Охлаждение в российско-западных отношениях. Назад в будущее? / Н. Бубнова // Международные процессы. – 2015. – Т. 13. – № 4. – С. 135–152.
3. В Україні оголосили про закупівлю нової партії американських «Джавелінів» [Електронний ресурс] // Голос Америки. – Режим доступу: <https://ukrainian.voanews.com/a/zakupivla-dzhaveliniv/5221022.html>.
4. Ващенко О. Проблема вступу України до НАТО в контексті українсько-американських відносин / О. Ващенко // Зовнішні справи. – 2016. – № 3. – С. 16–19.
5. Дудко І. США як стратегічний партнер України: очікування чи реальність? (до питання про допомогу Україні в умовах агресії РФ) / І. Дудко // Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Ч. 2: зб. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15.05.2015). – Львів: Центр американських студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – С. 36–42.
6. Желіховський С.В. Американські конгресмени на захисті української політики / С.В. Желіховський // Зовнішні справи. – 2015. – №3. – С. 14–17.
7. Кондратенко О. Ю. Російсько-американські відносини на зламі тисячоліть / О. Ю. Кондратенко // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2012. – Вип. 4 (3). – С. 204–210.
8. Кондратенко О. Ю. Політика ЄС щодо України та російський фактор впливу / О.Ю. Кондратенко // Європейські інтеграційні процеси у XXI столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості: український щорічник з європейських інтеграційних студій. – Луцьк–Київ: «Терен», 2018. – С. 127–139.

9. Курт Волкер і його місія. Що він зробив для України? [Електронний ресурс] // ВВС Україна. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49863034>.
10. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / С. Плохій. – Харків: КСД, 2016. – 496 с.
11. Плохій С. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу: пер. з англ. Я. Лебеденка, А. Сагана / С. Плохій. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. – 512. с.
12. Савчук А. Карта «миротворчих» проектів Росії / А. Савчук [Електронний ресурс]. // Медіапорт. – Режим доступу: <http://www.mediaport.ua/karta-mirotvorcheskih-proektov-rossii>.
13. Середюк Н. Стратегічне партнерство Україна–США / Н. Середюк // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. – 2017. – № 1(46). – С. 34–38.
14. США надали Україні статус країни з ринковою економікою [Електронний ресурс] // Кореспондент. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/business/266312-ssha-nadali-ukrayini-status-krayini-z-rinkovoyu-ekonomikoyu>.
15. Фішер Й. Незалежність України – основа безпеки в Європі / Й. Фішер [Електронний ресурс] // Новини й аналітика про Німеччину, Україну, Європу та світ. – Режим доступу: <http://www.dw.de/йошка-фішер-незалежність-україни-основа-безпеки-в-європі/a-17347870?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>.
16. Хартія Україна – США про стратегічне партнерство 20 грудня 2008 року. Преамбула. [Електронний ресурс] / Сайт МЗС України. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/18635.htm>.
17. Худолій А. Американсько-українські відносини в світлі викликів ХХІ століття / А. Хижняк // Американська історія та політика. – 2016. – № 1. – С. 115–122.
18. Чекаленко Л.Д. Україна – США: від проектів до реалій / Л. Д. Чекаленко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 107 (Ч. I). – С. 103–112.
19. Чекаленко Л.Д. Україна–США: дилеми стратегічного партнерства / Л.Д. Чекаленко // Американська історія та політика. – 2017. – №1. – С. 122–127.
20. Bush G.H. «Chicken Kiev Speech» Remarks to the Supreme Soviet of the Republic of the Ukraine in Kiev, Soviet Union, 1991. August 1th / G.H. Bush [Electronic source] // The American Presidency Project. – Access mode: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19864>.
21. Clinton W. Remarks to the People of Ukraine in Kiev, Ukraine, June 5, 2000 / W. Clinton [Electronic source] // The American Presidency Project. – Access mode: <https://www.presidency.ucsb.edu/advanced-search?field-keywords=&field-keywords2=&field>.
22. H.R. 982 – Advance Democratic Values, Address Nondemocratic Countries, and Enhance Democracy Act 2007 [Electronic source] // US Congress [Офіційна сторінка Конгресу США] – Access mode: <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/house-bill/982/text>.
23. Kubilius A. A changed reality: the role of the EU and the US in the transformation of Ukraine and Russia / A. Kubilius [Electronic source] // Springer Link. – Access mode: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12290-015-0364-4>.
24. Mackinnon A. Trump Resisted Sale of Javelins to Ukraine / A. Mackinnon [Electronic source] // Foreign Policy. – Access mode: <https://foreignpolicy.com/2019/11/15/trump-resisted-ukraine-sale-javelin-antitank-missile/>.
25. NATO Freedom Consolidation Act of 2007 [Electronic source]. // US Congress [Офіційна сторінка Конгресу США]. – Access mode: <https://www.congress.gov/110/plaws/publ17/PLAW-110publ17.pdf>.
26. The National Security Strategy of the United States of America. – 2015. –September [Electronic source] // National Security Strategy Archive [Офіційна сторінка Державного Департаменту США]. – Access mode: <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>.
27. Ukraine Freedom Support 11th December 2014 [Electronic source] // Office of the Law Revision Counsel United States Code. – Access mode: <http://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title22/chapter96A&edition=preli>.

References:

1. Bzhezinskij, Z. (2014, September). Harakter igry menjaetsja. Zapad prinimaet tverduju poziciju po Rossii. *Obozrevatel*. <http://obozrevatel.com/politics/31597-bzhezinskij-harakter-igryi-menyaetsya-zapad-sejchas-prinimaet-tverduyu-pozitsiyu-po-rf.htm>. [In Russian].

2. Bubnova, N. (2015). Ohlazhdenie v rossijsko-zapadnyh otnoshenijah. Nazad v budushhee? *Mezhdunarodnye processy*, 13; 4, 135–152. [In Russian].
3. V Ukraini oholosyly pro zakupivlyu novoyi partiyi amerykans'kyx "Dzhaveliniv". (2019, Desember). *Golos Ameryky*. <https://ukrainian.voanews.com/a/zakupivla-dzhaveliniv/5221022.html>. [In Ukrainian].
4. Vashhenko, O. (2016). Problema vstupu Ukrainy do NATO v konteksti ukrajins'ko-amerykans'kyx vidnosyn. *Zovnishni spravy*, 3, 16–19. [In Ukrainian].
5. Dudko, I. (2015). CShA yak stratehichnyj partner Ukrainy: ochikuvannya chy real'nist'? (do pytannya pro dopomohu Ukraini v umovax ahresiyi RF), *Zb. materialiv II mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferenciyi "Spolucheni Shtaty Ameryky u suchasnomu sviti: polityka, ekonomika, pravo, suspil'stvo"*. Ch. 2, May 2019. L'viv: Centr amerykans'kyx studij FMV LNU im. I. Franka. Pp. 36–42. [In Ukrainian].
6. Zhelixovs'kyj, S.V. (2015) Amerykans'ki konhresmeny na zaxysti ukrajins'koyi polityky. *Zovnishni spravy*, 3, 14–17. [In Ukrainian].
7. Kondratenko, O.Yu. (2012). Rosijs'ko-amerykans'ki vidnosyny na zlami tysyacholit'. *Filosofiya i politolohiya v konteksti suchasnoyi kul'tury*, 4 (3), 204–210. [In Ukrainian].
8. Kondratenko, O.Yu. (2018). Polityka YeS shhodo Ukrainy ta rosijs'kyj faktor vplyvu. *Yevropejs'ki intehracijni procesy u XXI stolitti: klyuchovi tendenciyi, osnovni vyklyky ta novi mozhl'yvosti: ukrajins'kyj shhorichnyk z yevropejs'kyx intehracijnyx studij*. Luc'k–Kyiv: Teren, Pp. 127–139. [In Ukrainian].
9. Kurt Volker i joho misiya. Shho vin zrobyv dlya Ukrainy? (2019, September). <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49863034>. [In Ukrainian].
10. Ploxij, S. (2016). *Brama Yevropy. Istoriya Ukrainy vid skifs'kyx voyen do nezalezhnosti*. Xarkiv: KSD. [In Ukrainian].
11. Ploxij, S. (2019). *Ostannya imperiya. Zaneпад i krax Radyans'koho Soyuzu*. Xarkiv: Knyzhkovyj klub «Klub Simejnogo Dozvillya». [In Ukrainian].
12. Savchuk, A. (2004, December). Karta "myrotvorcheskyx" proektov Rossyy. *Mediaport*. <http://www.mediaport.ua/karta-mirotvorcheskih-proektov-rossii>. [In Ukrainian].
13. Seredyuk, N. (2017). Stratehichne partnerstvo Ukrainy-SShA. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny*, 1(46), 34–38. [In Ukrainian].
14. SShA nadaly Ukraini status krayiny z rynkovoyu ekonomikoyu. (2006, February). *Korespondent*. <https://ua.korrespondent.net/business/266312-ssha-nadali-ukraini-status-krayini-z-rinkovoyu-ekonomikoyu>. [In Ukrainian].
15. Fisher, J. (2014, January). Nezalezhnist' Ukrainy – osnova bezpeky v Yevropi. *Novyny y analityka pro Nimechchynu, Ukrainu, Yevropu ta svit*. <http://www.dw.de/joshka-fisher-nezalezhnist'-ukrainy-osnova-bezpeky-v-yevropi/a-17347870?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>. [In Ukrainian].
16. Xartiya Ukrainy – SShA pro stratehichne partnerstvo 20 hrudnya 2008 roku. Preambula. *Sait MZS Ukrainy*. <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/18635.htm>. [In Ukrainian].
17. Xudolij, A. (2016). Amerykans'ko-ukrajins'ki vidnosyny v svitli vyklykiv XXI stolittya. *Amerykans'ka istoriya ta polityka*, 1, 115–122. [In Ukrainian].
18. Chekalenko, L.D. (2012). Ukraina – SShA: vid proektiv do realij. *Aktual'ni problemy mizhnarodnyx vidnosyn*, 107(I), 103. [In Ukrainian].
19. Chekalenko, L.D. (2017). Ukraina–SShA: dylemy stratehichnogo partnerstva. *Amerykans'ka istoriya ta polityka*, 1, 122–127. [In Ukrainian].
20. Bush, G.H. (1991, August). «Chicken Kiev Speech» / Remarks to the Supreme Soviet of the Republic of the Ukraine in Kiev, Soviet Union. *The American Presidency Project*. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19864>. [In English].
21. Clinton, W. (2000, June). Remarks to the People of Ukraine in Kiev, Ukraine. *The American Presidency Project*. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=58595>. [In English].
22. H.R. 982 – Advance Democratic Values, Address Nondemocratic Countries, and Enhance Democracy Act. (2007). US Congress. *US Congress*. <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/house-bill/982/text>.
23. Kubilius, A. (2015, November). A changed reality: the role of the EU and the US in the transformation of Ukraine and Russia. *Springer Link*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12290-015-0364-4>. [In English].

24. Mackinnon, A. (2019, November). Tramp Resisted Sale of Javelins to Ukraine. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2019/11/15/trump-resisted-ukraine-sale-javelin-antitank-missile/>. [In English].
25. NATO Freedom Consolidation Act of 2007. *US Congress*. <https://www.congress.gov/110/plaws/publ17/PLAW-110publ17.pdf>.
26. The National Security Strategy of the United States of America. (2015, September). National Security Strategy Archive. *National Security Strategy Archive*. <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>. [In English].
27. Ukraine Freedom Support 11th December 2014. *Office of the Law Revision Counsel United States Code*. <http://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title22/chapter96A&edition=preli>. [In English].

Oleg Kondratenko, Dr.hab. (Politology), Associate Professor, Leading Researcher at the I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

US POLICY TOWARDS UKRAINE IN CONDITIONS OF THE NEW WORLD ORDER

Abstract. *The US policy towards Ukraine in the post-bipolar period is considered. The United States was one of the first countries to recognize Ukraine as a new subject of international law. It is proved that in the first years of Ukraine's independence in the American expert circles the idea of its great international importance as a strategic partner was established. The United States paid great attention to the Ukrainian nuclear issue and helped to shape Ukraine's nuclear-free status, while guaranteeing territorial integrity and security under the Budapest Treaty Memorandum of 1994, along with the Russian Federation. The United States has consistently provided support for Ukrainian democracy, reform, market transformation and national security. The US views Ukraine as an outpost to strengthen its geopolitical influence in the post-Soviet space and in Eastern Europe, as well as a unique alternative to Russian imperial policy. The United States maintained its support for Ukraine during the difficult times of its historical development, marked by a decline in democracy and an increase in authoritarianism. An important step on the part of the United States was the adoption by the Senate of a bill on the Declaration of Freedom in Ukraine of December 11, 2014, which declared full support for the Ukrainian state. Another important gesture from the US was the introduction of anti-Russian sanctions after annexation of the Crimea by Russia and the deployment of hybrid aggression in the Donbass. Since then, the United States has been providing \$ 300 million in annual financial assistance to Ukraine, providing defense weapons and training to the Ukrainian military.*

Recently, the US has been contributing to improving Ukraine's energy security by supporting the diversification of natural gas and nuclear fuel supplies. The prospect of further strengthening of Ukraine's energy security should be the expansion of the network of LNG terminals in Eastern Europe. Thanks to the imposed sanctions, the US managed to suspend the construction of the Russian gas pipeline "North Stream-2", which is aimed at undermining Ukraine's energy transit status. However, the negative sides of Ukraine-US relations should include pressure on Ukraine by the US to prevent China's partial privatization of the Motor Sich plant and Ukraine's involvement in US Presidential election scandal.

Key words: *USA, Ukraine, Ukrainian-American relations, US policy, Russian aggression, national security.*

Надійшла до редколегії 20.01.2020

США ТА КРАЇНИ СХОДУ

УДК 929 Кіссінджер: 327

Олександр Бурунов,
аспірант історії та філософії
Одеський національний університет
імені Іллі Мечникова,
м. Одеса, Україна

ІНДОКИТАЙСЬКІ ІНІЦІАТИВИ Г. КІССІНДЖЕРА

***Анотація.** У запропонованій статті розглядаються основні елементи зовнішньої політики адміністрації Р. Ніксона у В'єтнамі. Проаналізований особистий внесок Г. Кіссінджера у процес мирного врегулювання у В'єтнамі.*

Завершення війни та виведення американських військ з цієї країни було однією з головних його передвиборчих обіцянок та головною проблемою, що розколювала американське суспільство. Разом із запрошеним на посаду радника з питань національної безпеки професором Гарварду Г. Кіссінджером Р. Ніксон почав проводити політику в'єтнамізації. Метою цієї політики було поетапне виведення американського військового контингенту, розраховане на декілька років, при цьому економічна підтримка армії Південного В'єтнаму мала зростати прямо пропорційно агресії Ханю. Наряду зі зменшенням контингенту відбулося збільшення кількості одиниць ВПС та флоту США на території Індокитаю.

Для Г. Кіссінджера перебування на чолі зовнішньополітичного відомства та практичні кроки у царині зовнішньої політики стали продовженням його академічної кар'єри і втіленням тих концептуальних поглядів, які він виробив в університетському середовищі. Дипломат використовував події, які відбувалися в Індокитаї, як один з елементів для переформатування світового порядку, який існував після Другої світової війни. Стратегія Г. Кіссінджера полягала у залученні КНР та створенні геополітичного трикутника на зміну біполярним відносинам США та СРСР. Відкриття Китаю не стало вирішальним у питанні завершення В'єтнамської війни. Пекін мав обмежені можливості для впливу на північов'єтнамських комуністів, проте стало серйозним стимулом для пришвидшення переговорів з СРСР в тому числі і щодо В'єтнаму

Беручи до уваги стан справ у регіоні на момент приходу Р. Ніксона до влади та задачі, які стояли перед його адміністрацією, результати роботи цієї адміністрації у В'єтнамі слід вважати задовільними та такими, які відповідали заявленій президентом програмі.

***Ключові слова:** Г. Кіссінджер, в'єтнамська війна, дипломатичні ініціативи, адміністрація Р. Ніксона, в'єтнамізація.*

***Постановка проблеми.** У сучасному світі значна увага приділяється аналізу політичних подій минулого. У бажанні досягти найкращих результатів у майбутньому теоретики та практики політичної та історичної думки сьогодення повертаються до найбільш знаних історичних постатей минулого та їх найбільш вдалих або ж найбільш суперечливих рішень. Саме тому фігура Г. Кіссінджера, одного з найвідоміших американських дипломатів, та його практика вирішення «в'єтнамського питання» ще довго будуть залишатися затребуваними серед політиків та науковців, як варіант вирішення геополітичних завдань. Г. Кіссінджер*

був залучений до вирішення в'єтнамського конфлікту ще адміністрацією Л. Джонсона, А в результаті уотергейтського скандалу він взагалі став втіленням легітимності уряду США і заповнив вакуум влади створений Р. Ніксоном, який дискредитував себе. Така ситуація дозволила колишньому професору Гарварду фактично одноособово проводити зовнішню політику США під час війни у В'єтнамі, яка багато і чому ґрунтувалася на його академічних концепціях.

Метою дослідження в рамках запропонованої публікації є оцінка здобутків та прорахунків адміністрації Р. Ніксона під час війни у В'єтнамі. Аналізується стан справ в регіоні за попередніх американських адміністрацій. Основну увагу сфокусовано на стратегії та тактиці ключового гравця цієї адміністрації з питань зовнішньої політики Г. Кісінджера, який розглядав в'єтнамський конфлікт, як один з елементів на шляху до побудови нової структури системи міжнародних відносин. Що йому зрештою і вдалося зробити збудувавши зовнішньополітичний трикутник за участю США, СРСР та КНР.

Аналіз досліджень та публікацій. Війна у В'єтнамі була і залишається однією з найболючіших сторінок в історії США, тому історіографічна база цього питання є дуже широкою. Щодо американської історіографії загалом, то її прийнято поділяти на три напрямки: консервативний, ліберальний та радикальний. Найбільш помітними представниками консерваторів були У. Колбі, М. Новак та Р. Такер [13, 23, 25]. Вони концентрували свою увагу на особливій місії США у світі. Причиною ж поразки у В'єтнамі, на їх думку, була невдала тактика діючих президентських адміністрацій, які не зуміли довести справжніх цілей війни в Індокитаї до американського суспільства. Основними винуватцями поразки визнавалися ліберали та американський конгрес. Пізніше консерватори боролися за подолання «в'єтнамського синдрому», цим терміном вони називали моральну дезорганізацію громадян США, яка призводила до зневіри у американську винятковість.

Ліберали теж погоджувалися з наявністю соціальних протиріч. Війна на їх думку стала крахом для США хоча ціль країни була благородною – порятунок демократії. Пізніше ліберали критикували інтервенціонізм, який проводився адміністрацією Р. Рейгана. Вони пропонували обмежити застосування сили у регіональних конфліктах, вважаючи це комплексом вини набутим після зникнення Південного В'єтнаму і який призвів до збільшення допомоги країнам третього світу. Вважали, що будь-які ініціативи такого характеру мали проводитися покладаючись на підтримку громадськості. Серед найбільш відомих вчених лібералів слід згадати А. Шлезінгера, Г. Коммаджера та Р. Ньюштадта [10, 12, 22].

Представники радикального напрямку належали до різноманітних шкіл починаючи прогресистами і закінчуючи марксистами. Усі вони були прихильниками національно-визвольного руху та вважали війну у В'єтнамі звичним проявом імперіалізму. Найбільш відомими вченими цього напрямку були І. Бернстейн, Г. Зінн та інші [3, 11].

Науковці та спеціалісти головного антагоніста США по біполярному світові СРСР звичайно теж широко освітлювали війну у В'єтнамі. Більшість праць, які стосуються цього періоду написані істориками та журналістами-міжнародниками у роки «холодної війни». Не дивлячись на те, що в усіх роботах відчувається ідеологічна спрямованість на викриття агресивних намірів американського імперіалізму, ці твори містять у собі детальний аналіз усіх питань національно-

визвольного руху у В'єтнамі та політики США у регіоні. Серед найбільш відомих авторів слід згадати А. Антосяна, В. Журкіна та І. Шаврова [1, 2, 9].

Що стосується публікацій присвячених особисто Г. Кіссінджеру, то з урахуванням того, що війна у В'єтнамі оголила майже усі вади американської зовнішньої політики у сфері міжнародних відносин і майже усі політичні діячі задіяні у в'єтнамському проекті зазнали суворої критики, а часто були просто морально знищеними у пресі та літературі, не став виключенням і дипломат. Найголовнішими його критиками стали С. Херш, К. Хітченс та В. Шоукрос [15, 16, 24]. Вони критикували дипломатичні ініціативи Г. Кіссінджера перш за все за механізми, якими вони досягалися. В першу чергу мова йшла про злочини проти мирного населення В'єтнаму, а також Камбоджі та Лаосу, яке загинуло у результаті бомбардування північно-в'єтнамських військових баз.

Іншу порцію критики дуєт Кіссінджер-Ніксон отримав за таємні кроки, в основному це військові операції, які проводилися не те щоб без загальнонаціонального консенсусу, а навіть в обхід американського конгресу. Г. Кіссінджера часто звинувачували у брехні, плагіаті та маніпулятивній поведінці. До цієї групи критиків належать представники обох таборів демократів та республіканців. Зокрема В. Айзексон звинувачував Г. Кіссінджера у тому, що звичка використовувати секретні канали перетворилася на залежність і наслідком цього став тріумф Північного В'єтнаму не лише на полі бою, але й в публічній дипломатії. Взагалі ж В. Айзексон вважав схильність, як Кіссінджера так і Ніксона до секретності параноїдальною [17, с. 227]. З приводу цього слід нагадати, що у публічній дипломатії Північний В'єтнам тріумфував навіть після своєї найбільш болючої поразки на свято Тет 1968 року, що сталося до приходу Р. Ніксона та Г. Кіссінджера у В'єтнам. Взагалі ж таємна дипломатія Г. Кіссінджера була абсолютно неприйнятною для американського суспільства вихованого у системі стримувань та противаг, які не допускали узурпації однією гілкою влади іншої.

Окрім секретності Г. Кіссінджера звинувачували й у відвертій брехні. В. Айзексон приводив, як приклад слова колишнього підлеглого Г. Кіссінджера, Г. Зоненфельд, що казав: Генрі бреше не тому, що це в його інтересах, а тому що це в його природі» [17, с. 666]. Проте, як пояснював викладач Бостонського університету Б. Мазліш таку поведінку можна пояснити тим, що приховування правди Г. Кіссінджер вважав важливою складовою дипломатії і що так він може краще служити інтересам країни. Натомість шотландський історик Н. Фергюсон звинувачував критиків Г. Кіссінджера порівнюючи останнього з головою банкірського дому Ротшильдів, який надаючи аналогічні з іншими банками послуги потерпав через своє єврейське походження, а ініціативи дипломата у В'єтнамі вважав загалом успішними [14, с. 139].

Сам же Г. Кіссінджер на сторінках багатьох своїх праць, а найбільш детально у творі « Дипломатія», стверджував, що політика адміністрації Р. Ніксона у В'єтнамі була вдалою, американські війська були виведеними без значних втрат, а армія Південного В'єтнаму була здатною стримати натиск комуністів та зберегти незалежність. У падінні Сайгону вчений звинувачував американський Конгрес, який зменшив матеріальну допомогу Південному В'єтнаму, та американське суспільство, яке втратило інтерес до Індокитаю одразу після повернення американських солдатів додому. До речі, інший біограф Г. Кіссінджера Д. Ландау

згадував, що зрада Південного В'єтнаму американцями була чи не головною моральною травмою, яка переслідувала Г. Кіссінджера [20, с. 199].

Виклад основного матеріалу. У конструкції світового порядку, що склалася після Другої світової війни, США прийняли на себе роль головного відбудовника дощенту зруйнованого світового порядку. За допомогою плану Маршала була відновлена Західна Європа та Японія, а країни, які знаходилися під захистом американської військової могутності, насолоджувалися миром та процвітанням. Але в результаті подій в Індокитаї американська держава опинилася у дуже скрутному становищі. Поразка у В'єтнамі і сьогодні залишається найбільшою травмою зовнішньої політики США. Події, які мали місце під час в'єтнамської військової кампанії, у середині країни стали найбільшим випробуванням для єдності американського суспільства з часів громадянської війни 1861 – 1865 рр. То як сталося так, що США дозволили витиснути Чан Кайші з території Китаю, але сприйняли комунізацію В'єтнаму як проблему для власної національної безпеки?

У післявоєнні роки американський політичний істеблішмент використовував теорію поширення комунізму у світі, яку називав «принципом доміно» і тому експансія Північного В'єтнаму на південь могла б, на їх думку, призвести до ланцюгової реакції, результатом якої стало б повалення усіх проамериканських та нейтральних режимів у Південно-Східній Азії.

«Партизанська армія перемагає тоді, коли вона не терпить поразку, а регулярна армія приречена на поразку, якщо повністю не розгромить партизанів» [4, с. 618]. Так писав Г. Кіссінджер на сторінках своєї «Дипломатії» і так само він казав під час свого першого візиту до В'єтнаму в 1965 р. у якості консультанта з питань умиротворення при послові у Сайгоні Г. К. Лоджі.

На той час американська військова машина міцно загрузла на берегах Меконгу. Для вченого було очевидним, що така серйозна ставка на досягнення не дуже зрозумілих цілей була невірною з самого початку. На його думку, США просто скопіювали свої принципи-аксіоми вдалої європейської політики. Г. Кіссінджер зауважував, що в'єтнамська ідентифікація віддзеркалювала спадок двох в якійсь мірі протилежних ідей: з одного боку, сприйняття китайської культури, а з іншого неприйняття китайського воєнного та політичного домінування. Століття супротиву Китаєві допомогло В'єтнаму відчувати гордість за свою незалежність та військову традицію. Прийняття ж конфуціанської культури забезпечило В'єтнам елітою китайського зразка, яка також, як і сусід, страждала комплексом Серединного царства [6, с. 370]. Тому використання європейських шаблонів у країні з зовсім не схожою культурою було припечене на поразку від самого початку. Але політики, які приймали рішення, були далекими від академічних концепцій професора Гарварду щодо конфуціанської традиції в'єтнамців, що й призвело до чергової трагедії в історії людства.

Наступного разу Г. Кіссінджер з'явився у В'єтнамі у 1968 р, після того, як переможець президентських виборів Р. Ніксон запросив вченого стати його «правою рукою» з питань зовнішньої політики. Офіційно посада Г. Кіссінджера мала назву «помічник президента з питань національної безпеки». Відповідаючи на питання, чому попри критику президента він прийняв запрошення працювати у президентській адміністрації, вчений сказав, що хотів працювати на адміністрацію, а не на президента. Р. Ніксон відзначав, що запрошував Г. Кіссінджера за його аналітичні здібності, які він вважав корисними для проведення власного

зовнішньополітичного курсу. Думка президента та його радника щодо позицій США у В'єтнамі була одностайною. Г. Кіссінджер так само, як і його патрон Р. Ніксон був впевненим, що перемога у В'єтнамі є практично неможливою і єдине за що варто боротися США, це – досягнення почесного миру.

Головною передвиборчою обіцянкою Р. Ніксона була саме обіцянка зупинити війну у В'єтнамі. Ставши президентом він отримав ультиматум від керівників Північного В'єтнаму щодо повного та швидкого виведення американських військ з території усього півострову. Цього ж вимагали і багатотисячні мітинги в американських містах, які стомилися від жертв та не були впевненими у моральному статусі союзника заради якого ці жертви мали місце.

У ситуації, яка склалася в Індокитаї на момент приходу Р. Ніксона до влади, Г. Кіссінджер цілком слушно звинувачував Л. Джонсона, який в односторонньому порядку призупинив бомбардування територій Північного В'єтнаму одразу після контрнаступу американських військ на свято Тет, результатом якого стала найбільша поразка збройних формувань Північного В'єтнаму та фактичне знищення армії НФВПВ (Національного фронту визволення Південного В'єтнаму).

На думку Г. Кіссінджера, Л. Джонсон, який вже вирішив не балотуватися на наступних виборах, повинен був тиснути на Ханой якомога сильніше для того, щоб забезпечити наступникові більш вигідну переговорну позицію. Вчений відзначав, що у ці дні понад 70% американців підтримували продовження бомбардувань північно-в'єтнамських позицій після порушення останніми перемир'я на загальнонаціональне свято [4, с. 658]. Він також відзначав, що американці мали найкращі позиції для переговорів після контратаки на свято Тет.

Таким чином, стартові позиції Р. Ніксона у в'єтнамській війні були апріорі програшними. Але звичайно ж він не міг виконати ультиматум Північного В'єтнаму з двох причин. Перша була суто технічною. Американський військовий контингент у В'єтнамі складався майже з 500 тисяч військовослужбовців і одночасне його виведення було б пов'язаним зі значними ризиками потрапляння у пастку. Інша причина була репутаційною. Г. Кіссінджер, який був абсолютно згоден з президентом, вважав виконання ультиматуму Північного В'єтнаму геополітичною катастрофою для США [4, с. 666].

За обставин, що склалися, адміністрації Р. Ніксона було необхідно випрацювати стратегію, яка б зламала самовпевненість Ханой у повній перемозі. Г. Кіссінджер нагадував, що перемогти партизанську армію можна лише відрізавши її від баз забезпечення. Вчений наводив приклади поразок партизанів у Малайзії та Греції, де спрацювала ця стратегія [4, с. 619]. Тому Г. Кіссінджер вважав перекриття військової допомоги від СРСР та Китаю через територію Камбоджі ключем до успіху у війні. Таким чином президент зі своїм помічником вирішили завдати ряд авіаударів по базах Північного В'єтнаму, які знаходилися у Лаосі та Камбоджі.

Антивоєнні критики звинувачували Г. Кіссінджера та Р. Ніксона у вторгненні на територію нейтральних країн. Результатом цього вторгнення вони називали появу режиму «червоних кхмерів» у Камбоджі. Г. Кіссінджер пізніше писав, що пов'язувати бомбардування північно-в'єтнамських баз з появою цього режиму це теж саме, що пов'язувати бомбардування Гамбургу та Дрездена часів Другою світовою війни з появою Голокосту [4, с. 679]. Він зазначав, що кхмерська ідеологія

була популярною у Парижі серед камбоджійських студентів задовго до приходу американців в Індокитай.

Загалом же, у політика Р. Ніксона у В'єтнамі, яка була озвученою у Конгресі, отримала назву «в'єтнамізації». Основними пунктами цієї політики було збільшення матеріальної підтримки армії Південного В'єтнаму та призначення їй домінуючої бойової ролі, при цьому чисельність американських військ мала б стабільно зменшуватися. Іншою, секретною частиною ініціатив Р. Ніксона у В'єтнамі були килимові бомбардування північно-в'єтнамських баз, які знаходилися на території Лаосу та Камбоджі. Бомбардувалися дуже густо заселені райони, по яких пролягала так звана «стежка Хо Ші Міна». Перший етап бомбардувань, який тривав з березня 1969 р. по травень 1970 р. відбувався у надзвичайній секретності. Країною прокотилася чергова хвиля антивоєнних демонстрацій, які змусили Р. Ніксона вивести більшість воєнного контингенту США з В'єтнаму. Натомість була значно збільшена кількість одиниць флоту та авіації. Це було зроблено саме з подачі Г. Кіссінджера. В. Айзексон відзначав його страх, близький до параної, перед громадською думкою, який зрештою призвів до чотирнадцятимісячного таємного бомбардування Камбоджі і страшенного бомбардування Ханюю на Різдво (усього було здійснено 3630 вильотів, за правління Р. Ніксона США завдали країнам Південно-Східної Азії найбільших збитків) та створенню «сантехнічного підрозділу», який був на варті поширення інформації за стіни Білого дому.

К. Хітченс у своїй книзі «Процес над Генрі Кіссінджером», окрім звинувачень у масових вбивствах цивільних в'єтнамців під час американських воєнних операцій, також звинувачував помічника президента у підтримці диктаторського режиму А. Піночета в Чилі, та зникненні нелояльних політиків, військових і навіть священників в країнах, які входили в сферу відповідальності політика. Загалом К. Хітченс характеризував роки Г. Кіссінджера на посаді радника президента США, як часи безоглядного насилля за кордоном та кричущого беззаконня всередині країни [16].

Загалом же події часів війни у В'єтнамі були не єдиними коли Г. Кіссінджеру доводилося нехтувати обов'язками морального характеру. Як під час роботи в адміністрації президента, так і після, Г. Кіссінджер був в опозиції до політиків, які вимагали внутрішніх реформ, направлених на захист прав людини у СРСР, Китаї, Пакистані та Ірані. «Чому це наша справа, як вони правлять своїми країнами?» – запитував він на засіданні адміністрації президента в 1971 р. коли службовці Державного департаменту США вимагали ввести санкції проти Пакистану. Позиція дипломата не змінилася і через майже 20 років стосовно подій, що сталися на площі Тяньаньмень у Китаї [6. с. 656].

У 1975 р. у своїй промові «Моральні засади у зовнішній політиці», з якою Г. Кіссінджер виступав у Мінеаполісі, він вказував прихильникам О. Солженіцина та поправки Джексона-Веніка, що більшість держав у світі є репресивними, але США мають підтримувати відносини і навіть вступати в альянси з ними. Він зауважував, що США обов'язково мають використовувати свій вплив проти репресивних режимів, але у цій ситуації потрібно також розуміти межу своїх можливостей. Мораль на його думку все ж відігравала лімітовану роль у міжнародній політиці.

Окремий скандал стався через те, що Г. Кіссінджер, перебуваючи вже на посаді державного секретаря США, відмовлявся зустрітися з О. Солженіциним,

назвавши такі зустрічі символічними за значення та порожніми за змістом. Цей випадок свідчить про специфічний підхід дипломата у сфері зовнішньополітичних відносин. Даний підхід можна вважати, як виважено філософським та раціональним, так і реакційним та антиморальним, який не виводить боротьбу за права людини як основну цінність. Тому стратегія, яка використовувалася для знищення «стежки Хо Ши Міна», була цілком прийнятною для дипломатії Г. Кіссінджера в цілому.

Інша ключова претензія стосувалася дипломатичного стилю Г. Кіссінджера і дійсно мала підстави. Нервовий стиль та відсутність згуртованої команди коштувала вченому втрати довіри його підлеглих. Далеко не всі люди Г. Кіссінджера ставали на його сторону під час прийняття ним непопулярних рішень. Так вторгнення у Камбоджу зустріло серйозний опір у президентській адміністрації. Зокрема Т. Лейк та У. Лорд подали у відставку. Цих людей характеризували як одних з найчесніших людей в американській політиці того часу. Та все ж перебільшенням слід вважати думки тих експертів, які вважали, що зневага дипломата до порад експертів та колег стали причинами краху його зовнішньополітичної стратегії. Проте дійсно варто погодитись що такий стиль Г. Кіссінджера створив сприятливі умови для Уотергейту.

Секретна дипломатія Г. Кіссінджера часів війни у В'єтнамі мала безліч недоліків, а цілком ймовірно – і моментів вартих уваги спеціалістів зі злочинів проти людства, але важко погодитися із звинуваченням В. Айзексона, який вважав ініціативи дипломата у В'єтнамі близькими до провальних. В'єтнамська війна була програною до того, як він прийшов до Білого дому і головною його метою було зменшення іміджевих втрат США при виході з цього конфлікту. Загалом дуєтові Ніксон–Кіссінджер це вдалося. Вони домоглися виходу з глухого кута, як у воєнному так і у дипломатичному плані. Завдяки встановленню дипломатичних відносин з Китаєм та досягненню «розрядки» у відносинах з СРСР вдалося створити так званий «геополітичний трикутник» США-СРСР-Китай. Результатом його роботи стало закінчення війни у В'єтнамі, зменшення радянського впливу на Близькому Сході та початок арабо-ізраїльського мирного процесу. Кожна з цих подій впливала на інші. Сам Г. Кіссінджер назвав це принципом ув'язки. Навряд чи без усього цього комплексу дипломатичних ініціатив, завдяки лише військовій силі вдалося б посадити делегацію Північного В'єтнаму за стіл переговорів. Нагадаємо, що попередники Р. Ніксона збільшили військовий контингент у В'єтнамі до 500 тисяч солдатів проте отримували від Ханю лише ультиматуми щодо повного виведення військ та демонтажу уряду Південного В'єтнаму.

27 січня 1973 р. був підписаний Паризький мирний договір, у результаті якого американські війська мали бути виведені з території В'єтнаму, а Північний В'єтнам мав поважати право Південного В'єтнаму на самовизначення. Таким чином, за умов підтримки Південного В'єтнаму урядом США, ця країна отримала шанс на існування, а план адміністрації Р. Ніксона стосовно завершення війни у В'єтнамі було успішно виконано. Вирішувати чи продовжувати політику у рамках стратегії стримування комунізму тепер належало конгресові. Але його рішення виявилось негативним для Південного В'єтнаму. Фінансування цієї країни було зменшеним з 2 мільярдів у 1972 р. до 600 мільйонів у 1974 р. при зростанні цін у чотири рази [4, с. 682]. Зрештою ж у 1975 р. з інтервалом у два тижні Південний В'єтнам та

Камбоджа були захоплені комуністами, що, як писав Г. Кіссінджер, поклато край американським, але не індокитайським душевним мукам [4, с. 682].

Разом зі своїм північно-в'єтнамським опонентом Ле Дик Тхо, якого дипломат, до речі, називав одним з найважчих переговорників у своїй кар'єрі, Г. Кіссінджер отримав Нобелівську премію миру за підсумками 1973 р. Рішення комітету наштовхнулося на хвилю обурення, а два представники Нобелівського комітету навіть подали у відставку.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що адміністрації Р. Ніксона вдалося досягнути поставлених цілей у В'єтнамі. Американські війська були виведеними, а держава Південного В'єтнаму продовжувала існувати та володіла багаточисельною і добре оснащеною армією. В цілому ж ініціативи Г. Кіссінджера часів В'єтнамської війни критикувалися у більшій мірі не через результат, а через шлях, за допомогою якого цей результат було досягнуто. В першу чергу мова йде про секретні бомбардування баз, що знаходилися на території Камбоджі та Лаосу. В цілому ж для Г. Кіссінджера геополітика завжди була грою великих держав і конфлікт у В'єтнамі він сприймав лише як один з інструментів у побудові зовнішньополітичного трикутника США-СССР-КНР. І професор Гарварду дійсно зумів побудувати нову структуру міжнародних відносин, проте вона не виявилася стійкою. Коли він залишив офіс у 1977 р. його репутація ефективного переговорника залишилась не затьмареною, а от його зовнішньополітична програма вже не сприймалася більшістю електорату.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антосян А. В. География милитаризма / А. Антосян. – М. : Наука, 1984. – 275 с.
2. Журкин В. США и международные политические кризисы / В. Журкин. – М. : Наука, 1975. – 326 с.
3. Зинн Г. США после II мировой войны: 1945 – 1971 / Г. Зинн. – М. : Прогресс, 1977. – 288 с.
4. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер. – М. : Ладомир, 1997. – 848 с.
5. Киссинджер Г. Мировой порядок / Г. Киссинджер. – М. : Аст, 2015. – 512 с.
6. Киссинджер Г. О Китае / Г. Киссинджер. – М.: Аст, 2014. – 635 с.
7. Киссинджер Г. Переломные годы / Г. Киссинджер. – М. : Прогресс, 1983. – 480 с.
8. Никсон Р. На арене. Воспоминания о победах, поражениях и возрождении / Р. Никсон. – М.: Новости, 1992. – 440 с.
9. Шавров И. Локальные войны / И. Шавров. – М. : Воениздат, 1981 – 304 с.
10. Шлезингер А. Циклы американской истории / А. Шлезингер. – М. : Прогресс, 1992. – 688 с.
11. Bernstein I. Guns or Butter: The Presidency of Johnson / I. Bernstein. – Oxford : University Press, 1996. – 656 p.
12. Commager H. The Defeat of America: Presidential Power and the National Character / H. Commager. – N.Y.: Simon Schuster, 1976. – 324 p.
13. Colby W. Honorable man: My life in a CIA / W. Colby. – N.Y.: Simon Schuster, 1978. – 493 p.
14. Ferguson N. Meaning of Kissinger / N. Ferguson // Foreign Affairs. – 2015. – 5(94). – P. 134-147.
15. Hersh S. The Price of Power: Kissinger in the Nixon White House / S. Hersh. – N. Y.: Summit Books, 1983. – 702 p.
16. Hitchens Ch. The Trial of Henry Kissinger / Ch. Hitchens. – N.Y. : Simon Schuster, 2001. – 893 p.
17. Isaacson W. Kissinger: A Biography / W. Isaacson. – N.Y. : Simon Schuster, 1992. – 893 p.
18. Kissinger H. Avoiding a U. S. – China Cold War / H. Kissinger // The Washington Post. – 2011. – 14 Jan. – P. 7.
19. Kissinger H. American Foreign Policy. Expanded Edition / H. Kissinger. – N.Y. : W.W. Norton & Co, 1974. – 304 p.
20. Landau D. The Uses of Power / D. Landau. – Houghton Mifflin, 1972. – 270 p.

21. Mazlish B. Kissinger. *The European Mind in American Policy* / B. Mazlish. – N.Y.: Basic Books, 1976. – 330 p.
22. Neustadt R. *Presidential Power: The Politics of Leadership with Reflections of Johnson and Nixon* / R. Neustadt. – N. Y.: John Wiley and Sons Ink, 1976. – 324 p.
23. Novak R. *Nixon in the White House: The Frustration of Power* / R. Novak. – N.Y. : Random House, 1971. – 431 p.
24. Shawcross W. *Sideshow: Kissinger, Nixon and the Destruction of Cambodia* / W. Shawcross. – Lanham.: Cooper Square Press, 2002. – 542 p.
25. Tucker S. *Encyclopedia of the Vietnam War: A Political Social and Military History* / S. Tucker. – Oxford University Press, 2001. – 600 p.

References:

1. Antosyan, A. V. (1984). *Geografiya militarizma*. Moscow, M: Nauka. [In Russian].
2. Zhurkin, V. (1975). *SShA i mezhdunarodnye politicheskie krizisy*. Moscow, M: Nauka. [In Russian].
3. Zinn, G. (1977). *SShA posle II mirovoj vojny: 1945 – 1971*. Moscow, M : Progress. [In Russian].
4. Kissinger, G. (1997). *Diplomatiya*. Moscow, M.: Ladomir. [In Russian].
5. Kissinger, G. (2015). *Mirovoj porjadok*. Moscow, M: Ast. [In Russian].
6. Kissinger, G. (2015). *O Kitaye*. Moscow, M: Ast. [In Russian].
7. Kissinger, G. (1983). *Perelomnye gody*. Moscow, M: Progress. [In Russian].
8. Nikson, R. (1992). *Na arene. Vospominaniya o pobedah, porazheniyah i vrozozhdenii*. Moscow, M: Novosti. [In Russian].
9. Shavrov, I. (1981). *Lokalnye vojny*. Moscow, M: Voenizdat. [In Russian].
10. Shlezinger, A. (1992). *Cikly amerikanskoj istorii*. Moscow, M: Progress. [In Russian].
11. Bernstein, I. (1996). *Guns or Butter: The Presidency of L. Johnson*. Oxford, University Press. [In English].
12. Commager, H. (1976). *The Defeat of America: Presidential Power and the National Character*. New York, N.Y: Simon Schuster. [In English].
13. Colby, W. (1978). *Honorable man: My life in a CIA*. New York, N.Y: Simon Schuster. [In English].
14. Ferguson, N (2015). Meaning of Kissinger. *Foreign Affairs*, 5(94), 134-147. [In English].
15. Hersh, S. (1983). *The Price of Power: Kissinger in the Nixon White House*. New York, N. Y: Summit Books. [In English].
16. Hitchens, Ch. (2001). *The Trial of Henry Kissinger*. New York, N.Y: Simon Schuster. [In English].
17. Isaacson W. (1992). *Kissinger: A Biography*. New York, N.Y: Simon Schuster. [In English].
18. Kissinger H. (2011). Avoiding a U. S. – China Cold War. *The Washington Post*, 4, 7-8. [In English].
19. Kissinger, H. (1974). *American Foreign Policy. Expanded Edition*. New York, N.Y: Norton & Co. [In English].
20. Landau D. (1972). *The Uses of Power*. Houghton, Mifflin. [In English].
21. Mazlish, B. (1976). *Kissinger. The European Mind in American Policy*. New York, N.Y: Basic Books. [In English].
22. Neustadt, R. (1976). *Presidential Power: The Politics of Leadership with Reflections of Johnson and Nixon*. New York, N. Y: John Wiley and Sons Ink. [In English].
23. Novak, R. (1971). *Nixon in the White House: The Frustration of Power*. New York, N.Y: Random House. [In English].
24. Shawcross, W (2002). *Sideshow: Kissinger, Nixon and the Destruction of Cambodia*. Lanham, Cooper Square Press. [In English].
25. Tucker, S. (2001). *Encyclopedia of the Vietnam War: A Political Social and Military History*. Oxford, University Press. [In English].

Oleksandr Burunov, Graduated Student of History and Philosophy Department, Odessa I.I.Mechnikov National University, Odesa, Ukraine

INDO-CHINESE INITIATIVES BY HENRY KISSINGER

Abstract. *The suggested article surveys the key elements of foreign politics of Nixon administration in Vietnam. The personal contribution of Kissinger to the peace process in Vietnam was analyzed.*

The end of war and withdrawal US troops from this country was one of his major election promises, and the main problem, which divided American society. Together with newly invited as a national security advisor Professor of Harvard H. Kissinger R. Nixon begun to conduct politics of Vietnamization. The purpose of this politics was a full withdrawal of U.S. troops from Vietnam during next few years, instead economic assistance for South Vietnam should be increased in proportional of Hanoi aggression. But in the same time with withdrawal of troops quantity of Air Force units and Navy units of US should be increased in Indochina region.

For Kissinger being in charge of foreign affairs department and taking practical steps in the field of foreign politics became resumption of his academic career and the embodiment of those conceptual views that he developed in the university environment. The diplomat used the events that took place in Indochina as one of the elements for reformatting the world order which was placed after World War II. H.Kissinger's strategy consisted in involving China and creates a geopolitical triangle instead of US and USSR bipolar relations.

Establishment of diplomatic relations with China was not decisive in ending of war in Vietnam. Beijing had limited capabilities to influence the North Vietnamese Communists but became a serious incentive to speed up negotiations with the USSR, regarding on Vietnam as well.

Considering circumstances in the region at the time of R. Nixon's coming to power the results of this administration in Vietnam should be considered as satisfactory and accordingly promises of his presidential program.

Key words: *H. A. Kissinger, Vietnam war, diplomatic initiatives, Nixon's administration, Vietnamization.*

Надійшла до редколегії 12.04.2020

УДК 94:327.7 (73+599) «1991-2016»

Наталія Городня,

доктор історичних наук, доцент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8152-3927>

АМЕРИКАНСЬКО-ФІЛІПІНСЬКІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ У 1991–2016 РР.

Анотація. *Стаття висвітлює стан, тенденції і динаміку американсько-філіппінських відносин у сфері безпеки у 1991-2016 рр., від підписання угоди про продовження оренди військово-морської бази Субік і відмови сенату Філіппін ратифікувати її до погіршення двосторонніх відносин за адміністрації Р. Дутерте. Виділено кілька періодів, за яких співробітництво США і Філіппін у сфері безпеки мало різний характер. 1) 1991-1998 рр., до підписання двосторонньої угоди про умови відвідування військових двох держав після окупації Китаєм рифу Панганібан в Південно-Китайському морі (1995 р.). 2) Від ратифікації сенатом Філіппін цієї угоди у 1999 р. до 2011 р., коли в умовах чергового загострення ситуації в Південно-Китайському морі уряд Б. Акіно звернувся до США з проханням підтвердити союзні зобов'язання перед*

Філіппінами. У 2001–2006 рр. двостороннє співробітництво було зосереджено на боротьбі з тероризмом, у 2007–2011 рр. – на стабілізації ситуації у Філіппінах через гуманітарні операції і сприяння розвитку. 3) 2011–2016 рр., коли було підписано двосторонню Угоду про посилене співробітництво у сфері оборони (2014 р.). Найбільший вплив на стан відносин мали ситуація в Південно-Китайському морі і різні стратегії президентів Філіппін у відносинах з США і КНР.

Ключові слова: США, Філіппіни, американсько-філіппінські відносини, безпека, Південно-Китайське море.

Постановка проблеми. Філіппіни є одним з союзників США у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, разом з Японією, Республікою Кореєю, Австралією і Таїландом. Це перша Тихоокеанська держава, з якою США підписали Договір про взаємну оборону (у серпні 1951 р.). Динаміка відносин між США і Філіппінами демонструє складність його імплементації і залежність цих відносин від багатьох чинників, включаючи особистісний.

Після приходу до влади у Філіппінах в червні 2016 р. адміністрації Родріге Дутерте двосторонні відносини суттєво погіршилися. З перших днів на посаді президента Р. Дутерте заявляв про прагнення дистанціюватися від США, припинити спільні військові навчання і перебування на території Філіппін американських військ, і зблизитися, натомість, з Китаєм і Росією. 11 лютого 2020 р. уряд Філіппін офіційно повідомив США, що через 180 днів припиняє дію угоди про відвідування військ (VFA).

Ситуація, що склалася, актуалізує дослідження розвитку американсько-філіппінських відносин у сфері безпеки у постбіполярний період. Адже взаємний договір про оборону 1951 р. [14] і Угода про військові бази США 1947 р., що йому передувала, були породжені «холодною війною». Американські бази у Філіппінах використовувалися під час Корейської і В'єтнамської війн. У подальшому база ВМФ Субік Бей була основним логістичним центром 7-го флоту США і противагою радянським базам Камран і Дананг у В'єтнамі.

Аналіз досліджень і публікацій. Стан і тенденції розвитку відносин США і Філіппін є предметом багатьох праць зарубіжних науковців, переважно політологів США й інших країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР). Для нашого дослідження найбільш важливими були праці Б. К. Гордона [10], Е. Гох [9], У. Логмана і Р. С. Де Кастро [12; 7], Т. Лума [13], Ш. Ч. Грейтенс [11]. У них розвиток американсько-філіппінських відносин у сфері безпеки постбіполярної доби розглядається на тлі змін у стратегічній ситуації в Південно-Східній Азії (ПСА) й АТР, передусім в Південно-Китайському морі, а також аналізу інтересів двох держав стосовно взаємного співробітництва, стратегій різних урядів Філіппін щодо відносин з США і КНР. Також висвітлення цих відносин ставиться у більш широкий регіональний контекст, включаючи політику США і Китаю в ПСА. В Україні вивчення цієї теми розпочали І. Підберезних [2] і Н. Городня [1], проте вона залишається не достатньо дослідженою.

Метою цієї статті є висвітлення стану, тенденцій і динаміки американсько-філіппінських відносин у сфері безпеки у 1991–2016 рр., від досягнення угоди про продовження оренди США військової бази Субік 1991 р. до погіршення двосторонніх відносин у 2016 р. за адміністрації Р. Дутерте. Це створює підґрунтя для кращого розуміння інтересів і стратегій урядів двох держав щодо співробітництва у сфері безпеки.

Виклад основного матеріалу. У вересні 1991 р. закінчувався 25-річний термін оренди шести військових баз США на Філіппінських островах. Найбільшими з них були бази Кларк (авіаційна) і Субік (військово-морська), на яких перебувало, відповідно, 9 тис. і 6 тис. військового персоналу, а також члени їхніх родин. У липні 1991 р. після складних переговорів було досягнуто угоду з адміністрацією Корасон Акіно (1986–1992), за якою США мали евакуювати усі військові бази, крім однієї – військово-морської бази Субік. Рішення відмовитися від бази Кларк було спричинено руйнуваннями, завданими їй виверженням вулкану. Її втрату частково компенсувала підписана у 1990 р. угода США з Сінгапуром. Тож угода з Філіппінами 1991 р. передбачала, що США звільнять базу Кларк до 16 вересня 1992 р. і продовжать оренду бази Субік на 10 років за 203 млн. дол. на рік [5]. Після цього перехідного періоду США мали повністю її залишити.

У Філіппінах постійно існувала сильна опозиція існуванню американських баз, що було наслідком колоніальної залежності цієї держави від США у минулому (1898–1946). Тож уряд США мав підстави прогнозувати, що філіппінський парламент не ратифікує досягнуту угоду. Хоч заміна бази Субік потребувала часу і великих фінансових витрат на спорудження іншої, адміністрація Дж. Буша вважала, що від цього Філіппіни втратять більше, ніж США [10, с. 143]. Вона здійснювала перегляд стратегії США у АТР і в 1990 р. оголосила про плани скорочення військової присутності США у регіоні до кінця 1992 р. на 12%. Це було обумовлено змінами в міжнародній ситуації і фінансовими обмеженнями у зв'язку з економічним спадом в США.

У вересні 1991 р. сенат Філіппін відхилив угоду. Основна причина полягала у тому, що американські бази вважалися символом колоніального минулого Філіппін і причиною їх надмірної залежності від США. Крім того, Вашингтон підтримував президента Ф. Маркоса (1965–1986) під час його диктатури. Як зазначав сенатор Агапіто Акіно, це було голосування «за дійсно суверенну і незалежну філіппінську націю», за те, щоб покінчити з «політичним підлітковим віком» Філіппін і порвати зв'язки з «руйнівною залежністю» від американського гаманця [15].

Президент Корасон Акіно, яка підтримувала угоду з США, вирішила винести це питання на референдум. Проте ситуація в державі була нестабільною, а її влада не достатньо міцною. Крім діяльності численних воєнізованих антиурядових угруповань (бойового крила Комуністичної партії «Нова армія Філіппін», сепаратистів на о. Мінданао й інших), відбулося шість спроб військових переворотів з метою усунення К. Акіно від влади. Незважаючи на подальші зусилля, дві сторони не змогли досягти угоди. 6 грудня 1991 р. уряд Філіппін повідомив США, що евакуація бази Субік мала закінчитися через рік. США зробили це до 24 листопада 1992 р.

Після цього допомога США Філіппінам суттєво зменшилася, а політичні відносини послабилися. Спільні військові навчання продовжилися до 1996 р., коли Відділ юстиції Філіппін заявив, що для цього немає законних підстав. Проте у той час вже відбувалися нові переговори між Філіппінами і США про військову співпрацю. Їх спричинило посилення напруженості у Південно-Китайському морі у зв'язку із захоплення Китаєм рифу Панганібан (інша назва – Місчіф) у січні 1995 р. Згідно з Конвенцією ООН про закон на морі 1982 р. (UNCLOS), ця територія (у 200 морських милях від берега) належала до виняткової економічної зони Філіппін.

Натомість Китай претендував майже на усю територію Південно-Китайського моря, згідно з «історичним» кордоном «дев'яти ліній» і законом 1992 р.

Після захоплення рифу Місчіф, у 1995 р. Філіппіни прийняли закон про модернізацію збройних сил, а уряд Ф. Рамоса (1992–1998) ініціював переговори про відновлення присутності американських військових. Адміністрація Б. Клінтона під впливом захоплення Китаєм рифу Місчіф і Тайванських криз 1995–1996 рр. переглянула попередні плани скорочення військової присутності США в АТР, почала зміцнювати регіональні альянси й партнерства, які послабилися в першій половині 1990-х рр. [1, с. 150–151]. У лютому і жовтні 1998 р. США і Філіппіни підписали дві угоди про умови відвідування збройними силами США території Філіппін і збройними силами Філіппін території США (VFA) [3]. Вони мали залишатися в силі, поки одна зі сторін за 180 днів не повідомить про їх розірвання. Це зробив уряд Р. Дутерте 11 лютого 2020 р.

Угода VFA надавала законні підстави для перебування американських військ на території Філіппін під час військових навчань і операцій з гуманітарної допомоги та розширювала можливості військового співробітництва. Після ратифікації сенатом Філіппін вона вступила в дію 1 червня 1999 р. Це уможливило відновлення у 2000 р. щорічних двосторонніх військових навчань «Балікатан».

Співпраця між військовими США і Філіппін суттєво активізувалася після терактів 11 вересня 2001 р. Президент Філіппін Г. Макапагал-Арройо (2001–2010) одразу пообіцяла президенту Дж. У. Бушу (2001–2009) допомогу в глобальній війні з тероризмом. Під час зустрічі у Вашингтоні у листопаді 2001 р. вони підтвердили союзницькі зобов'язання і досягли домовленостей, основний зміст яких полягав у розвитку здатності збройних сил Філіппін вести боротьбу з терористичними угрупованнями на своїй території.

Найбільшу тривогу викликали діяльність екстремістського угруповання «Абу Сайяф» в архіпелазі Сулу, його зв'язки з сепаратистським Ісламським визвольним фронтом моро на о. Мінданао і співробітництво з індонезійською терористичною організацією «Джемаа ісламійя», можливість співпраці «Абу Сайяф» і «Джемаа ісламійя» з «Аль-Каїдою».

Філіппіни були визнані адміністрацією Дж. У. Буша «прифронтовою державою» у глобальній війні з тероризмом. У листопаді 2002 р. була підписана Угода про взаємну логістичну підтримку (MLSA), яка надавала США право використовувати територію Філіппін як базу постачання для військових операцій у ПСА. Філіппіни було включено до програми Міжнародної військової освіти і тренування (IMET). Вони стали найбільшим реципієнтом військової допомоги США. Було проведено велику кількість спільних військових навчань [7, с. 309].

З 2002 р. в архіпелазі Сулу і на о. Мінданао було тимчасово розміщено Об'єднану цільову групу США зі спеціальних операцій (JSOTF-P). У 2003 р. у ній було майже 2000 осіб, у подальшому – 500–600. Вони надавали підтримку двом філіппінським арміям у здійсненні антитерористичних операцій шляхом консультацій, навчання, патрулювання території, допомоги в будівництві інфраструктури для військових операцій. Вони могли застосовувати силу тільки у разі самозахисту [13, с. 14–15].

Під час державного візиту Г. Макапагал-Арройо до США у травні 2003 р. Дж. У. Буш оголосив про визнання Філіппін основним союзником США поза межами НАТО, що створювало додаткові можливості для військового

співробітництва. Він здійснив державний візит до Філіппін 18 жовтня 2003 р., під час якого виступив перед спільною сесією Конгресу.

У червні 2003 р. Філіппіни направили до Іраку гуманітарну місію у складі 50 військовослужбовців, 25 поліцейських, 60 медичних і 39 соціальних працівників. Проте її було виведено у липні 2004 р. після того як ісламські бойовики захопили і погрожували вбити одного з її членів. Це призвело до серйозної дипломатичної кризи у американсько-філіппінських відносинах, оскільки США наполягали на неприпустимості поступок терористам [7, с. 310–311]. Через кілька тижнів після виведення підрозділу з Іраку президент Арройо здійснила державний візит до КНР, після чого спостерігався швидкий розвиток філіппінсько-китайських відносин у різних сферах, включаючи безпеку і оборону [9, с. 138; 7, с. 311–312].

Охолодження політичних відносин між США і Філіппінами не вплинуло на співробітництво військових у боротьбі з тероризмом. Більше того, у жовтні 2005 р. Вашингтон пообіцяв збільшити тогорічну військову допомогу з 30 до 55 млн. дол. [9, с. 138]. Зросла також кількість спільних навчань. У березні 2006 р. було створено Раду безпекового залучення (SEB) як консультативний механізм у сфері нетрадиційної безпеки, який доповнив Філіппінсько-американську взаємну оборонну раду (MDB) (з 1958 р.).

З 2004 р. Г. Макапагал-Арройо здійснювала подвійну стратегію щодо США і Китаю, яку політологи характеризують як «урівноважування» (omni-enmeshment, equi-balancing) на противагу стратегічному балансуванню чи залежності від однієї держави [9, с. 138; 7, с. 311–314]. Завдяки участі у війні з тероризмом Філіппіни отримали військову і економічну допомогу США для протидії повстанським угрупованням. Водночас вони скористалися зближенням з КНР, щоб значно збільшити експорт на китайський ринок, отримати інші економічні можливості. Завдяки цьому після кількох років стагнації економіка Філіппін почала стійко зростати, а дефіцит бюджету зменшився.

Було очевидно, що в умовах зосередженості адміністрації Дж. У. Буша на боротьбі з тероризмом Китаю вдалося суттєво посилити свій вплив у Південно-Східній Азії через дипломатичні зусилля, торговельно-економічне співробітництво і допомогу розвитку. З огляду на це друга адміністрація Дж. У. Буша приділяла значно більше уваги торговельно-економічним відносинам і допомозі розвитку держав ПСА [1, с. 273–275].

Філіппіни отримали найбільше такої допомоги, яка була спрямована на стабілізацію ситуації на територіях, звільнених з-під впливу терористів і сприяння їхньому розвитку. Близько 60% усієї допомоги Агентства з міжнародного розвитку (USAID) йшло на підтримку програм в ісламських районах о. Мінданао і архіпелагу Сулу. За допомогою американських військових у Філіппінах було збудовано нові дороги, мости, реалізовано проекти водопостачання тощо. Також вони здійснювали гуманітарну місію, включаючи ліквідацію наслідків стихійних лих [13, с. 10, 15–17].

Завдяки підтримці США збройним силам Філіппін вдалося суттєво зменшити активність «Абу Сайяф» й інших терористичних угруповань. Основними завданнями під час навчань «Балікатан» 2008 р. були не антитерористичні заходи, а ліквідація наслідків стихійних лих і здійснення гуманітарних операцій. Того ж року Конгрес США заборонив надання Філіппінам частини військового фінансування. Це було пов'язано з практикою позасудових покарань і політично мотивованих

актів насильства з боку збройних сил і національної поліції Філіппін та недостатньою протидією їм з боку адміністрації Арройо [13, с. 6–7, 11].

За президентства Б. Обами (2009–2017) США продовжили надавати Філіппінам допомогу на модернізацію збройних сил, боротьбу з екстремістськими угрупованнями, здійснення адміністративних реформ і сприяння економічному розвитку. З 2010 р. особлива увага приділялася розвитку можливостей Філіппін захищати свої морські території.

З 2010 р. знову посилюються територіальні суперечності в Південно-Китайському морі. В центрі конфліктів опинилися судна, які здійснювали розвідки нафти і газу на його шельфі. У квітні 2010 р. китайський уряд заявив, що Південно-Китайське море належить до «основних інтересів» КНР. У липні держсекретар Х. Клінтон виступила на Регіональному форумі АСЕАН на підтримку вільного судноплавства цим морем. Вона заявила, що США мають у цьому стратегічний інтерес, тож сприятимуть багатостороннім переговорам з цього питання між КНР і АСЕАН (у той час як Пекін виступав за двосторонні переговори окремо з кожною зацікавленою державою) [6].

30 червня 2010 р. президентом Філіппін став Бенігно Акіно III. Спочатку він намагався продовжувати реалізацію подвійної стратегії Г. Макапагал-Арройо стосовно США і КНР.

У кінці січня 2011 р. у Вашингтоні відбувся перший двосторонній стратегічний діалог США і Філіппін за участю представників зовнішньополітичних і оборонних відомств, під час якого США пообіцяли допомогти Філіппінам розвинути здатність збройних сил патрулювати Південно-Китайське море.

Якщо спочатку адміністрація Б. Акіно була зосереджена на проблемах внутрішньої безпеки, пов'язаних з діяльністю терористичних, кримінальних і повстанських угруповань, інцидент на о. Рід/Ректо (Reed Bank, Recto Bank) 2 березня 2011 р. примусив її переключити увагу на розвиток військових можливостей Філіппін захищати свої морські території [12, с. 1–2].

Під час військових навчань «Балікатан» у квітні 2011 р. Б. Акіно повідомив про збільшення у наступні три роки фінансування на ці цілі й акцентував на значенні альянсу зі США [12, с. 5–6]. Він повторив це у липні у щорічному Зверненні до нації, зазначивши також, що Філіппіни готові застосувати військову силу для захисту своєї морської території, здійснюватимуть тиск на КНР через об'єднані зусилля АСЕАН і винесуть територіальні диспути в Південно-Китайському морі на розгляд ООН [4].

Після того як в серпні Б. Акіно здійснив візит до Пекіна, було вирішено відкласти звернення до ООН, проте вступити у тісніші перемовини з США щодо взаємної оборони згідно з договором 1951 р. [7, с. 317]. Проблема полягала у тому, що у цьому договорі не було чітко прописано обставини, за яких США повинні надати Філіппінам військову допомогу. Тож було невідомо чи підпадають під його дію спірні території в Південно-Китайському морі.

У цих умовах в листопаді 2011 р. відбувся «осьовий поворот» політики США у Східну Азію. Свідченням цього стало велике тихоокеанське турне президента Б. Обами, під час якого він головував на саміті АТЕС у Гонолулу, підписав угоду про ротацію американських військових на території Австралії, взяв участь у третьому саміті США-АСЕАН і Східноазійському саміті на о. Балі (Індонезія), де провів зустрічі за Б. Акіно і Вен Цзябао. До порядку денного Східноазійського

саміту за ініціативи США було включено питання про територіальні диспути в Південно-Китайському морі. Б. Обама акцентував на морській безпеці, основаній на правилах, включаючи свободу навігації, засудив використання сили чи погроз силою, і підтримав дипломатичний процес урегулювання диспутів, включаючи спільну розробку АСЕАН і КНР Коду поведінки в Південно-Китайському морі. 16 листопада глави зовнішньополітичних відомств США і Філіппін підписали в Манілі Декларацію про принципи партнерства (Манільська декларація) до 60-річчя альянсу, якою підтвердили зобов'язання за договором 1951 р., визначили спільне бачення стратегічного, політичного і економічного співробітництва у XXI ст. [16].

Крім допомоги в модернізації збройних сил Філіппін, забезпечення морської безпеки Філіппін було в центрі щорічних двосторонніх військових навчань «Балікатан». Інші спільні навчання включали CARAT (кожні два роки за участю США і окремих країн ПСА) і PHIBLEX [13, с. 15]. Паралельно Пентагон піднімав питання про встановлення більшої військової присутності США у Філіппінах. При цьому США були зацікавлені не в постійних базах, а в більшому доступі військових кораблів і літаків до портів і аеродромів Філіппін, а також в тимчасовому перебуванні більшої кількості американських військ на їх території на ротаційній основі [17].

Під час чергового конфлікту між Філіппінами і Китаєм за міліну Скарборо 30 квітня 2012 р. у Вашингтоні відбулася перша зустріч міністрів закордонних справ і оборони двох держав у форматі «2+2». Х. Клінтон і Л. Панетта знову підтвердили зобов'язання США за Взаємним договором про оборону. Вони також заявили, що США не підтримують в територіальних диспутах в Південно-Китайському морі жодну сторону, але як тихоокеанська держава мають національний інтерес у свободі навігації, підтримці миру, стабільності і поваги до міжнародного закону, безперешкодній торгівлі морськими шляхами, тож виступають за мирне вирішення проблеми на основі Конвенції ООН про закон на морях.

8 червня Б. Акіно просив Б. Обаму надати конкретні безпекові гарантії. Той знову запевнив, що США поважають свої зобов'язання. Проте після того як за порадою США 18 червня Філіппіни вивели свої збройні сили з міліни Скарборо, Китай окупував її [7, с. 316; 11, с. 6].

У жовтні 2012 р. після двох років роздумів філіппінський уряд запросив флот США повернутися у порт бухти Субік для протидії зовнішнім загрозам і попередження майбутніх криз. Офіційні переговори розпочалися у серпні 2013 р. і завершилися підписанням Угоди про посилене співробітництво у сфері оборони (EDCA) у квітні 2014 р. під час першого державного візиту до Філіппін президента Б. Обами. Це десятирічна угода, яка надає військовослужбовцям США доступ до «узгоджених локацій» всередині баз збройних сил Філіппін, де вони можуть перебувати на ротаційній основі, будувати нові об'єкти і вдосконалювати ті, що існують. Усі ці військові об'єкти перебувають у власності і під контролем збройних сил Філіппін, які також можуть їх використовувати [8]. Хоч США були зацікавлені в ексклюзивних юрисдикції і контролі над об'єктами, які побудують їхні військовослужбовці, домовитися про це не вдалося.

За різною інформацією, військові США отримали доступ до 5–8 баз збройних сил Філіппін, включаючи бази на о. Палаван біля о-вів Спратлі й у бухті Субік. Угода розширювала стратегічні можливості США у ПСА і підривала стратегію перешкоджання доступу (anti-access/area denial), яку реалізовував Пекін [7, с. 323].

У січні 2016 р. Верховний суд Філіппін підтвердив законність цієї угоди. Її імплементація розпочалася у березні 2016 р. У квітні адміністрація Б. Обама розпочала також реалізацію Ініціативи морської безпеки (MSI) Південно-Східної Азії, яка передбачала надання додаткової фінансової допомоги п'ятьом державам АСЕАН, включаючи Філіппіни, щоб посилити їхню здатність захищати свої кордони в Південно-Китайському морі.

У 2013 р. адміністрація Б. Акіно подала позов у Постійний міжнародний арбітражний суд в Гаазі стосовно незаконних дій Китаю у Південно-Китайському морі. У червні 2016 г. він виніс рішення на користь Філіппін, проте Китай проігнорував його і продовжив спорудження військових об'єктів на спірній території. Новий президент Філіппін Родріго Дутерте (з червня 2016 р.) відмовився скористатися цим рішенням і натомість здійснив стратегічне перебалансування у відносинах з США і КНР. Він пішов на зближення з Китаєм і погодився на спільну розвідку й освоєння енергетичних ресурсів на спірних територіях. Між іншим, така позиція обумовлювалася визнанням ним факту мілітаризації Південно-Китайського моря і невизначеністю, чи поширювалася на нього дія Взаємного договору про оборону з США.

Висновки. Таким чином, у 1991–2016 рр. можна виділити кілька періодів, які характеризувалися різним станом, тенденціями і динамікою співробітництва США і Філіппін у сфері безпеки.

Перший період, 1991–1998 рр., з часу відмови сенату Філіппін ратифікувати угоду про продовження США оренди військово-морської бази Субік до підписання двосторонньої угоди про умови відвідування (VFA), що було обумовлено окупацією Китаєм територій в Південно-Китайському морі, які, за Конвенцією ООН про закон про морі, належали до виняткової економічної зони Філіппін.

Другий період, 1999–2011 рр., від ратифікації сенатом Філіппін угоди про умови відвідування до чергового загострення ситуації в Південно-Китайському морі. У межах цього періоду в 2001–2006 рр. основна увага двостороннього співробітництва зосереджувалася на боротьбі з тероризмом, у 2007–2011 рр. – на стабілізації ситуації у Філіппінах через гуманітарні операції і сприяння розвитку.

Третій період – 2011–2016 рр., під час якого основним напрямком співробітництва між США і Філіппінами стало забезпечення морської безпеки Філіппін, що обумовлювалося загостренням ситуації в Південно-Китайському морі. Важливою подією цього періоду було підписання у 2014 р. Угоди про посилене співробітництво у сфері оборони (EDCA), яка дозволила присутність збройних сил США на деяких військових базах Філіппін на ротаційній основі.

Стратегія адміністрацій США щодо Філіппін суттєво не відрізнялася, крім першої адміністрації Дж. У. Буша після 11 вересня 2001 р. Натомість адміністрації Філіппін реалізовували різну стратегію стосовно відносин з США, від стратегічного балансування Китаю за допомогою США (за адміністрацій Ф. Рамоса і Б. Акіно) до урівноважування США і Китаю за президентства Г. Макапагал-Арройо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989-2013 рр.) / Н. Городня. – К.: Принт-сервіс, 2014. – 528 с.

2. Підберезних І. Є. Військовий чинник в американсько-філіппінському співробітництві в справі зміцнення безпеки в АТР / І. Є. Підберезних // Наукові праці: науково-методичний журнал. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – 2012. – Вип. 195. – Т. 207. Історія. – С. 53–57.
3. Agreements between the United States of America and the Philippines Signed at Manila, February 10, 1998 and October 9, 1998 [Electronic Resource] / Department of State. – Mode to Access: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/107852.pdf>
4. Bower, Ernie and Saccomanno, Ian. Philippine President Benigno Aquino's State of the Nation Address. July 26, 2011 / Ernie Bower and Ian Saccomanno [Electronic Resource] // Center for Strategic and International Studies. – Mode to Access: <https://www.csis.org/analysis/philippine-president-benigno-aquino%E2%80%99s-state-nation-address>
5. Broder, John M. U.S. Reaches Accord with Manila, Will Leave Clark Air Base: Philippines. But Americans will Keep Subic Naval Base for 10 years. July 18, 1991 / John M. Broder [Electronic Resource] // Los Angeles Times. – Mode to Access: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1991-07-18-mn-3381-story.html>
6. Clinton, Hillary. Remarks at Press Availability. Hanoi, Vietnam, 23 July 2010 / Hillary Clinton [Electronic Resource] / Department of State. – Mode to Access: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/07/145095.htm>
7. De Castro, Renato Cruz. Twenty-First Century Philippines' Policy toward an Emergent China: from Equi-Balancing to Strategic Balancing / Renato Cruz De Castro [Electronic Resource] // Asian Politics & Policy. – 2016. – Vol. 8, No. 2. – P. 305–328. – Mode to Access: <https://www.researchgate.net/publication/301707322>
8. Enhanced Defense Cooperation Agreement between the Philippines and the United States [Electronic Resource] / Official Gazette. – Mode to Access: <https://www.officialgazette.gov.ph/downloads/2014/04apr/20140428-EDCA.pdf>
9. Goh, Evelyn. Great Powers and Hierarchical Order in Southeast Asia. Analyzing Regional Security Strategies / Evelyn Goh [Electronic Resource] // International Security. – 2007/2008. – Vol. 32, No. 3. – P. 113–157. – Mode to Access: <https://www.jstor.org/stable/30130520>
10. Gordon, Bernard K. The Asian-Pacific Rim: Success at a Pace / Bernard K. Gordon [Electronic Resource] // Foreign Affairs. – 1991. – Vol. 70. No. 1.– Mode to Access: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1991-02-01/asia-pacific-rim-success-pace>
11. Greitens, Sheena Chestnut. The U.S.-Philippine Alliance in a Year of Transition: Challenges and Opportunities. May, 2016 / Sheena Chestnut Greitens [Electronic Resource] / Brookings. – Mode to Access: <https://www.brookings.edu/research/the-u-s-philippine-alliance-in-a-year-of-transition-challenges-and-opportunities/>
12. Lohman, Walter and De Castro, Renato C. U.S.-Philippines Partnership in the Cause of Maritime Defense. Heritage Foundation Backgrounder. No. 2593, August 8, 2011 / Walter Lohman and Renato C. De Castro [Electronic Resource] / Heritage Foundation. – Mode to Access: <https://www.heritage.org/asia/report/us-philippines-partnership-the-cause-maritime-defense>
13. Lum, Thomas. The Republic of the Philippines and U. S. Interests. 2012, April 5 / Thomas Lum [Electronic Resource] / Federation of American Scientists. – Mode to Access: <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33233.pdf>
14. Mutual Defense Treaty between the United States and the Republic of the Philippines; August 30, 1951 [Electronic Resource] / The Avalon Project. Yale Law School. – Mode to Access: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/phil001.asp
15. Shenon, Philip. Philippine Senate Votes to Reject U.S. Base Renewal. Sept. 16, 1991 [Electronic Resource] // The New York Times. – Mode to Access: <https://www.nytimes.com/1991/09/16/world/philippine-senate-votes-to-reject-us-base-renewal.html>
16. Signing of the Manila Declaration on Board the USS Fitzgerald in Manila Bay, Manila, Philippines, November 16, 2011 [Electronic Resource] / U.S. Department of State. – Mode to Access: <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/11/177226.htm>
17. Whitlock, Craig. Philippines May Allow Greater U.S. Military Presence in Reaction to China's Rise. January 25, 2012 / Craig Whitlock [Electronic Resource] // Washington Post. – Mode to Access: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/philippines-may-allow-greater-us-presence-in-latest-reaction-to-chinas-rise/2012/01/24/gIQAhFIyQQ_story.html

References:

1. Gorodnia, N.D. (2014). *East Asia in the U. S. Foreign Policy (1989-2013)*. Kyiv: Print-Service [In Ukrainian].
2. Pidbereznyh, I. (2012). Military Factor in the U.S.-Philippines Cooperation to Strengthen Security in Asia Pacific. *Academic Works: Scientific and Methodological Journal, 195 (207 History)*, 53–57 [In Ukrainian].
3. Agreements between the United States of America and the Philippines. Signed at Manila, February 10, 1998 and October 9, 1998. *Department of State*. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/107852.pdf> [In English].
4. Bower, Ernie and Ian Saccomanno (2011, July). Philippine President Benigno Aquino's State of the Nation Address. *Center for Strategic and International Studies*. <https://www.csis.org/analysis/philippine-president-benigno-aquino%E2%80%99s-state-nation-address> [In English].
5. Broder, John M. U.S. Reaches Accord with Manila, Will Leave Clark Air Base: Philippines. But Americans will Keep Subic Naval Base for 10 years. *Los Angeles Times*. July 18, 1991. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1991-07-18-mn-3381-story.html> [In English].
6. Clinton, Hillary. Remarks at Press Availability. Hanoi, Vietnam, 23 July 2010. *Department of State*. <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/07/145095.htm> [In English].
7. De Castro, Renato Cruz (2016). Twenty-First Century Philippines' Policy toward an Emergent China: From Equi-Balancing to Strategic Balancing. *Asian Politics & Policy, 8 (2)*, 305-328. <https://www.researchgate.net/publication/301707322> [In English]. DOI: 10.1111/ASPP.12249
8. Enhanced Defense Cooperation Agreement between the Philippines and the United States. *Official Gazette*. April 29, 2014. <https://www.officialgazette.gov.ph/downloads/2014/04apr/20140428-EDCA.pdf> [In English].
9. Goh, Evelyn (2007/08). Great Powers and Hierarchical Order in Southeast Asia. Analyzing Regional Security Strategies. *International Security, 32 (3)*, 113–157. <https://www.jstor.org/stable/30130520> [In English].
10. Gordon, Bernard K. (1991). The Asian-Pacific Rim: Success at a Pace. *Foreign Affairs, 70 (1)*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1991-02-01/asia-pacific-rim-success-pace> [In English].
11. Greitens, Sheena Chestnut (2016, May). The U.S.-Philippine Alliance in a Year of Transition: Challenges and Opportunities. *Brookings*. <https://www.brookings.edu/research/the-u-s-philippine-alliance-in-a-year-of-transition-challenges-and-opportunities/> [In English].
12. Lohman, Walter and De Castro, Renato C. (2011, August). U.S.-Philippines Partnership in the Cause of Maritime Defense. Heritage Foundation Background, No. 2593. *Heritage Foundation*. <https://www.heritage.org/asia/report/us-philippines-partnership-the-cause-maritime-defense> [In English].
13. Lum, Thomas (2012, April). The Republic of the Philippines and U. S. Interests. *Federation of American Scientists*. <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33233.pdf> [In English].
14. Mutual Defense Treaty between the United States and the Republic of the Philippines, August 30, 1951. *The Avalon Project. Yale Law School*. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/phil001.asp [In English].
15. Shenon, Philip. Philippine Senate Votes to Reject U.S. Base Renewal. *The New York Times*. Sept. 16, 1991. <https://www.nytimes.com/1991/09/16/world/philippine-senate-votes-to-reject-us-base-renewal.html> [In English].
16. Signing of the Manila Declaration on Board the USS Fitzgerald in Manila Bay, Manila, Philippines. November 16, 2011. *U.S. Department of State*. <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/11/177226.htm> [In English].
17. Whitlock, Craig. Philippines May Allow Greater U.S. Military Presence in Reaction to China's Rise. *Washington Post*. January 25, 2012 https://www.washingtonpost.com/world/national-security/philippines-may-allow-greater-us-presence-in-latest-reaction-to-chinas-rise/2012/01/24/gIQAhFfyQQ_story.html [In English].

Nataliya Gorodnia, Dr. habil. (History), Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

U.S.-PHILIPPINES SECURITY RELATIONS (1991–2016)

Abstract. *This paper describes and discusses the major developments in the U.S.-Philippines security relations in 1991-2016, between signing an agreement to extend a rent of Subic Bay Naval base by the U.S. and inauguration of R. Duterte administration. The research has revealed three periods in the U.S.-Philippines security relations in 1991-2016. The first period started when the Philippines senate rejected to ratify the Subic Bay Agreement in September 1991, and the United States had to evacuate the naval base on November 1992. It lasted until the U.S. and the Philippines signed a Visiting Forces Agreement (VFA) in 1998. The Philippines government's interest in reaching a new agreement was caused by China's 1995 military occupation of the Panganiban reef and other incidents at the disputed territories in the South China Sea. The Philippines claimed that they composed a part of their exclusive economic zone, according to the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea. The second period lasted since ratification of the VFA by the Philippines parliament in 1999 until aggravation of the situation in the South China Sea in 2011. This period was featured by enhanced political and military cooperation between the U.S. and the Philippines, and significant U.S. assistance in modernization of the Armed Forces of the Philippines (AFP). In September 2001–2006, the security cooperation was focused on the counterterrorism activities in the Philippines by military means. In 2007–2011, the focus shifted to humanitarian operations and development assistance. During the third period, in March 2011 – June 2016, B. Aquino administration refocused attention from domestic security issues to the threats in the South China Sea. In 2014, the Philippines and the U.S. signed the Enhanced Defense Cooperation Agreement, which provided American ships, aircrafts and military personnel with an access to several military bases of the AFP on a rotating basis. The Agreement essentially improved U.S. strategic position in the Southeast Asia and the South China Sea.*

Key words: *the United States, the Philippines, U.S.–Philippines security relations, the South China Sea dispute.*

Надійшла до редколегії 04.04.2020

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ США

УДК 94(73):338.23«1970/1975»

Вадим Данилець,
аспірант,
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ США У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1970-Х РР.

Анотація. Порушення *status-quo* на Близькому Сході, яке кардинальним чином вплинуло на світову систему нафтозабезпечення породжувало невизначеність перспектив у політиці в цілому та енергетиці зокрема. Для США, як і для інших індустріально розвинених країн, постала необхідність трансформації їх енергетичної стратегії, яка включала внутрішньо- і зовнішньополітичні аспекти. Однак до жовтня 1973 р. адміністрації США не вдалось розробити стратегію, здатну запобігти енергетичній кризі 1973–1974 рр. Разом з тим, наполегливі пошуки нової моделі енергетичної політики не припинялись у Сполучених Штатах протягом усієї першої половини 1970-х рр. Дана стаття з'ясовує сутність трансформаційних змін та їх спрямованість в американській енергетичній політиці. Досліджуються політичні методи, до яких вдавалися у США в процесі розробки нової енергетичної політики у 1970–1975 рр. Розглядається історія створення інституціональної і законодавчої бази цієї політики. Висвітлюються основні проблеми і перепони на шляху до формування нової моделі енергетичної стратегії Сполучених Штатів Америки.

Ключові слова: США, енергетична політика, енергетична криза, Р. Ніксон, законодавча база, нафта.

Постановка проблеми. Наприкінці 1960-х рр. світ наближався до завершення «ери дешевої нафти» й починав формуватись новий етап світового нафтового порядку. В цей час індустріально розвинені країни вдалися до розробки нової енергетичної політики, спрямованої передусім на економію ресурсів, пошук і розробку нових родовищ, розвиток альтернативних джерел енергії тощо.

Період 1970–1975 рр. можна вважати перехідним між двома *status-quo* в енергетичній політиці світових держав-лідерів. У цей час країни-виробники впевнено нарощували вплив на міжнародну цінову політику. Використовуючи наявність величезних енергоресурсів, вони отримали потужні інструменти впливу на систему міжнародних відносин та світовий економічний розвиток.

Нафтове ембарго 1973 р., уведені арабськими країнами-виробниками справило шоківий ефект на економіку індустріально розвинених країн. Впродовж перехідного періоду ці країни не змогли виробити ефективного плану дій, що захистив би їх в політичному й економічному аспектах від наслідків ембарго або попередив би його уведення.

Завершення «епохи дешевої нафти» означало провал американської стратегії *status-quo* на Близькому Сході. Вона була елементом загальної стратегії США з утвердження світового лідерства як один з найважливіших напрямів американської енергетичної політики, що тривала з 40-х рр. ХХ ст. [1, с. 62]. Перегляду цієї

політики і пошуку альтернативи вимагали нові реалії, що виникли на межі 1960–1970-х рр.

В США до 1973 р. не існувало чіткого плану досягнення енергобезпеки, їх енергетична політика вкрай недостатньо реагувала на зовнішні виклики [1, с. 67]. Однак дане твердження в жодному разі не означає, що керівництво США не вбачало загроз чи нехтувало їх наслідками в умовах трансформації світової системи енергозабезпечення. Навпаки, в ході розробки й формулювання цілей та методів енергетичної політики, що пропонувались у першій половині 1970-х рр. спостерігалась активна законотворчість в галузі енергетики. Безпосередньо в енергетичні питання залучались десятки федеральних агентств, бюро, департаментів та офісів. Масштабність зусиль свідчить про неабияку стурбованість ситуацією, яка вимагала повної ревізії попередньої енергетичної політики та розробки нової. Враховуючи сказане, представляє інтерес вивчення окремих важливих кроків у напрямку становлення нової моделі американської енергетичної політики в умовах кризи.

Мета статті – з'ясувати сутність трансформаційних змін в енергетичній політиці США першої половини 1970-х рр., дослідити основні законодавчі та виконавчі ініціативи в процесі розробки цієї політики, зокрема зусилля президента і конгресу, спрямовані на стабільність енергопостачання, забезпечення енергобезпеки.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження на тему енергетичної політики і енергобезпеки не втрачали актуальності протягом десятиліть після нафтової кризи 1970-х і продовжуються в наш час. Дана проблематика висвітлювалась в роботах американських дослідників: П. Гроссмана (P. Grossman) [2], Р. Ліфсета (R. Lifset) [9], А. Бак (A. Buck) [15], Р. Андерса (R. Anders) [25], Ф. Гюлика (F. Gulick) [31]. У їхніх роботах енергетична політика досліджується через призму енергетичної кризи з метою забезпечення енергобезпеки або ж як така, що розвивається в законодавчій площині де висвітлюється розв'язання питань, пов'язаних з виробленням державної енергетичної стратегії, шляхом політичного процесу у конгресі або в рамках виконавчої і законодавчої гілок влади. З метою дослідження трансформації енергетичної політики США під впливом політичних процесів, виділення її етапів і узагальнення стратегічних цілей було задіяно ряд інтернет-ресурсів, що містять необхідний комплекс джерел. Це матеріали конгресу [11; 13; 28; 30], законодавчі акти і урядові постанови [20; 22; 24], звіти урядових установ і робочих груп [5; 26; 27], архіви [3; 4; 17; 18; 21; 26], публікації американської преси [29], а також інтернет-ресурси, що містять важливу статистичну інформацію [7; 8].

Виклад основного матеріалу. Щоб охарактеризувати ситуацію початку 1970-х рр. і простежити шляхи вирішення енергетичних питань керівництвом США в даний період, слід розпочати з огляду кризи, що відбувалась наприкінці 1950-х рр. Важливим фактом є те, що ця енергетична криза була спричинена не дефіцитом, а надлишком енергоресурсів. Міжнародні консорціуми семи переважно американських і британських компаній (картель «сім сестер»), що утворились після 1945 р. винайшли на Близькому Сході великі об'єми нафти, видобуток якої вартував досить дешево. Компанії експортували її, як до Європи, так і до США. Однак імпорт цієї дешевої нафти загрожував (особливо з позиції американських внутрішніх нафтових компаній) економічним інтересам США.

Після низки невдалих спроб президент Д. Ейзенгауер, у березні 1959 р., увів систему обов'язкових квот на імпорту нафти, згідно з якою обсяг чорного золота, імпортованого з-за кордону, у більшості випадків не повинен перевищувати 9 % від загального попиту [2, с. 92]. Ця величина підвищувалась наступними президентськими адміністраціями з розвитком американського нафтовидобутку.

Адміністрації Р. Ніксона – вперше з кінця 1940-х рр. – довелось зіштовхнутись з дефіцитом енергоресурсів, при якому попит почав наздоганяти пропозицію, як всередині країни, так і у світі. Постала необхідність докорінної зміни енергетичної стратегії США. 20 лютого 1969 р. Р. Ніксон надіслав меморандум міністру внутрішніх справ В. Хікелю, в якому було сказано: «Найближчим часом має бути вирішено широкий спектр складних і надзвичайно важливих питань, що стосуються політики імпорту нафти в країні». Президент також зазначав, що: «... заходи включатимуть в себе повний перегляд національної політики імпорту нафти» [3]. У березні 1969 року Р. Ніксон скликає спеціальну робочу групу при кабінеті міністрів на чолі з Дж. Шульцем для поглибленого вивчення проблем імпорту нафти [4]. Одне з головних завдань групи полягало у тому, щоб обґрунтувати скасування імпортованих квот на користь тарифного обмеження імпорту для чого потрібно було дослідити ситуацію в енергетиці США та загалом у світі. В результаті, у лютому 1970 р., група надала звіт президенту з детальними рекомендаціями переходу до нової політики імпорту нафти [5]. Однак після багатьох дискусій рекомендації робочої групи не були прийняті президентом, і система імпортованих квот ще дрейфувала до 18 квітня 1973 р., коли Р. Ніксон у доповіді конгресу оголосив про її повне скасування [6].

Незважаючи на несхвальну оцінку, звіт робочої групи Дж. Шульца мав широке розповсюдження в конгресі і в уряді. Керівництво США взяло на озброєння рекомендації групи у своїх міркуваннях і прогнозах щодо внутрішньої й міжнародної енергетичної ситуації. Втім, ці рекомендації не відповідали реальності, а прогнози, як виявилось в багатьох випадках, були помилковими. Наприклад, у звіті робочої групи йдеться про те, що США будуть залишатись самодостатніми щодо нафти протягом досить довгого періоду. Їх імпорту до 1980 р. складе 5 млн. барелів на день – головним чином із «безпечних джерел» Західної півкулі. При цьому ціни на нафту, згідно прогнозу робочої групи на 1980 р., мали складати \$ 3, 30 за барель [5, с. 41]. Фактично ж імпорту нафти вже на початок 1973 р. досяг позначки 6 млн. барелів/день і, що важливо, частка нафти, що надходила не із «безпечних джерел» Західної півкулі, а з країн ОПЕК (ОPEC) складала майже 50% і надалі стрімко зростала [8]. Світові ціни на нафту у 1980 р., як відомо, сягали позначки \$ 37 за барель [7]. Ця помилка сталася тому, що автори звіту розуміли енергетичну кризу до ембарго 1973 р., в першу чергу як фізичний дефіцит нафти і нафтопродуктів. Але енергетична криза в США відбувалася під впливом трьох окремих, але пов'язаних між собою складових, які навіть у сучасному дискурсі часто підміняють однією з них. По-перше, існувала нафтова криза. Це відома історія про раптовий стрибок цін на бензин. По-друге, була також серйозна газова криза, яка характеризувалась фізичним дефіцитом. Нарешті, існувала криза в секторі електроенергетики, яка полягала в тому, що кілька великих монополій галузі знаходилися на межі банкрутства протягом десятиліття [9, с. 23]. Автори звіту продемонстрували нездатність розглядати енергоресурси та їх дефіцит як інтегровану систему, що складається з наступних

складових: нафти, газу, вугілля, електроенергії і атомної енергетики. Неврахування робочою групою дефіциту газу і електроенергії призвело до невинновдано оптимістичних оцінок щодо кількості нафти, необхідної для США у наступні роки.

Помилковим також був прогноз: «світовий ринок буде більш конкуруючим у майбутньому, оскільки різноманіття країн-виробників і компаній збільшується, що ускладнить організацію і посилення картелю» [5, с. 21]. Тобто країни-виробники (а саме члени ОПЕС, яка впродовж довгого періоду не проявляла серйозної активності) буцімто не зможуть скоординувати і об'єднати свої зусилля з метою збільшення доходів. Однак вже 1970-го року, коли звіт робочої групи було опубліковано, країни-виробники услід за Лівією висунули свої претензії компаніям-концесіонерам щодо збільшення довідкової (індикативної) ціни на нафту і збільшення їхньої долі прибутку [1, с. 67]. У результаті, ціни і доля прибутку країн-виробників були підвищені, що було затверджено Тегеранською угодою в лютому 1971 р. [12]. Ці події набули широкого суспільного резонансу, і в політичному лексиконі дедалі частіше використовувалась фраза «енергетична криза», що проявлялося у нестачі бензину на автозаправках США, мазуту як палива для котелень тощо.

В суспільстві та керівних колах країни збільшувалась стурбованість із приводу нестачі енергоресурсів. У травні 1971 р. сенат США ухвалив резолюцію 45, яка закликала до інтенсивного вивчення енергетичного питання спеціальним комітетом сенату з внутрішніх і острівних питань [13, с. 79]. До комітету було залучено сенаторів, які обіймали ключові посади в інших комітетах, що займались окремими аспектами енергетичних проблем. У червні 1971 р., у відповідь на резолюцію сенату, президент Р. Ніксон надіслав своє перше послання до конгресу, що стосувалось енергетики [10].

В посланні підкреслювалась важлива роль нафтових компаній у виробництві палива. Однак енергетичні проблеми здебільшого поєднувались з екологічними. Зрештою, послання не містило оцінки дійсного масштабу енергетичних проблем. Президент виключав наявність серйозних енергетичних питань з переліку пріоритетів майбутньої передвиборчої кампанії 1972 р.

Восени 1971 р. дослідженнями енергетичних проблем безпосередньо зайнялися члени палати представників конгресу. Була скликана робоча група з енергетики на чолі з М. Маккормаком. На відміну від сенату, який зосередив розгляд енергетичних питань в одному комітеті, палата представників мала на меті залучити до дослідження 14 комітетів [11, с. 236].

Слухання в конгресі з енергетичних питань тривали без жодного результату до 1972 р. Разом з тим, ставало зрозумілим, що управління енергетичними питаннями дуже розпорошене, відтак у федеральному уряді не вистачало скоординованих дій в інституційному плані для формування цілей енергетичної політики. За деякими підрахунками, на грудень 1972 р., щонайменше 42 федеральні агентства, бюро, департаменти та офіси були залучені до дослідження енергетичних питань. Дехто з урядовців налічував понад 60 департаментів і агентств, що тим чи іншим чином були залучені до розробки американської енергетичної політики [11, с. 8]. В ході слухань проявилась також дуже низька інформованість американського суспільства щодо масштабів енергетичних проблем. Президент та конгрес не були зацікавлені в змалюванні похмурої картини стану енергобезпеки перед своїми виборцями. Але з часом увага суспільства

навколо питань енергоресурсів ставала дедалі більшою. Кількість статей, присвячених енергетичним проблемам, збільшувалась в таких популярних виданнях як «New-York Times», «News Week» та інших. На січень 1973 р. обговорення «енергетичної кризи» на сторінках преси відбувалось ледь не кожного дня. Отже, політична атмосфера дозріла для визнання кризового стану в енергетиці країни. В цей час урядовці намагалися перекласти відповідальність за виникнення енергетичної кризи на опозицію. Вони вживали пропагандистські методи, запевняючи громадськість у тому, що держава робить усе можливе задля недопущення поглиблення кризи. Пропаганда застосовувалася згодом і для пояснення стрімкого збільшення прибутків нафтових компаній в умовах росту цін на нафту.

18 квітня 1973 р. президент Р. Ніксон звернувся зі своїм другим енергетичним посланням до конгресу, в якому пропонувався ряд інституційних реформ. Замість об'єднання функцій управління енергетикою у новому департаменті природних ресурсів (як планувалось у першому посланні) президент пропонував створити департамент енергетики і природних ресурсів, який би забезпечив «лідерство у всьому спектрі національної енергетики». У міністерстві внутрішніх справ планувалось створення управління енергозбереження до функцій якого входив, зокрема, збір енергетичних даних [6]. З метою координації дій виконавчої влади в галузі енергетичної політики при адміністрації президента створювались спеціальний комітет з питань енергетики та національне енергетичне управління [20, с. 762]. У другому посланні президент все ще визначав енергетичну ситуацію як «проблему», а не «кризу» і в цьому ключі окреслював план дій, який мав створити основу комплексної енергетичної політики. Наостанок Р. Ніксон підкреслив, що для запобігання нестачі палива і максимального зниження витрат на нього необхідно збільшити імпорт палива. В результаті, обов'язкове імпортне мито було скасоване, що збільшило залежність США від ОПЕС [6].

29 червня 1973 р. Р. Ніксон виступає по телебаченню із заявою про оголошення додаткових заходів в енергетичній політиці. Він розпускає новостворені спеціальний комітет з питань енергетики та національне енергетичне управління і на їхній основі формує офіс енергетичної політики (Energy Policy Office). Дана інституція також проіснувала лише кілька місяців. Одночасно Р. Ніксон звернувся до конгресу з проханням створити управління енергетичних досліджень та розробок (Energy Research and Development Administration, ERDA) з програмою на \$ 10 млрд. протягом наступних 5-ти років [14]. Нове агентство повинно було координувати енергетичні програми, розпорошені серед багатьох федеральних агентств і виконувати роль урядового центру у галузі енергетичних досліджень та розробок [15, с. 1]. В заяві, зокрема, зазначалось: «Америка стикається з серйозною енергетичною проблемою – якщо ми не будемо діяти швидко і ефективно, ми можемо зіштовхнутися зі справжньою енергетичною кризою в недалекому майбутньому». Президент також закликав до обмеження використання енергії і зменшення швидкості автомобілів для економії пального [14].

Пройшов рік, перш ніж було створене управління енергетичних досліджень та розробок, оскільки саме за цей час було досягнуто компромісу між представниками різних політичних груп в конгресі стосовно перспектив розвитку і функцій майбутнього управління.

Важливо відзначити той факт, що за місяць до війни Йом-Кіпур на Близькому Сході президент у своїх міркуваннях все ще відштовхувався від звіту робочої групи Дж. Шульца, 1970-го р. Так, 5 вересня 1973 р., на прес-конференції, відповідаючи на питання стосовно погроз ОПЕС, Р. Ніксон говорив, що «ми та Європа є ринком... і якщо вони (країни-члени ОПЕС – *Д. В.*) продовжать підвищувати ціну, то вони втратять свої ринки, і будуть розвиватись нові джерела» [16]. 8 вересня 1973 р., на брифінгу в Білому Домі після зустрічі з членами кабінету та представниками адміністрації щодо питань енергетичної політики, Р. Ніксон заявляв: «ми б не проти продовжувати імпортувати нафту з Близького Сходу й інших країн ..., але ми усвідомлюємо той факт, що жодна нація в світі не повинна поставити нас у стан, за якого ми будемо відрізані нею від енергопостачання» [17]. Водночас Р. Ніксон проголосив однією з цілей американської енергетичної політики набуття незалежності від нафти Близького Сходу протягом п'яти років. Було також оголошено про заходи економії. Зокрема, послаблювались екологічні стандарти щодо забруднення повітря для того, щоб збільшити спалення вугілля в промисловості і тим самим зменшити дефіцит інших енергоносіїв для опалення будинків під час зими, що наближалась. Хоча реалії енергетичної ситуації вже відчували і в адміністрації і в конгресі, Р. Ніксон все ще стверджував: «...ми не стикаємося з кризою в прямому сенсі цього слова. Я б сказав, що у короткотерміновій перспективі ми стикаємося з проблемою...» [17].

Зрештою, після того, як у жовтні 1973 р. країни ОПЕС ініціювали введення нафтового ембарго, 7 листопада 1973 р., у зверненні до нації президент заявив про реалії енергетичної кризи. Конгресу було запропоновано ряд заходів щодо економії ресурсів, збільшення видобутку та розробки альтернативних джерел. У відповідності з цілями американської енергетичної політики, оголошеними двома місяцями раніше, Р. Ніксон запропонував відомий проект енергетичної незалежності, згідно якому США повинні досягнути енергетичної самодостатності до 1980 р. [18].

Розробка національної енергетичної стратегії явно запізнювалась, однак саме в цей момент президент і конгрес (головним чином сенат) досягли нарешті практичного консенсусу щодо короткотермінового плану дій у відношенні енергетики. Обидві сторони погоджувались з необхідністю економії ресурсів і збільшенням їх внутрішнього видобутку. Для реалізації цього завдання в умовах кризи необхідно було створити агентство, що виконуватиме роль антикризового регулювання.

4 грудня 1973 року Р. Ніксон звернувся з проханням до конгресу створити нове федеральне управління енергетики (Federal Energy Administration, FEA). Одночасно він створює федеральне енергетичне відомство (Federal Energy Office, FEO) як тимчасовий захід в умовах кризи. На FEO покладалось завдання координувати американську відповідь щодо ембарго ОПЕС [19]. Водночас раніше створений офіс енергетичної політики (Energy Policy Office) в адміністрації президента ліквідується [20, с. 858].

В рамках антикризової енергетичної стратегії, наприкінці 1973 р., було ухвалено рішення про будівництво трансаляскінського нафтопроводу. Він став до ладу влітку 1977 р. і забезпечив можливість транспортування нафти з приполярного родовища Прадхо-Бей [21].

У 1974 р., після припинення арабського ембарго, стимули з приводу розробки енергетичної політики зменшились. В цей час також серйозним відволікаючим фактором постав Вотергейт. Проте деяка діяльність на законодавчому полі, спрямована на консолідацію раніше досягнутих позицій, продовжувалась.

7 травня 1974 р. був підписаний закон про енергетику. По суті, прийняттям цього закону конгрес підтверджував життєздатність офісу, який вже зарекомендував себе як дійовий регулюючий орган в кризових умовах [23]. У червні 1974 р. FEO було реорганізоване у FEA, згідно із законом про федеральне управління енергетикою 1974 року та урядовою постановою № 11790 [20, с. 882]. Спочатку FEA планувалось як незалежне агентство, на яке покладались завдання регуляції і розподілу поставок нафти, а також регуляції цін, збору та аналізу даних про енергію [22]. Фактично це було перше американське агентство, головний акцент діяльності якого був спрямований на енергетику. У федеральному законі про енергетику, від 7 травня 1974 р., в розділі «особливі функції і цілі», першим обов'язком FEA було зазначено: «Консультувати президента та конгрес щодо створення всеохоплюючої національної енергетичної політики стосовно енергетичних питань, за які відповідає адміністрація та, у координації з державним секретарем, інтеграція внутрішньої та зовнішньої політики, яка стосується управління енергетичними ресурсами» [22].

11 жовтня 1974 р., згідно із законом про енергетичну реорганізацію, було створене, рекомендоване президентом, ERDA, а також комісія по ядерному регулюванню [24].

Оскільки незалежність FEA суперечила концепції централізації і координації дій у розробці енергетичної політики, палатою представників було подано законопроект про скасування цієї прерогативи. А для забезпечення централізації була створена рада з питань енергетичної політики (на найвищому рівні), яка спрямовувала діяльність FEA і ERDA. Ці дві енергетичні адміністрації разом з іншими будуть об'єднані в рамках, створеного у серпні 1977 р., департаменту енергетики США (United States Department of Energy) [25, с. 6].

Отже, до кінця 1974 р. були здійснені суттєві кроки в напрямку розбудови національної енергетичної політики. Однак скільки-небудь значних результатів в напрямку збереження, а також розробки нових енергоресурсів все ще не було досягнуто. Передусім була закладена інституціональна основа енергетичної політики. Ця політика включала в себе, як внутрішню, так і зовнішньополітичну енергетичну стратегію – про що йдеться, зокрема, в законі від 7 травня 1974 р. щодо функцій і цілей FEA. Створення міжнародного енергетичного агентства (International Energy Agency, IEA) у 1974 р. за сприянням держсекретаря Г. Кіссінджера було частиною побудови інституціональної основи зовнішньополітичного напрямку.

Нарешті, наприкінці 1974 р., був опублікований фінальний звіт в рамках проекту енергетичної політики фонду Дж. Форда, який ще з грудня 1971 р. розроблявся під головуванням Д. Фрімена [26]. Однак вплив цього звіту на вироблення політики не був визначальним, незважаючи на те, що першим містив план дій щодо скорочення споживання енергоресурсів. Майже одночасно зі звітом Д. Фрімена був опублікований звіт FEA під назвою «Проект незалежності» [27]. Попри те, що деякі з його даних оскаржувалися як недостовірні, це був досить серйозний крок в напрямку вироблення енергетичної політики. Звіт був першою

спробою уряду розглядати енергетичну проблему як інтегровану систему, що складається з кількох елементів: нафти, газу, вугілля, електроенергетики.

Трансформація енергетичної політики США продовжилась і за адміністрації Дж. Форда. У посланні конгресу, 15 січня 1975 р., він закликав стримувати розвиток і фінансування програм, але уточнив: «в поточному році не може бути ініційовано ніяких нових програм, окрім тих, що стосуються енергії» [28, с. 153].

Головні енергетичні цілі президента були описані ним в такий спосіб: 1. «До кінця 1977 р. ми повинні скоротити імпорт нафти на 2 мільйони барелів/день»; 2. «Ми повинні покінчити з уразливістю перед іноземними постачальниками до 1985 р». (Що мало на меті досягнення діапазону імпортних поставок у межах 3–5 млн. барелів/день за допомогою заходів по енергозбереженню, надзвичайними заходами тощо); 3. «Ми повинні розвивати наші енергетичні технології та ресурси, щоб Сполучені Штати мали змогу забезпечити значну частку енергетичних потреб вільного світу до кінця цього століття. Для досягнення цих цілей нам потрібні негайні дії щодо скорочення імпорту» [29].

Пропозиції цього послання були конкретизовані у всеохоплюючому законопроекті щодо енергетичної політики. Однак конгрес виявився не в змозі протягом найближчих місяців ухвалити даний закон. Зрештою, наприкінці 1975 р., коли вибори 1976-го р. наближалися як досить загрозлива перспектива, 94-й конгрес ухвалив законопроект щодо енергетичної політики і збереження енергетичних ресурсів (Energy Policy and Conservation Act, 1975) [30].

Закон про енергетичну політику і збереження енергетичних ресурсів 1975 р., по суті, був комплексною відповіддю США на нафтову кризу 1973/74 рр. В цьому законі вперше були визначені загальні напрямки і цілі енергетичної політики США [30]. Звичайно, ця політика і надалі активно розбудовувалась і вдосконалювалась, однак рубіж перехідного періоду було пройдено саме у 1975 р. створенням законодавчої основи, яка доповнила інституційні зміни.

У 1977 р. Дж. Картер, в ході реалізації своєї енергетичної програми у конкуруючих з республіканцями – Р. Ніксоном та Дж. Фордом, таки відштовхувався від положень закону 1975 р. В наступні роки, зокрема й у ХХІ столітті, закон 1975 р. неодноразово переглядався і доповнювався, але не втратив свого значення.

Висновки. Отже, протягом 1969–1975 рр. закладалися стратегічні основи нової моделі енергетичної політики США, що обумовлювалось епохальними змінами у світовій енергетичній, економічній і політичній системах. У відповідь на різку зміну світового економічного становища політичний механізм США запрацював з досить великою потужністю. Протягом лише 93-го конгресу (січень 1973–січень 1975 рр.) законодавці запропонували понад 2 тис. проектів щодо енергетики. Близько 40 законів щодо енергетики були схвалені й набули сили. Протягом понад 1000 днів більш ніж 30 комітетів провели слухання з даного питання [31, с. 346]. Ці зусилля, в результаті, запустили механізм трансформації енергетичної політики США у першій половині 1970-х рр.

Трансформація не була своєчасною і не встигала забезпечити адекватну відповідь на виклики часу. Вирішення енергетичних проблем гальмувались політичними амбіціями президентських адміністрацій, сварками та політиканством в конгресі, а також недоліками в оцінках та стратегічному плануванні, що було результатом неспроможності протягом певного часу розглядати багатосторонню

енергетичну проблему, як одне ціле. Замість цього розглядалися окремі елементи енергетичної кризи, а також запроваджувались тимчасові надзвичайні заходи на шкоду довгостроковим стратегіям. Оцінка ж енергетичної ситуації у 1970–1973 рр. трактувалась здебільшого на основі уявлень про світ де ціни на нафту, у відповідності з законами попиту і пропозиції, не будуть підвищуватись. Ці очікування, які базувались на економічній теорії були порушені політичною ситуацією на Близькому Сході, що болісно вплинуло на економіку країн-імпортерів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Данилець В. Л. Близькосхідна політика США в контексті світової системи нафтозабезпечення наприкінці 1950-х–1960-ті рр / В. Л. Данилець // Американська історія та політика: науковий журнал. – 2018. – № 6. С. 60 – 72.
2. Grossman P. Z. US energy policy and the pursuit of failure [Electronic Resource] / P. Z. Grossman // Cambridge University Press. New York. – 2013. – Mode to Access: https://books.google.com.ua/books?id=iusfAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
3. Nixon R. Memorandum to the Secretary of the Interior Reassuming Responsibility for the Nation's Oil Import Policies. February 20, 1969 [Electronic Resource] // University of Michigan Digital Library; The Public Papers of the Presidential of the United States. – Mode to Access: <https://quod.lib.umich.edu/p/ppotpus/4731731.1969.001/182?rgn=full+text;view=image>
4. Nixon R. Memorandum From President Nixon to Secretary of Labor Shultz. March 25, 1969 [Electronic Resource] // U.S. Department of State; Office of the Historian; Foreign Service Institute. – Mode to Access: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v36/d2>
5. The Oil Import Question: A Report on the Relationship of Oil Imports to the National Security. Washington, D. C. February, 2 1970 [Electronic Resource] // books.google.com. – Mode to Access: https://books.google.com.ua/books?id=0tGsSQAACA AJ&pg=PA195&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false
6. Nixon R. Special Message to the Congress on Energy Policy. April 18, 1973 [Electronic Resource] / R. Nixon // The American Presidency Project. – Mode to Access: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/special-message-the-congress-energy-policy>
7. Annual Average Domestic Crude Oil Prices [Electronic Resource] // Inflationdata.com – Mode to Access: <https://inflationdata.com/articles/inflation-adjusted-prices/historical-crude-oil-prices-table>
8. U.S. crude oil imports by country of origin, 1960 – 2018 [Electronic Resource] // Energy.gov – Mode to Access: <https://www.energy.gov/eere/vehicles/articles/fotw-1084-june-3-2019-2013-us-crude-oil-imports-have-been-less-102-million>
9. Lifset R. D. A new understanding of the american energy crisis of the 1970s / Robert. D. Lifset // Historical Social Research. – Vol. 39 (2014), № 4, pp. 22 – 42.
10. Nixon R. Special Message to the Congress on Energy Resources. June 04, 1971 [Electronic Resource] / R. Nixon // The American Presidency Project. – Mode to Access: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/special-message-the-congress-energy-resources>
11. Fuel and energy resources, 1972: Hearings before the Committee on Interior and Insular Affairs, House of Representatives, Ninety-second Congress, second session [Electronic Resource] // HathiTrust Digital Library. – Mode to Access: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951p00742553r&view=1up&seq=2&size=125>
12. OPEC oil: Persian Gulf anchored, Mediterranean next. Intelligence Note RECN-3 Prepared in the Bureau of Intelligence and Research. February, 18 1971 [Electronic Resource] // U.S. Department of State; Office of the Historian; Foreign Service Institute. – Mode to Access: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve04/d115-01>
13. History, jurisdiction, and a summary of legislative activities during the 92 d Congress: December 1972 [Electronic Resource] // books.google.com. – Mode to Access: <https://books.google.com.ua/books?id=dV71CfJ5TusC&pg=PA1&lpg#v=onepage&q&f=false>
14. Nixon Statement announcing additional energy policy measures. June 29, 1973 [Electronic Resource] / R. Nixon // The American Presidency Project. – Mode to Access:

- <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-announcing-additional-energy-policy-measures>
15. Buck A. A History of the Energy Research and Development Administration. U.S. Department of Energy [Electronic Resource] / Alice Buck // U.S. Department of Energy. – Mode to Access: <https://www.energy.gov/sites/prod/files/ERDA%20History.pdf>
 16. Nixon R. The president's news conference. September 05, 1973 [Electronic Resource] / R. Nixon // The American Presidency Project. – Mode to Access: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/the-presidents-news-conference-89>
 17. Nixon R. Remarks about the nation's energy policy. September 08, 1973 [Electronic Resource] / nixonfoundation.org. – Mode to Access: <https://www.nixonfoundation.org/2014/09/9-8-73-remarks-nations-energy-policy/>
 18. Nixon R. Address to the nation about policies to deal with the energy shortages. November 07, 1973 [Electronic Resource] / R. Nixon // The American Presidency Project. – Mode to Access: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-nation-about-policies-deal-with-the-energy-shortages>
 19. Nixon R. Remarks Announcing Establishment of the Federal Energy Office. December 04, 1973 [Electronic Resource] / R. Nixon // The American Presidency Project. – Mode to Access: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-announcing-establishment-the-federal-energy-office>
 20. Code of Federal regulations: LSA, list of CFR sections affected. Title 3. The president. 1971–1975 Compilation [Electronic Resource] // books.google.com. – Mode to Access: <https://books.google.com.ua/books?id=deWFAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
 21. Alaska pipeline: energy needs and the environment [Electronic Resource] // nixonfoundation.org. – Mode to Access: <https://www.nixonfoundation.org/2016/12/alaskan-pipeline-balancing-energy-needs-environment/>
 22. Specific functions and purposes. §764 of Title 15. USC Chapter 16B: Federal Energy Administration [Electronic Resource] // Office of the Law Revision Counsel of the United States House of Representatives; The United States Code. – Mode to Access: <https://uscode.house.gov/view.xhtml;jsessionid=80012FB6274D3E06F5C59A13456F0532?req=granuleid%3AUSC-prelim-title15&saved=L3ByZWxpbUB0aXRzZTE1L2NoYXB0ZXIxNkI%3D%7CZ3JhbnVsZWlkOIVTQy1wcmVsaW0tdGl0bGUxNS1jaGFwdGVyMTZC%7C%7C%7C%7Cfalse%7Cprelim&edition=prelim>
 23. Nixon R. Statement about the federal energy administration act of 1974. May 07, 1974 [Electronic Resource] / R. Nixon // The American Presidency Project. – Mode to Access: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-about-the-federal-energy-administration-act-1974>
 24. H.R.11510 – Act on the reorganization and consolidation of certain functions of the Federal Government in the New Energy Research and Development Administration and in the New Nuclear Regulatory Commission to facilitate more efficient management of such functions [Electronic Resource] // Congress.gov. – Mode to Access: <https://www.congress.gov/bill/93rd-congress/house-bill/11510?q=%7B%22search%22%3A%5B%22cite%3APL93-438%22%5D%7D&s=1&r=1>
 25. Anders R. The Federal Energy Administration [Electronic Resource] // U.S. Department of Energy. – Mode to Access: <https://www.energy.gov/sites/prod/files/FEA%20History.pdf>
 26. A time to choose: America's energy future. Final report by the Energy Policy Project of the Ford Foundation [Electronic Resource] // Institute for Energy and Environmental Research. – Mode to Access: <https://ieer.org/wp/wp-content/uploads/1974/01/Time-to-Choose-1974.pdf>
 27. Project Independence. A Summary. November 1974 [Electronic Resource] // books.google.com. – Mode to Access: <https://books.google.com.ua/books?id=CiMygzk3tiYC&pg=PP1&dq#v=onepage&q&f=false>
 28. Hearing before the Subcommittee on the Environment and Land Resources of the Committee on Interior and Insular Affairs, United States Senate, Ninety-fourth Congress [Electronic Resource] // books.google.com. – Mode to Access: <https://books.google.com.ua/books?id=NhA2AAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>

29. A transcript of the State of the union message to congress by president Ford [Electronic Resource] // The New York Times Archives. – Mode to Access: <https://www.nytimes.com/1975/01/16/archives/a-transcript-of-the-state-of-the-union-message-to-congress-by.html>
30. S.622 – Energy Policy and Conservation Act [Electronic Resource] // Congress.gov. – Mode to Access: <https://www.congress.gov/bill/94th-congress/senate-bill/622>
31. Gulick F. A. Energy-Related Legislation Highlights of the 93rd Congress and a Comparison of Three Energy Plans before the 94th Congress [Electronic Resource] // JSTOR – Mode to Access: <https://www.jstor.org/stable/pdf/974536.pdf?seq=1>

References:

1. Danylets, V. (2018). Bliz'koskhidna polityka SSHA v konteksti svitovoyi systemy naftozabezpechennya naprikintis' 1950-kh – 1960-ti rr. Amerykans'ka istoriya ta polityka: naukovyy zhurnal. 6, C. 60 – 72. [In Ukrainian].
2. Grossman, P. Z. (2013). US energy policy and the pursuit of failure. *Cambridge University Press*. https://books.google.com.ua/books?id=iusfAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [In English].
3. Nixon, R. (n.d.). Memorandum to the Secretary of the Interior Reassuming Responsibility for the Nation's Oil Import Policies. February 20, 1969. *University of Michigan Digital Library; The Public Papers of the Presidential of the United States*. <https://quod.lib.umich.edu/p/ppotpus/4731731.1969.001/182?rgn=full+text;view=image> [In English].
4. U.S. Department of State. (n.d.). Memorandum From President Nixon to Secretary of Labor Shultz. March 25, 1969. *Office of the Historian; Foreign Service Institute*. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v36/d2> [In English].
5. *The Oil Import Question: A Report on the Relationship of Oil Imports to the National Security*. Washington, D.C. February, 2 1970. https://books.google.com.ua/books?id=0tGsSQAACAAJ&pg=PA195&hl=uk&source=gbg_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false [In English].
6. Nixon, R. Special Message to the Congress on Energy Policy. April 18, 1973. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/special-message-the-congress-energy-policy> [In English].
7. Annual Average Domestic Crude Oil Prices. (2020). *Inflationdata.com* <https://inflationdata.com/articles/inflation-adjusted-prices/historical-crude-oil-prices-table> [In English].
8. U.S. Department of Energy. (2019). *U.S. crude oil imports by country of origin, 1960 – 2018*. <https://www.energy.gov/eere/vehicles/articles/fotw-1084-june-3-2019-2013-us-crude-oil-imports-have-been-less-102-million> [In English].
9. Lifset R. D. (2014). A new understanding of the american energy crisis of the 1970s. *Historical Social Research* [In English].
10. Nixon, R. (n.d.). Special Message to the Congress on Energy Resources. June 04, 1971. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/special-message-the-congress-energy-resources> [In English].
11. Fuel and energy resources, 1972: Hearings before the Committee on Interior and Insular Affairs, House of Representatives, Ninety-second Congress, second session. *HathiTrust Digital Library*. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951p00742553r&view=1up&seq=2&size=125> [In English].
12. U.S. Department of State. (n.d.). OPEC oil: Persian Gulf anchored, Mediterranean next. Intelligence Note RECN-3 Prepared in the Bureau of Intelligence and Research. February, 18 1971. *Office of the Historian; Foreign Service Institute*. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve04/d115-01> [In English].
13. *History, jurisdiction, and a summary of legislative activities during the 92 d Congress: December 1972*. <https://books.google.com.ua/books?id=dV7lCfJ5TusC&pg=PA1&lpg#v=onepage&q&f=false> [In English].
14. Nixon, R. (n.d.). Statement announcing additional energy policy measures. June 29, 1973. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-announcing-additional-energy-policy-measures> [In English].

15. Buck, A. (1982). A History of the Energy Research and Development Administration. *U.S. Department of Energy*. <https://www.energy.gov/sites/prod/files/ERDA%20History.pdf> [In English].
16. Nixon, R. (n.d.). The president's news conference. September 05, 1973 *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/the-presidents-news-conference-89> [In English].
17. Nixon R. (n.d.). Remarks about the nation's energy policy. September 08, 1973. *Richard Nixon Foundation*. <https://www.nixononfoundation.org/2014/09/9-8-73-remarks-nations-energy-policy/> [In English].
18. Nixon, R. (n.d.). Address to the nation about policies to deal with the energy shortages. November 07, 1973. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-nation-about-policies-deal-with-the-energy-shortages> [In English].
19. Nixon, R. (n.d.). Remarks Announcing Establishment of the Federal Energy Office. December 04, 1973. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-announcing-establishment-the-federal-energy-office> [In English].
20. The National Archives of the United States. (n.d.). *Code of Federal regulations: LSA, list of CFR sections affected. Title 3. The president. 1971 – 1975 Compilation*. <https://books.google.com.ua/books?id=deWFAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> [In English].
21. Nixon, R. (n.d.). Alaska pipeline: energy needs and the environment. *Richard Nixon Foundation*. <https://www.nixononfoundation.org/2016/12/alaskan-pipeline-balancing-energy-needs-environment/> [In English].
22. U.S. House of Representatives. (n.d.). Specific functions and purposes. §764 of Title 15. USC Chapter 16B: Federal Energy Administration. *Office of the Law Revision Counsel, United States Code*. <https://uscode.house.gov/view.xhtml;jsessionid=80012FB6274D3E06F5C59A13456F0532?req=granuleid%3AUSC-prelim-title15&saved=L3ByZWxpbUB0aXRzZTE1L2NoYXB0ZXIxNkI%3D%7CZ3JhbnVsZWlkOIVTQy1wcmVsaW0tdGl0bGUxNS1jaGFwdGVyMTZC%7C%7C%7C0%7Cfalse%7Cprelim&edition=prelim> [In English].
23. Nixon, R. (n. d.). Statement about the federal energy administration act of 1974. May 07, 1974. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-about-the-federal-energy-administration-act-1974> [In English].
24. The Law Library of Congress. (n.d.). H.R.11510 – Act on the reorganization and consolidation of certain functions of the Federal Government in the New Energy Research and Development Administration and in the New Nuclear Regulatory Commission to facilitate more efficient management of such functions. <https://www.congress.gov/bill/93rd-congress/house-bill/11510?q=%7B%22search%22%3A%5B%22cite%3APL93-438%22%5D%7D&s=1&r=1> [In English].
25. Anders, R. (1980). The Federal Energy Administration. *U.S. Department of Energy*. <https://www.energy.gov/sites/prod/files/FEA%20History.pdf> [In English].
26. Institute for Energy and Environmental Research. (n. d.). A time to choose: America's energy future. Final report by the Energy Policy Project of the Ford Foundation. *The Ford Foundation*. <https://ieer.org/wp/wp-content/uploads/1974/01/Time-to-Choose-1974.pdf> [In English].
27. Federal Energy Administration. (1974). Project Independence. A Summary. November 1974. <https://books.google.com.ua/books?id=CiMygzk3tiYC&pg=PP1&dq#v=onepage&q&f=false> [In English].
28. U. S. Congress. (1975). *Hearing before the Subcommittee on the Environment and Land Resources of the Committee on Interior and Insular Affairs, United States Senate, Ninety-fourth Congress*. <https://books.google.com.ua/books?id=NhA2AAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> [In English].
29. The New-York Times. (1972). A transcript of the State of the union message to congress by president Ford. *The New York Times Archives*. <https://www.nytimes.com/1975/01/16/archives/a-transcript-of-the-state-of-the-union-message-to-congress-by.html> [In English].
30. The Law Library of Congress. (n.d.). S.622 – Energy Policy and Conservation Act. <https://www.congress.gov/bill/94th-congress/senate-bill/622> [In English].
31. Gulick F. A. (1975). Energy-Related Legislation Highlights of the 93rd Congress and a Comparison of Three Energy Plans before the 94th Congress. *Library of congress; Public Administration Review*. <https://www.jstor.org/stable/pdf/974536.pdf?seq=1> [In English].

Vadym Danylets, PhD student, «The Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF THE U.S. ENERGY POLICY IN THE FIRST HALF OF THE 1970S.

***Abstract.** Violation of status-quo in the Middle East, which radically influenced the world oil supply system, generated the uncertainty of prospects in politics in general and energetics in particular. For the United States, it became necessary to transform their energy strategy, which included domestic and foreign policy aspects. However until October, 1973 the Administration of the USA could not develop a strategy capable of preventing an energy crisis of 1973–1974. Nevertheless, persistent looking for a new model of energy politics continued in the United States throughout the first half of 1970.*

As of December 1972, at least 42 federal agencies, bureaus, departments, and offices were involved in research into energy issues. The 93rd Congress (January 1973–January 1975) involved itself in energy-related legislation on an unprecedented scale. More than 2,000 bills were introduced, and more than 30 standing congressional committees collectively held over 1,000 days of hearings on nearly every aspect of energy policy programs and problems. Nearly 40 energy-related laws were enacted.

The magnitude of these efforts indicates that the United States leadership was deeply concerned about the situation. Despite the efforts made, the US administration could not avoid the dramatic events of the energy crisis. The cause for this was the untimely transformation of American energy policy.

This article shows relationship between politics and energetics and explores, therefore, political methods, used in the USA in the process of developing the new energy politics in 1970 – 1975. It covers the history of this politics institutional and legal base creation. By the modern viewpoints it highlights the main problems and barriers to energy strategy formation, which slowed down its transformation.

Key words: USA, R. Nixon, energy policy, energy crisis, legislative framework, oil.

Надійшла до редколегії 10.03.2020

Тетяна Клиніна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії та документознавства
Національного авіаційного університету,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0334-9852>

ЕДВАРД СТЕТТІНІУС – ДЕРЖАВНИЙ СЕКРЕТАР ПРЕЗИДЕНТА ФРАНКЛІНА РУЗВЕЛЬТА

***Анотація.** Стаття присвячена одному з державних секретарів Сполучених Штатів Америки Едварду Стеттініусу, політичній особистості, досить відомій та неоднозначній в американському суспільстві та менш званою в українському. Автор спочатку подає відомості щодо становлення Е. Стеттініуса як людини та фінансиста та підприємця, задіяного в американському бізнесі і наголошує, що саме перемоги на бізнесовому та промисловому просторах привернули увагу політичних кіл Вашингтону та Білого дому. Вказується, що з початком Другої світової війни США запровадили програму ленд-лізу, яку за проханням Вашингтону адміністрував Е. Стеттініус. Після вдалого досвіду провадження ленд-лізу, президент США Франклін Рузвельт почав схилитися до думки про залучення Едварда Стеттініуса до керівних позицій у державному департаменті, який не міг впоратися з покладеними на нього функціями через виклики військового часу. Саме з цією метою – впорядкувати діяльність державного департаменту та навести лад в середині його структури – Ф. Рузвельт призначив Е. Стеттініуса на посаду заступника державного секретаря, а після чергової четвертої перемоги на президентських виборах – замінив тогочасного державного секретаря К. Хелла на Е. Стеттініуса. Наголошується, що Е. Стеттініус «правильно» зрозумів своє місце в питаннях формування зовнішньополітичного курсу країни і не заважав «особистій дипломатії» Ф. Рузвельта, однак в той самий час завжди був поряд і втілював його ідеї в життя (як приклад, створення ООН).*

***Ключові слова:** Едвард Стеттініус, США, Франклін Рузвельт, ООН, державний секретар, державний департамент.*

***Постановка проблеми.** Відповідно до конституції Сполучених Штатів Америки президент є федеральним урядовцем, який несе найбільшу відповідальність за відносини країни з іноземними державами. Однак поза увагою залишаються структури та посадовці (наприклад, державний департамент та його очільник), які, на рівні з президентом, а в багатьох випадках й більшою мірою, приймають участь у формуванні та реалізації зовнішньополітичного курсу країни. За всю історію існування США країна знала достатньо прикладів, коли в тандемі «президент-державний секретар» останній не прислуховувався до очільника держави і перебирав на себе лідируючу роль у формуванні курсу країни на світовій арені. Але в той же самий час, відомий щонайменше один приклад, коли президент майже відкрито нехтував державним департаментом. Президент Ф. Рузвельт, єдиний, хто обирався на посаду голови держави чотири рази, у своїй діяльності спирався не на офіційні структури, які беруть участь у прийнятті рішень з питань зовнішньої політики, а на вузьке коло довірених осіб (таких як Г. Гопкінс чи А. Гарріман), здійснюючи «особисту дипломатію» у взаємодії з партнерами по*

антигітлерівській коаліції. Звісно, що ці обставини сприяли підвищенню оперативності прийняття рішень, однак, до певної міри, знижували рівень «опрацьованості» тих чи інших проблем. Тому роль державного департаменту й, безпосередньо державного секретаря, у цей період відзначалася тенденцією до зменшення впливу на рішення, що приймаються.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Постать одного з державних секретарів періоду президентства Франкліна Рузвельта не привернула достатньої уваги науковців, а тому спеціальної літератури, яка б була присвячена життєдіяльності та становленню Е. Стеттініуса не лише як «людини бізнесу», а й державного службовця немає. Щоправда, деякі фрагментальні відомості щодо його життя відображені в певному науковому доробку, який, як правило, стосується переважно діяльності та дипломатії Ф. Рузвельта [1; 3; 14]. Тому лише через призму «особистої дипломатії» Ф. Рузвельта багато науковців згадують і Едварда Стеттініуса. Та й самі спогади і мемуари Е. Стеттініуса не дають загального розуміння його участі у формуванні зовнішньополітичного курсу США та ролі, яку він відігравав у функціонуванні державного департаменту [10; 8]. Одна з його праць «Рузвельт та росіяни: Ялтинська конференція» («Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference») [9] дає лише загальну картину перебігу і поведінки Ф. Рузвельта на Ялтинській конференції лідерів союзних країн у лютому 1945 року, і, тому, скоріше має фактологічний характер. Інша його праця – «Ленд-ліз: зброя перемоги» («Lend-lease, weapon for victory») – так само не розкриває його діяльності як державного секретаря, хоча дає ґрунтовну інформацію щодо історії виникнення ленд-лізу, його здійснення та наслідків і назва праці повністю відповідає її суті [2]. Девід Фарбер в своїй праці «Правила Слоена: Альфред Слоен і тріумф Дженерал Моторс» («Sloan Rules: Alfred P. Sloan and the Triumph of General Motors»), яка присвячена тріумфу компанії Дженерал Моторс, дає певні відомості щодо Е. Стеттініуса як людини бізнесу, просування його кар'єрними сходами та наводить конкретні його кроки в діяльності компанії. Характеризуючи майбутнього державного секретаря, автор зазначає, що «Едвард Стеттініус був незвичайним чоловіком в Дженерал Моторс, він не мав інженерного або фінансового походження... однак він мав одну характерну рису: він був чарівним..., вродливим та непомірно ввічливим» [6, с. 152]. С. Шлезінгер в роботі «Акт творення: заснування Об'єднаних Націй» («Act of Creation: The Founding of the United Nations») розповідає маловідому історію про те, як Едвард Стеттініус в ролі вже державного секретаря та новий американський президент Гаррі Трумен продовжили компанію зі створення ООН, що була ініційована та розпочата Франкліном Рузвельтом [11]. Більш докладніше за інших постать Е. Стеттініуса розглядається в роботах Р. Волкера [13], В.Т. Юнгблюда [5], С. В. Юрченко [1; 4] тощо, хоча вони, як і попередні дослідники, наводять певні фрагментарні моменти його діяльності скоріше не як державного секретаря, а як очільника державного департаменту. І хоча в сьогоdnішньому розумінні це одна й та сама людина, однак за часи президентства Франкліна Рузвельта ситуація була дещо іншою.

Тому *метою* статті є з'ясування сутності діяльності останнього державного секретаря часів президенства Франкліна Рузвельта – Едварда Стеттініуса, людини без дипломатичного досвіду та державного посадовця, який презентував світові Організацію Об'єднаних Націй (далі – ООН).

Виклад основного матеріалу. Едвард Стеттініус народився 22 жовтня 1900 року в Чикаго в сім'ї, де його батько Едвард Стеттініус-старший був фінансистом й за сумісництвом партнером Джона Моргана, того само американського фінансиста та бізнесмена, котрий організував злиття Едісон Дженерал Електрик (Edison General Electric) та Томсон-Хаустон Дженерал Електрик Компані (Thomson-Houston Electric Company), в наслідок чого з'явилася всім відома компанія Дженерал Електрик (General Electric). Батько майбутнього державного секретаря забезпечив синові гарну освіту: протягом навчання в університеті Вірджинії у 1919 – 1924 роках Едвард проявив себе ідеалістом, людиною, здатною допомагати іншим. Він був обраний президентом гуртожитку, згодом заснував бюро допомоги нужденним з метою допомагати студентам у пошуках роботи, викладав в недільній школі та брав участь в місіонерській діяльності гірських громад [13, с. 2]. Інформація про активну громадську діяльність та наявність управлінських здібностей згодом дійшла до колишнього випускника університету Вірджинії та віце-президента компанії Дженерал Моторс Джона Пратта, який порекомендував Е. Стеттініусу почати працювати в галузі промисловості. За два роки з 1924 по 1926 роки, Стеттініус пройшов шлях від працівника відділу підшипників до спеціального помічника Джона Пратта в компанії Дженерал Моторс [6, с. 42]. У віці 31 року він став віце-президентом компанії Дженерал Моторс і відповідав за зв'язки з громадськістю та розвиток промисловості. А в 1934 році став членом ради директорів компанії Сталева корпорація США (United States Steel Corporation), яка і на сьогоднішній день залишається однією з найбільших сталеливарних компаній США, а в 1938 році зайняв посаду голови ради директорів. За таке швидке сходження до вершини успіху в бізнесі, його прозвали «хлопець-чудо» та «білошкірий хлопець з промисловості» за передчасну сивину [13, с. 5]. Такий кар'єрний злет не зіпсував його характеру і, за спогадами його друзів та колег, він продовжував залишатися відданим, чуйним та дружелюбним.

За кар'єрою Е. Стеттініуса спостерігали і в Вашингтоні, тому, коли в 1933 році Франклін Рузвельт був обраний президентом США і почав втілювати в життя свою економічну програму під назвою «новий курс», його, Едварда, запросили до Консультативної ради з питань промисловості, а в 1940 р. Ф. Рузвельт призначив його до Консультативної комісії при Раді національної оборони. В серпні 1941 року його викликали до Білого дому, де його друг Гаррі Гопкінс (політичний діяч та соратник президента Ф. Рузвельта) повідомив, що президент бажає аби Е. Стеттініус взяв на себе адміністративні повноваження в запуску програми ленд-лізу [3, с. 189], державної програми, відповідно до якої Сполучені Штати поставляли своїм союзникам під час Другої світової війни військову техніку, медичне обладнання, стратегічну сировину, продовольство тощо. Стеттініус погодився, написав заяву про звільнення з посади голови ради директорів, а згодом, у 1943 р., навіть написав книгу «Ленд-ліз: зброя для перемоги» аби показати цінність програми й після перемоги союзників над фашизмом [2].

Оскільки на середину війни програма лен-лізу працювала безперебійно, президент Ф. Рузвельт почав схилитися до думки залучити організаторські здібності Е. Стеттініуса до роботи в державному департаменті. Особливо актуальною ця думка стала на момент 1943 року коли розбіжності між державним секретарем США Корделлом Хеллом та його заступником Самнером Уеллесом досягли свого апогею. До того ж, не дивлячись на високий авторитет державного

секретаря К. Хелла, державний департамент страждав від нездатності пристосуватися до нових функцій та вимог, що були викликані військовим часом. К. Хелл не заперечував проти кандидатури Е. Стеттініуса і розглядаючи свого заступника насамперед як адміністратора, одразу після його вступу на посаду відбув на конференцію до Москви аби дати можливість новоспеченому колезі ознайомитися зі всіма складнощами зовнішньої політики [7, с. 293]. Перебуваючи на посаді заступника державного секретаря протягом 14 місяців, Е. Стеттініус здійснив реорганізацію державного департаменту з метою його розширення та покращення його «моральності». По-друге, він мав чітке бажання повернути державний департамент у тісні робочі відносини з іншими органами виконавчої влади, які брали участь у розробці зовнішньополітичної стратегії країни. По-третє, він почав широку програму комунікацій зі суспільством з метою донести до нього роль державного департаменту і відновити втрачений престиж. Насамкінець головною його зовнішньополітичною метою, що цілком збігалася із уявленнями президента Ф. Рузвельта, було створення організації, яка мала б забезпечити світові безпеку у мирний час – ООН.

До цього Едвард Стеттініус не мав досвіду роботи на дипломатичній службі. Однак він досить ефективно проявив себе на цій посаді завдяки організаторським здібностям та симпатії до соціальної та зовнішньополітичної лінії Рузвельта. До того ж його зовнішньополітичні наміри базувалися на ідеї стабілізації ситуації та організації колективної безпеки, а це були одними з головних постулатів Ф. Рузвельта, чим Стеттініус і прихилив на свій бік президента [5, с. 76]. З новим заступником очільника державного департаменту, адміністрація Рузвельта отримала й можливість поживити відносини з бізнесменами, фінансистами та політиками, які цікавилися перебігом міжнародних відносин, оскільки Стеттініус продовжував підтримувати тісні взаємини з представниками великого бізнесу та користувався повагою серед них [5, с. 76]. Вважається, що прихід Е. Стеттініуса до державного департаменту ознаменував початок ери приходу на дипломатичну службу технократів, керівників з бізнесу, з широкими поглядами на міжнародні процеси.

В 1944 році Ф. Рузвельт знову отримав перемогу на виборах [4, с. 53]. В той час державний секретар К. Хелл через проблеми зі здоров'ям перебував у госпіталі, а тому на час його відсутності департамент очолював Е. Стеттініус, який переформатував його внутрішню структуру і чітко окреслив межі компетенції кожної відповідальної особи [5, с. 77]. В листопаді 1944 року К. Хелла подав у відставку і, Ф. Рузвельт приймаючи її, вже мав намір запросити до Білого дому Стеттініуса і повідомити йому своє рішення – призначити його державним секретарем. Оточенню Ф. Рузвельта це рішення було не зрозумілим, оскільки у Вашингтоні очікували призначення на цю посаду сенатора штату Південна Кароліна Дж. Бірнса, котрий користувався не лише впливом та авторитетом в певних політичних колах, й а симпатією вже колишнього держсекретаря К. Хелла та знов обраного Ф. Рузвельта [3, с. 348]. Згодом він таки займе посаду державного секретаря, однак вже за часів президентства наступника Ф. Рузвельта – Гаррі Трумена. У своїх мемуарах Е. Стеттініус зазначав, що в приватній розмові Ф. Рузвельт повідомив йому, що на посаду голови зовнішнього відомства розглядав кількох осіб, серед яких був і Дж. Бірнс. Однак, як зазначав Ф. Рузвельт: «Джиммі як в сенаті, так і на інших

посадах діяв сам по собі, і я не впевнений, що ми зможемо досить гармонійно співпрацювати в одній команді» [10, с. 184–185]. Тож Рузвельт вирішив зберегти «взаємодію» Білого дому з «туманним дном» (так називали державний департамент через його розташування), тримаючи державний департамент на задньому плані, і Стеттініус, зрозумівши вірно пояснення президента, вирішив тримати субординацію та діяти виключно в межах наданих йому повноважень.

Чому саме Е. Стеттініус, людина з бізнесу та без досвіду на дипломатичній службі, став обранцем Ф. Рузвельта? Звісно, це відбулося не лише тому, що Е. Стеттініус проявив себе як відданий та гідний державний діяч, при якому президент Ф. Рузвельт збереже рішуче лідерство у формуванні зовнішнього курсу країни. Певно одна з головних причин його призначення полягала в тому, що сам Е. Стеттініус був людиною без партійних зв'язків та політичних амбіцій, бо як відомо, сам Ф. Рузвельт та його оточення мали зневагу до більшості службовців-консерваторів, а тому вважали, що Е. Стеттініус, який отримав славу «людини з цікавою сумішшю бізнесмена та соціального реформатора», буде ідеальною кандидатурою для держдепартаменту [13, с. 15]. Він вважався «командним гравцем» і, по-суті, виконував роль координатора для президента, згуртовуючи навколо нього і для нього дії всіх його сподвижників [5, с. 76].

Президент Ф. Рузвельт не втручався в нюанси військової політики, зберігаючи за собою лише загальне керівництво військовими силами. Однак у плані формування зовнішньополітичного курсу країни, Рузвельт однозначно дав зрозуміти, що сам збирається бути «головним дипломатом країни» [14, с. 49]. Призначаючи Е. Стеттініуса на посаду державного секретаря США, він тим самим показував йому, що він, Франклін Рузвельт, має намір особисто здійснювати керівництво політикою і бути його, Едварда Стеттініуса, державним секретарем.

27 листопада 1944 року президент Франклін Рузвельт призначив новим державним секретарем Сполучених Штатів Америки Едварда Рейлі Стеттініуса. Конгрес проголосував за нього майже одностайно; лише один конгресмен висловився проти призначення Е. Стеттініуса [12]. Давши присягу 1 грудня, Е. Стеттініус перебував в позитивному настрої недовго. Не дивлячись на ряд перемог, які відбувалися на східному та західному фронтах, в той же час на поверхню виплила напруга в союзницькій єдності. До того ж перед новим державним секретарем стояло головне завдання – реорганізувати державний департамент. Однак тут президент та його держсекретар зіткнулися з серйозною проблемою. «Однак він, Стеттініус, впевнився, – відмічає один із дослідників, – що така реорганізація не принесе жодних суттєвих змін в роботу державного департаменту до тих пір, до поки завсягдатаї цих ячеек, в особливості на верхній сходинці середньої ланки (керівники відділів), залишаться на своїх місцях. І вони дійсно залишилися, бо це були професійні чиновники, які знали, що вони залишаться на місцях, коли уряд Франкліна Рузвельта буде замінений на інший, можливо, реакційний або навіть ізоляціоністський..., і саме тому вони вирішили на випадок настання цього ймовірного дня не заплямувати свою репутацію ані підтримкою Нового курсу, ані ідеєю єдиного миру» [5, с. 78; 3, с. 444]. Схожу думку висловлювало і видання «Вашингтон Пост» (The Washington Post), яке вказувало, що хоч в середині і відбулися зміни, по-суті нові підрозділи заповнювалися тими самими людьми. «Структурно, – писав «Вашингтон Пост» (The Washington Post), – відбулися зміни, яких не було протягом останніх

п'ятдесяти років, але кінцевий результат цієї архітектурної метаморфози зводиться до напруженого перейменування одних і тих самих чиновників, і чим більше це змінюється, тим більше залишається тим самим» [7, с. 292]. Певно, саме за таких умов президент робив наголос на «особистій» дипломатії, спираючись на вузьке коло довірених осіб [1, с. 45]. Однак сам Стеттініус, не дивлячись на перші недоліки, продовжував змінювати департамент. Зокрема, він рекомендував призначити ще двох помічників державного секретаря, а також вніс пропозиції до зміни Закону про закордонну службу від 1931 року, в тому числі і її матеріальне забезпечення. Також, завдяки його призначенням, вдалося деякою мірою налагодити відносини між державним департаментом та Пентагоном [13, с. 17].

Хоча американський дослідник М. Уейл вказує на те, що результати роботи Стеттініуса все ж таки були не такі вражаючі. Зокрема, він називає його «некомпетентним, людиною, яка зірвала наміри Рузвельта реформувати державний департамент» [5, с. 77]. Така оцінка здається трохи дивною, особливо враховуючи той факт, що Рузвельт не лише знав про хід реорганізації державного департаменту, а й сам його підтримував. У розмові з дружиною Е. Стеттініуса під час його вступу на посаду президент Ф. Рузвельт сказав їй, що «Ед (так Рузвельт називав Е. Стеттініуса) збирається викликати пекло в державному департаменті... і зробить це з мого благословення» [10, с. 45]. До того ж позитивно оцінювали роботу державного департаменту й англійське посольство у Вашингтоні, яке, контактуючи за службовою необхідністю, вказували на покращення механізму роботи підрозділів та служб зовнішньополітичного відомства [5, с. 78]. Зокрема, під час перебування Е. Стеттініуса на посаді державного секретаря, департамент видавав щотижневий бюлетень, в якому відображалися всі адміністративні зміни. Навесні 1945 року Рузвельт планував чергову зустріч із Черчиллем, однак згодом прийняв рішення, що візит держсекретаря Е. Стеттініуса до Лондону буде рівноцінною альтернативою цій зустрічі [4, с. 67]. Тобто відстоювати точку зору Вашингтону було доручено державному секретареві. Цей факт, безпосередньо, свідчить не лише про поступову зростаючу роль державного департаменту у формуванні зовнішньополітичного курсу країни, а й про посилення особистого політичного авторитету Е. Стеттініуса.

Деякі європейські історики досить скептично оцінюють роль Е. Стеттініуса на його посаді, наголошуючи на тому, що певна «без результативність» Стеттініуса була викликана конкуруванням різних служб у сфері міжнародних відносин. Зокрема, вони наголошують, що «сам факт його призначення свідчив про відсунення державного департаменту на задній план в питаннях формування зовнішньополітичного курсу країни, і що призначивши його, Рузвельт просто хотів мати гарного клерка» [7, с. 295]. Так, звісно, під час свого президентства, Рузвельт, по-факту, перейняв на себе певні обов'язки очільника державного департаменту, проводячи так звану «особисту дипломатію», але це жодним чином не говорить про надання державному департаменту другорядної ролі. Скоріш за все відбулася певна зміна «ролей»: не державний секретар радив президенту певний зовнішньополітичний курс, а навпаки. Однак він нагально потребував певного органу, який би деталізував та втілював в життя його курс, і цим органом безпосередньо був державний департамент.

Загалом, зовнішньополітичний курс Е. Стеттініуса ґрунтувався на засадах ліберального універсалізму та був близький до ідей президента Рузвельта. Однак варто відзначити, що Стеттініус протягом всього періоду обіймання посади звик у своїх діях покладатися на настанови Рузвельта. І коли в 1945 році останнього не стало, перед Стеттініусом постало складне завдання: на деякий час стати не командним гравцем, а реальним лідером у формуванні зовнішнього курсу країни, яким до цього був Рузвельт [5, с. 83]. І проявити це державний секретар мав на установчій конференції в Сан-Франциско щодо створення Організації Об'єднаних Націй, заснування якої було пріоритетним у зовнішньополітичному курсі Рузвельта [11, с. 72]. І саме через цей факт Е. Стеттініус не мав права схибити, аби віддати належне пам'яті свого керівника. Новий очільник Білого дому Гаррі Трумен підтримував наміри Стеттініуса в цьому питанні і навіть запевнив його про свою особисту неприсутність на конференції. Однак коли Стеттініус побачив на конференції близького друга Г. Трумена – Дж. Бірнса, який представлявся в якості особистого представника президента, очільник державного департаменту зрозумів, що це його останній захід як державного секретаря. 26 червня 1945 року Сан-франциська конференція прийняла Статут ООН, а на наступний день Г. Трумен прийняв відставку Е. Стеттініуса: триумф в Сан-Франциско співпав із завершенням перебування Е. Стеттініуса на чолі зовнішньополітичного відомства [5, с. 84]. У зв'язку з цим виникає питання, чому перед Потсдамом, Гаррі Трумен, досить «нова і не зовсім досвідчена» людина, знехтувала постаттю Е. Стеттініуса? Певно мотиви такого рішення приховувалися в небажанні Г. Трумена діяти «в тіні покійного президента», а тому мати біля себе людину, яка безпосередньо асоціюється з Рузвельтом і нагадує його, було неприйнятним для нового очільника Білого дому. До того ж на фоні змін у зовнішньополітичному курсі Америки Е. Стеттініус, з його ідеями стриманості та розсудливості, виглядав архаїчно.

Висновки. Едвард Стеттініус перебував на посаді державного секретаря США рівно сім місяців – з 27 листопада 1944 року до 27 червня 1945 року, його відставка була прийнята наступного дня після закінчення конференції з ухвалення Статуту Організації Об'єднаних Націй. Для Сполучених Штатів Америки, як і для самого Е. Стеттініуса, це був нелегкий та неоднозначний проміжок часу: завершувалася Друга світова війна; перед лідерами країн антигітлерівської коаліції постали складні завдання післявоєнного врегулювання; на порядку денному з'явилося «атомне питання»; на безпрецедентний четвертий термін президентства було обрано Франкліна Рузвельта, який незабаром помер. Це був час підпорядкування більшості рішень військовим міркуванням війни. Але саме в цьому і полягала складність. Це вже мав стати період переходу до підпорядкування цілей воєнного часу майбутнім політичним потребам. Чи впорався з цим Е. Стеттініус сказати складно. Чи намагався він дати раду цьому – однозначно, і сам факт 75 річного існування Організації Об'єднаних Націй підтверджує це.

Список використаних джерел та літератури:

1. Американские лидеры и проблемы внешней политики США (1949–1950-е годы) / С. Юрченко, Е. Дорошенко, А. Сидоров / Под ред. Л. А. Пашковского. – Севастополь: издательство «Флот України», 2001. – 96 с.
2. Стеттиниус Э. Ленд-лиз – оружие победы. / Э. Стеттиниус // Перевод с английского С. Луговского – М.: Вече, 2000. – 400 с.

3. Шервуд Р. Рузвельт и Гопкинс глазами очевидца / Р. Шервуд// В 2-х т. – М.: Издательство иностранной литературы, 1958. – Т. 2. – 678 с.
4. Юрченко С. На пути к мировому господству: геостратегия США 1941–1963 гг. // С. Юрченко. – Севастополь: издательство «Флот Украины», 2000. – 296 с.
5. Юнгблюд В. Последний госсекретарь эпохи Франклина Рузвельта / В. Юнгблюд. // США: экономика, политика, идеология. – 1996. – №9. – С. 75 – 85.
6. Farber D. Sloan Rules: Alfred P. Sloan and the Triumph of General Motors/ D. Farber. – Chicago: University of Chicago Press, 2002. – 292 p.
7. Laves W. The Reorganization of the Department of State / W. Laves, F. Wilcox //American Political Science Review. – 1944. – Vol. 38. – № 2. – P. 289–301.
8. Stettinius E. Human rights in the United National Charter / E. Stettinius. // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. – 1946. – Vol. 243. – P. 1–3.
9. Stettinius E. Roosevelt and the Russians / E. Stettinius, J. Walter. – Hardcover: Literary Licensing, LLC, 2013. – 398 p.
10. Stettinius E. The Diaries of Edward R. Stettinius, Jr., 1943–1946 / E. Stettinius, G. Herring. – Michigan: New Viewpoints, 1975. – 544 p.
11. Schlesinger S. Act of Creation: The Founding of the United Nations / S. Schlesinger. – Hachette UK., 2009. – 144 p.
12. United States. Congressional record: Proceedings and Debates of the 78th Congress second session [Electronic resource] / U.S. Government Printing Office // CQ Press. – Vol. 90. – 1944. – Mode of Access: http://library.cqpress.com/cqresearcher/document.php?id=cqresrre1944122000#H2_1.
13. Walker R. The American Secretaries of State and their diplomacy / R. Walker. – New York: Cooper Square Publishers, 1965. – Vol. XIV. – P.1–87.
14. Wheeler–Bennett J. The Semblance of Peace. The Political settlement after the Second World War / J. Wheeler–Bennett, A. Nicholls. – London, 1972. – 736 p.

References:

1. Yurchenko, S., Doroshenko, E. & Sidorov, A. (2001). *American Leaders and Problems of US Foreign Policy (1949-1950)*. Sevastopol: Ukraine's navy. [In Russian].
2. Stettinius, E. (2000). *Lend-lease, weapon for victory*. (S. Lugovskoj). Moskva: Viche. [In English].
3. Sherwood, R. (1958). *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History* (Vols. 1-2). Moskva: Publishing of foreign literature. [In English].
4. Yurchenko, S. (2000). *Towards World Domination: US Geostrategy 1941–1963*. Sevastopol: Ukraine's navy. [In Russian].
5. Yunglyud, V. (1996). The last Secretary of State of the Franklin Roosevelt era in *USA: Economy, Politics, Ideology*, 9, 75 – 85. [In Russian].
6. Farber, D. (2002). *Sloan Rules: Alfred P. Sloan and the Triumph of General Motors*. Chicago: University of Chicago Press. [In English].
7. Laves, W. & Wilcox F. (1944). The Reorganization of the Department of State in *American Political Science Review*, 2, 289–301. [In English].
8. Stettinius, E. (1946). Human rights in the United National Charter in *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 243, 1–3. [In English].
9. Stettinius, E. (2013). *Roosevelt and the Russians*. J. Walter (Ed.). Hardcover: Literary Licensing, LLC. [In English].
10. Stettinius, E. (1975). *The Diaries of Edward R. Stettinius, Jr., 1943– 1946* G. C. Herring (Ed.). Michigan: New Viewpoints. [In English].
11. Schlesinger, S. (2009). *Act of Creation: The Founding of the United Nations*. Hachette UK. [In English].
12. United States. Congressional record (1944). *Proceedings and Debates of the 78th Congress second session*. (Vol. 90). Washington: U.S. Government Printing Office // CQ Press. Retrieved February 2, 2020, from http://library.cqpress.com/cqresearcher/document.php?id=cqresrre1944122000#H2_1. [In English].
13. Walker, R. (1965). *The American Secretaries of State and their diplomacy*. (Vol. XIV). New York: Cooper Square Publishers. [In English].

14. Wheeler–Bennett, J. & Nicholls, A. (1972). *The Semblance of Peace. The Political settlement after the Second World War*. London: Macmillan. [In English].

Tetiana Klynina, Ph. D (History), Associate professor, History and documentation department, National Aviation University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EDWARD STETTINIUS - FRANKLIN ROOSEVELT'S SECRETARY OF STATE

***Annotation.** The article is devoted to one of the United States Secretaries of State, Edward Stettinius, a political figure who is well known and ambiguous in American society and less well known in Ukraine. The author first reports on E. Stettinius' emergence as a financier and a person involved in American business, and emphasizes that the victories in the business have attracted the attention of political circles in Washington and the White House. It is stated that with the outbreak of World War II, the United States introduced a land-lease program, administered at the request of Washington by Edward Stettinius. Following his successful experience in conducting a land-lease, US President Franklin Roosevelt began to think of involving E. Stettinius in leadership positions at the State Department, which could not cope with his functions due to the challenges of wartime. In addition, F. Roosevelt's «personal diplomacy» and distrust of «foggy bottom» workers contributed to the decline in the authority and importance of the State Department in shaping the country's foreign policy. It was for this purpose - to streamline the activities of the State Department and to put things in order inside of the structure - F. Roosevelt appointed E. Stettinius to the post of Deputy Secretary of State, and after the next fourth victory in the presidential election, he replaced then Secretary of State Cordell Hull. It is emphasized that E. Stettinius «correctly» understood his place in the issues of forming the foreign policy of the country. He did not interfere with F. Roosevelt's «personal diplomacy», but at the same time he was always close and put his ideas into practice (as an example, the creation of the UN). And while the president was shaping the course of the country, he, E. Stettinius, was shaping the course for reorganizing the State Department.*

Keywords: Edward Stettinius, USA, Franklin Roosevelt, UN, Secretary of State, Department of State.

Надійшла до редколегії 24.02.2020

УДК:94(581)«1979/1980»:94(47+57):355.01

Олександр Ковальков,
кандидат історичних наук, доцент
Центральноукраїнський державний педагогічний
Університет ім. В. Винниченка,
м. Кропивницький, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2344-3050>

РАДЯНСЬКА ІНТЕРВЕНЦІЯ В АФГАНІСТАН У ДОКУМЕНТАХ АДМІНІСТРАЦІЇ ДЖ. КАРТЕРА

***Анотація.** У статті проаналізовано документи адміністрації Дж. Картера, які висвітлюють позицію Вашингтона щодо радянської інтервенції в Афганістан. Визначено, що зростання уваги до ДРА з боку США відбувалося на тлі посилення там радянської присутності і було обумовлене умовами «холодної війни». В Сполучених Штатах серйозно поставилися до виклику, яким стала збройна інтервенція СРСР до ДРА. Ця подія посіла чільне місце в американській політиці і відображена у великому масиві документів різного походження. У них відтворено підготовку та реалізацію радянської інтервенції в*

Афганістан, зважено оцінено можливі мотиви радянського керівництва, спрогнозовано найближчі наслідки таких дій СРСР. Наявність в американського керівництва чіткого бачення обставин грудневих подій 1979 р. спричинила повне несприйняття радянської офіційної версії, що позначилося у подальшому як на двосторонніх радянсько-американських відносинах, так і на міжнародних відносинах у цілому.

Ключові слова: Афганістан, СРСР, інтервенція, США, адміністрація Дж. Картера, державний департамент, ЦРУ.

Постановка проблеми. Радянська інтервенція в Афганістан в кінці грудня 1979 р. стала кульмінацією радянської політики щодо цієї держави, спрямованої на підтримку непопулярного серед населення прорадянського режиму НДПА. Ця подія стала початком найбільш масштабного використання регулярних частин Радянської Армії за межами СРСР після Другої світової війни, а сам «Афган» став останньою війною Радянського Союзу. Військова агресія в ДРА мала значні наслідки як для самого СРСР, так і для регіону і світу в цілому. Це зумовило появу великої кількості літератури, присвяченої тим подіям. Найбільш повний бібліографічний огляд її зробив український вчений А. А. Костиця [7]. Більшість із цих праць написані учасниками тих подій і висвітлюють військові аспекти афганської кризи.

Головною проблемою вивчення політики СРСР щодо Афганістану загалом і вторгнення до ДРА зокрема є брак офіційних радянських джерел. Незначна їх частина (загалом близько 50 одиниць) в 1990-ті була опублікована й уведена в науковий обіг. У 2000-них рр. архіви Російської Федерації знову, які і за часів СРСР, виявилися закритими для дослідників. Прогалину в джерельній базі частково здатні заповнити американські документи, котрі активно публікуються і оприлюднюються. У 2018 р. вийшов друком XII том «Міжнародних відносин Сполучених Штатів Америки» («Foreign Relations of the United States», (FRUS)), який присвячено афганському напрямку зовнішньої політики адміністрації 39-го президента США Джеймса Картера (1977 – 1981) [14].

Аналіз досліджень та публікацій. В українській та російській історіографії позиція США у зв'язку з радянським вторгненням до ДРА розглядалася принагідно в контексті зовнішньої політики США часів «холодної війни» [3], американсько-афганських відносин [2; 9; 11], міжнародної реакції на радянське вторгнення до ДРА [1; 6]. Частково вона відображена в мемуарах президента Дж. Картера [13] і його Радника з національної безпеки З. Бжезінського [12]. Серед праць, які безпосередньо присвячені розглядуваній проблемі, можна назвати дослідження американського вченого І. Шена [15]. У вітчизняній науці ця проблема не отримала комплексного висвітлення.

Метою цієї розвідки є аналіз документів XII тому «Foreign Relations of the United States», котрі відображують бачення американською стороною передумов, ходу, обставин та наслідків радянського вторгнення до Афганістану.

Виклад основного матеріалу. Квітневий переворот 1978 р. в Афганістані, прорадянська внутрішня і зовнішня політика НДПА, опір населення форсованим соціалістичним перетворенням та залучення СРСР в афганську кризу, що наростала, спричинили посилення уваги різних служб і відомств США до ситуації в країні, яка до цього ніколи не належала до пріоритетних в американській зовнішній політиці. Загибель у лютому 1979 р. посла США у Кабулі А. Дабса, в чому американці звинуватили афганські силові відомства та радянських радників,

які здійснювали загальне керівництво операцією зі звільнення заручників, призвела до напруги в американсько-афганських відносинах. Ворожа позиція щодо США, яку посіла афганська сторона й особисто тодішній міністр закордонних справ Х. Амін в питанні розслідування обставин інциденту, спричинили згортання американської присутності в ДРА, заморожування більшості програм фінансово-економічної допомоги як з боку США, так і різних міжнародних організацій [див.: 2; 9]. Увага до афганської кризи з боку США посилилася після Гератської кризи в березні 1978 р. Тоді під час потужного антиурядового (і водночас антирадянського, адже в Гераті вперше загинули троє радянських фахівців) заколоту під загрозу була поставлена можливість НДПА утриматися при владі, а в радянсько-афганських відносинах вперше на порядку денному постало питання про можливість прямої участі радянських військ у придушення антиурядових виступів у ДРА. З того часу радянська військово-технічна підтримка режиму НДПА значно зросла [див.: 4].

Від квітня 1978 до березня 1979 рр. у наявних документах лише двічі обговорювалася вірогідність радянського військового залучення в афганську кризу. В липні 1978 р. в «Міжвідомчому Меморандумі ЦРУ» було зроблено прогноз, що вплив СРСР в ДРА зростатиме, проте Москва уникатиме військового втручання в афганську кризу [14, р. 55–57]. У вересні того ж року співробітник Ради національної безпеки Т. Торнтон у меморандумі на адресу З. Бжезінського припустив «серйозну вірогідність радянського втручання, якщо справи підуть надто погано» [14, р. 71–72].

Після Гератського заколоту в ЦРУ припускали, що «в якийсь момент лише відкрите військове втручання (з боку СРСР – *О.К.*) здатне врятувати» режим НДПА. Проте зауважували, що СРСР цього не хоче [14, р. 113–114]. У наступні місяці ЦРУ констатувало збільшення радянської участі в афганській кризі, висловлювало занепокоєння, «наскільки вони (Ради – *О.К.*) готові піти, щоб врятувати теперішню владу» [14, р. 151] і прогнозувало, що в найближчі 12 місяців режим НДПА звернеться до СРСР про військову допомогу [14, р. 159]. Зауважимо, що на той час прохання про таку допомогу вже надходили з Кабула до Москви.

У вересні 1979 р. у ДРА розгорнулася чергова криза, змістом якої стала запекла боротьба за владу між головою Революційної ради ДРА, генеральним секретарем НДПА Н. М. Таракі, якого підтримувала Москва, і Х. Аміном, «другою особою» в ДРА, головою Ради міністрів і, за сумісництвом, міністром оборони. Наслідком цього протистояння, обставини якого, як і роль у ньому Кремля ще потребують дослідження, стало усунення, а згодом і фізичне знищення Н. М. Таракі. В середині вересня 1979 р. вищі партійні і державні пости посів Х. Амін, а відносини між ним і радянським представництвом у ДРА погіршилися. З цього часу у Москві почали розглядати можливість усунення Х. Аміна і заміни його кимось більш лояльним і керованим. Таким претендентом став опальний Б. Кармаль, лідер угруповання «Парчам», колишній посол ДРА у Празі, де він перебував після відставки. Засобом такої ротації на вищих владних постах ДРА в СРСР розглядали використання частин регулярної армії [5].

Ці зміни в політиці СРСР знайшли відображення в аналітичних і розвідувальних звітах, у листуванні державного департаменту США з посольством у ДРА тощо. У них все частіше йшлося про вірогідність радянського військового втручання в громадянську війну в ДРА. На початку вересня співробітник Ради національної безпеки М. Бремент у меморандумі до З. Бжезінському наголошував,

що в «Афганістані є всі ознаки ситуації, за якої радянські війська можуть бути втягнуті» в афганську кризу [14, р. 176]. Водночас у ЦРУ ще не бачили доказів того, що СРСР планує введення військ до ДРА. Втім, аналітики американської розвідки радили звернути увагу на кілька візитів до Кабула представницьких радянських військових делегацій на чолі з генералом І. Г. Павловським [14 р. 178]. Постать генерала армії Павловського, головнокомандувача сухопутними військами, заступника міністра оборони СРСР у США майже демонізувалася. Зумовлене це було тим, що у 1968 р. він був головнокомандувачем об'єднаним угрупованням країн Варшавського договору під час вторгнення до Чехословаччини. У частих візитах генерала до ДРА влітку – восени 1979 р. вбачали доказ підготовки СРСР до вторгнення. З. Бжезінський, наприклад, тлумачив їх як загрозу «еволюційного втручання» СРСР в афганську кризу [14, р. 201].

В США були обізнані з обсягами військово-технічної підтримки кабульського режиму з боку СРСР. Спеціальний радник державного секретаря з радянських справ М. Шульман у меморандумі до державного секретаря С. Венса 3 жовтня 1979 р. писав про виділення Москвою 275 млн дол. військової допомоги, про перебування в ДРА 3 тис. радників і 400 радянських вояків. Висновок М. Шульмана такий: введення радянських бойових частин уже відбулося [14, р. 197]. Зауважимо, так само радянську військову присутність у ДРА станом на початок осені 1979 р. оцінював український вчений М. Ф. Слінкін [10, с. 148–149]. У телеграмі, надісланій з Кабула повіреним у справах Дж. Амстутцем 4 жовтня 1979 р., йшлося про 3 тис. військових радників і про майже 7 тис. радянських фахівців в усіх відомствах, про майже 600 радянських військових у Баграмі, про радянські підрозділи в аеропорту Кабула, на танковій базі «Пол Шахрі» і в житловому комплексі «Мікрорайон». Значно зросла кількість радянської військової техніки, а роль радників після майже 6-ти тижневого перебування в Кабулі чергової делегації з 13 радянських генералів на чолі з І. Павловським, стала визначальною. Дипломат писав про фактичне керівництво радянськими генералами бойовими діями урядової армії і зробив висновок про «контрольний вплив» на ДРА з боку СРСР [14, р. 199].

В кінці вересня американська розвідка зафіксувала активність радянських військ біля кордону з ДРА, збільшення пропускної спроможності аеродромів Афганістану, приведення у підвищену бойову готовність повітрянодесантних військ Туркестанського військового округу. Це тлумачилося як ознака занепокоєння Москви стабільністю режиму Х. Аміна, здатністю урядової армії протистояти Руху опору. Не зважаючи на відсутність доказів підготовки до масштабного вторгнення, припускалося введення кількох підрозділів для захисту радянських громадян у ДРА [14, р. 188, 190]. ЦРУ і міністерство оборони отримали знімки нового радіолокатора висоти у Баграмі. Американські аналітики вже у жовтні розрахували, що з Кушки до Кандагара, а також з Термеза до Мазарі-Шарифа, радянські війська здатні пройти за 24–28 годин. Писали про готовність до перетину кордону двох мотострілецьких дивізій, дислокованих у Кушці і Термезі, а також можливість швидкого перекидання 105-ї повітрянодесантної дивізії з Фергани. І знову наголошувалося, що все це відбувалося на тлі перебування в ДРА генерала І. Г. Павловського [14, р. 215–216].

Варте уваги, що не всі в американських силових і зовнішньополітичних відомствах поділяли такі занепокоєння. Директор ЦРУ С. Тернер та деякі його

підлегли ще на початку грудня 1979 р. були незгодні з висновками про підготовку Москви до усунення Х. Аміна військовими засобами [14, р. 236]. Посилення ж радянської військової присутності в ДРА намагалися пояснити різними мотивами: посилення обороноздатності режиму, задля захисту чи можливої евакуації своїх радників тощо [14, р. 237].

У США вже тоді розглядали можливі дії у відповідь на вірогідну радянську інтервенцію в ДРА. Припускалося, що це призведе до загострення радянсько-американських відносин, спричинить відкладення розгляду в Сенаті питання ОСО-2, а також призупинить радянсько-американську «дискусію» щодо виведення радянської бригади з Куби [14, р. 186]. Також висловлювалося занепокоєння, що США мають обмежений ресурс для реальної протидії такому розгортанню подій [14, р. 187].

На початку грудня 1979 р. у Кремлі ухвалили остаточне рішення про використання радянських військ задля усунення від влади Х. Аміна та заміни його Б. Кармалем, зміцнення режиму НДПА в його боротьбі з опозицією і порятунку «Квітневої революції». Розпочалися безпрецедентні мобілізаційні заходи з формування контингенту вторгнення, який пізніше назвуть «Обмеженим контингентом радянських військ» [5]. Ці приготування, як і саме вторгнення, не залишилися непоміченими у Вашингтоні.

У середині грудня у Вашингтоні констатували глибоку кризу режиму Х. Аміна, головними ознаками чого називали повну ерозію армії: дезертирство, антиурядові заколоти, падіння бойового духу. Прогнозували подальше погіршення ситуації і розмірковували: чи переживе режим зиму? Більшість залучених до афганського питання вже дійшла згоди, що задля зміцнення кабульського режиму потрібно, аби Амін «пішов». Проте в Штатах розуміли, що новий лідер буде ставлеником Москви. Це, в свою чергу, спричинить супротив навіть усередині режиму, а тому Кремль потребуватиме залучення значних військових сил [14, р. 237]. У меморандумі до держсекретаря від 16 грудня 1979 р. в. о. директора Бюро розвідки й досліджень Д. Марк констатував, що у Москві, схоже, переконалися, що самих лише зусиль радників задля підвищення боєздатності збройних сил ДРА вже недостатньо: через дезертирство її склад ледь сягає 50 тис. з 90–100 тис. за штатом. Режим Х. Аміна не здатний більше контролювати ситуації. Тож було все більше доказів, що Кремль планує змінити його кимось більш лояльним і втрутитися в афганську кризу своїми військами [14, р. 244].

20 грудня 1979 р. у телеграмі до державного департаменту Дж. Амстутц розмірковував про причини прибуття до ДРА трьох радянських батальйонів. Серед можливих мотивів цього (від бажання зміцнити позиції режиму до забезпечення безпеки радянських громадян) пропонувалася й інша версія. Можливо, це початок (в документі «авангард») більшого втручання, яке, врешті решт, призведе до безпосередньої участі радянських військ у громадянській війні [14, р. 250]. Тут йдеться про повітрянодесантний полк, який прибув до ДРА 6–7 грудня, а 18–19 грудня зайняв позиції уздовж траси Хайратон – Кабул в районі перевалу Саланг [5, с. 360].

В меморандумі до З. Бжезінського від 21 грудня М. Бремент писав: «Важко перебільшити важливість того, що Ради зараз збираються зробити в Афганістані. Насправді, вони, схоже, прийняли рішення ризикувати всім необхідним, з участю в бойових діях включно, задля підтримки комуністичного режиму в Кабулі». Він

припустив, що СРСР у такому разі не уникне порівнянь з діями США у В'єтнамі, і що Ради будуть більш рішучими, «аби досягти успіхів там, де ми зазнали невдачі» [14, р. 254].

У наступні дні в центрі уваги американських служб і відомств була ситуація в ДРА та в прикордонних з нею регіонах СРСР. Військова розвідка США працювала ефективно. 24 грудня в підмосковній Балашихі зафіксовано Ту-134 з системою супутникового зв'язку (такі використовувало виключно високопоставлене військово-керівництво) у супроводі 30 Іл-76 [14, р. 257]. Наступного дня звітували про «додаткову активність наземних сил», скупчення техніки в районі Термеза, Кушки, Балхаша. З цього робився висновок, що в СРСР «наближаються до завершення підготовки до великого введення бойових частин до Афганістану» [14, р. 260].

Події 25–27 грудня 1979 р., які тривалий час в СРСР були втаємничені, детально відтворені в американських документах. 26 грудня посольство США в ДРА повідомляло, що о 4.00 за кабульським часом на летовище столиці почали прибувати радянські Ан-12, Ан-22 і Іл-76 з військами і технікою. До 7-ї години ранку прибуло близько 20 літаків. Наступна хвиля розпочалася о 18.00, але вказувалося, що кількість прибулих літаків встановити важко. За підрахунками американського офіцера з посольства, між 22.00 25 грудня і 6.00 наступного дня прибуло щонайменше 130 літаків. Усі вони мали маркування «ВПС СРСР». Один афганець, який прибув до Кабула з Нью-Делі, повідомив співробітникам посольства про БТри на летовищі Кабула. Констатувалося, що афганські ЗМІ жодним чином не реагували на таку активність радянської авіації [14, р. 260–262].

Під час засідання Спеціального координаційного комітету, скликаного 26 грудня, повідомлялося про загалом 215 рейсів радянської військово-транспортної авіації лише до Кабула. Даних по Баграмському аеродрому, як і про наземні переміщення радянських частин, на той час американці не мали [14, р. 263]. Тоді ж уперше пролунала думка про те, що США мають «зробити операцію якомога більш дорогою для Рад» [14, р. 263].

В телеграмі держдепартаменту до посольства США у Москві дії СРСР у ДРА були визначені як «пряме, навмисне втручання у внутрішні справи цієї країни з очевидними наслідками для миру і стабільності регіону в цілому». Послові Т. Дж. Уотсону вказувалося якомога швидше звернутися до А. А. Громико за роз'ясненнями, а також з проханням надати гарантії безпеки для американського персоналу в Афганістані [14, р. 264].

Першу спробу аналізу радянської акції в Афганістані зробив З. Бжезінський у меморандумі до Дж. Картера 26 грудня 1979 р. Він писав про «радянську інтервенцію в Афганістан», яка загрожує регіональною кризою: Іран і ДРА перебувають у безладі, Пакистан нестабільний зсередини і вразливий зовні. Звідси висновок: «радянська інтервенція в Афганістані створює для нас надзвичайно серйозний виклик, як на міжнародному, так і на внутрішньому рівні» [14, р. 265]. Тоді вперше пролунало словосполучення «радянський В'єтнам», хоча з приводу перспектив повстанців висловлювалися сумніви: вони погано озброєні і керовані, не мають організованої армії, єдиного керівництва, мають обмежену міжнародну підтримку. Додатковим аргументом був і прогноз, що СРСР у ДРА діятиме більш рішуче, ніж США у В'єтнамі. З. Бжезінський окреслив пунктиром можливі кроки Сполучених Штатів у зв'язку із радянською інтервенцією в ДРА, серед яких –

перегляд політики щодо Пакистану, заохочення до співпраці КНР, можливість винесення «афганського питання» на розгляд ООН. Тоді ж пролунала думка, яка в подальшому стане стрижнем американської політики щодо Афганістану: важливо, щоб опір афганців тривав якомога довше [14, р. 266–267].

27 грудня посольство США в ДРА надіслало до Вашингтона 3 телеграми. В першій констатовалося: «Будь-яка подібність політичної незалежності Афганістану була ліквідована цими масовими повітряними перевезеннями» [14, р. 268]. Зверталася увага на цілковите мовчання афганських ЗМІ та уряду з приводу цього. Дж. Амстутц прогнозував апеляції до Договору від 5 грудня 1979 р. з боку Кабула і Москви, розмірковував про можливу реакцію сусідів. Дипломат озвучив важливе питання: чи означають дії Москви, що на ДРА поширено положення «доктрини Брежнєва» і що Афганістан визнано повноправним членом «соціалістичного табору»? [14, р. 269] Аналізуючи настрої населення Кабула в ті дні, він процитував афганського торговця, який у розмові з працівником посольства сказав: «Афганістан тепер став другою Чехословаччиною» [14, р. 268]. Афганці зневірені – з прибуттям радянських бортів шансів на падіння режиму стало менше, а репресії лише посиляться [14, р. 271] – підсумував Дж. Амстутц.

В другій телеграмі з підзаголовком «Радянська інтервенція в Афганістан і що з цим робити» Дж. Амстутц радив переглянути відносини США з союзниками по НАТО, Пакистаном, КНР, Індією. Введення військ «з ймовірною згодою і/або на запрошення Х. Аміна» тлумачилося як свідчення кризи режиму [14, р. 272]. СРСР вперше увійшов до країни, яка не є членом ОВД, щоб зберегти «особливу радянську позицію», а це – крок до розширення його впливу в світі [14, р. 273]. «Ми повинні вирішити, чи не прийшов час допомогти повстанцям у великих масштабах», – розмірковував дипломат і наголосив на важливій ролі в цьому Пакистану [14, р. 274].

Третя телеграма містила приголомшливі повідомлення. Приблизно о 19.30 у Кабулі розпочалися запеклі бої за участю радянських військ. Було не зрозуміло, чи всі афганські війська протистоять їм. Припускалося, що армія ДРА розділилася на про- і антирадянські сили. Приблизно о 22.15 хтось втрутився до ефіру «Радіо Афганістану» і повідомив про загибель Х. Аміна. Доповідач не ідентифікував себе і, за словами Дж. Амстутца, «він не поширив свій гнів на партію чи революцію». Насправді доля Х. Аміна лишалася американським дипломатам невідомою. Повідомлялося також про відсутність жертв серед американських громадян [14, р. 275].

Наступного дня у звіті міністерства оборони йшлося про «насильницьке повалення уряду Аміна радянськими військами та їхніми афганськими союзниками». Кабул «надійно знаходиться в руках радянських військ і цивільних осіб, пов'язаних із новим режимом Б. Кармалія». Афганські ЗМІ звинувачують Х. Аміна у «фашизмі» і в тому, що він був «агентом американського імперіалізму» [14, р. 295].

11 січня 1980 р. військова розвідка США підготувала звіт про події 25–27 грудня. Радянська інтервенція почалася 25 грудня. Того дня було здійснено до 200 вильотів літаків з прикордонних районів СРСР. В наступні дні здійснювалися 15–30 авіарейсів на день. До 27 грудня до Кабулу повітрям прибуло два полки. Ще один з початку грудня перебував у Баграмі. «Повітрянодесантні війська в Кабулі ініціювали державний переворот... в ніч на 27 грудня». Радянські війська взяли під

контроль урядові приміщення, радіо, шляхи в Кабулі і навколо. Х. Амін і його оточення були вбиті.

Водночас, дві радянські дивізії вторглися суходолом. 29 грудня частини однієї з них розмістилися в Баграмі і Кабулі. Інша зайняла Герат і Шинданд. «Додаткові дивізії» йшли тими ж шляхами. Підтверджено використання розвідувальних літаків при просуванні колон, а також вертольотів медичної евакуації. Повідомлялося про 250 жертв серед радянських військ у день перевороту, але ці дані не були обґрунтовані. Так само були не підтверджені факти про зіткнення і сутички з афганськими «дисидентами» [14, р. 460].

Звернімо увагу на кілька важливих моментів. У США були добре обізнані з хронологією та масштабами радянської інтервенції в ДРА починаючи з 25 грудня 1979 р. Як із тим, що в подіях 27 грудня (операція «Шторм-333», метою якої було усунення Х. Аміна і приведення до влади Б. Кармаля) брали участь радянські війська. Наголошувалося, що Х. Амін загинув через 2 дні після того, як вони з'явилися в ДРА. Тож офіційні роз'яснення радянської сторони (перші були передані послу США в СРСР Т. Дж. Уотсону заступником міністра закордонних справ В. Ф. Мальцевим 27 грудня [14, р. 276] американцями були категорично відкинуті.

У наступні тижні увага всіх американських служб і відомств, які відповідали за зовнішню політику і безпеку, була прикута до ДРА. Спецслужби фіксували збільшення чисельності радянських військ у країні. 27 грудня С. Тернер на засіданні Президентського комітету говорив про 10 тис. [14, р. 279]. Наступного дня повідомлялося про прибуття до Кабула 3 800 десантників з бронетехнікою і штурмовими гарматами [14, р. 298]. 29 грудня посольство США в Кабулі повідомляло про «безперервний потік радянської бронетехніки і військ» з боку Саланга до столиці [14, р. 326]. 31 грудня йшлося вже про 30 тис. радянських військ в ДРА, а також про колону з 500 одиниць техніки, яка йде від Кушки [14, р. 333 – 334]. 2 січня повідомлялося про 40-тисячний контингент, ескадрильї МіГ-21 у Кабулі і Су-17 в Шинданді, готовність ще декількох підрозділів перетнути кордон, а також про безпрецедентне розгортання бомбардувальників Ту-16 на півдні СРСР [14, р. 353]. Тож можна говорити про в цілому адекватну картину радянського вторгнення до ДРА, яку змогли відтворити зовнішньополітичні та силові служби і відомства США. Це дозволяло аргументи радянської сторони визначати як «нікчемні», а дії – «нахабні» (М. Бремент) [14, р. 314].

У наступні тижні американські політики, експерти й аналітики спробували спрогнозувати подальший розвиток подій, наслідки радянської інтервенції в ДРА для радянсько-американських відносин, регіону, світу в цілому, а також з'ясувати мотиви та рушійні сили різкої зміни політики СРСР щодо Афганістану.

Радянське вторгнення було визнане як «грубе порушення нормальних міжнародних стандартів поведінки», яке створило «небезпечний прецедент» і було «безрозсудним авантюризмом» [14, р. 315]. Воно також тлумачилося як ознака неспроможності НДПА самотужки утримувати владу, Б. Кармаля називали не інакше як «радянською лялькою», а подальше виживання його режиму пов'язували виключно з перебуванням на території ДРА радянських військ. При цьому передбачалося, що опір опозиції буде посилюватися [14, р. 296; 15, р. 297]. Головним наслідком радянської агресії стало цілковите нівелювання усіх ознак суверенітету ДРА. Термін «окупація» став загальноживаним, а посольство США в

ДРА констатувало, що «афганці не здійснюють бодай якогось контролю над своєю столицею» [14, р. 326].

Перші спроби оцінки мотивів дій радянського керівництва були зроблені 31 грудня американським послом у Москві Т. Дж. Уотсоном. На його думку, Московію рухало передусім бажання замінити Х. Аміна на такого лідера, який би стабілізував ситуацію в ДРА і поклав край повстанському рухові. Напевне, метою було також забезпечення республік Середньої Азії з їх переважно мусульманським населенням від можливої перемоги моджахедів у ДРА. Не відкидалися можливі плани влаштувати «санітарний кордон» навколо КНР за рахунок МНР, ДРА, країн Індокитаю, а також «розчистити шлях» до Індійського океану через Пакистан або до Перської затоки через Іран.

Додатково підштовхнути СРСР до таких дій могли погіршення відносин із США і країнами НАТО, переконаність у тому, що США навряд чи ратифікують ОСО-2, а нарощування оборонних озброєнь триватиме. Відносини ж із КНР не мали тенденцій до покращення. Підсумовуючи, дипломат зазначив, що радянські лідери не бачили жодного стримувального фактору, який міг би попередити інтервенцію [14, р. 340–343].

На думку в. о. директора Бюро розвідки та досліджень Д. Марка, СРСР «заплутався у своїй політиці в Афганістані». Він не міг залишити ДРА наодинці з опозицією, не завдавши іміджевої шкоди собі як марксистській наддержаві, яка завжди захищає соціалістичні і потенційно соціалістичні режими. До того ж Москва не могла припустити появи на своєму південному кордоні ворожого до себе режиму [14, р. 328].

Так само оцінювали ситуацію й експерти з ЦРУ: головним фактором радянського вторгнення став «заколот, який наростав і загрожував повалити прорадянський режим і створити подальшу нестабільність на радянських кордонах». У Кремлі були переконані, що Х. Амін не здатний зупинити ерозію режиму, тож для зміни керівництва ДРА необхідною була військова підтримка. Можливе ж падіння прорадянського режиму загрожувало серйозним ударом по престижу СРСР, уповільненням темпів зростання його впливу в світі. Втім, не відкидалася вірогідність прагнення Москви посилити свій вплив у регіоні через тиск на Іран і Пакистан [14, р. 423].

Посол США у Москві Т. Дж. Уотсон, чию думку поділяв і З. Бжезінський, радянську інтервенцію в ДРА розцінив як важливий водорозділ у радянській політиці і неприпустиме розширення «доктрини Брежнєва» [14, р. 323]. Ця ж думка пролунала під час зустрічі міністра оборони США Г. Брауна з прем'єр-міністром КНР Чень Бяо 7 січня 1980 р.: у ДРА СРСР поширив т.зв. «теорію обмеженого суверенітету» з соціалістичних країн на неприєднану ісламську державу «третього світу». Тож є вірогідність, що завтра жертвою агресії може стати Пакистан чи якась інша країна [14, р. 433].

З огляду на це, зрозумілими стають спроби порівняння афганської кризи з чехословацькою 1968 р. Тоді агресія СРСР і його союзників по ОВД вплинула на сусідів (Румунію і Югославію), які, хоча й засудили її, надалі у відносинах із Москвою були більш обережними. Захід також, не зважаючи на попередній шок, згодом змирився і пішов на «розрядку». Досвід 1968 р., на думку деяких американських експертів, був врахований Кремлем у 1979 р. Мовляв, світове обурення буде нетривалим, занепокоєність зменшиться, а тим часом радянські

війська за півроку зможуть придушити афганський заколот. Тож Афганістан не є свідченням відмови СРСР від «розрядки», а радше засобом примусу США до неї [14, р. 358–359].

Вже в перші дні після радянського вторгнення до ДРА вживаним стало визначення цих подій як початок «радянського В'єтнаму». Втім, такі аналогії були властиві радше американським ЗМІ. Експертне середовище й політики застерігали від них з різних міркувань. С. Ларрабі, співробітник Ради національної безпеки, в меморандумі до З. Бжезінського називав таке порівняння «спрощеним і небезпечним». Він визнавав наявність певних аналогій, проте наполягав на суттєвих відмінностях:

- США змушені були перевозити війська і техніку за понад 5 тис. км; СРСР же робитиме це через відкриті кордони;
- північні в'єтнамці воювали до приходу США 25 років, мали добре організовану армію і підпілля; афганські племена мають повстанську історію, проте погано організовані і погано керовані;
- північні в'єтнамці мали визнаного харизматичного лідера, національного героя; в Афганістані такого лідера наразі немає;
- північні в'єтнамці мали достатньо зовнішньої допомоги і зброю в значній кількості; в Афганістані також поки що цього немає;
- США мали значні політичні обмеження (розпорошеність власних цілей, небажання виділити сили для військової перемоги); СРСР таких обмежень не має;
- В'єтнам широко висвітлювався в американських ЗМІ і це впливало на американське суспільство і світ у цілому; в ДРА цього не буде, Ради обмежать доступ афганських і радянських ЗМІ до війни [14, р. 336 – 337].

М. Бремент, коментуючи статтю Д. Обердорфера «Радянський В'єтнам» («Вашингтон пост», 2 січня 1980 р.), припускав, що радянські війська встановлять контроль над головними шляхами, Кабулом і великими містами, перекриють кордон із Пакистаном, обмежать витік інформації про події в ДРА за кордон. Тож Афганістан не стане «радянським В'єтнамом», натомість стане «радянським Ентеббе» [14, р. 360 – 361]. В іншому документі М. Бремент застерігав від такого порівняння з інших міркувань. США зробили висновки з війни у В'єтнамі і переглянули засади своєї зовнішньої політики. Сподіватися, що це зробить СРСР – марна справа [14, р. 512].

Згодом навколо оцінки радянської акції в ДРА склалися два підходи. Згідно першого, Афганістан став «відхиленням від норми», головним мотивом СРСР був захист дружнього режиму, і він не має довготривалих амбіцій у регіоні. Це породжувало надії на пошук якоїсь взаємовигідної формули врегулювання «афганської проблеми». Прибічники другого події навколо ДРА тлумачили як прояв нової «радянської поведінки», коли військова міць витісняє марксистську ідеологію як головне джерело радянської експансії в світі [14, р. 661–662].

Вище йшлося, що значна частина представників американського дипломатичного корпусу, а також силових відомств, схилилися до першого варіанту. Адептом другого був З. Бжезінський. В уже цитованому меморандумі до Дж. Картера він наголошував, що однією з констант російської (а пізніше і радянської) зовнішньої політики був рух до Перської затоки, тому США мають нарощувати свою присутність там [14, р. 663]. У посланнях президенту від 2 [14,

р. 365] і 3 [14, р. 400] січня 1980 р. З. Бжезінський писав, що ДРА – це не просто перша держава за межами «радянського блоку», куди після 1945 р. вторглася Радянська Армія. Це сьома за ліком країна, де до влади прийшли «комуністи» за підтримки радянської зброї і радників (В'єтнам, Ангола, Лаос, Ємен, Камбоджа, Ефіопія, ДРА – О.К.), при цьому в чотирьох з них – в останні два роки. Тож радник президента вважав це стійкою тенденцією, яка була спричинена млявими діями у відповідь з боку США в попередніх випадках. Цим самим робився заклик до більш жорсткої американської реакції на Афганістан. Тож саме З. Бжезінський став автором формули, котра на десятиліття визначила лінію поведінки США в «афганському питанні»: кінцева мета – повне виведення радянських військ; якщо це зробити неможливо, зробити їх перебування там якомога більш дорожчим для СРСР [14, р. 351].

В США також обговорювали питання персональної відповідальності за прийняття рішення про інтервенцію в радянському керівництві. Посол Т. Дж. Уотсон у телеграмі від 31 грудня 1979 р. зауважив, що якби Л. І. Брежнев залишався «у вирі прийняття рішень», він би не допустив інтервенції, адже був надто зацікавлений у ратифікації ОСО-2 і збереженні «розрядки» [14, р. 343]. Помічник держсекретаря з питань національної безпеки Кліфт у меморандумі до віце-президента Мондейла також писав, що дії, подібні афганським, не притаманні Л. І. Брежневу, О. М. Косигіну чи А. А. Громико [14, р. 604]. За оцінками ЦРУ, Афганістан довів, що Брежнев – найбільший прибічник розрядки – більше не є провідною силою в радянській політиці. Головним «авангардом тих, хто виступав за втручання», аналітики американської розвідки вважали М. А. Сулова, а відповідальність за його реалізацію було покладено на Д. Ф. Устинова, Ю. В. Андропова і А. А. Громико [15, р. 536–537].

Висновки. Аналіз документів адміністрації президента США Дж. Картера щодо радянської інтервенції в ДРА дозволяє зробити такі висновки. Служби і відомства США, які відповідали за зовнішню політику, національну безпеку, оборону і розвідку з усією серйозністю поставилися до виклику, яким стала збройна інтервенція СРСР в ДРА. Ця подія посіла чільне місце в американській політиці і відображена у великому масиві документів різного походження. Американська сторона відтворила в цілому адекватну картину подій кінця грудня 1979 р., була чудово обізнана з обставинами радянського вторгнення до Афганістану, спромоглася на зважену (не зважаючи на риторику «холодної війни») оцінку мотивів радянського керівництва і спрогнозувала найближчі наслідки тих подій. І більшість тих передбачень переважно справдилися. Наявність у керівництва США чіткого бачення подій 25–27 грудня 1979 р. спричинила повне несприйняття радянської офіційної версії подій, що позначилося у подальшому як на двосторонніх радянсько-американських відносинах, так і на міжнародних відносинах у цілому.

Зважаючи на відому обмеженість радянських джерел, які змогли би відтворити всі обставини радянської інтервенції в Афганістан, документи адміністрації президента Дж. Картера здатні стати вагомим доповненням цієї джерельної бази, а тому мають неабиякий дослідницький потенціал.

Список використаних джерел та літератури:

1. Иващенко А. С. Реакция США и международного сообщества на ввод советских войск в Афганистан в декабре 1979 г. / А. С. Иващенко // Проблемы теории и практики интегративной антропологии / Материалы научно-практической конференции (23 – 25 мая 1996 г.). – Майкоп, 1996. – С. 104–106.
2. Иващенко А. С. Эволюция политики США в Афганистане в 1979 г. / А. С. Иващенко // США: Экономика, политика, идеология. – 1994. – №4. – С. 74–82.
3. Гончар Б. М. Фактор регіональних конфліктів в процесі формування та реалізації політики США відносно СРСР в 70 – 80-і рр.: автореф. дис... д. іст. наук: 07.00.03 / Гончар Борис Михайлович; Київський національний ун-т., К., 1994. – 42 с.
4. Ковальков О. Л. Гератська криза березня 1979 року та ескалація радянської присутності в Демократичній республіці Афганістан / О. Л. Ковальков // Наукові записки. – Випуск 22. – Серія: Історичні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – С. 84–90.
5. Ковальков О. Л. Радянське вторгнення до Демократичної республіки Афганістан у грудні 1979 р.: спроба корегування хронології подій / О. Л. Ковальков // Наукові записки. Серія: Історичні науки. – Випуск 25. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. – С. 355–366.
6. Ковальков О. Л. Реакція світової спільноти на радянське вторгнення до Афганістану / О. Л. Ковальков // Наукові записки. – Випуск 18. – Серія: Історичні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 59–67.
7. Костыря А. А. Историография, источниковедение, библиография спецоперации СССР в Афганистане (1979–1989 гг.) / А. А. Костыря. – Донецк: ООО “ИПП “Промінь”, 2009. – 600 с.
8. Позиция руководства США в связи с вводом советских войск в Афганистан в 1979 г.: Предисловие Дж. Хершберга (США) // Новая и новейшая история. – 1997. – №3. – С. 107–139.
9. Рабуш Т. В. Политика США в отношении Афганистана на начальном этапе афганского кризиса / Т. В. Рабуш // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. Научный журнал №31 (69). Аспирантские тетради. – СПб, 2008. – С. 251–256.
10. Слинкин М. Ф. Народно-демократическая партия у власти. Время Тараки – Амина (1978–1979 гг.) / М. Ф. Слинкин. – Симферополь, 1999. – 359 с.
11. Топорков В. М. К истокам афганской политики США в годы советского военного присутствия в Афганистане / В. М. Топорков // Вестник Чувашского университета. – 2011. – №4. – С. 102–111.
12. Brzezinski Z. Power and Principle. Memories of the National Security Adviser. 1977 – 1981. / Z. Brzezinski. – NY, 1985. – 588 p.
13. Carter J. White House Dairy / J. Carter. – NY, 2010. – 592 p.
14. Foreign Relations of the United States, 1977 – 1980. Volume XII. Afghanistan / Editor David Zierler / Gen. Editor A. M. Howard. – United States Government Publishing Office – Washington, 2018. – 909 p. [Electronic Resource]. – Mode to Access: <https://static.history.state.gov/frus/frus1977-80v12/pdf/frus1977-80v12.pdf>.
15. Shen I. N. The Future Almost Arrived. How Jimmy Carter Failed to Change US Foreign Policy / I. N. Shen. – NY, 2008. – 374 p.

References:

1. Ivashhenko A. S. (1996). Reakcija SShA i mezhdunarodnogo soobshhestva na vvod sovetских vojsk v Afganistan v dekabre 1979 g. *Problemy teorii i praktiki integrativnoj antropologii, Materialy nauchno-prakticheskoy konferencii (23–25 maja 1996 g.)*. Majkop. 104–106. [In Russian].
2. Ivashhenko A. S. (1994). Evoljucija politiki SShA v Afganistane v 1979 g. *SShA: Ekonomika, politika, ideologija–USA: Economics, politics, ideology*, 4. 74–82. [In Russian].
3. Honchar B. M. (1994). *Faktor regionalnykh konfliktiv v protsesi formuvannia ta realizatsii polityky SShA vidnosno SRSR v 70 – 80-i rr.*: avtoref. dys... d. ist. nauk: 07.00.03. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet. [In Ukrainian].
4. Koval'kov O. L. (2015). Heratska kryza bereznia 1979 roku ta eskalatsiia radianskoii prysutnosti v Demokratychnii respubliksi Afhanistan. *Naukovi zapysky. Serii: Istorychni nauky*. 22. Kirovohrad. 84–90. [In Ukrainian].
5. Koval'kov O. L. (2015). Radianske vtorhnennia do Demokratychnoi respubliky Afhanistan u hrudni 1979 r.: spoba koreguvannia khronolohii podiy. *Naukovi zapysky. Serii: Istorychni nauky*. 25. *Kropyvnytskyi*. 355–366. [In Ukrainian].

6. Koval'kov O. L. (2013). Reaktsiia svitovoi spilnoty na radianske vtorgnennia do Afghanistanu. *Naukovi zapysky. Serii: Istorychni nauky. 18. Kirovohrad. 59–68. [In Ukrainian].*
7. Kostyrja A. A. (2009) *Istoriografija, istochnikovedenie, bibliografija specoperacii SSSR v Afganistane (1979–1989)*. Doneck: Promin'. [In Russian].
8. Hershberg Dzh. (1997). Pozicija rukovodstva SShA v svjazi s vvodom sovetских vojsk v Afganistan v 1979 g. *Novaja i novejšaja istorija–New and recent history, 3. 107–139. [In Russian].*
9. Rabush T. V. (2008). Politika SShA v otnoshenii Afganistana na nachal'nom jetape afganskogo krizisa. *Izvestija RGPU im. A. I. Gercena. Nauchnyj zhurnal №31 (69). Aspirantskie tetradi. Sankt-Peterburg. 251–256. [In Russian].*
10. Slinkin M. F. (1999). *Narodno-demokratičeskaja partija u vlasti. Vremja Taraki – Amina (1978 – 1979 gg.)*. Simferopol'. [In Russian].
11. Toporkov V. M. (2011). K istokam afganskoj politiki SShA v gody sovet'skogo voennogo prisutstvija v Afganistane. *Vestnik Chuvashskogo universiteta, 4. 102–111. [In Russian].*
12. Brzezinski Z. (1985). *Power and Principle. Memories of the National Security Adviser. 1977–1981*. New York. [In English].
13. Carter J. (2010). *White House Dairy*. New York. [In English].
14. *Foreign Relations of the United States, 1977–1980. Volume XII. Afghanistan*. Washington: United States Government Publishing Office, 2018. <https://static.history.state.gov/FRUS. – XII./FRUS. – XII.1977-80v12/pdf/FRUS. – XII.1977-80v12.pdf>. [In English].
15. Shen I. N. (2008) *The Future Almost Arrived. How Jimmy Carter Failed to Change US Foreign Policy*. New York. [In English].

Olexandr Koval'kov, PhD in History, Associate Professor, V. Vynnychenko Central Ukraine State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine.

SOVIET INTERVENTION IN AFGHANISTAN IN THE DOCUMENTS OF J. CARTER ADMINISTRATION

Abstract. *The article examines the documents of Jimmy Carter administration (1977-1981) published in «Foreign Relations of the United States» series that represent the U.S. position on the Soviet intervention in the Democratic Republic of Afghanistan in December 1979. The author argues that the growing Soviet presence and finally a military intervention in Afghanistan was taken seriously in the United States and made Washington watch the developments in this country closely. The Soviet intervention in Afghanistan became one of the major themes in the U.S. foreign policy. It was presented in a large array of documents of various origins, such as the Department of State correspondence with the U.S. Embassies in Afghanistan and the Soviet Union; analytical reports of the Department of Defense, the Central Intelligence Agency, and Bureau of Intelligence and Research; exchanges of memorandums between National Security Council officers and other officials; memos from National Security Adviser Z. Brzezinski to J. Carter, and others. They represented the preconditions, preparations and implementation of Soviet intervention in Afghanistan. The authors of the documents discussed in details the possible motives of the Soviet leaders, and predicted the short-term consequences of the USSR's intervention for the region and the whole world. Due to the clear understanding of the developments in Afghanistan in December 1979 by the J. Carter administration, it completely rejected the Soviet official version of them that adversely affected the bilateral Soviet-U.S. relations and international relations in general. Due to the lack of accessible Soviet sources on the USSR's intervention in Afghanistan, the documents of Jimmy Carter's administration fill this gap and constitute a valuable source for a researcher.*

Key words: *Afghanistan, USSR, intervention, USA, J. Carter administration, Department of State, CIA.*

Надійшла до редколегії 07.04.2020

THORNY EVOLUTION PATH OF THE U.S. SOCIETY: SLAVERY AND THE ABOLITIONIST MOVEMENT

***Abstract.** The article focuses on studying the evolution of the U.S. society and exploring phenomena of racism and slavery. Given the fact that the modern American society is considered as the field of numerous opportunities for every person, it is worth to track its transformation and to identify the key milestones or turning points of the U.S. history in this regard. The author identifies racism as one of the slavery's reasons, condemning the both phenomena and exploring the ways of resisting them among Americans in the first years of the United States of America as a new independent and single state. Thus, the following tasks of the research are defined: to determine the concepts of racism and slavery; to find out the origins and background of slavery in the early period of the U.S. establishing; to explore the status of African Americans in the U.S. society as well as dual standards of equality between Americans; to track the evolution of American society's views on slavery and discrimination; and to observe the consequences of the Abolitionist movement for the further development of the U.S. society.*

It is stated that the black Africans appeared in the British colonies of North America because of inevitable labor problem, faced by the first settlers, forced to seek cheap or free labor hands. Primary, the Africans were brought to America as indentured staff. In 1640–1641, in Massachusetts, some types of slavery became allowed, and the other states followed such a suit. Slaves were brought from the slave factories established along the west coast of Africa from Cape Verde to the equator. The enslaved Africans did not put up with fate and protested in various ways, supported by the sympathetic Whites (philanthropists, Quakers, pastors, statesmen). Regular uprisings, protests, and strikes, the spread of agitation literature greatly contributed to protection of slaves. Thus, the Abolitionist movement was founded. Thanks to it, the slave owners were resisted, the proper laws were adopted and slavery was eventually abolished. However, the legal abolition did not totally eradicate racism from the subconscious of Americans, which is now echoed.

***Keywords:** racism; slavery; Abolitionist movement; Blacks; African Americans; Quakers; United States.*

***Research Issue and Its Significance.** The success story of a country is the history of its society's evolution, its ability to meet the changing conditions of the international environment, its willingness to reconsider attitudes to entrenched phenomena and to refocus on a new or renewed path of development. The experience of the United States as a state of great opportunities for everyone or so-called «the New World» is invaluable. The evolutionary path of American multinational people from a slave-owning community to a modern civil society is striking. Notwithstanding the contradictions, double standards, and domestic conflicts that still persist among Americans, the United States, generally, has been able to bridge the gaps between ethnicities and nationalities that has been expressive even over the past century. The research does not insist that the United States no longer has a biased attitude toward African Americans or other people, whose skin is not white, however, Barack Obama as the U.S. president and Condoleezza Rice as*

the secretary of state provide the best evidence of positive dynamics in political changes and the fact that social transformations require a belief in the ability to overcome entrenched stereotypes, pursuing the high purpose. This study focuses on the issues of discrimination and slavery, the history of their rooting and resisting them in the U.S. civil society.

Analysis of the Latest Research and Publications. The origins and history of slavery is a broad, multifaceted topic that has attracted the attention of the international scientific community. The phenomenon of slavery in the United States is a part of the mentioned field of research. Most of the related books and articles are published by the U.S. and European researchers (Bowman [3]; Conrad, Stewart, Whitehead, Mason [5]; Dovidio and Gaertner [8]; Foner [10]; King and Haveman [13]; Robinson and Sullivan [16]; Rodriguez [17]; Van Horne [20] and others). The current study is also based on the sources of the XVIII–XIX centuries that are originally stored in the National Library of Congress form the basis of the current article (Benezet [1]; Bibb [2]; Brissot De Warville [4]; Donovan [7]; Edwards [12]; Lay [14]; Reddie [15]; Sewall [18]; Weld [21]). According to author's consideration, it could be of certain interest to the Ukrainian scientific community, given the fact that there is no such amount of thorough research papers in the Ukrainian historiography on the discussed issues.

Novelty of Research. The article complements the researches on slavery in the United States by using the eyewitness' publications and discloses the new aspects connected with the Abolitionist movement strengthening, considering the published sources of the XVIII–XIX centuries and specific data. It could be substantial not only for studying the U.S. history, but for exploration of the international experience that concerns the civil rights movement.

Purpose and Tasks. With regard to the foregoing, the article is targeted at highlighting the phenomena of racism and slavery in the U.S. history and the ways of overcoming such a shameful historical reality in order to promote the humanistic values, freedoms and ideas of equality, which the international community is seeking today. The primary tasks are the following: to examine the concepts of racism and slavery; to explore the origins of slavery in the period of the U.S. statehood emergence; to study the conditions of African Americans in the U.S. society as well as dual standards of equality between Americans; to observe the evolution of American society's views on slavery and discrimination; and to review the consequences of the Abolitionist movement for the further development of the U.S. society.

Body of Research. The range of slavery is very wide, considering the relationship between the superior and the subordinate. The ugliest forms of subordination include the right to manage people as a commodity to sell, to buy, and to exchange them. Racism is an ideology that uses external differences as the primary reason for the refusal of equal treatment towards the other members of a community. It is based on the so-called scientific, biological, or moral characteristics. Racists believe that their victims differ from their group and are originally inferior. The confrontation between African Americans and Whites could be the brightest example of slavery, based on racism.

From the very beginning, the United States justified and supported slavery, which was an inalienable part of the American way of life, and formed in the womb of capitalism, reflecting a feature of its formation in the agrarian economy of North America. At the same time, the experience of combating slavery, emerging of the progressive movements, and establishing of the reform traditions contributed to

American nation-building process and the pursuit of a common dream of deserving society [7, p. 179]. The discussed issue includes exploring racism and slavery as phenomena in regard of evolution of American unique multiethnic nation. Is the most complex set of socio-economic, socio-political, civil, and racial aspects, which roots go deep into the American history.

Origins of Slavery in the U.S. Prehistory. The future United States had 170 years (1607–1776) of its history remaining in colonial inferiority with respect to Britain. The New World rising was a matter of the following more or less equal original groups that held control over the Americans: the joint-stock bourgeois companies rushed across the ocean searching for the unoccupied markets, gains, and sources of raw materials; protestants hoped to transfer their religious and ethical persuasions to the new country; and aristocrats mused about the large fiefdoms.

The newly formed, so-called proprietary colonies, which were created by the English aristocracy on the Stuart feudal donations basis, possessed the unending expanses of land and had all prerequisites for the agriculture development. Lands of the New World, especially in the southern and in the middle lane, were fertile, and the climate was auspicious.

The inevitable labor problem, faced by the first settlers, forced to seek cheap or free labor hands. Thus, the black Africans appeared in the British colonies of North America. The possibility of receiving a land in full possession with conversion of the colonists in smallholders implied establishing the absolute dependence of a worker on an employer by coercive means that definitely contributed to forming the slavery institution as the only background of colonial wealth. A Black brought from Africa was not synonymous with the word slave in the first years because colonial authorities and independent settlers widely used the slave labor of red Indians and Whites before the introduction of the Black slavery. In the middle of the XVIII century, there were 13 self-dependent states (provinces) divided into smaller administrative units in North America. It demanded numerous hands of slave for the sake of their welfare.

Fate of an American Slave. Primary, the Africans were brought to America as indentured staff. However, before long, the contracting system was superseded by the insidious slavery system. In 1640–1641, in Massachusetts, some types of slavery became allowed [10, p. 58]; the law of 1661 identified slavery as the hereditary bondage of mother to her children in Virginia [5, p. 323]. Similar legislation that perpetuated slavery was adopted in Maryland, New York, North and South Carolina.

Imported to America, the Black slaves were mostly residents of the western coast of Africa. Some of them belonged to the tribes of Central and Southern Africa as well as North Africa and the Island of Madagascar. Africans or Negroes of various tribes and stages of social and economic development with the own customs and languages lost their freedom and roots. By the end of the XVII century, the Royal African Company had a monopoly on the American slave trade in the British colonies. Nevertheless, in 1698 the colonies were granted the right to participate in the slave trade without intermediaries. That took even greater dimensions after 1713, when England won the right to *Asiento* – exclusive right of the Black slaves' trade [16, p. 126].

The Blacks were caught, loaded into the fetid holds of ships and transported to America. The whole Africa became the hunting area on the Blacks. Slave factories were established along the west coast of Africa from Cape Verde to the equator. Usually, shackled Negroes were taken to the cargo ships with a displacement of nearly hundred

tons for transporting five hundred slaves and herded into the hold on the shelves. The distance between them was so small that each person had less space than in a coffin [9, p. 2]. A lack of air, illnesses, or madness caused many deaths in the barracks and during the sailings. Some of them died by simply throwing into the sea, refusing to become slaves [12, p. 6].



Рис. 1

Starving people rescued from a slave ship. Disease and starvation killed 1,8 million enslaved people before they reached the Americas [9, p. 9].

However, slave traders received stunning profits from the survivors' sale. Negroes were cheap and quickly practiced their value. Thus, planters preferred to torture a slave by the overwork in short terms on plantations, including cotton and sugar fields, as well as in the domestic sphere, turning them into the primary colonial work force. The fate of Negroes, who became slaves to heredity was no less severe.



Рис. 2

Enslaved people work in cotton field [9, p. 30].

From the narratives of former slaves, who managed to gain freedom, we learn about sufferings of people, who were treated as things in the XIX century. Henry Bibb's story is shocking by frankly description of life in slavery. He noted that his Black mother had seven children, in particular, from slave-owners, who (as well as himself) were not protected from being sold on the slave-markets and the further hard work. As the most of slaves in the southern states, he experienced hunger, pain, humiliation, and described one short life-period in the following way: «I lived with her [the wife of his master] several months, but she kept me almost half of my time in the woods, running from under the bloody lash» [1, p. 16]. Like cattle, slaves were totally dependent on their owners and had no opportunity to create a legal family.



Рис. 3

«...flogging was carried on in the most inhumane manner until she had received two hundred stripes on her naked quivering flesh...» [2, p. 113]. Illustration to Henry Bibb's narrative.

The horrific conditions of slavery for Africans were evidenced by Anglo-American Quaker humanitarian and abolitionist Benjamin Lay, who applied to all slave-owners to pay mercy for their Black neighbours. In his appeal, Lay recalled the following: «I was near 18 Months, on board a large Vessel of 400 Tons in a Voyage to Scanderoon in Turkey, with four Men that had been 17 Years Slaves in Turkey, and I never did understand by them, that they were so badly used as the poor Negroes are by some called Christians» [14, p. 16].

During the XVIII century, the nearly 300,000 Blacks Africans were bought in the slave markets and felt at the disposal of their masters [10, p. 113]. Exhausting labor and arbitrary hosts made their lives extremely stringent. Writer and magnificent orator Theodore Weld in his work «American Slavery, as It Is: Testimony of a Thousand Witnesses», reflected the realities of the society of that time. He mentioned a whipped woman, who gave birth to a dead child [21, p. 46]; a woman with a child chained to her neck [21, p. 51]; separation of children and parents [21, p. 56] and many other episodes, highlighting that «twenty-seven hundred thousand persons in this country, men, women, and children are in slavery» [21, p. 7].

In the northern states, densely populated Puritans, who sought to live according to the commandments of the Gospel, preferred to do their own and applied to the Blacks with arrogant condescension that God created them so imperfect. However, for example, 2,440 slaves amounted to one-fifth of the New York City's total population in 1746; in 1770, about 27,000 slaves lived in New York and New Jersey [10, p. 112]. It testifies to the social catastrophe in the American society of the discussed period.

Abolitionist Movement. A society, where human dignity was humiliated, could not remain unchanged. A social movement of the late XVIII–XIX centuries for the cancellation of slavery in the United States that put the beginning of the new country creation was named *Abolitionism*. The position of the Black slaves was deplorable. Slavery was not the natural state of Negroes despite the arguments of some racist historians. It could be proved by the fact that the representatives of various tribes, speaking different languages, were able to unite in the fight against the planters. A lot of conspiracies in Virginia and New York were disclosed. During the period from 1663 to 1863, more than 250 Blacks revolts and conspiracies were recorded, including such large ones as the uprisings led by Cato (1739) in Stono (South Carolina), Gabriel (1800) in Henrico (Virginia), Denmark Vesey (1822) in Charleston (South Carolina), and Nat Turner (1831) Southampton (Virginia) [10, p. 335]. The first slave uprising, which gave impulse to many less and more significant protests against slavery, occurred in New York City, in 1712 [10, p. 115]. The Negroes' uprisings were brutally suppressed, however, publishing of Sewall's «The Selling of Joseph: A Memorial» could be considered as the previous note to support equality and freedom [18, p. 1]. It is significant to note that every new scattered outbreaks of the desperately oppressed slaves forced planters to tremble with fear.

The Black slaves expressed their resentment in such forms of protests as corruption tools, supervisors' and owners' murder, suicides, and runaways, etc. For example, the above mentioned Bibb survived and gained freedom by escaping to Canada. The rebellions of slaves awakened the consciousness of all the Americans and contributed to the development of a broad democratic movement which led to the ultimate abolition of slavery.

However, the first initiative to abolish the slave trade was discussed only in the 1770s, especially, in the Declaration of Independence [6]. In 1774, the First Continental Congress considered a proposal to abolish the slave trade. However, the southern colonies (future states) resisted such initiative and were allowed to keep slaves [3]. Thomas Jefferson and others, who advocated the abolition of slavery, were forced to exclude the paragraph about the prohibition of slavery due to deep economic dependence of newly created state on slave labor.

The Pennsylvania Abolition Society founded in 1775 by a group of prominent Quakers (or members of the Protestant Religious Society of Friends) was the first one in America. Along with the New York Manumission Society (1785), and the American Conversation of Abolition Societies (1794), it formed the core of the early American antislavery movement. The most fruitful tactics included attracting of prominent white politicians, businessmen, lawyers and philanthropists. Among the others, Benjamin Franklin and Alexander Hamilton became the most famous notable abolitionists [13, p. 494]. In some states, such as Maryland or Pennsylvania, the cases of freeing slaves were solely related to the activities of Quakers (Warner Mifflin called «angel of peace» and others) [4, p. 281].

The Second Continental Congress made new concessions to the slave owners. On February 12, 1793, the law on runaway slaves, which allowed pursuing them was adopted [10, p. 234]. Thus, the profession of the runaway Negroes' catchers originated in the United States. Concessions for the slave-owners promoted deeper stratification of society and formation of a great gap between American citizens for centuries. At the same time, a Black person was deprived of any privileges and liberties. In that regard, the true beginning of the Abolitionist movement (the opponents of slavery) took place at that time.

The Fugitive Slave Law was revised in 1820. According to Senator of Illinois Jesse Thomas's offer, Missouri's southern boundary at 36 degrees 30 minutes' north latitude (the parallel 36°30'N) separated the slave-free and slave-owning U.S. regions, was built. Congress approved Thomas's plan as the Missouri Compromise [10, p. 288]. Crossing the parallel 36°30'N, the Blacks from the South could find freedom. Meanwhile, the slavery situation was getting worse. For example, in 1820, 41,879 enslaved African Americans lived in Alabama; during the next 40 years (by 1860), their number increased tenfold to 435,080 [9, p. 33].

In the period between the 1790s to the 1820s, the early antislavery societies got a lack of assistance and had narrow membership base, thus, their number was not considerable. There were no more than 20 of them in the years before 1820 and fewer than 65 before 1830. Their number grew explosively in the 1830s: from 47 in 1825 to 429 in 1835 and over 1600 in 1839, at which point the organized antislavery movement peaked [13, p. 495–496]. It should be noted that the epicenter of a number of mass democratic movements of the Blacks and Whites – farmers, workers, and women – strengthened under the revolution in 1776 and devolved during the growth of bourgeois democracy that followed the Jefferson-Jackson period in 1800–1837. The antislavery movement became upgraded when the American Anti-Slavery Society (AASS) was founded in 1832. Later, one of the most prominent Black abolitionists Frederick Douglass joined its activities. Established as a regional association in Massachusetts, the AASS sought nationwide membership, including the Blacks as well as the Whites, and adopted a federal structure [13, p. 495]. The Blacks and Whites, manifested against the

current social orders, were united in the Democratic Front combat in 1861 during the so-called Second American Revolution or the Civil War. In fact, some historians identify «the Second American Revolution» as a period of the American governmental and social transformations brought about by the Civil War, when status of the Black Americans «changed dramatically» [10, p. 417]. It could be considered as the great achievement of the Abolitionist movement.



Рис. 4

A rare photograph of an abolitionist meeting in New York State around 1850. Frederick Douglass is to the left of the woman at the center [10, p. 341].

The Old South depended on slave labor while the northern states treated it more mildly. Slaves worked as laborers, craftsmen assistants, porters, as well as personal servants. Terms and conditions of their work were largely similar to the ordinary people's ones, but they did not have freedom and depended on the goodwill of their masters.

Unfortunately, in spite of the sound slogans the Second American Revolution – the Civil War of 1861–1865 – did not lead to radical solutions as well the American War of Independence (or the American Revolutionary War). On January 1, 1863 President Abraham Lincoln issued the Emancipation Proclamation, declaring the slaves free in many parts of the South. In 1865, the Thirteenth Amendment to the U.S. Constitution abolished slavery in the country [19]. Slavery became illegal and caused more victims among the Blacks. However, such a state of affairs could not remain unchanged. That years, Scottish journalist expressed an opinion that reflected all the tension that was growing inside the American society: «The present war in America is deplorable enough; but a war of races would be worse and bloodier. It could end only in one of two things – extermination of the African race, or the bitter re-enactment of slavery» [15, p. 282].

Ways of Spreading the Anti-Slavery Messages. Abolitionism united almost a quarter of a million residents of the northern states. In 1833, about 100,000 northerners joined the AASS to resist slavery [10, p. 351]. Participants included artisans, merchants, workers, and even such businessmen as Arthur and Lewis Tappan of New York. After assistance in creation of a mass constituency, the writer Weld, supported by followers,

brought the Abolitionist messages in villages and small towns of the northern states. They used a variety of methods, – the spread of numerous pamphlets and treatises, public speaking, economic boycotts, and appeals to Congress, – to promote the social ideas.

The movement leaders used new technologies and approaches to the preparation and dissemination of provocative information. Between 1790 and 1840, the U.S. population had increased three-fold, from 3,9 million to 17,1 million, while the number of newspapers had increased by 15, from 92 to 1404, and the number of magazines had increased by 40 times, from 12 to 489 [13, p. 498]. Abolitionists had an opportunity to access the different editions in New York, Massachusetts, and Pennsylvania. They used a method of steam printing press to produce a million copies of pamphlets, newspapers, petitions, novels, and posters. The radical pamphleteers of the American Revolution and Evangelical supporters of the Second Great Awakening used democratic potential in the production of printed products.

Actually, a great deal of support was given by pastors and those, who strongly believe in equal rights given by God. The slavery trade was condemned by the Philadelphian educator and Quaker Anthony Benezet that could be proved by his publication of 1760. He recalled the practice of many nations to sell prisoners after wars to slavery for defraying the expenses of the war that was generally abolished by the Christian powers of Europe, but continued among some of the nations of Asia, Africa, and the natives of America. He mentioned «poor country men» dragged to bondage and sold as slaves in the current war. He draws a parallel and points out that a people, who have experienced the grief and bondage of slavery should follow God's admonishments and not abuse other peoples, since the slave trade is «inconsistent with the Gospel of Christ, contrary to natural Justice, and the common feelings of Humanity, and productive of infinite Calamities to many Thousands Families» [1, p. 9].

Later, Pastor of Church in New-Haven Jonathan Edwards applied to Americans, insisting on the injustice and atrocity of the slave trade. In 1791, Edwards muses: «The nations from Germany to Guinea have complexions of every shade from the fairest white, to a jetty black: and if a black complexion subject a nation or an individual to slavery; where shall slavery begin? or where shall it end?» [12, p. 4].

The famous editor William Lloyd Garrison founded the weekly radical Abolitionist newspaper the «Liberator» (1831–1865) in Boston, which became a reflection of the most significant actions of the movement activists and reflected the Abolitionist propaganda [17, p. 365]. Epistles in the newspaper called for a rejection of the immoral rights to slaves and egoistic ambitions, which were contrary to God's commandments and laws of ethics.

However, not all northerners shared the views of abolitionists. Their stubborn struggle faced with the equally stubborn resistance in the same northern states. They were confronted by angry crowds of anti-abolitionists, including wealthy and influential gentlemen. Moreover, talking about southerners, they banned the distribution of Abolitionist literature in the mail and other channels.

Within the very movement there were formed two distinct camps of fighters for the rights of American Negroes. A part of abolitionists called for an immediate ban of slavery nationwide. In contrast, advocates of a more moderate direction were aimed at not complete abolition, but, rather, at a restriction of slavery in the South and an orientation of the new western lands to use the free labor of white farmers. In that regard, the Black activists have accused the White colleagues of like-minded racism. Moreover,

they could not reach a consensus on the methods; thus, someone stood up for political actions, and others relied on moral suasion.

New American Black Class and the New Prospects. Abolitionism had to create a new concept that could adequately overcome the racial barriers challenge. The liberation of the Black people should be the beginning of emerging new class within the national community; thus, it would have been equalized in rights with the Whites. It was proposed to determine the nationality not by the skin color, but by the place of birth. Such concept was summarized in the title of Lydia Maria Child's popular treatise of 1833, «An Appeal in Favor of That Class of Americans Called Africans» [10, p. 352]. Thus, the Black population had to get the rights of the U.S. citizens. Later, the discussed position was enshrined in the Fourteenth Amendment and represented the new radical perception of the nationality issue [11]. In that regard, the Black abolitionists had a hope or chance to create the ideal color-blind nation.

However, the experience of the following years demonstrated the severity of the stereotypes eradication. The renunciation of slavery took much longer than the first abolitionists had hoped. It was still easier to get rid of slavery on paper than to eradicate racism from people's subconscious [8, p. 11]. Thus, in the late XIX to mid-XX centuries, slavery yielded to a policy of segregation, which echoes are evident even in the XXI century. In fact, the abolitionists' successes were not self-sufficient, but merely created the preconditions for the continued struggle of Americans for rights and democratic freedoms. New prominent figures as Martin Luther King, who proclaimed his famous «I Have a Dream» on August 28, 1963, as a call for establishing equality and practicing philanthropy in society, took the banner of struggle for equality [10, p. A-80].

The situation in the new American society is, perhaps, best described by Professor of Africology Van Horn. Mentioning Colin Powell, who was appointed as a chairman of the Joint Chief of Staff (1989) and then served as the U.S. secretary of state and Condoleezza Rice, who became the secretary of state after Powell (2005), Van Horne stressed: «...three Black men, Stanley O'Neal of Merrill Lynch, Richard Parsons of AOL Time Warner, and Kenneth Chenault of American Express, are the chief executive officers of major corporations, at the very time that there are more Black men in the jails and prisons of the United States than in the nation's colleges and universities» [20, p. 367]. This situation sets the stage for the further research on the evolution of American society in modern times.

Conclusion. From its early history and until the end of XIX century, the United States directly or contextually cultivated slavery, which was introduced as an integral part of the American way of life, forming in the womb of capitalism and reflecting a feature of its rise in the agrarian economy of North America. The movement for the Blacks' freedom was an outstanding period of the U.S. statehood. The Abolitionist movement, which created a basis of the modern Constitution and called the Whites to follow the God's commandments, was a symbol of protection of equality, justice and well-being of the entire nation. Regular uprisings, protests, and strikes, the spread of agitation literature were only a small part of the acts to protect slaves. Abolitionists contributed to the foundations of the equitable U.S. governance and developed a background for the future Declaration of Independence, by creating the preamble, which emphasized the equality of people in society.

Despite the fact that slavery was abolished long ago in the United States and Martin Luther King founded the movement to achieve equality, the American society continue to

resist domestic racism and discrimination. In this sense, it has to go a long distance to cross parallel 36°30'N. However, the fight against slavery and racism remains one of the fundamentals of the U.S. history and reality as embody the principles of democracy, humanism and equality.

List of sources and literature:

1. Benezet A. Observations on the enslaving, importing, and purchasing of Negroes; with some advice thereon, extracted from the epistle of the yearly-meeting of the people called Quakers held at London in the year / Anthony Benezet. – Germantown: Printed by Christopher Sower, 1760. – 16 p.
2. Bibb H., Matlack L. C. Narrative of the life and adventures of Henry Bibb, an American slave / Henry Bibb, Lucius C. Matlack. – New York: The Author; 5 Spruce Street, 1849. – 207 p.
3. Bowman L. G. The paradox of the Declaration of Independence [Электронный ресурс] / Leslie G. Bowman // The Aspen Institute. – 2016. – Режим доступа: <https://www.aspeninstitute.org/blog-posts/every-american-know-paradox-declaration-independence/>.
4. Brissot De Warville J.-P. New travels in the United States of America. Performed in 1788 / Jacques-Pierre Brissot De Warville. – Dublin: Printed by W. Corbet, 1792. – 483 p.
5. Conrad C., Stewart J., Whitehead J., Mason P. L. African Americans in the U.S. economy / Cecilia Conrad, James Stewart, John Whitehead, Patrick L. Mason. – Rowman & Littlefield Publishers, 2005. – 401 p.
6. Declaration of Independence: A transcription [Электронный ресурс] // The U.S. National Archives and Records Administration. – Режим доступа: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>.
7. Donovan T.P. Henry Adams and Brooks Adams: The search for a law: dis. ... PhD in History / Timothy P. Donovan; The University of Oklahoma. – Oklahoma, Norman, 1960. – 236 p.
8. Dovidio J. F., Gaertner S. L. Aversive racism / John F. Dovidio, Samuel L. Gaertner // Advances in Experimental Social Psychology. – 2004. – № 36. – P. 1-52.
9. EJI. Slavery in America: The Montgomery slave trade. – Montgomery, Alabama: Equal Justice Initiative, 2018. – 92 p.
10. Foner E. Give me Liberty: An American History! Volume 1 (4th ed.) / Eric Foner. – New York, London: W. W. Norton & Company, 2014. – 640 p.
11. Fourteenth Amendment [Электронный ресурс] // U.S. Government Publishing Office. – Режим доступа: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CONAN-2002/pdf/GPO-CONAN-2002-9-15.pdf>.
12. Edwards J. The injustice and impolicy of the slave trade, and of the slavery of the Africans: illustrated in a sermon preached before the Connecticut Society for the Promotion of Freedom, and for the Relief of Persons Unlawfully Holden in Bondage, at their annual meeting in New-Haven / Jonathan Edwards. New Haven: Printed by T. and S. Green, 1791. – 38 p.
13. King M. D., Haveman H. A. Antislavery in America: The Press, the pulpit, and the rise of antislavery societies / Marissa D. King, Heather A. Haveman // Administrative Science Quarterly. Social Movements in Organizations and Markets. – 2008. – № 53(3). – P. 492-528.
14. Lay B. All slave-keepers that keep the innocent in bondage... / Benjamin Lay. – Philadelphia: Printed for the Author, G. F. Gilbert, Printer, Frankford, 1737. – 278 p.
15. Reddie J. Slavery / James Reddie // The Anthropological Review. – 1864. – №7(2). – P. 280-293.
16. Robinson A. L., Sullivan P. New directions in civil rights studies / Armstead L. Robinson, Patricia Sullivan. – Charlottesville: University of Virginia Press, 1991. – 238 p.
17. Rodriguez J. P. Slavery in the United States: A social, political, and historical encyclopedia / Junius P. Rodriguez. – Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2007. – 793 p.
18. Sewall S. The selling of Joseph: A memorial / Samuel Sewall. – Boston: Printed by Bartholomew Green and John Allen, 1700. – 3 p.
19. Thirteenth Amendment [Электронный ресурс] // U.S. Government Publishing Office. – Режим доступа: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CONAN-1992/pdf/GPO-CONAN-1992-10-14.pdf>.
20. Van Horne W. The concept of Black Power. Its continued relevance / Winston Van Horne // Journal of Black Studies. – 2007. – №37(3). – P. 365-389.

21. Weld T.D. *American slavery, as it is: Testimony of a thousand witnesses* / Theodore D. Weld. – New York: Published by the American Anti-Slavery Society, 1839. – 224 p.

References:

1. Benezet, A. (1760). *Observations on the enslaving, importing, and purchasing of Negroes; with some advice thereon, extracted from the epistle of the yearly-meeting of the people called Quakers held at London in the year*. Germantown: Printed by Christopher Sower. [In English].
2. Bibb, H., Matlack, L. C. (1849). *Narrative of the life and adventures of Henry Bibb, an American slave*. New York: The Author; 5 Spruce Street. [In English].
3. Bowman, L.G. (July 1, 2016). The paradox of the Declaration of Independence. *The Aspen Institute*. July 1, 2016, <https://www.aspeninstitute.org/blog-posts/every-american-know-paradox-declaration-independence/> [In English].
4. Brissot De Warville, J.-P. (1792). *New travels in the United States of America. Performed in 1788*. Dublin: Printed by W. Corbet. [In English].
5. Conrad, C., Stewart, J., Whitehead, J., Mason, P. L. (2005). *African Americans in the U.S. economy*. Rowman & Littlefield Publishers. [In English].
6. Declaration of Independence: A transcription. (2019, November). *The U.S. National Archives and Records Administration*. <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript> [In English].
7. Donovan, T.P. (1960). *Henry Adams and Brooks Adams: The search for a law* (PhD in History). Oklahoma, Norman: The University of Oklahoma. [In English].
8. Dovidio, J. F., Gaertner, S. L. (2004). Aversive racism. *Advances in Experimental Social Psychology*, 36, 1-52. [In English].
9. EJI. (2018). *Slavery in America: The Montgomery slave trade*. Montgomery, Alabama: Equal Justice Initiative. [In English].
10. Foner, E. (2014). *Give me Liberty: An American History! Volume 1* (4th ed.). New York, London: W. W. Norton & Company. [In English].
11. Fourteenth Amendment. (n.d.). U.S. Government Publishing Office. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CONAN-2002/pdf/GPO-CONAN-2002-9-15.pdf> [In English].
12. Edwards, J. (1791). *The injustice and impolicy of the slave trade, and of the slavery of the Africans: illustrated in a sermon preached before the Connecticut Society for the Promotion of Freedom, and for the Relief of Persons Unlawfully Holden in Bondage, at their annual meeting in New-Haven*. New Haven: Printed by T. and S. Green. [In English].
13. King, M. D., Haveman H. A. (2008). Antislavery in America: The Press, the pulpit, and the rise of antislavery societies. *Administrative Science Quarterly. Social Movements in Organizations and Markets*, 53(3), 492-528.
14. Lay, B. (1737). *All slave-keepers that keep the innocent in bondage...* Philadelphia: Printed for the Author, G. F. Gilbert, Printer, Frankford. [In English].
15. Reddie, J. (1864). Slavery. *The Anthropological Review*, 7(2), 280-293. [In English]. DOI: 10.2307/3024976
16. Robinson, A. L., Sullivan, P. (1991). *New directions in civil rights studies*. Charlottesville: University of Virginia Press. [In English].
17. Rodriguez, J. P. (2007). *Slavery in the United States: A social, political, and historical encyclopedia*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO. [In English].
18. Sewall, S. (1700). *The selling of Joseph: A memorial*. Boston: Printed by Bartholomew Green and John Allen. [In English].
19. Thirteenth Amendment. (n.d.). U.S. Government Publishing Office. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CONAN-1992/pdf/GPO-CONAN-1992-10-14.pdf> [In English].
20. Van Horne, W. (2007). The concept of Black Power. Its continued relevance. *Journal of Black Studies*, 37(3), 365-389.
21. Weld, T.D. (1839). *American slavery, as it is: Testimony of a thousand witnesses*. New York: Published by the American Anti-Slavery Society. [In English].

Маргарита Лимар, кандидат політичних наук, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

ТЕРНИСТИЙ ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ШЛЯХ АМЕРИКАНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: РАБСТВО ТА РУХ АБОЛІЦІОНІЗМУ

***Анотація.** Стаття присвячена вивченню еволюції американського суспільства та дослідженню явищ расизму та рабства. Зважаючи на той факт, що сучасне американське суспільство розглядається як простір для реалізації численних можливостей кожної людини, варто простежити його трансформацію та визначити ключові віхи чи повороти історії Сполучених Штатів Америки у цьому контексті. Автор визначає расизм як одну з причин рабства, засуджуючи обидва явища та досліджуючи способи протистояння їм серед американців у перші роки становлення США як нової незалежної та єдиної держави. Таким чином, окреслено такі завдання дослідження: визначити поняття расизму та рабства; з'ясувати походження та передумови рабства у ранній період становлення США; дослідити становище афроамериканців у американському суспільстві (у тому числі, подвійні стандарти щодо рівності між американськими громадянами); простежити еволюцію поглядів американського суспільства на рабство та дискримінацію; та оцінити наслідки руху аболіціоністів з огляду на подальший розвиток американського суспільства.*

*У статті зазначається, що африканці з'явилися в британських колоніях Північної Америки через недостатність робочої сили, що змусило перших поселенців шукати найбільш ефективні та вигідні шляхи вирішення проблеми. Спочатку, африканців привозили до Америки як найману робочу силу. Проте, з 1640–1641 рр. у штаті Массачусетс було легалізовано деякі види рабства і з'явилися перші згади про рабів. Такий підхід став прикладом і для інших штатів. Рабів привозили з рабських фабрик, створених уздовж західного узбережжя Африки від Кабо-Верде до екватора. Проте, поневолені африканці, яких підтримували білі громадяни (благодійники, квакери, пастори, державні діячі), не мирилися з долею і протестували у різний спосіб. Регулярні повстання, протести та страйки, поширення агітаційної літератури та інші заходи були частиною кампанії за права темношкірого населення США. Таким чином набирала оберті громадський рух за скасування рабства – аболіціонізм. Завдяки ньому, чинився опір рабовласникам, ухвалювалися необхідні закони, і рабство, врешті решт, було скасовано. Проте, заборона рабства *de iure* так і не змогла остаточно викоринити расизм із підсвідомості американців, відголоски якого відлунюються у сучасному американському суспільстві.*

***Ключові слова:** расизм; рабство; аболіціонізм; чорношкірі; афроамериканці; квакери; Сполучені Штати.*

Надійшла до редколегії 15.04.2020

Олег Машевський,

доктор історичних наук, професор
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5251-2089>;

Макар Таран,

кандидат історичних наук, доцент;

Наталія Шевченко,

кандидат історичних наук, доцент,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2967-2607>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м.Київ, Україна

НАУКОВА ШКОЛА ІСТОРИКІВ–АМЕРИКАНІСТІВ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: БОРИС МИХАЙЛОВИЧ ГОНЧАР

***Анотація.** Статтю присвячено основним віхам становлення наукової та викладацької кар'єри знаного вітчизняного історика-міжнародника, фахівця із проблематики сучасних США, доктора історичних наук, багаторічного завідувача кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Бориса Михайловича Гончара (1945–2015). Він продовжив традиції наукової школи істориків-міжнародників, яка сформувалася на кафедрі нової та новітньої історії розвинутих капіталістичних країн у другій половині ХХ ст. Біля її витоків стояли П. Удовиченко, В. Тарасенко, В. Білецький та ін. Основне місце в його науковому доробку займали праці з історії зовнішньої політики США останньої третини ХХ – початку ХХІ ст., він одним із перших у вітчизняній історичній науці досліджував вплив регіональних конфліктів на радянсько-американське протистояння в період Холодної війни. Утім, тематика його наукових інтересів була значно ширшою. У його науковому доробку чимало праць із історії міжнародних відносин напередодні та у період Першої світової війни. Цій проблематиці було присвячено розроблений ним курс лекцій, якій він читав студентам-історикам упродовж 40 років. Також, його цікавили різні аспекти діяльності ООН, зокрема, її миротворчі та гуманітарні місії.*

***Ключові слова:** Борис Михайлович Гончар, наукова школа істориків-американістів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, зовнішня політика США, історія США.*

***Постановка проблеми.** Серед імен вчених, якими має пишатися вітчизняна історична наука, є ім'я Бориса Михайловича Гончара (1945–2015), людини, яка доклала багато зусиль до становлення та розвитку студій з історії США, історії зовнішньої політики та міжнародних відносин. Нині вітчизняна американістика активно розвивається зусиллями, як державних освітніх, наукових установ, так і завдяки діяльності відповідних неурядових організацій. Прикладом такої успішної співпраці є спільне проведення низки наукових заходів, а також видання наукового журналу «Американська історія та політика» кафедрою нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка та громадською організацією «Українська асоціація американістики», що сприяє зокрема і розвитку на факультеті освітньої програми «Американістика та європейські студії». Зважаючи на це, досить важливим та*

актуальним є дослідження постатей, які закладали основи вітчизняної американістики, формували відповідні наукові школи, налагоджували міжнародні контакти.

Аналіз досліджень та публікацій. Великий науковий доробок Бориса Михайловича Гончара ще не став предметом ґрунтовних досліджень вітчизняних науковців. А між тим він був автором чи співавтором понад 270 публікацій. Більшість видань із американістики чи міжнародних відносин, які побачили світ в Україні у 1990-ті – 2000-і роки, вийшли чи за його співавторства, чи за рецензування. За життя вченого з'явилося кілька «ювілейних» публікацій (до його 60-ої та 70-ої річниці) [2; 28; 37], втім, через самий характер таких статей та їхній невеликий обсяг складно уявити багатогранність наукових інтересів Бориса Михайловича. Важливими для розуміння основних етапів наукової та викладацької кар'єри є короткі спогади самого Бориса Михайловича, вміщені у спеціальному біобібліографічному покажчику, виданому Науковою бібліотекою ім. Михайла Максимовича до його 65-річчя. Упорядниками цього видання були Б. Гончар та І. Тищенко [9]. Окремі факти із його біографії також можна почерпнути із видань енциклопедичного характеру [30; 31; 32; 33; 36] та оглядових статей, присвячених структурним підрозділам КНУ імені Тараса Шевченка [12; 13; 29, с. 966-967, 1235-1236]. Вшановуючи пам'ять Бориса Михайловича, у березні 2016 року кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн КНУ імені Тараса Шевченка провела конференцію із проблем американістики, присвячену його пам'яті: «Україна і США: досвід та перспективи співпраці» [38]. На неї з'їхалися науковці із різних куточків України, завітали фахівці із вітчизняного МЗС та Посольства США в Україні. У своїх виступах учасники конференції, а переважна їхня більшість була особисто знайома із Борисом Михайловичем, постійно згадували його науковий внесок у становлення вітчизняної американістики та ділилися спогадами про особисте знайомство із вченим. Завдяки залученню архівних матеріалів, що зберігаються у КНУ імені Тараса Шевченка, вдалося уточнити деякі факти його біографії та наукової спадщини [1].

Метою статті є аналіз наукового доробку українського вченого Бориса Михайловича Гончара у становлення та розвиток вітчизняної американістики та студій із історії міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу. Борис Гончар народився у час великих випробувань, коли наша земля, спустошена тривалою війною, що двічі кривавими хвилями прокотилася по ній, потребувала жертвовної праці і молодечого запалу для відбудови. Він з'явився на світ 1 березня 1945 року у військових таборах м. Гороховець (нині Російська Федерація), де його батько був інструктором із артилерійської справи. Рід Гончарів має давнє коріння, у новітні часи його уславив, зокрема, Іван Макарович Гончар (дядько Бориса Михайловича) – народний художник СРСР, митець, засновник музею народної творчості. Обрав творчий шлях і рідний брат Бориса Гончара – Анатолій Михайлович Гончар (1946–2002), який мав почесне звання «Заслужений художник України».

По війні родина Бориса Михайловича повернулася у рідні краї – на Черкащину, звідки походять родини його батьків. Тож, у свідоцтві немовляти місцем його народження було зазначено с. Лип'янка Златопольського (нині Шполянського) району Черкаської області. Незабаром родина переїхала до смт. Капітанівка Маловисківського (нині Новомиргородського) району

Кіровоградської області. Тут минули дитячі та шкільні роки Бориса Михайловича, які він завжди згадував із особливою теплотою. Нам, тоді наймолодшому поколінню співробітників кафедри, важко було уявити, як українські сільські діти у роки повоєнної відбудови замість звичних нам цукерок мріяли про змочену водою та злегка присипану цукром скоринку хліба, як, вистоявши по кілька годин у черзі в очікуванні свіжого хліба і несучи цей дорогоцінний запашний скарб додому, боролися зі спокусою з'їсти усе ще дорогою. Від таких його розповідей наворачалися пекучі сльози. Однак, ці обставини загартували характер Бориса Михайловича, сформували міцний стрижень його особистості, волю та надзвичайну працездатність.

Ще у шкільні роки у Бориса Михайловича виник великий інтерес до історії, тим більше, що по ній він справді «ходив ногами», адже землі південної Черкащини є багатими на рештки матеріальної культури наших пращурів ще із часів палеоліту. Як пізніше згадував Борис Михайлович, самих лише «трипільських «черепків» у нього назбирався «цілий куток сараю» [9, с. 5]. Однак, закінчивши школу він спершу не мав наміру пов'язувати своє майбутнє із суспільними науками, а вирішив обрати практичну спеціальність, спробувавши вступити до київського автодорожнього інституту (1962) та на радіофізичний факультет КДУ ім. Т. Г. Шевченка (1963). Утім, спроби виявилися невдалими, тож по поверненні додому працював упродовж двох років на місцевому цукровому підприємстві. Однак, саме тут, готуючи матеріали із суспільно-політичної тематики для виступів перед робітниками заводу (у СРСР була «практика» доручати молодому поколінню подібну роботу на громадських засадах) він поступово усвідомлює свій подальший шлях. Отож, не випадково у 1964 році він став студентом історико-філософського (з 1965 року – історичного) факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Тут його наставниками були такі знані історики-науковці та дипломати як Гліб Цветков, Андрій Джеджула, Петро Удовиченко, Віталій Білецький, Олександр Ганусець та ін. І хоча спершу в «карті вступника» було зазначено спеціальність «археологія», втім у подальшому він спеціалізувався на кафедрі міжнародних відносин та зовнішньої політики СРСР [1, арк. 1]. Це був відповідальний крок, який вплинув на формування його наукових та професійних інтересів.

Згадуючи свої студентські роки, Борис Михайлович розповідав не лише про сам навчальний процес, а й ділився спогадами про студентські будівельні загони, занурюючи слухачів у вир романтики, цікавими були його розповіді про студентський побут 1960-х років (він тоді мешкав у гуртожитку) та про побут киян. Закликаючи покоління студентів до самонавчання він незмінно наводив свій власний приклад: адже маючи, як він сам зізнавався, досить посередні знання англійської мови зі школи, він за роки навчання в університеті опанував її (так само, як і французьку) на високому рівні. Цьому сприяв і експеримент, який тоді запровадили на факультеті: у розкладі його спеціальності іноземна мова була щоденно. Випускники, а серед них і Б. Гончар, отримали спеціальність «історико-міжнародника» та кваліфікацію «викладача історії та суспільствознавства на англійській мові». Свій глибокий інтерес до зовнішньої політики США він продемонстрував успішно захистивши дипломну роботу на тему «Американсько-французькі протиріччя в НАТО (1958–1966) підготовлену під керівництвом П. П. Удовиченка – постійного представника УРСР в ООН у 1958–1961 рр. У

1970 р. Борис Гончар вступив до аспірантури КДУ ім. Т. Г. Шевченка, де навчався спершу заочно, а з 1972 року – із відривом від виробництва на кафедрі нової та новітньої історії. На той час там склалися наукові школи, відомі своїми дослідженнями як у СРСР, так і за кордоном. Особливо потужною була школа істориків-міжнародників, до якої входили В. Я. Тарасенко, В. А. Жебокрицький, А. К. Мартиненко. На кафедрі тривалий час працювали професори К. О. Джеджула, І. Д. Кундюба. Василь Якимович Тарасенко (завідувач кафедри у 1950–1984 рр.) історик і дипломат, заступник міністра закордонних справ та представник УРСР у РБ ООН (1948–1949), підготував понад 10 висококваліфікованих фахівців-міжнародників. Саме під його керівництвом Борис Гончар готував своє наукове дослідження, присвячене аналізу Середземноморської політики США у 1968–1974 роках, та захистив кандидатську дисертацію у 1974 році. Відтоді, його науково-педагогічна діяльність назавжди пов'язана із історичним факультетом Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, де він працював асистентом, старшим викладачем, доцентом, професором. Щоправда, свій перший викладацький досвід він здобув ще у роки навчання в аспірантурі, адже упродовж 1969–1972 рр. працював лектором-міжнародником республіканського Правління товариства «Знання». На той час це була не лише гарна «школа» становлення професійної викладацької майстерності, адже співробітники мали читати лекції для різних цільових аудиторій: від науковців інститутів до працівників заводів та шахт. Велике значення для становлення Бориса Гончара як лектора-міжнародника мало те, що співробітники отримували доступ до інформації із міжнародної тематики, у т. ч. і до «закритих» матеріалів ТАРС [9, с. 8]. У подальшому, вдосконалення його професійних навичок відбувалося під час стажувань на кафедрі нової та новітньої історії Московського державного університету ім. М. Ломоносова (1977/1978 та 1983 рр.), Інституті США та Канади АН СРСР (1984), а також під час його закордонних відряджень: поїздок до США та Франції (1983), СФРЮ, Австрії, Великої Британії (Шотландії, 1989). Із кінця травня 1990 по березень 2015 року Борис Гончар безперервно очолював кафедру нової і новітньої історії зарубіжних країн (у 1977 – 1990 рр. вона мала назву «кафедра нової та новітньої історії розвинутих капіталістичних країн», у 1990 – 1991 рр. – «кафедра нової та новітньої історії країн Західної Європи та Північної Америки»).

В історичній науці Борис Гончар найбільш яскраво реалізував себе як фахівець-міжнародник. У цьому напрямі він робив свої перші кроки в якості науковця, захистивши кандидатську дисертацію у 1974 році. Його роботу було присвячено спробам практичного застосування «доктрини Ніксона» в районі Середземномор'я [22]. Проведений ним аналіз факторів, що визначали і формували політику США в районі Середземного моря наприкінці 1960-х – початку 70-х рр., у деяких аспектах актуальний і сьогодні. Ця дисертаційна праця стала своєрідним фундаментом для розробки тематики, пов'язаної із глобальною зовнішньополітичною взаємодією двох наддержав – США та СРСР у період Холодної війни.

Нині для нас є звичними такі поняття, як «глобалістика», «геополітика», «конфліктологія» (цими термінами названі навіть окремі дисципліни). Утім, у 70-х – 80-х роках ХХ ст. утвердження цих понять у вітчизняній науці стало можливим завдяки роботам тих істориків, які закладали методологічну, фактологічну, концептуальну основу для виникнення нових напрямків аналізу світових подій та

явищ. І в цьому плані, безперечно, необхідно згадати наукові праці Бориса Гончара, в яких розкривається сутність політики США стосовно СРСР у другій половині ХХ ст. Він одним із перших у вітчизняній історичній науці системно дослідив вплив регіональних конфліктів на радянсько-американське протистояння в період Холодної війни. Цій тематиці було присвячено його докторську дисертацію, захищену у 1994 році, монографію та понад 20 наукових статей [3; 5; 15; 20; 27].

У них вчений дослідив співвідношення інтересів СРСР і США в їх взаємодії на регіональному рівні, вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на американсько-радянське співробітництво та «правила поведінки» – своєрідний алгоритм двох надпотужних держав у регіональних конфліктах. Вражає «наукова інтуїція» Бориса Гончара, адже розробка теми кризової дипломатії актуальна і по сьогодні, оскільки із завершенням Холодної війни кількість конфліктів у глобальному масштабі не зменшилася: значна частина міждержавних чи міжнаціональних криз 1990-х – початку 2000-х років була спричинена колишнім протистоянням двох наддержав. А останніми роками тематика локальних конфліктів та їхній вплив на глобальну систему міжнародних відносин актуалізувалася у зв'язку із діяльністю Російської Федерації на пострадянському просторі, зокрема, агресією проти Грузії та України, що в окремих аспектах відновлює протистояння, характерне для часів Холодної війни.

На початку 90-х років ХХ ст. відбулися глобальні трансформації системи міжнародних відносин: розпад соціалістичного блоку, поява нових незалежних держав на пострадянському просторі, переосмислення ролі ООН у вирішенні конфліктів тощо. Усі ці гострі проблеми потребували наукового осмислення, тож, у доробку Бориса Михайловича з'явилися нові теми. Низку його публікацій було присвячено політиці США щодо держав Центрально-Східної Європи та їхнім прагненням інтегруватися у західноєвропейські структури [23].

Проблема тероризму та його впливу на зовнішню політику держав особливо актуалізувалася після подій у США 11 вересня 2001 року. Цій темі присвячено публікацію, підготовлену Борисом Гончаром спільно зі своєю колегою (і дочкою) Юлією Гончар [26]. У ній автори дослідили, яким чином проблема тероризму впливатиме на функціонування відносин між США та Європою в ХХІ ст., спільні риси та відмінності в підходах цих двох політичних центрів до поняття «міжнародний тероризм». Пізніше у цьому творчому тандемі з'явилося дослідження присвячене «силовій дипломатії» США у Азійсько-Тихоокеанському регіоні [21].

Помітне місце у його науковому доробку посідає дослідження ролі ООН у вирішенні конфліктів. Це питання так чи інакше піднімалося у його численних публікаціях, присвячених регіональним конфліктам. Втім, лише на поч. 2000-х років він присвятив окрему увагу дослідженню позиції ООН щодо однієї із найгостріших проблем сучасності – міграції населення. Пізніше науковець звертався до вивчення сучасних глобальних викликів, які стоять перед ООН у ХХІ ст. та досліджував можливості трансформації цієї міжнародної організації у сучасних реаліях [7; 24].

Наприкінці 2000-х – початку 2010-х років Борис Гончар звернувся до аналізу зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки в період президентства Б. Обама. Було опубліковано низку статей в провідних наукових журналах

присвячених боротьбі США проти міжнародного тероризму, війні в Іраку та Афганістані, відносинам між Вашингтоном та його європейськими союзниками [4; 6; 10]. Досліджуючи найбільш важливі питання світової політики, Борис Гончар постійно звертав увагу на інтереси України на міжнародній арені, зокрема на «український чинник» в політиці Б. Обами в НАТО та щодо Європейського Союзу, участь нашої держави у підтримці міжнародної коаліції на чолі з США у подіях у Перській затоці на початку XXI ст.

У приватних бесідах та виступах він із особливою теплотою та вдячністю згадував свого вчителя, історика-міжнародника, американіста – Василя Тарасенка. Його пам'яті він присвятив кілька публікацій, в яких також розкрив вагому роль В. Тарасенка в ухваленні рішення в РБ ООН про створення держави Ізраїль, висвітлив позицію США з цього питання [8].

Він і сам став вчителем для багатьох молодих істориків. Свою любов до студій з американістики Борис Гончар прищепив не тільки доньці, Юлії Гончар (нині вона є доцентом кафедри всесвітньої історії НПУ імені М. П. Драгоманова), але й численним вихованцям кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн. Поточні записи реєстрації дипломних та магістерських робіт кафедри засвідчують, що лише за 30 років його викладацької діяльності (1984/1985 – 2014/2015) під його керівництвом було захищено 60 дипломних та магістерських робіт – із різних аспектів історії та зовнішньої політики США. Частина його вихованців продовжила славні традиції учителя, працюючи над дисертаціями, присвяченими аналізу регіональної політики США чи окремим проблемам американської історії, зокрема, Олександр Кириченко, Наталія Городня (кандидатська і докторська дисертація), Тетяна Перга, Макар Таран, Дмитро Лакішик, Юлія Курнишова, Юлія Боголій, Наталія Слободян, Вікторія Орлик, Інна Волосюк, Наталія Ніколаєва, Аліна Корнієнко, Ілона Лукач [11; 14; 17; 18; 25]. Втім, серед його вихованців є не лише науковці, але й дипломати, громадські та політичні діячі, освітяни. Усім їм він не тільки дав ґрунтовні знання з історії та міжнародних відносин, але й привчив до наполегливої сумлінної праці, сформував навички, необхідні для їхньої подальшої професійної діяльності.

У цьому зв'язку варто згадати про особливу викладацьку майстерність Бориса Гончара, яка відшліфовувалася упродовж 40 років. Упродовж цього періоду він викладав нову історію країн Західної Європи і США, де велику увагу приділив дослідженню складних внутрішніх процесів трансформації західноєвропейського та американського суспільств в модерні нації на рубежі XIX–XX ст., аналізу соціальної мобільності та виявленню причин і особливостей соціальної активності широких суспільних верств в різних країнах, вивченню гострої внутрішньопартійної боротьби у Франції, Великій Британії, Німеччині та США. Завдяки своєму лекторському таланту Борис Гончар міг представити перед студентами панораму світу на межі XIX–XX ст., розкрити глибинні зрушення в масовій свідомості, в інтелектуальній культурі західноєвропейських країн, показати вплив загальнонаукової революції кінця XIX – початку XX ст., відкриттів у природничих науках та появу технологічних винаходів на зміну світоглядних орієнтирів Західної цивілізації, з'ясувати причини популярності та стрімкого поширення віри в Прогрес людства тощо. Він постійно вдосконалював свої лекції, оновлював та поглиблював їх, враховуючи останні досягнення історичної науки.

Чи не найбільший інтерес серед студентів, які спеціалізувалися на кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн, викликав спеціальний курс, який Борис Гончар читав студентам-всесвітникам. Він присвячений вивченню ролі провідних західноєвропейських держав та Росії у розв'язанні Першої світової війни. Будучи визнаним фахівцем в цій темі [16; 19], Борис Гончар, втім, не намагався розставити акценти в такому складному питанні як передісторія Першої світової війни. Він пропонував це зробити студентам самостійно, адже його курс був своєрідною лабораторією, де молоді історики-всесвітники, аналізуючи численну мемуарну літературу, щоденникові записи і листування представників тодішньої політичної еліти різних країн-учасниць конфлікту, гаряче дебатовали і сперечалися. Незмінну популярність мав також його спеціальний курс, присвячений аналізу американсько-російських відносин у широкій історичній ретроспективі, який він викладав упродовж останніх 20 років вихованцям кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн.

За ініціативи Бориса Гончара вперше в Україні побачили світ ґрунтовні університетські підручники з історії країн Західної Європи та Північної Америки XVII – початку XX ст. [34; 35]. Над ними працював колектив очолюваної ним кафедри, але невтомним натхненником, головним генератором ідей та прискіпливим критиком написаного був сам Борис Гончар. Як талановитий лектор, він вимагав від своєї команди однодумців чіткості і доступності у викладенні матеріалу, наголошуючи, що «підручники пишуть не для міністерства, а для студентів». Підготовлені ним розділи, присвячені міжнародним відносинам та історії США, вирізняло неухильне дотримання цих принципів.

Солідний науковий доробок зробив Бориса Гончара авторитетним у наукових колах істориком-американістом та істориком-міжнародником. Він входив до редколегії низки фахових видань, був членом декількох спеціалізованих Вчених рад із захисту дисертацій, виступив опонентом на захисті 6 докторських та понад 10 кандидатських дисертацій із американістики.

До нього зверталися упорядники енциклопедій та термінологічних довідників, серед яких, зокрема, такі солідні видання, як УРЕ, Українська дипломатична енциклопедія, Енциклопедія історії України, із пропозицією написання статей із міжнародної тематики. Для них він загалом підготував близько 100 статей, із них понад 50 із різних аспектів американістики. Зокрема, велику увагу Борис Гончар присвятив аналізу зовнішньополітичних доктрин США, які визначали тактику і стратегію американців в Західній півкулі (доктрина Монро, Доктрина Олні тощо), витокам і поглибленню міжамериканського співробітництва в XIX – на початку XX ст., створив низку біографічних довідок про деяких американських президентів і творців міжнародної політики Нової доби, таких як, скажімо, Дж. Вашингтон, В. Вільсон, Дж. Монро, Дж. Медісон, Р. Олні, Т. Рузвельт, Е. Хауз тощо.

Борис Гончар був ініціатором структурних змін на історичному факультеті, які стали можливими у зв'язку із переосмисленням ролі вищої освіти у сучасних світових реаліях. Було впроваджено у навчальний процес нові дисципліни вільного вибору студентів, серед яких велика увага приділялася студіям із американістики. Згадуючи свої студентські роки і отримані знання, Борис Гончар активно просував ідею поглибленої мовної підготовки студентів-всесвітників.

Багаторічна плідна наукова та викладацька діяльність Бориса Гончара була гідно оцінена. У 1999 році він отримав відзнаку «Відмінник освіти України», а у

вересні 2004 року Указом Президента України йому присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України» за вагомий внесок у розвиток національної освіти, підготовку висококваліфікованих фахівців, багаторічну плідну наукову і педагогічну діяльність. У 2005 році Борис Гончар отримав Почесну грамоту КНУ імені Тараса Шевченка, у 2009 році він був нагороджений Відзнакою Вченої ради КНУ III ступеню, а у 2015 році – II ступеню (посмертно).

Таким чином, можна зробити *висновки*, що своєю плідною науковою і педагогічною діяльністю Борис Гончар сприяв розвитку наукової школи американістики у стінах Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Як провідний історик-міжнародник, фахівець із зовнішньої політики США та міжнародних відносин другої половини ХХ–ХХІ ст. він сприяв утвердженню американістики як однієї із перспективних галузей сучасної української історичної науки. Його наукові праці, виступи на міжнародних конференціях, експертні висновки, які він готував для українського зовнішньополітичного відомства, мали безпосередній вплив на формування українсько-американських відносин.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архів Відділу діловодства та архіву КНУ. Р 1246. Спр. 2015-ПВС-27. –162 арк.
2. Б. М. Гончару – 70 [Електронний ресурс] // Київський університет. – № 1-2 (2241). – 2015. – Режим доступу: <http://kunews.knu.ua/b-m-goncharu-70/>
3. Гончар Б. М. Американская политология о советско-американских отношениях в 80-е годы : (региональные аспекты) / Б. М. Гончар // Вопросы новой и новейшей истории. – Киев, 1987. – Вып. 33. – С. 52-60.
4. Гончар Б. Американська адміністрація Барака Обами та іранська ядерна програма / Б. Гончар // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Серія «Історія». – Миколаїв, 2010. – Вип. 147. – Т. 154. – С. 69-73.
5. Гончар Б. М. Американские концепции «правил поведения» СССР и США в региональных конфликтах / Б. М. Гончар // Актуальные проблемы международных отношений / Горьковский гос. университет им. Н. И. Лобачевского. – Горький, 1989. – С. 26-38.
6. Гончар Б. М. Війна США в Афганістані і адміністрації Б. Обами / Б. М. Гончар, Ю. Б. Гончар // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. – № 23 (210) грудень. – Луганськ, 2010. – С. 20-29.
7. Гончар Б. Гарант міжнародного миру і стабільності (до 60-річчя Організації Об'єднаних націй) / Б. М. Гончар // Українознавство на 2005 рік. – Київ, 2004. – С. 140-144.
8. Гончар Б. Гордість нації. Вихідці з України – видатні діячі Ізраїлю / Б. Гончар, О. Машевський // Світогляд : науково-популярний журнал. – Київ, 2015. – №4 (54). – С. 46-65.
9. Гончар Б. Життєвий і творчий шлях / Б. Гончар // Борис Михайлович Гончар : біобібліографічний покажчик /укл. Б. М. Гончар, І. І. Тищенко. – К.: «ВПЦ «Київський університет», 2010. – С. 4-15.
10. Гончар Б. Зовнішня політика адміністрації Б. Обами на шляху відновлення американського лідерства / Б. Гончар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. 113. – К., 2012. – С. 8-13.
11. Гончар Б. М. Інформаційна війна США щодо Іраку / Б. Гончар, Н. Слободян // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Київ, 2006. – Вип. 87/88. – С. 11-13.
12. Гончар Б. Кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн / Б. Гончар, О. Машевський // Історичний факультет Київського університету: минуле й сьогодні (1834–2004). – К.: «ПРАЙМ-М», 2004. – С. 115-121.
13. Гончар Б. Кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн: минуле, сучасність, перспективи / Б. Гончар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. 73. – К., 2004. – С. 7-12.

14. Гончар Б. М. Корейське питання у зовнішній політиці США (90-і рр. ХХ – поч. ХХІ ст.) / Б. М. Гончар, І. С. Волосюк // Ученые записки Таврического национального университета. История. – Симферополь, 2006. – Т. 18. – №1. – С. 96-113.
15. Гончар Б. М. «Кризова дипломатія»: СРСР і США в конфліктах «третього світу» (70-80-і роки) / Б. М. Гончар. – Київ, 1992. – 172 с.
16. Гончар Б. Миротворча діяльність США в Європі напередодні Першої світової війни / Б. Гончар // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – Вип. 112. – С. 7-10.
17. Гончар Б. М. Миротворчі операції НАТО на Балканах у контексті стратегічної ситуації в Європі 90-х років ХХ століття / Б. М. Гончар, В. В. Орлик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Київ, 2003. – Вип. 68/70. – С. 92-95.
18. Гончар Б. М. ООН, міжнародна безпека і США (1990-і – 2000-і роки) / Б. М. Гончар, Ю. М. Боголій // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Київ, 2007. – Вип. 14. – С. 308-338.
19. Гончар Б. Питання про «відповідальність» за виникнення Першої світової війни 1914–1918 р. у висвітленні мемуарної літератури / Б. Гончар // Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2004. – Т. 6: Історичний факультет. Центр українознавства. – С. 43-51.
20. Гончар Б. М. Проблема регіональних конфліктів в советско-американских отношениях на рубеже 80–90-х годов / Б. М. Гончар // Вопросы новой и новейшей истории / Киевский университет им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1993. – Вып. 39. – С. 12-22.
21. Гончар Б. М. «Силова дипломатія» США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні за президентства Б. Обама / Б. М. Гончар, Ю. Б. Гончар // Вісник Київського національного університету. Історія. – Київ, 2014. – Вип. 119. – С. 8-12.
22. Гончар Б. М. Средиземноморская политика США (1968–73) : автореф. дисс. канд. ист. наук: 07.00.03 / Гончар Борис Михайлович ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1974. – 31 с.
23. Гончар Б. М. Ставлення США до проблем інтеграції країн Центрально-Східної Європи в західноєвропейські об'єднання / Б. М. Гончар // Питання нової та новітньої історії. – Київ, 1996. – Вип. 42. – С. 139-146.
24. Гончар Б. М. Сучасні виклики міжнародній безпеці і ООН / Гончар Б. М. Україна дипломатична. – Київ, 2005. – Вип. 5. – С. 118-135.
25. Гончар Б. М. США – КНР і Тайвань : трикутник взаємодії і суперечностей / Б. М. Гончар, М. А. Таран // Наукові записки Академії наук вищої школи України. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 22-31.
26. Гончар Б. М. Трансатлантичні відносини перед викликом міжнародного тероризму / Б. М. Гончар, Ю. Б. Гончар // Міжнародні зв'язки України : Наукові пошуки і знахідки / НАНУ, Ін-т історії України. – К., 2003. – Вип. 12. – С. 195-205.
27. Гончар Б. М. Фактор регіональних конфліктів в процесі формування та реалізації політики США відносно СРСР в 70-80-і роки: автореф. дис... д-р. іст. наук: 07.00.03 / Гончар Борис Михайлович ; Київський університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 1994. – 42 с.
28. Городня Н. Д. Слово про вченого, вчителя, людину (до 60-річчя професора Б. М. Гончара) / Н. Городня // Часопис української історії та етнополітики. – 2005. – Вип. 3. – С. 142-144.
29. Історія Київського університету : монографія : у 2 т. / О. В. Вербовий, І. М. Мороз, О. В. Даниленко та ін.; за ред. Л. В. Губерського, І. К. Патриляка, В. Ф. Колесника, А. І. Чуткого. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2019. – Т. 2. – 1602 с.
30. Казьмирчук Г. Д. Гончар Борис Михайлович // Історичний факультет Київського університету: минуле й сьогодення (1834–2004). – К.: «ПРАЙМ-М», 2004. – С. 180.
31. Казьмирчук Г. Д. Гончар Борис Михайлович [Електронний ресурс] / Г. Казьмирчук // Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=30811
32. Ковальчук О. Гончар Борис Михайлович // Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Сер. «Українські історики». – Вип. 2 / Гол. ред. В. А. Смолій. – К., Львів: Ін-т історії України НАН України, 2003. – Ч. 1. – С. 70.
33. Машевський О. П. Гончар Борис Михайлович [Електронний ресурс] / О. Машевський // Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Режим доступу: http://eu.univ.kiev.ua/departments/novoyi-ta-novitn%60oyi-istoriyi-/gonchar-borys-mykhaylovych-/?sphrase_id=19834

34. Нова історія країн Європи та США. 1870–1918 роки : підручник / Б. М. Гончар, Н. Д. Городня. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 413 с.
35. Нова історія країн Західної Європи й Північної Америки. XVII – 60-ті роки XIX століття : підручник / Б. М. Гончар, О. П. Машевський, Н. С. Папенко та ін. ; за ред. Б. М. Гончара. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – 735 с.
36. Професори Київського університету : біограф. довід. / [упоряд. С. Ю. Алтухова, К. В. Бойко, І. В. Ващенко та ін.]. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014.
37. Слово про вченого. Борис Михайлович Гончар // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідомч. зб. наук. праць / відп. ред. С. В. Віднянський. – Вип. 14. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – С. 11-19.
38. Шевченко Н. Міжнародна наукова конференція «Україна і США: досвід та перспективи співпраці», присвячена пам'яті професора Б. М. Гончара / Н. Шевченко // Американська історія та політика : науковий журнал. – №1. – К., 2016. – С. 215-217.

References:

1. Arkhiv Viddilu dilovodstva ta arkhivu KNU. R 1246. Spr. 2015-PVS-27. – 162 ark. [In Ukrainian].
2. B. M. Honcharu – 70 (2015). *Kyivs'kyi universytet*. <http://kunews.knu.ua/b-m-goncharu-70/> [In Ukrainian].
3. Amerikanskaya politologiya o sovetsko-amerikanskikh otnosheniyakh v 80-ye gody: (regionalnyye aspekty). *Voprosy novoy i noveyshey istorii*, 33, 52-60 [In Russian].
4. Honchar, B. (2010) Amerykanska administratsiya Baraka Obamy ta iranska yaderna prohramma. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. Petra Mohyly. Seriya «Istoriia»*. Mykolaiv, 147. t. 154, 69-73. [In Ukrainian].
5. Honchar, B. (1989) Amerikanskiye kontseptsii «pravil povedeniya» SSSR i SSHA v regionalnykh konfliktakh. *Aktualnyye problemy mezhdunarodnykh otnosheniy*. Gorkiy: Gorkovskiy gos. universitet im. N. I. Lobachevskogo, 26-38. [In Russian].
6. Honchar, B., Honchar, Yu. (2010) Viina SSHA v Afhanistani i administratsii B. Obamy. *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu im. Tarasa Shevchenka*, 23 (210), 20-29. [In Ukrainian].
7. Honchar, B. (2004) Harant mizhnarodnoho myru i stabilnosti (do 60-richchya Orhanizatsiyi Obiednanykh natsii). *Ukrayinoznavstvo na 2005 rik*, 140-144. [In Ukrainian].
8. Honchar, B., Mashevskiy, O. (2015) Hordist natsii. Vykhidtsi z Ukrayiny - vydatni diyachi Izrailiu. *Svitohlyad*, 4 (54), 46-65. [In Ukrainian].
9. Honchar, B. (2010) Zhyttievyi i tvorchyi shlyakh. In B. Honchar, I. Tyshchenko (Eds.) *Borys Mykhaylovych Honchar: biobibliohrafichni pokazhchyk*. Kyiv: VPTS Kyivskiy universytet, 4-15. [In Ukrainian].
10. Honchar, B. (2012) Zovnishnia polityka administratsii B. Obamy na shlyakhu vidnovlennya amerykanskooho liderstva. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriia*, 113, 8-13. [In Ukrainian].
11. Honchar, B., Slobodian, N. (2006) Informatsiina viina SSHA shchodo Iraku. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriia*, 87/88, 11-13. [In Ukrainian].
12. Honchar, B., Mashevskiy, O. (2004) Kafedra novoi ta novitnoi istorii zarubizhnykh krain. In Hr. Kazmyrchyk (Ed.) *Istorychnyi fakultet Kyivskoho universytetu: mynule y sohodennia (1834–2004)*. Kyiv: PRAYM-M, 115-121. [In Ukrainian].
13. Honchar, B. (2004) Kafedra novoi ta novitnoi istoriii zarubizhnykh krain: mynule, suchasnist, perspektyvy. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriia*, 73, 7-12. [In Ukrainian].
14. Honchar, B., Volosiuk I. (2006) Koreiske pytannia u zovnishnii politytsi SSHA (90-i rr. XX – poch. XXI st.). *Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnoho unyversyteta. Istoriia*. Symferopol, T. 18, №1, 96-113. [In Ukrainian].
15. Honchar, B. (1992) «Kryzova dyplomatiia»: SRSR i SSHA v konfliktakh «tretoho svitu» (70-80-i roky). Kyiv. [In Ukrainian].
16. Honchar, B. (2012) Myrotvorcha diyalnist SSHA v Yevropi naperedodni Pershoi svitovoi viiny. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriia*, 112, 7-10. [In Ukrainian].

17. Honchar, B., Orlyk, V. (2003) Myrotvorchi operatsii NATO na Balkanakh u konteksti stratehichnoi sytuatsii v Yevropi 90-kh rokiv XX stolittia. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia*, 68/70, 92-95. [In Ukrainian].
18. Honchar, B., Boholiy, Yu. (2007) OON, mizhnarodna bezpeka i SSHA (1990-i – 200-i roky). *Naukovyi visnyk Diplomatychnoi akademii Ukrayiny*, 14, 308-338. [In Ukrainian].
19. Honchar, B. (2004) Pytannia pro «vidpovidalnist'» za vynykennia Pershoi svitovoi viiny 1914 – 1918 r. u vysvitleni memuarnoi literatury. *Naukovi zapysky Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. T. 6 : Istorychnyy fakul'tet. Tsentr ukrayinoznavstva*, 43-51. [In Ukrainian].
20. Honchar, B. (1993) Problema regionalnykh konfliktov v sovetsko-amerikanskikh otnosheniyakh na rubezhe 80-90-h godov. *Voprosy novoy i noveyshey istorii*, 39, 12-22. [In Russian].
21. Honchar, B., Honchar, Yu. (2014) «Sylova diplomatiia» SSHA v Aziysko-Tykhookeanskomu rehioni za prezidentstva B. Obamy. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia*, 119, 8-12. [In Ukrainian].
22. Honchar, B. (1974) *Sredizemnomorskaya politika SSHA (1968-73 gg.)* Abstract of unpublished thesis (PhD in History). Kiyevskiy universitet im. T. Hr. Shevchenko, Kyiv. [In Russian].
23. Honchar, B. (1996) Stavlennia SSHA do problem intehratsii krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy v zakhidnoievropeyski obiednannia. *Pytannia novoi ta novitnoi istorii*, 42, 139-146. [In Ukrainian].
24. Honchar, B. (2005) Suchasni vyklyky mizhnarodnii bezpetsi i OON. *Ukraina diplomatychna*, 5, 118-135. [In Ukrainian].
25. Honchar, B., Taran, M. (1999) SSHA – KNR i Taivan: trykutnyk vzayemodii i superechnosti. *Naukovi zapysky Akademii nauk vyshchoi shkoly Ukrainy*, 2, 22-31. [In Ukrainian].
26. Honchar, B., Honchar Yu. (2003) Transatlantychni vidnosyny pered vyklykom mizhnarodnoho teroryzmu. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: Naukovi poshuky i znakhidky*. 12, 195-205. [In Ukrainian].
27. Honchar, B. (1994) *Faktor rehionalnykh konfliktiv v protsesi formuvannia ta realizatsii polityky SSHA vidnosno SRSR v 70-80-i roky*. Abstract of unpublished thesis (PhD in History). Kyivskiy universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv. [In Ukrainian].
28. Horodnia, N. (2005) Slovo pro vchenoho, vchytelia, liudynu (do 60-richchia profesora B. M. Honchara). *Chasopys ukrayins'koyi istoriyi ta etnopolityky*. 3. 142-144. [In Ukrainian].
29. Huberskiy, L., Patryliak, I., Kolesnyk, V. (Eds.) (2019) *Istoriiia Kyivskoho universytetu*. Kyiv: VPTS «Kyyivs'kyy universytet», T. 2. [In Ukrainian].
30. Kazmyrchuk, Hr. (2004) Honchar Borys Mykhaylovych. In Hr. Kazmyrchuk (Ed.) *Istorychnyi fakul'tet Kyivskoho universytetu: mynule y sohodennia (1834–2004)*. Kyiv: PRAYM-M, 180. [In Ukrainian].
31. Kazmyrchuk, H. Honchar Borys Mykhaylovych. *Entsyklopediya suchasnoi Ukrainy*. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=30811 [In Ukrainian].
32. Kovalchuk, O. (2003) Honchar Borys Mykhaylovych/ In V. Smolii (Ed.) *Ukrainski istoryy XX st.* Kyiv, Lviv. 70. [In Ukrainian].
33. Mashevskiy, O. Honchar Borys Mykhaylovych. *Entsyklopediya Kyyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. http://eu.univ.kiev.ua/departments/novoyi-ta-novitn%60oyi-istoriyi-/gonchar-borys-mykhaylovych-/?sphrase_id=19834 [In Ukrainian].
34. Honchar, B., Horodnia, M. (Eds.) (2008) *Nova istoriya krain Yevropy ta SSHA. 1870-1918 roky*. Kyiv: VPTS «Kyyivs'kyy universytet». [In Ukrainian].
35. Honchar, B. (Ed.) (2013) *Nova istoriia krain Zakhidnoi Yevropy y Pivnichnoi Ameryky. XVII - 60-ti roky XIX stolittya*. Kyiv: VPTS «Kyyivs'kyy universytet». [In Ukrainian].
36. Altukhova, S., Boyko, K., Vashchenko, I. (Eds.) (2014) *Profesory Kyivskoho universytetu*. Kyiv: VPTS "Kyyivs'kyy universytet". [In Ukrainian].
37. Slovo pro vchenoho. Borys Mykhaylovych Honchar. (2005) *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*, 14, 11-19. [In Ukrainian].
38. Shevchenko, N. (2016) Mizhnarodna naukova konferentsia «Ukraina i SSHA: dosvid ta perspektyvy spivpratsi», prysviachena pamiaty profesora B. M. Honchara. *Amerykanska istoriia ta polityka: naukovyi zhurnal*, 1, 215-217. [In Ukrainian].

Oleg Mashevskiy, Dr. habil. (History), Professor,
Makar Taran, Ph.D. (History), Associate Professor,
Nataliya Shevchenko, Ph.D. (History), Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

**THE SCIENTIFIC SCHOOL OF AMERICANISTS
OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV:
BORYS HONCHAR**

***Abstract.** The article is devoted to the main milestones of the formation of the scientific and teaching career of a famous ukrainian historian in the field of international affairs, specialist in the variety problems of modern USA, doctor of history, long-time head of the Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries of the Faculty of History of Taras Shevchenko National University of Kyiv – Borys Mykhailovych Honchar (1945–2015). He continued the tradition of the scientific school of historians of international relations, which was formed at the Department of New and Modern history of the developed capitalist countries in the second half of the twentieth century. In its origins stood P. Udovychenko, V. Tarasenko, V. Biletskyi and others. The main place in his scientific work was occupied by works on the history of the US foreign policy in last third of XXth – beginning of XXIth century. His first publications and theoretical thesis (1974) were devoted to the analysis of US Mediterranean policy under the administration of R. Nixon. Borys Honchar was one of the first in national historical science, who systematically examined the impact of regional conflicts on the Soviet-American confrontation during the Cold War. His doctoral thesis (1994), a monograph and more than 20 scientific articles were devoted to this topic. However, his scientific interests were much broader. His research work has been extensive in the history of international relations before and during the First World War, including in the context of the American attitude to the «conflict in Europe». In particular, the course of his lectures was devoted to this topic, which he delivered to students of History faculty for 40 years. The students' positive feedback was also about his course in lectures on the history of American-Russian relations. Notable place in B. Gonchar's scholarly work has taken various aspects of the UN's activities, including its peacekeeping and humanitarian missions, and the US influence on its work. The scholar has paid great attention to the work on numerous articles on international and American topics for the «Ukrainian Soviet Encyclopedia» and «Ukrainian Diplomatic Encyclopedia». In general, most publications on American studies or international relations, published in Ukraine in the 1990s and 2000s, were in his co-authorship or review.*

Key words: Borys Honchar, Scientific School of Americanists, Taras Shevchenko National University of Kyiv, US Foreign Policy, US history.

Надійшла до редколегії 09.01.2020

UDK 327 (71 + 4-11)

Maryna Bessonova,
PhD in History, Associate Professor
Borys Grinchenko Kyiv University
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1533-775X>

**CANADIAN ASSISTANCE TO CENTRAL AND EASTERN EUROPE
IN POST-COLD WAR TIMES**

***Abstract.** Canadian support for the post-communist countries of the Central and Eastern Europe is one of the important components of the international assistance. It plays a great role for the successful transition in the region from communist to the liberal political and economical system. The region consists of the very different nations, some of them already completely incorporated to the Western economic, political, defense and security structures, and others are still on their path to democracy. In the article it is proposed a short overview of the place occupied by Central and Eastern Europe among Canadian foreign policy interests; and generalizations of the main ways of Canadian assistance to the countries of the region (such as political and economic reforms, human rights, supremacy of laws, freedom of media, etc.). Support of democratic developments in the world remains one of the main priorities for Canadian foreign policy. Despite some critiques inside the Canadian society of the issues of financial support, the assistance to the developing nations of Central and Eastern Europe completely fits universal values declared as the main pillars of current Canadian foreign policy.*

***Key words:** Canada, Canadian International Development Agency (CIDA), Central and Eastern Europe, democracy, foreign policy.*

***Research Issue and Its Significance.** One of the important segments of today's international relations is foreign assistance which is forwarded mostly to the developing nations. For Canada, which is one of the middle powers, being a donor country is an important component of the country's foreign policy and international development strategies. Canadian system of liberal values is based on such pillars as freedom, democracy, the rule of law and human rights around the world. Financial and other assistance to the developing nations are the ways not only to share and spread these values all around the world, but to improve positions of Canada among the leading nations. First experience of Canadian foreign aid goes back to the early 1950s – just after the Commonwealth conference 1952 in Sri-Lanka. Since that first case Canada has a long tradition of support to the developing nations all over the world.*

Foreign assistance to the post-communist countries of Central and Eastern Europe was and still is an essential part of the current Canadian democracy promotion strategy. We have to note that the region of Central and Eastern Europe never was among the top priorities of Canadian foreign policy. But Canadian attention and assistance towards this region is stable through out last 30 years since the events of the Round table negotiations in Poland, Velvet revolution in that time Czechoslovakia and the collapse of the Soviet Union. That is why it is important to make few generalizations of the Canadian impact of

the transition of post-communist countries towards democracy through the overview of the Canadian assistance to the region.

The analysis of the previous research. The developments in Central and Eastern Europe after the collapse of the communist regimes in the region were and still are under attention of many researchers. The main focus is put on the political and economic transition of post-Communist countries towards democracy and market economy, integration to the European and transatlantic structures, relations with the Western states. Among the published materials in the field, we can find those concentrated on the politics of the great and middle powers towards the region, as well as papers and articles where Central and Eastern Europe is only mentioned as one of the dimensions of the changed post-bipolar world. The great majority of the researches are dedicated to the analysis of the United States' and Western Europe's policy, attitudes, and perceptions of Central and Eastern Europe, and general Western perspectives on the developments in the region, which changed world order after the collapse of the communism (for example, Marharyta Lymar [7, p. 9-19], Viktoriia Vdovychenko [2, p. 6-20]). The issues of the Western aid to post-Communist nations were also analyzed. In Ukrainian historiography more attention is paid to the generalizations about foreign aid and assistance to Ukraine. For example, legal and political aspects of the American assistance were analyzed by Iryna Bratko [1, p. 6-17], main vectors of Italian humanitarian assistance Ukraine were described by Olga Sukhobokova [10, p. 107-124]. All mentioned publications give general perception on the issue of the foreign aid, its main mechanisms, and vectors of support to the post-communist states.

But Canadian aid and attitudes towards the region seem to be one of the less investigated topics. We can name only a few articles, which considers about Canadian attitudes towards Central and Eastern Europe. Among Ukrainian scholars the place of Central and Eastern Europe among Canadian foreign policy priorities was studied by Serhii Kononenko, who gives a general and deep description of the main dimension in this field, but his research did not cover the developments since mid 1990s [6]. Current Canada's position on the international arena was studied by Roman Kalytchak and Olesya Antokhiv-Skolozdra, who proposed an overview of Canadian foreign policy and its role at both global and regional levels [4, p. 519-523]. Canada's politics and assistance to Ukraine is more often in the focus of Ukrainian researchers, for example we can mention publications of Iryna Sudak [9, p. 297-309], Marjana Derda [3, p. 256-257], Maksim Klimov [5, p. 114-119] and Victoria Medvid [8, p. 223-230].

Among foreign researches it should be named a chapter by Jeanne K. Laux about financing the transition in Central and Eastern Europe [24, p. 172-294], the paper of former Canadian defense adviser Andrew P. Rasiulis is focused on the analysis of the policy options for Canada in Eastern Europe [26]. Few generalizations about assistance to the region are described in the publications about main vectors of current Canadian foreign politics. In general, we can conclude that Canadian assistance to the countries of the Central and Eastern Europe still needs a detailed and in-depth analysis.

Problem statement. This article is focused on the main vectors of Canadian assistance to the countries of Central and Eastern Europe in the post-Cold war epoch. It is aimed on the evaluation of the main dimensions and instruments of the realization of the Canadian aid to the former communist countries in their path towards the democracy. In the article it is proposed a short overview of the place occupied by Central and Eastern Europe among Canadian foreign policy interests; generalizations of the main vectors of

Canadian assistance to the countries of the region in their transition to democracy and market economy. The overview of the mentioned issues is intended to supplement studies in the field of current Canada's foreign policy as well as researches about the development in Central and Eastern Europe.

Results of the research. Before analyzing assistance to Central and Eastern Europe it worth to find out the place of this region within main Canadian interests on international arena. Among priority vectors of Canadian foreign policy at the end of the 20th at the beginning of the 21st centuries we have to name North America, Arctic, Europe, Sub-Saharan Africa, Latin America and the Caribbean, Asia-Pacific, Middle East and North Africa [16]. As it is pointed on the official website of the Government of Canada: «Canada and Europe share a long history, common values and close ties. Canada has developed strong bilateral relationships with the institutions of the European Union (EU), as well as with most European countries inside and outside of the EU» [15]. So it is seen that Europe is not divided into sub-regions and Central and Eastern Europe are not separated from the rest of the Europe.

Europe as a whole is interpreted as the second priority for Canadian foreign policy after the United States of America. The main spheres of cooperation with Europe are named as follows: «shared values», «trade and political relations», «cooperation on international security», «security and defense in Europe» [15]. Canadian ties with European states develop through the shared membership in such international organizations as the United Nations (UN), North Atlantic Treaty Organization (NATO), Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), World Trade Organization (WTO), Organization for Economic Co-operation and Development (OECD).

On the official website of the Government of Canada it is mentioned that Eastern Europe together with Eurasia (former Soviet Union) became important in the last few decades and that Canada strongly stands for the democracy and freedom in this region [15]. It can be noticed that European post-communist countries occupied a special place in Canadian politics. One of the reasons is active position of Diaspora. Its activities are not under analysis in this paper, so we'll only mention that it is well organized. One of its structures is the Central and Eastern European Council in Canada which represents the interests over 4 million Canadians of Central and Eastern European heritage. This Council includes the Albanian Community in Canada, Czech and Slovak Association, Estonian Central Council, Hungary Congress, Latvian National Federation in Canada, Lithuanian-Canadian Community, Canadian Polish Congress and The Ukrainian Canadian Congress [29]. The activities of the Central and Eastern European Diasporas completely fit Canada's official support of democratic developments in the region. So it can be concluded, that Europe is important for Canada, and Central and Eastern Europe are of particular consideration in the post-bipolar world.

It should be also mentioned that in 1989-mid 1990s towards the region there were used such definitions as «Eastern Europe», «former Soviet Union» countries and Yugoslavia. In late 1990s «Eastern Europe» which had political, not geographical meaning transformed into «Central and Eastern Europe». In Canada now there are different approaches towards the selection of the number of states which considered as «Eastern Europe/Central and Eastern Europe». Among the most often used list of states named as «East European» in Canadian official interpretations we can find Albania, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Czech

Republic, Estonia, Georgia, Hungary, Latvia, Lithuania, Republic of Macedonia, Moldova, Montenegro, Poland, Romania, Russia, Serbia, Slovakia, Slovenia, Ukraine and even Turkey. It also might be noted that in statistical documents which gave data about amounts of financial assistance it can be find a grouping of the Eastern Europe as the following: Balkans (sometimes – ex-Yugoslavia/former Yugoslavia), Eastern Europe (and within it – the Baltics), South Caucasus [22]. In some papers which concerns defense and security issues, especially the events since 2014 in the East of Ukraine the Eastern Europe is considered as Estonia, Latvia, Lithuania, Russia and Ukraine [26]. So, in general by the countries of ‘Eastern Europe/Central and Eastern Europe’ are meant post-communist countries of Europe and former USSR in transition towards democracy. Now they are at different stages of this reform process, and the region is still characterized by great diversity.

The main focus of current Canadian cooperation with Europe lies in the economic field [9, p. 304-305], but during the Cold War the issues of security and defense were of special interest for Canadian policy as well as for the whole West. After the end of the East-West confrontation these issues lost their top priority in Western Europe, but they received new dimension in the eastern part of the continent: the post-communist developments in the Eastern Europe were accompanied by economic and political crisis, ethnical conflicts (former Yugoslavia) and violence. To assist East European nations in their national-building process and transit towards democracy became one of the goals of Canadian foreign policy at the end of the 20th – at the beginning of the 21st centuries. This was a good chance for Canada to increase own role on international arena through strengthening the multilateral approach in world politics.

In 2005, after more than decade of post Cold war world, there was released the International Policy Statement of Canada in which Canada's intentions, attitudes, and plans to increase its global engagement in international security and foreign relations were declared. Canada's interest in becoming a bigger part of the international community was motivated by past events such as its lack of influence during the Cold War As it was underlined by that time Prime Minister of Canada Paul Martin in the introduction to that statement «Foreign policy is how a nation best expresses itself to the world» [12, p.iii]. This statement made an accent on doctrine of activism and global responsibilities in the sphere of foreign assistance. This approach was confirmed in address by that time Minister of Foreign Affairs Chrystia Freeland delivered in the House of Commons June 6, 2017. It that address Canadian foreign policy was declared as oriented on respect of the interests of all Canadians and the values which are important for the whole mankind. The core national values includes territorial integrity, human rights, democracy, respect for the rule of law, and an aspiration to free and friendly trade [14]. All these values and principles determine Canadian policy towards the Central and Eastern Europe.

And now let make an overview of the main vectors of Canadian assistance towards the region. As Jeanne K. Laux states with the break up of the Soviet Union the question of how best to meet the challenge of transition in Central and Eastern Europe moved to the center of policy debate within and among Western governments [24, p. 172]. That was a vital issue for the USA and Western Europe, and Canada also joined the discussion as a part of broader process of reorienting politics to support new priorities in the emerging multilateral post Cold War world order. Within the Group of Seven industrial countries (G-7) it was decided to coordinate Western assistance first of all to Poland and

Hungary as countries which officially started democratic reforms. The main issue which was discussed concerned the reorientation of financial and other support from the Third World countries to the nations of the Eastern Europe. Later on the assistance was extended to Czechoslovakia, Eastern Germany, Bulgaria, Yugoslavia and Romania.

At the end of the 1980s – the beginning of the 1990s the situation in the Eastern part of Europe was qualified as complex emergencies so Canada started the program of humanitarian assistance. The program began with the end of the Cold War and consisted by such measures as providing food aid, medical services and pharmaceuticals products. Soon this program evolved to respond to a succession of complex emergencies and natural disasters and also included important political and security dimensions.

The start of Canada's humanitarian assistance program was in 1989 with a focus on providing food, medical services and pharmaceutical products. Considerable assistance was provided to the former Soviet Union, Poland, Hungary and the Caucasus [19].

Canada participated in the initiatives of G-7, OECD, European Bank for Reconstruction and Development. The main declared aims were to foster the transition towards open market-oriented economies, to promote private and entrepreneurial initiative in Central and Eastern Europe. In 1990 in Canada there was created The Renaissance Eastern Europe Program which was funded by the Department of Foreign Affairs and International Trade's Bureau of Assistance for Central and Eastern Europe. It was aimed to increase the involvement of Canadian companies prepared to invest to new market economies in the region and to establish long-term business relationships [27, p.5-6].

One of the instruments of Canadian assistance to post-Communist countries was federal agency – the Canadian International Development Agency (CIDA), which was formed in far 1968. At first this agency was charged with international development cooperation programs in such regions as Africa, Asia, the Middle East, and the Americas. Focus on Central and Eastern Europe was added in 1995, when CIDA became responsible for Canada's official assistance aimed on the support of democratic development and economic liberalization initiatives in the mentioned region [13, p.1]. General areas of Canadian support within CIDA were education, environment, and health, equality between women and men, humanitarian aid, private sector development.

It was formed a special branch which was responsible for the programs in that part of Europe (other regional priorities were Africa and Middle East, Americas and Asia) [18], which covered Central and Eastern Europe and the former Soviet Union, which were undergoing a process of economic and political reform and started move away from the command economies of the former Communist system. As the Branch objectives there were declared the support of democratic development and economic liberalization by building mutually beneficial partnerships. Among the main vectors of support there were named: humanitarian assistance, nuclear safety (first of all to improve the safety of Soviet-designed nuclear power stations), transition to market-based economies, facilitation of Canadian trade and investment links with the region, and the encouragement of good governance, democracy and adherence to international norms [17].

Within CIDA activities in 1990s Canadian financial and technological support received such countries as Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Estonia, Hungary, Kazakhstan, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Russia, Slovakia, Tajikistan, Ukraine [20]. But Canada supported other countries of the Central

and Eastern Europe as well. For example, in 2007-2008 CIDA spent for projects and initiatives in Belarus \$ 730,000 by funding the multilateral programs and different projects led by institutions, associations, Canadian and international non-governmental organizations and, private sector enterprises [22]. For Georgia in the same period there were proposed disbursements for projects and initiatives on the level of \$2.44 million (among them geographic and multinational programs, including Humanitarian assistance program, and Canada Fund for Local initiatives managed by the Embassy of Canada to Turkey) [22]. One more example, CIDA does not maintain a significant assistance program in Armenia and Azerbaijan, but these countries in 2007-2008 received funding on different projects about \$1.9 million and \$1.92 million respectively [22]. The issue of funding by CIDA needs the special research, so this numbers are given only as small illustration.

One of the programs administrated by CIDA was Canada Corps. It was established to help developing and unstable countries to promote good governance and building of democratic institutions. The creation of a new initiative was announced in 2004 and its first mission was send as a delegation of approximately 500 Canadians as election observers to the December 26, 2004, Ukrainian presidential election. In the mentioned above the International Policy Statement of Canada (2005) Canada Corps was interpreted as a key mechanism for providing governance assistance to developing countries. It was aimed on developing collaborative partnerships across government, and with non-governmental organizations, the private sector and Canadian citizens; on creating coherent governance assistance programs with a focus on sharing Canadian expertise in the rule of law and human rights. The main idea was «to mobilize Canadians of all ages and backgrounds, providing new opportunities for individuals to contribute to capacity building in the developing world» [12, p.23-25]. In 2006 Canada Corps was replaced by the other structure: Office for Democratic Governance, which was also restructured soon.

In 2009 as a result of the world financial and economic crisis the Government of Canada announced the reshaping of its aid agenda and cut down the number of countries under the CIDA support. Canada's new approach reflects the three priority themes: increasing food security, stimulating sustainable economic growth, and securing the future of children and youth. Since that time CIDA concentrated on the support of programs of only 20 countries of the world (so called «countries on focus»), and among them from the Central and Eastern Europe remained only Ukraine [21]. Other countries were supposed to receive Canadian aid in the other ways (humanitarian assistance, partnership in multinational cooperation, work of Canadian NGOs, etc.) [11].

In Canada there were discussions about the effectiveness of CIDA with both «pro» and «contra» points of view. The issue of the amount of funding by CIDA programs and projects needs a special research, where assistance to Central and Eastern Europe can be compared with the assistance to the other regions. But in general, CIDA's activities greatly influenced on the democratic developments in Eastern Europe and Ukraine in particular. In 2013 by the decision of the government CIDA was folded into the Department of Foreign Affairs (now – Global Affairs Canada) [23].

Support and assistance to the developing countries of the world was also regulated by the Official Development Assistance Accountability Act (2008). Main targets under this act are: poverty reduction; perspectives of the poor; and international human rights standards [30]. Ukraine receives assistance under this Act since 2014. As it is explained on the Government of Canada web-site main aims for Canadian support in development

assistance to Ukraine are the following: to reduce poverty in the country (in the way to support stabilization of the economy); to strengthen Ukrainian democracy (to increase participation in the democratic process): to support independent media and judiciary; to promote the rule of law [28]. The special attention is paid to the developments in governance, fiscal and agricultural reforms.

In 2019 in the Report of the Standing Committee on Foreign Affairs and International Development «Renewing Canada's role in international support for democratic development» it was proposed to establish one more independent institution aimed on support of international democratic development. This is announced as a part of a comprehensive strategy to advance democracy around the world and to increase Canada's role in it [25, p.33]. This proves that despite frequent changes in the structures which are responsible for helping developing countries, supporting the development of democracy in the world remains a priority for Canadian foreign policy.

For more complex vision of the Canadian assistance to the nations of Central and Eastern Europe in further research the following issues have to be analyzed: the impact of East European Diaspora in Canada in lobbying support and assistance to the region; issues of military and technical support in training of police, army and other structures; security and defense issues in the region; amounts of financial support; assistance in such spheres as culture, environment, minority rights, etc.

Conclusions. Canadian support for the post-communist countries of the Central and Eastern Europe was and still is one of the important components of the international assistance. It plays a great positive role for the successful transition in the region from the centralized to the market economy, from communist to the liberal political system. The region consists of the very different nations, some of them already completely incorporated to the Western economic, political, defense and security structures, and others are still on their path to democracy. The main vectors of support were aimed on political and economic reforms, human rights and supremacy of laws, freedom of media and other classical elements of the democratic society.

Support of democratic developments in the world remains one of the main priorities for Canadian foreign policy. In this article there were mentioned few institutions, which were responsible for assistance of Central and Eastern European countries in their path towards democracy and free market economy. Despite some critiques inside the Canadian society of the issues of financial support, the assistance to the developing nations of Central and Eastern Europe completely fits universal values declared as the main pillars of current Canadian foreign policy.

List of sources and literature:

1. Братко І. В. Міжнародна допомога США: правові та політичні аспекти / Братко І. В. [Електронний ресурс] // Американська історія та політика: науковий журнал. – № 4. – К., 2017. – С. 6–17. – Режим доступу: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/en/us-international-assistance-legal-and-political-aspects>
2. Вдовиченко В. А. Quo Vadis, dear EU: The Evolution of European Security Strategies Approaches in the Changing European Union / Вдовиченко В. А. [Електронний ресурс] // Європейські історичні студії. – № 9. – 2018. – С. 6–20. – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/victoria-vdovychenko-quo-vadis-dear-eu-the-evolution-of-european-security-strategies-approaches-in-the-changing-european-union>
3. Дерда М. І. Канадська агенція міжнародного розвитку (КАМР) та особливості її діяльності в Україні / М. І. Дерда [Електронний ресурс] // Наукові записки [Національного університету

- «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. – 2012. – Вип. 25. – С. 256–257. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_25_91
4. Калитчак Р. Г. Теоретичні аспекти позиціонування Канади на міжнародній арені / Р. Г. Калитчак, О. М. Антохів–Сколюдра [Електронний ресурс] // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип. 101. – С. 519–523. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_101_139.
 5. Клімов М. Реалізація Канадським агентством міжнародного розвитку проектів технічної допомоги сільському господарству України через заснування дорадчих служб у 1991–2011 рр. / М. Клімов [Електронний ресурс] // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. – 2018. – Вип. 26. – С. 114-119. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2018_26_20
 6. Кононенко С. В. Центральна і Східна Європа в системі сучасної зовнішньої політики Канади : дис... канд. політ. наук: 23.00.04 /С. В. Кононенко; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 1996. – 233 с.
 7. Лимар М. Трансформації європейської політики США у другій половині ХХ століття / Лимар М. [Електронний ресурс] // Американська історія та політика: науковий журнал. – № 8. – 2019. – С. 9–19. – Режим доступу: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/en/argiv/8-2/2019-8-lymar>
 8. Медвідь В. Основні етапи співпраці України з міжнародними донорами у сфері впровадження проектів міжнародної технічної допомоги (1992-2014 рр.) / Вікторія Медвідь [Електронний ресурс] // Європейські історичні студії. – 2017. – № 8. – С. 223–230. – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/uk/viktoriya-medvid-osnovni-etapy-spivpratsi-ukrayiny-z-mizhnarodnymu-donoramy-u-sferi-vprovadzheniya-proektiv-mizhnarodnoyi-tehnichnoyi-dopomogy-1992-2014-rr>
 9. Судак І. І. Особливості формування та реалізації зовнішньополітичного курсу Канадської федерації / І. Судак [Електронний ресурс] // Проблеми міжнародних відносин. – К.: КиМУ, 2004. – С. 297–309. – Режим доступу: <https://vmv.kyumu.edu.ua/v/p01/22%20sudak.pdf>
 10. Сухобокова О. Гуманітарна допомога Італії Україні в 2014 – 2018 рр. / Сухобокова О. [Електронний ресурс] // Європейські історичні студії. – № 12. – 2019. – С. 107–124. – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/humanitarian-assistance-of-italy-to-ukraine-in-2014-2018-rr>
 11. A new effective approach to Canadian Aid. Speaking notes for the Honourable Beverley J. Oda Minister of International Cooperation at the Munk Centre for International Studies [Electronic resource] // Canadian International Development Agency – 2009. – May 20. – Mode to Access: <https://web.archive.org/web/20091003145000/http://www.acdi-cida.gc.ca/acdi-cida/ACDI-CIDA.nsf/eng/NAT-5208469-GYW>
 12. A Role of Pride and Influence in the World – Overview. Canada’s International Policy Statement [Electronic resource] – Mode to Access: – http://aix1.uottawa.ca/~rparis/IPS_2005.pdf – 42 p.
 13. About CIDA [Electronic resource] – Mode to Access: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/operact/Technical_Cooperation/CIDA_Final.pdf
 14. Address by Minister Freeland on Canada’s foreign policy priorities Speech [Electronic Resource] // Government of Canada. – June 2017. – Mode to Access: <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2017/06/address-by-ministerfreelandoncanadasforeignpolicypriorities.html>.
 15. Canada and Europe. [Electronic Resource] // Government of Canada. – Mode to Access: https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/europe/index.aspx?lang=eng
 16. Canada's partnerships and priorities by world region. [Electronic Resource] // Government of Canada. – Mode to Access: https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/regions.aspx?lang=eng.
 17. CEE Branch Objectives [Electronic resource] // Canadian International Development Agency – Mode to Access: https://web.archive.org/web/20000415081106/http://w3.acdi-cida.gc.ca/cida_ind.NSF/852562900065548b8525625b00126ec3/32c975a129ca29d0852564d700498500?OpenDocument
 18. CIDA Branches [Electronic resource] // Canadian International Development Agency – Mode to Access: https://web.archive.org/web/19980214051617/http://w3.acdi-cida.gc.ca/cida_ind.nsf/453f4ce80d4c89d5852563fb0078413b/431b29121a8de75a85256411005c1c59?OpenDocument.

19. CIDA Central and Eastern Europe Branch: Humanitarian Assistance [Electronic Resource] 11 August 1999 // ReliefWeb – Mode to Access: <https://reliefweb.int/report/armenia/cida-central-and-eastern-europe-branch-humanitarian-assistance>
20. Countries [Electronic resource] // Canadian International Development Agency – Mode to Access: https://web.archive.org/web/19990912010229/http://w3.acdi-cida.gc.ca/cida_ind.NSF/852562900065548b8525625b00126ec3?OpenView&Start=1&Count=600&Expand=48#48
21. Countries of Focus [Electronic resource] // Canadian International Development Agency. – 2009. – August 13. – Mode to Access: <https://web.archive.org/web/20090930073319/http://www.acdi-cida.gc.ca/acdi-cida/ACDI-CIDA.nsf/eng/JUD-51895926-JEP>
22. Eastern Europe [Electronic resource] // Canadian International Development Agency – Mode to Access: <https://web.archive.org/web/20090930073314/http://www.acdi-cida.gc.ca/acdi-cida/ACDI-CIDA.nsf/Eng/NIC-55105044-KEV>
23. Federal budget folds CIDA into Foreign Affairs. [Electronic resource] // CBC News. March 21, 2013). – Mode to Access: <https://www.cbc.ca/news/politics/federal-budget-folds-cida-into-foreign-affairs-1.1412948>
24. Laux J. (1994). From South to East?: Financing the Transition in Central and Eastern Europe. // Canada Among Nations, Molot M. & Von Riekhoff H. (Eds.) – A Part of the Peace McGill-Queen's University Press, 1994. – P. 172–194.
25. Levitt M. Renewing Canada's role in international support for democratic development. Report of the Standing Committee on Foreign Affairs and International Development. 2019, June. / Levitt Michael [Electronic resource] – Mode to Access: <https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/FAAE/Reports/RP10580262/faaerp28/faaerp28-e.pdf?fbclid=IwAR1mKFLAEwUTofqPBDjA0T2-mv3VGF7f4k5j9ZBrQZhAmo1QoCQQMDw0Pq4>
26. Rasiulis A.P. The Search for Stability in Eastern Europe: Policy Options for Canada [Electronic resource] // Canadian Global Affairs Institute. – March, 2016. – Mode to Access: https://www.cgai.ca/the_search_for_stability_in_eastern_europe
27. Renaissance Eastern Europe Program / Department of Foreign Affairs and International Trade [Electronic resource] – Ottawa : Department of Foreign Affairs and International Trade, 1994. – 28 p. – Mode to Access: <http://gac.canadiana.ca/view/ooe.b2659578E/6?r=0&s=1>
28. Results around the world – Ukraine. [Electronic resource] // Government of Canada. – Mode to Access: <https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/odaaa-lrmado/ukraine.aspx?lang=eng>
29. The Central and Eastern European Council in Canada [Electronic Resource] – Mode to Access: <https://ceecouncil.org/blog>
30. The Official Development Assistance Accountability Act. [Electronic resource] // Government of Canada. – Mode to Access: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/odaaa-lrmado/index.aspx?lang=eng&_ga=2.188859949.724346776.1582528212-2010038891.1580834266

References:

1. Bratko, I. V. (2017). Mizhnarodna dopomoha SSHA: pravovi ta politychni aspekty. In *Amerykans'ka istoriya ta polityka: naukovyy zhurnal*, 4, 6–17. <http://www.americanstudies.history.knu.ua/en/us-international-assistance-legal-and-political-aspects/> [In Ukrainian].
2. Vdovichenko, V. A. (2018). Quo Vadis, dear EU: The Evolution of European Security Strategies Approaches in the Changing European Union In *Yevropeys'ki istorychni studiyi*, 9, 6–20. <http://eustudies.history.knu.ua/victoria-vdovychenko-quo-vadis-dear-eu-the-evolution-of-european-security-strategies-approaches-in-the-changing-european-union/> [In Ukrainian].
3. Derda, M. I. (2012). Kanads'ka ahentsiya mizhnarodnoho rozvytku (KAMR) ta osoblyvosti svoeyi diyal'nosti v Ukraini In *Naukovi zapysy [Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»]*. Ser.: *Filolohichna*, 25, 256–257. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_25_91. [In Ukrainian].
4. Kalitchak, R. H. Antokhiv-Skolozdra, O. M. (2015). Teoretychni aspekty pozytsionuvannya Kanady na mizhnarodnomu areni. In *Hileya: naukovyy visnyk*, 101, 519–523. http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_101_139. [In Ukrainian].
5. Klimov, M. (2018). Realizatsiya Kanads'kym ahent-stvom mizhnarodnoho rozvytku proektiv tekhnichnoyi dopomohy sil's'komu hospodarstvu Ukrainy cherez zasnuvannya doradchykh sluzhb u

- 1991-2011 gg. In *Naukovi zapysky [Vinnyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho]. Seriya: Istoriya*, 26, 114-119. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2018_26_20 [In Ukrainian].
6. Kononenko, S. V. (1996). *Tsentral'na i Skhidna Yevropa v systemi suchasnoyi zovnishn'oyi polityky Kanady* : (Ph.D in Political Science). [In Ukrainian].
 7. Lymar, M. (2019). Transformatsiyi yevropeys'koyi polityky SSHA u druhiy polovyni KHKH stolittya. In *Amerykans'ka istoriya ta polityka: naukovyy zhurnal*, 8, 9–19. <http://www.americanstudies.history.knu.ua/en/arxiv/8-2/2019-8-lymar/> [In Ukrainian].
 8. Medvid', V. (2017). Osnovni etapy spivpratsi Ukrayiny z mizhnarodnymy donoramy u sferi vprovadzhennya proektiv mizhnarodnoyi tekhnichnoyi dopomohy (1992-2014 rr.) In *Yevropeys'ki istorichni studiyi*, 8, 223–230. <http://eustudies.history.knu.ua/uk/viktoriya-medvid-osnovni-etapy-spivpratsi-ukrayiny-z-mizhnarodnymy-donoramy-u-sferi-vprovadzhennya-proektiv-mizhnarodnoyi-tehnichnoyi-dopomogy-1992-2014-rr> [In Ukrainian].
 9. Sudak, I. I. (2004). Osoblyvosti formuvannya ta realizatsiyi zovnishn'opolitychnoho kursu Kanads'koyi federatsiyi. In *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 297–309. <https://vmv.kymu.edu.ua/v/p01/22%20sudak.pdf> [In Ukrainian].
 10. Sukhobokova, O. (2019). Humanitarna dopomoha Italiyi Ukrayini v 2014 – 2018 rr. // *Yevropeys'ki istorichni studiyi*, 12, 107–124. <http://eustudies.history.knu.ua/humanitarian-assistance-of-italy-to-ukraine-in-2014-2018-rr/> [In Ukrainian].
 11. Canadian International Development Agency (2009). *A new effective approach to Canadian Aid. Speaking notes for the Honourable Beverley J. Oda Minister of International Cooperation at the Munk Centre for International Studies*. <https://web.archive.org/web/20091003145000/http://www.acdi-cida.gc.ca/acdi-cida/ACDI-CIDA.nsf/eng/NAT-5208469-GYW> [In English].
 12. *A Role of Pride and Influence in the World – Overview. Canada's International Policy Statement* (2005) http://aix1.uottawa.ca/~rparis/IPS_2005.pdf [In English].
 13. About CIDA (2011) http://www.unece.org/fileadmin/DAM/operact/Technical_Cooperation/CIDA_Final.pdf [In English].
 14. Government of Canada (2017). *Address by Minister Freeland on Canada's foreign policy priorities Speech* https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2017/06/address_by_ministerfreelandoncanadasforeignpolicypriorities.html [In English].
 15. Government of Canada (2018). *Canada and Europe*. https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/europe/index.aspx?lang=eng [In English].
 16. Government of Canada (2019). *Canada's partnerships and priorities by world region*. https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/regions.aspx?lang=eng [In English].
 17. Canadian International Development Agency (2000). *CEE Branch Objectives* https://web.archive.org/web/20000415081106/http://w3.acdi-cida.gc.ca/cida_ind.NSF/852562900065548b8525625b00126ec3/32c975a129ca29d0852564d700498500?OpenDocument [In English].
 18. Canadian International Development Agency (1998). *CIDA Branches* https://web.archive.org/web/19980214051617/http://w3.acdi-cida.gc.ca/cida_ind.nsf/453f4ce80d4c89d5852563fb0078413b/431b29121a8de75a85256411005c1c59?OpenDocument [In English].
 19. ReliefWeb (1999) *CIDA Central and Eastern Europe Branch: Humanitarian Assistance* <https://reliefweb.int/report/armenia/cida-central-and-eastern-europe-branch-humanitarian-assistance> [In English].
 20. Canadian International Development Agency (1999). *Countries* https://web.archive.org/web/19990912010229/http://w3.acdi-cida.gc.ca/cida_ind.NSF/852562900065548b8525625b00126ec3?OpenView&Start=1&Count=600&Expand=48#48 [In English].
 21. Canadian International Development Agency (2009). *Countries of Focus* <https://web.archive.org/web/20090930073319/http://www.acdi-cida.gc.ca/acdi-cida/ACDI-CIDA.nsf/eng/JUD-51895926-JEP> [In English].
 22. Canadian International Development Agency (2009). *Eastern Europe* <https://web.archive.org/web/20090930073314/http://www.acdi-cida.gc.ca/acdi-cida/ACDI-CIDA.nsf/Eng/NIC-55105044-KEV> [In English].

23. CBC News (2013). *Federal budget folds CIDA into Foreign Affairs*. <https://www.cbc.ca/news/politics/federal-budget-folds-cida-into-foreign-affairs-1.1412948> [In English].
24. Laux, J. (1994). From South to East?: Financing the Transition in Central and Eastern Europe. In Molot M. & Von Riekhoff H. (Eds.), *Canada Among Nations, 1994: A Part of the Peace* (pp. 172-194). McGill-Queen's University Press. [In English].
25. Levitt, M. (2019). Renewing Canada's role in international support for democratic development. Report of the Standing Committee on Foreign Affairs and International Development. <https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/FAAE/Reports/RP10580262/faaerp28/faaerp28-e.pdf?fbclid=IwAR1mKFLAEwUToFqPBDjA0T2-mv3VGF7f4k5j9ZBrQZhAmo1QoCQQMDw0Pq4> [In English].
26. Rasiulis, A. P. (2016). The Search for Stability in Eastern Europe: Policy Options for Canada. *Canadian Global Affairs Institute*. https://www.cgai.ca/the_search_for_stability_in_eastern_europe [In English].
27. Department of Foreign Affairs and International (1994). *Trade Renaissance Eastern Europe Program*. Ottawa: Department of Foreign Affairs and International Trade. <http://gac.canadiana.ca/view/ooe.b2659578E/6?r=0&s=1> [In English].
28. Government of Canada (2019). *Results around the world – Ukraine*. <https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/odaaa-lrmado/ukraine.aspx?lang=eng> [In English].
29. *The Central and Eastern European Council in Canada* (2019) <https://ceecouncil.org/blog/> [In English].
30. Government of Canada (2008). *The Official Development Assistance Accountability Act*. [https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/odaaa-lrmado/index.aspx?lang=eng&_ga=2.188859949.724346776.1582528212-2010038891.1580834266] [In English].

Бессонова Марина, кандидат історичних наук, доцент, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

КАНАДСЬКА ДОПОМОГА ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ ПІСЛЯ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

***Анотація.** Стаття присвячена огляду основних вимірів канадської допомоги країнам Центральної та Східної Європи у часи після завершення Холодної війни. Фінансова, технічна та інші форми допомоги, які надавалися пост-комуністичним країнам означеного регіону, відіграли важливу роль у транзиті цих країн від планової до ринкової економіки, від адміністративно-командної до демократичної систем управління. Регіон залишається складним та різноманітним, бо деякі з пост-комуністичних країн вже повністю включилися до західних політичних та економічних структур, у той час як інші країни регіону все ще знаходяться на шляху до побудови демократії. Відзначається, що надання підтримки країнам Центральної та Східної Європи є підтвердженням задекларованих Канадою загальних принципів та цінностей, які формують ідейну основу її зовнішньої та внутрішньої політики. Серед них – демократія, права людини, боротьба з бідністю, територіальна цілісність держав тощо. Підтримка демократичного розвитку у світі інтерпретується офіційною Канадою не тільки як умова стабільного розвитку, а і як можливість ствердитися на міжнародній арені в якості потужного гравця.*

У статті пропонується огляд місця регіону Центральної та Східної Європи серед зовнішньополітичних пріоритетів Канади, а також узагальнення щодо основних вимірів канадської допомоги. Окрема увага приділяється структурам, через які здійснюється надання фінансової та іншої форм допомоги. Основною інституцією, через яку здійснювалася більшість програм допомоги, була Канадська агенція міжнародного

розвитку (КАМР), яка опікувалася проектами по регіону у період 1995-2013 років. У статті також пропонуються напрями подальших досліджень з теми: більш ретельне вивчення обсягів фінансової допомоги; з'ясування ролі східноєвропейської діаспори у Канаді у лобюванні допомоги країнам Центральної та Східної Європи; підтримка з боку Канади реформ та модернізації у силових структурах країн регіону та у питаннях безпеки.

Ключові слова: Канада, Канадська агенція міжнародного розвитку (КАМР), Центральна та Східна Європа, демократія, зовнішня політика.

Надійшла до редколегії 15.04.2020

УДК 94 : 327.8(=161.2:71):659.152(714.27/.28)

Vitaliy Krukovsky,
Student (Master's Degree),
Faculty of History,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine.
Researcher ID: 3537682/vitaliy-krukovsky/

EXPO–1967 IN MONTREAL: THE STRUGGLE FOR UKRAINIAN SOVEREIGNTY

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the events surrounding the participation of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in the World Expo–1967 exhibition in Montreal and to identify the features of this process, such as the actions of diaspora organizations to attract the attention of the Canadian government and the international community to the political status of Ukraine within the Soviet Union. The publication proves that the youth movement of the Ukrainian diaspora is able to influence the course of important political events, one of which was the Montreal World Exhibition. It was used by the Kremlin as a component of preparations for the 50th anniversary of the October Bolshevik coup in Petrograd on November 7, 1917. Meanwhile, the Ukrainian diaspora was preparing to celebrate the anniversaries of the Ukrainian settlements in Canada, the Ukrainian National Revolution of 1917–1921, and the creation of the Ukrainian Insurgent Army. The author concluded that the Ukrainian Canadian community drew the attention of the Canadian government and the international community to the political status of Ukraine within the Soviet Union and contributed to the consolidation of all Ukrainian world in the fight for human rights in Soviet Ukraine and its proper place in the international political and legal environment. Despite the strong involvement of the Soviet Union's State Security Committee's agent network, the activities of Ukrainian youth organizations in Canada in July–August 1967 brought a number of positive gains. In particular, it fostered a sense of patriotism, self-identification, and continuity in the traditions of national liberation struggle. At the same time, the nature of the events was driven by local characteristics, the size of the diaspora and its financial resources. In this context, the activities of Ukrainian youth organizations in Canada during Expo-1967 were a kind of impetus for the further struggle for freedom and independence of the native generations of the state – Ukraine.*

Keywords: *Ukrainian Diaspora, Canada, The Ukrainian Canadian Committee, Soviet Union, Ukrainian Soviet Socialist Republic, Union of Ukrainian Youth of Canada, Russification.*

Research Issue and Its Significance. During the 1960s, many important events took place in the life of the Ukrainian diaspora, which significantly influenced the course of the Ukrainian nation's struggle for independence during the Cold War, raised its awareness and marked the unity of Ukrainians around the world on those pressing issues that were on the agenda. The significant migration of young people from Ukraine and the long formation and consolidation of the nation are now relevant to the study of the experience of the Ukrainian Diaspora in the struggle for human rights in Ukraine, then occupied by the Soviet Union, and its political status within the communist empire.

Analysis of the Latest Research and Publications. In Ukrainian studies, the issue of political status of Ukraine in the Soviet Union, with the example of rallies of Ukrainian youth in Montreal around the World Expo-1967, received little attention. Only Anatoly Rusnachenko wrote in the Essays on the Contemporary History of Ukraine about the subversive activity of the State Security Committee of the USSR and the Ukrainian progressive organizations supported by him by the Sovietophilic progressive organizations against the Ukrainian diaspora in their countries of residence, especially in Canada [5]. More detailed information about the course of events in 1967 is given by the materials of the Fund №16 of the Secretariat of the State Security Committee of the Ukrainian SSR of the Branch State Archive of the Security Service of Ukraine, letters and excerpts of newspapers from the personal fund of a public figure Mykhailo Seleshko of the Central State Archive of Foreign Ukrainica [1-3, 7]. Many facts have been drawn from the collection of documents and materials on the cooperation of governmental structures and public organizations of Soviet Ukraine with Ukrainian Canadians, entitled «At the Tablets of History» [4]. A more detailed timeline of events regarding Ukraine's participation in the World Expo-1967 exhibition in Montreal was outlined by Ruslan Siromsky [6]. The author summarizes different sources of information, analyzes and evaluates them in the context of historical events.

The Ukrainian Canadian Committee was informed by the exhibition's preparatory committee that official Kyiv refused to open a separate pavilion of the republic, on the grounds that it would present its achievements in the general pavilion of the USSR – «Moscow». Therefore, it identified a number of actions by diaspora organizations aimed at unmasking «Russian colonialism» in Ukraine. On July 22-29, 1967, the Ukrainian Week was planned to be held at the exhibition, the program of which was a festival with the participation of the artistic groups of the Diaspora and the Union of Ukrainian Youth, meetings, disputes, etc. In the Ukrainian–language media of Canada, extensive information about the real situation in the Ukrainian SSR, where «Bolshevik terror» reigns. Active propaganda activities were carried out on the territory of Expo-1967 – leaflets, brochures, letters–invitations were distributed in different languages, filled with appeals to the world community to support the struggle of Ukrainians for freedom, against irrigation and arrest of Ukrainian intellectuals.

Due to this, the management of the Expo–1967 World Exhibition was obliged to pay tribute to the arrival of the delegation of the Ukrainian SSR, having organized a series of solemn official events with the participation of officials and high-ranking officials of Montreal. According to the progressives of Canada, thanks to the efforts of diaspora organizations, «the exhibition became the first ever worldwide propaganda for Ukraine and its people».

Purpose and Tasks are to analyze the work of Ukrainian diaspora organizations in Canada, including youth, around the World Expo-1967 in Montreal, its use as a great opportunity to draw attention of the world community to human rights abuses in the Ukrainian SSR, irrigation and a secondary place in the federal system of the USSR.

Body of Research. In the mid-1960s, according to the poet Bogdan Boychuk, «the real invasion of Ukraine into the diaspora», including the Canadian one, began. The Soviet authorities sent writers, composers, scientists, singers, ballet groups to meet with the diaspora [5, p. 148]. In 1963-1964, Ukrainian Canadian Communist John Kolasky visited Ukraine (the cities of Kyiv, Lviv and Chernivtsi) and saw a real picture of the events there. In an interview with a representative of the Association for Cultural Relations with Ukrainians Abroad, he noted that the Association of United Ukrainians of Canada, headed by Peter Kravchuk and Maria Prokopchak, has no authority among ordinary members. So, they did not notice in the Ukrainian SSR a policy of Russification aimed at the destruction of the Ukrainian language in schools [1, pp. 35-36].

In 1967, there was an increased activity of Ukrainian nationalist diaspora organizations in Canada to commemorate the 50th anniversary of the October Bolshevik coup in the Soviet Union. Instead, their leaders were preparing for anniversaries to mark the 50th anniversary of the Ukrainian People's Republic, the 25th anniversary of the Ukrainian Insurgent Army, and the 75th anniversary of the Ukrainian settlement in Canada [2, p. 247]. The actions of the Ukrainian community of Canada at this time are aimed at attracting attention of the world community to human rights abuses in the Ukrainian SSR, imprisonment of dissidents, irrigation and a secondary place in the federal system of the USSR. The Expo-1967 exhibition in Montreal with millions of visitors was regarded by Canadian Ukrainians as a great opportunity to focus attention on these irritating issues [6, p. 111].

When the Ukrainian SSR did not appear on the list of countries that declared participation in the exhibition, the Ukrainian Canadian Congress asked the Expo-1967 preparatory committee to inform whether an invitation was sent to official Kyiv. It turned out that in response, the leaders of Ukraine refused to open the pavilion of the republic, motivating it by the fact that it would present its achievements in the general pavilion of the USSR. Although Canada and the USA, in addition to nationwide pavilions, pavilions of individual provinces or states were equipped [6, p. 111].

As the Ukrainian SSR did not have its own pavilion, there was no official representative from Kyiv at the opening of the World Exhibition on April 28, 1967. Participation in Expo-1967 required a state visit to Canada by a member of the government of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, and Moscow, logically, could not agree to that. Canadian journalist of Ukrainian descent Roman Rahmanny (Oliynyk) wrote: «... it hurts for us that: African countries act as states – it can be poor but decent; meanwhile, Ukraine has incorporated its talents, its entire economy, its entire human staff into Russia's large-scale economy. As a result, Ukraine, as a separate national-political concept, does not exist in the wider world ... What did the Kyiv government do? ... He equated his «state» with the Montreal metropolitan community». However, without the Ukrainian representation at the opening did not do. The Ukrainian Canadian Committee's President Father Vasily Kushnir, invited by the Canadian Government, was invited to participate in the event [6, p. 111-112].

On June 25, 1967, the Ukrainian Liberation Front convened in Toronto with the participation of 8,000 members of diaspora youth organizations. The Ukrainian Week

was discussed at the Expo-1967 in Montreal on July 22-29. His program consisted of evenings, meetings, exhibitions, performances by diaspora artistic groups and a youth festival from the Ukrainian Youth Union. However, there was no unity among the national-patriotic branch of Ukrainian Canadians: some of the delegates were in favor of a boycott of the Soviet pavilion, others advocated active demonstrations previously prepared, and some were counting on the spontaneous development of events. The Ukrainian Canadian Committee and the Ukrainian National Association have decided to refrain from radical anti-Soviet activity, fearing the discontent of the Canadian authorities, as a number of their heads held positions in government agencies. For this, they have been severely criticized by representatives of the Liberation League of Ukraine and the Union of Ukrainian Youth [2, p. 247-249].

During the World's Fair, the Soviet side rented a newspaper of Canadian newspapers to promote the achievements of the USSR. Meanwhile, the editor of «New days» Peter Volynyak (Chechet) called the Soviet pavilion «an example of Russian chauvinistic arrogance», because at the exhibition of the achievements of the USSR «the Russian language prevails everywhere» (by the way, the name of the pavilion was eloquent – «Moscow»). The Gomin newspaper reported in an editorial that «Moscow used Canadian hospitality to showcase its colonialism at Expo», calling Canada's Prime Minister Lester Pearson's behavior «a clash with red Muscovian fascists» [6, p.112–113].

Mykola Kolyankivskyi, editor of the magazine «We and the World», said: «It seems that the organizers were stirring everything to prevent the existence of individual cultures. As the secluded islands stand at the opposite ends of the vast building: the panorama of Donetsk, the layout of a collective farm from Ukraine with Russian, the first printed book in Ukraine, a mosaic reproduction with the Sophia Cathedral among reproductions of other peoples' monuments». Paradoxically, the Soviet Truth of Ukraine also mentioned the «mixing» of the exhibits, finding its own explanation: «However, among the 10 thousand Soviet exhibits it is not easy to find the exhibits of Ukraine right away: they fit organically into the general picture of industrial power, agrarian prosperity, and the scientific rise of our homeland» [6, p. 113].

Informative actions of Ukrainian Canadians were to confirm the real situation of the USSR and human rights abuses. From the outset of the World's Fair, its administration has appealed to the Montreal City Council to ban non-program demonstrations, meetings and speeches. However, anti-Soviet speeches and symbolic actions aimed at attracting the attention of the world community to human and peoples rights violations have not been avoided. For example, on May 6, someone painted a coat of arms of the USSR in front of the Moscow Pavilion. These days, police have arrested a Estonian Canadian, a former prisoner of a Soviet concentration camp who protested against «Bolshevik terror». On July 22, 1967, members of the Ukrainian Youth Union removed the red flag from the mast in front of the Soviet pavilion [6, p. 115]. On July 26, four Ukrainian youths tried to lower the flag of the Ukrainian SSR and were arrested by Canadian police [2, p. 261]. On July 29, a protest rally took place inside the Soviet pavilion, led by leaders of the Ukrainian Female Society of Canada, Yevgenia Zaguryak and Anna Tokarek, which escalated into a clash with Western security guards. 15 out of 75 participants of the demonstration were detained [7, p. 29]. On the same day, the president of the UCC V. Kushnir spoke at the sports ground of the exhibition in front of young nationalists. After the festivities, they distributed postcards and sang Ukrainian songs. They tried to

break the flags of the Ukrainian SSR and the USSR, but the police prevented it [2, p. 257-261].

The Ukrainian Canadians carried out active advocacy work – distributed leaflets in English and French, calling for the release of Ukrainian intellectuals and for the cessation of Russification. In the pavilions of the French-speaking countries the essay «Ukraine – the Great Absent at Expo-67» was circulated. The action with the replacement of the original Address of the Chairman of the Supreme Council of the Ukrainian SSR Mykola Podgorny in English and French «To the Visitors of the Soviet Pavilion» into a fictitious one was resonant and witty. Unidentified persons have been collecting Soviet booklets for several days, and after a while they began to turn them back, but with a printed «extra» address on the fifth page, allegedly from the author – the Chairman of the Supreme Council of the Ukrainian SSR. While the pavilion staff learned about the work, several thousand visitors managed to take this work with them. In this, according to the publication of one of the Canadian newspapers, «strange treatment»: «Dear visitors! ... First of all, as a Ukrainian, I was particularly interested in setting up a pavilion of the Ukrainian SSR, a sovereign member of the Soviet Union, and with my own over 40 million people, second in importance to the people of the USSR. Unfortunately, under the pressure of my Russian colleagues in the Central Committee of the Communist Party, this plan was rejected. In their stubborn chauvinistic efforts to assimilate and Russify all non-Russian peoples of the Soviet Union, Russian comrades suppress even the smallest expressions of other peoples' national aspirations. I might also mention that recently (1965–1966) arrests and processes of Ukrainian intellectuals took place in Ukraine, the only crime of which was the requirement to implement the articles of the Constitution of the Ukrainian SSR and restore equal rights to Ukrainian culture and people. Therefore, one should not wonder why there is no Ukrainian or other non–Russian pavilion. However, I hope you enjoy your visit to the General Soviet Pavilion, and I welcome you. M. Podgorny, Chairman of the Supreme Council of the Ukrainian SSR» [6, p. 116]. In order to fill the gap associated with the absence of a separate Ukrainian pavilion and to promote Ukraine at the World Exhibition, Ukrainian Women's Organizations of Canada in early 1967 established a special committee to prepare for The Ukrainian Week. It was headed by Galina Melnyk, a representative of the Daughters of Ukraine group [6, p. 116].

This event took place on July 24-29, 1967 at the Hospitality Pavilion. The program featured an image of a trident, and a blue and yellow flag hung at the entrance to the pavilion. During «The Ukrainian Week» Ukrainian Canadians, with the support of Americans of Ukrainian descent, staged various artistic performances and events [6, p. 116-117].

On the eve of the Days of the Soviet Union and the Ukrainian Soviet Socialist Republic, at a meeting of the Presidium of the Ukrainian Canadian Committee under the leadership of Vasyl Kushnir, it was decided to cancel previously planned anti–Soviet appearances on the territory of the exhibition and a large–scale demonstration in Ottawa on 22 August. The prohibition of actions directed against the Soviet pavilion of actions were secretly sent to representatives of constituent organizations of the UCC [3, p. 7-8]. It was explained that the planned meeting of the Ukrainian National Council in Montreal on August 16 envisaged the creation of a government of Ukraine in exile [2, p. 250]. Leading figures of the League and Union for the Liberation of Ukraine, whose names were on the lists of the KGB of the Ukrainian SSR, were summoned to the departments

of the Canadian federal police and banned from appearing at the Expo-1967 exhibition under threat of arrest [3, p. 51].

On Tuesday, August 22, 1967, the World Exhibition officially marked the «Day of Ukraine» as a «republic of powerful industry». By the way, this event was postponed several times by its organizers: on July 16, then on July 29. Probably to diminish the effect of it, bewildered those wishing to participate in the «Day». Two days before, in the Soviet pavilion, the delegation of the USSR met with a contingent of journalists in 600 people. Ukrainian Soviet leaders preferred to avoid answering urgent questions by talking about medical, sports and scientific achievements [6, p. 117]. In the report on the participation of the delegation of the Ukrainian SSR in the World Exhibition in Montreal, its leader P. Tronko listed these «inconvenient issues»: «Why does Ukraine not maintain diplomatic relations with other countries and have offices there?», «Are there any schools with Ukrainian language of study outside the republic?», «Why are the exhibits of the Union republics not visible in the Russian pavilion, why do these republics have no separate sections, but Ukraine has its own pavilion?», «Why are Ukrainian writers arrested?», «Why is there no monument in Babi Yar?», «Or will all those who have suffered during the cult of personality be rehabilitated?» [4, p. 117-118]. According to Roman Rachmanny, Peter Tronko's answers were worthy because «he said he knew». The opposite position was taken by Secretary of the Union of Writers of Ukraine Vasyl Kozachenko, who showed himself to be a «typical official of the new Great Russia». He claimed that no writer in Ukraine has been arrested, and if someone is arrested, it is correct because the state «has the right to defend itself». R. Rachmanny wrote: «Such a bad answer from the mouth of a Ukrainian about the arrested brothers and sisters, apparently, none of those present still heard and will not hear quickly in their lives» [6, p.117].

There were fears that the Day of Ukraine could end with political demonstrations and provocations. Therefore, Canadian law enforcement officers stepped up the custody (an additional 50 police officers with several vehicles for the detainees) and restricted entry to the morning ceremonies. A journalist with the French-language Canadian newspaper *Devoir* said sarcastically that «there was not enough barbed wire to create the atmosphere of a real concentration camp». However, these fears seemed too exaggerated. Petro Volyniak explained it this way: «You make propaganda for the Ukrainian people, why should we disturb you? ... It was exceptionally, I think, the first in history, worldwide propaganda for Ukraine and its people. It does not matter that there was something about communism, «about a single brotherly family of free peoples»» [6, p.117-118]. Ukrainian nationalists from different parts of Canada and the United States, who arrived in Montreal on August 16, returned to their homes by order of their leaders [3, p.16]. On August 22, on Day of Ukraine, there were no mass anti-Soviet actions, previously planned by the national-patriotic branch of the Ukrainian diaspora [3, p.51-52].

With regard to evaluating the official holiday scenario, a debate has arisen – to consider it a «national» or «special» day? The first interpretation favored the Soviet periodicals, and the second – diaspora ones. The latter argued their position as follows: the head of the Soviet Union delegation, D. Polyansky, was greeted with gun shots, and the head of the delegation of Soviet Ukraine, P. Tronko, no; the first was met by soldiers of the regular Canadian army, and the second – only Quebec warriors in dress of the

eighteenth century; the flag of the USSR was raised to the sounds of the anthem, and the flag of the Ukrainian SSR – without musical accompaniment [6, p. 118].

In view of this, the leadership of Expo-1967 was forced to show high honors to the Ukrainian side by staging a ceremony at Nations Square. The Ukrainian Soviet delegation was received by the Mayor of Montreal, Jean Drapo, and a meeting between the Head of the Delegation Petro Tronko and the Prime Minister of Canada, Lester Pearson, was held at the Pelletier Theater. According to various estimates, there were more visitors on Days of Ukraine than on national days of some European countries (despite the morning weather). Performances of Ukrainian artistic groups, first of all, of the Ukrainian National Choir named after Hryhoriy Veryovka, received applause. At the same time, there were criticisms of a lack of representation at the Ukrainian Fine Arts Exhibition. By the way, the reaction to the performances of Ukrainian artists in Canada during the Expo–1967 also varied: from the criticism of music expert William Littler of «Ukrainian vocal corn» to the fascinating ratings in the media of the performances of «soloists–stars». At the same time, for some journalists it was unclear why Ukrainian artists sang Russian songs, including Yevgeniy Miroshnichenko – «Nightingale» and Yuri Gulyaev – «Stepan Razin» [6, p. 118]. Obviously, given the international resonance, the All-Union Moscow newspaper Izvestia devoted only three short sentences to the Day of Ukraine at Expo-1967, where it only mentioned the «successes of the Ukrainian people in the 50 years of Soviet power» [6, p. 118-119].

Conclusions. Participants of Ukrainian diaspora organizations staged protests against the Soviet pavilion at the World Exhibition and organized their own national pavilion under the slogan «The Ukrainian Week». Of course, this was not ignored by the leaders of the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Soviet Union and the agency network of the State Security Committee. To prevent new protests by protesters, police forbidden Moscow lists from appearing in the Soviet Pavilion Expo-1967 on the occasion of the Days of the Soviet Union and the Ukrainian Soviet Socialist Republic on August 16 and 22. Canadian officials confined themselves to the official honors of a delegation from Soviet Ukraine.

Despite the obstacles during the 1967 Montreal Science and Culture Achievement Exhibition, the Ukrainian community of Canada and the Ukrainian Canadian Committee managed to draw the attention of the international community to the problems of subjectivity of the Ukrainian SSR in the federal structure of the USSR and Russification. And they instilled in the minds of their compatriots the hope that The Ukrainian Week exhibition will grow into a year, a decade of struggle for Ukraine's independence and a prominent place on the world map, and will be a success.

List of sources and literature:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 16 «Секретаріат ГПУ–КГБ УРСР». – Оп. 1. – Спр. 949 «Документи (повідомлення, доповідні) КДБ при РМ УРСР до ЦК КПУ про: оперативну обстановку, антирадянські прояви та надзвичайні події; розробку антирадянських політичних організацій та сектантських груп; реагування населення на усунення М. Хрущова та інші події суспільно-політичного життя; нагляд за станом в закордонних емігрантських політичних організаціях», 7 січня – 25 березня 1965 року. – 476 арк.
2. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 962 «Документи (повідомлення, доповідні) КДБ при РМ УРСР до ЦК КПУ про: оперативну обстановку, антирадянські прояви та надзвичайні події; розробку антирадянських політичних організацій та сектантських груп; реагування населення на усунення М. Хрущова та інші події суспільно-політичного життя; нагляд за станом в закордонних емігрантських політичних організаціях», 7 січня – 25 березня 1965 р. – 476 арк.

3. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 963 «Документи (повідомлення, доповідні) КДБ при РМ УРСР до ЦК КПУ про: оперативну обстановку, антирадянські прояви та надзвичайні події; розробку антирадянських політичних організацій та сектантських груп; реагування населення на усунення М. Хрущова та інші події суспільно-політичного життя; нагляд за станом в закордонних емігрантських політичних організаціях», 7 січня – 25 березня 1965 р. – 476 арк.
4. На скрижалях історії: З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки. Зб. док. та матеріалів. Кн. 1. / Упоряд.: О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк, П. Т. Тронько. – К., 2003. – 862 с.
5. Русначенко А. М. Нариси новітньої історії України: [монографія] / Анатолій Русначенко. – Київ: Олег Філюк [вид.], 2014. – Кн. 5. – 2016. – 619 с.
6. Сіромський Р. Дискусії про політичний статус Української РСР під час проведення Експо-67 у Монреалі / Р. Сіромський // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2014. – Вип. 23. – С. 110–122.
7. Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), Фонд №41 «Селешко Михайло Дамьянович (1901–1980), український журналіст та громадський діяч», Опис №1, Справа №19 «Статті з друкованих видань про громадсько-політичне та культурне життя української діаспори у Канаді, Аргентині, Німеччині, США, з прим. Селешка М. Д.», 1966-1968. – 57 арк.

References:

1. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (dali – HDA SBU), Fond №16 «Sekretariat HPU–KHB URSS», Opys №1, Sprava №949 «Dokumenty (povidomlennia, dopovidni) KDB pry RM URSS do TsK KPU pro: operatyvnu obstanovku, antyradianski proiavy ta nadzvychaini podii; rozrobku antyradianskykh politychnykh orhanizatsii ta sektantskykh hrup; reahuvannia naseleunia na usunennia M. Khrushchova ta inshi podii suspilno-politychnoho zhyttia; nahliad za stanom v zakordonnykh emihrantskykh politychnykh orhanizatsiiakh», 7 sichnia – 25 bereznia 1965 roku, 476 ark.
2. HDA SBU, Fond №16, Opys №1, Sprava №962 «Dokumenty (povidomlennia, dopovidni) KDB pry RM URSS do TsK KPU pro: operatyvnu obstanovku, antyradianski proiavy ta nadzvychaini podii; rozrobku antyradianskykh politychnykh orhanizatsii ta sektantskykh hrup; reahuvannia naseleunia na usunennia M. Khrushchova ta inshi podii suspilno-politychnoho zhyttia; nahliad za stanom v zakordonnykh emihrantskykh politychnykh orhanizatsiiakh», 7 sichnia – 25 bereznia 1965 roku, 476 ark.
3. HDA SBU, Fond №16, Opys №1, Sprava №963 «Dokumenty (povidomlennia, dopovidni) KDB pry RM URSS do TsK KPU pro: operatyvnu obstanovku, antyradianski proiavy ta nadzvychaini podii; rozrobku antyradianskykh politychnykh orhanizatsii ta sektantskykh hrup; reahuvannia naseleunia na usunennia M. Khrushchova ta inshi podii suspilno-politychnoho zhyttia; nahliad za stanom v zakordonnykh emihrantskykh politychnykh orhanizatsiiakh», 7 sichnia – 25 bereznia 1965 roku, 476 ark.
4. Na skryzhaliakh istorii: Z istorii vzaïmozv'iazkiv uriadovykh struktur i hromadskykh kil Ukrainy z ukrainsko-kanadskoiu hromadoiu v druhii polovyni 1940–1980-ti roky. Zb. dok. ta materialiv. Kn. 1. / Uporiad.: O. H. Bazhan, Yu. Z. Danyliuk, P. T. Tronko. – K., 2003. – 862 s.
5. Rusnachenko A. M. Narysy novitnoi istorii Ukrainy: [monohrafiia] / Anatolii Rusnachenko. – Kyiv: Oleh Filiuk [vyd.], 2014. Kn. 5. – 2016. – 619 s.;
6. Siromskiy R. Dyskusii pro politychnyi status Ukrainskoi RSR pid chas provedennia Ekspo-67 u Monreali / R. Siromskiy // Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovy poshuky i znakhidky. – 2014. – Vyp. 23. – S. 110–122.
7. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv zarubizhnoi ukrainiky (TsDAZU), Fond №41 «Seleshko Mykhailo Damianovych (1901–1980), ukrainskyi zhurnalist ta hromadskyi diiach», Opys №1, Sprava №19«Statti z drukovanykh vydan pro hromadsko-politychne ta kulturne zhyttia ukrainskoi diasporu u Kanadi, Arhentyini, Nimechchyni, SShA, z prym. Seleshka M. D.», 1966-1968, 57 ark.

Віталій Круковський, студент магістратури, історичний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

«ЕКСПО-1967» В МОНРЕАЛІ: БОРОТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКУ СУВЕРЕННІСТЬ

Анотація. Завданнями статті є аналіз подій навколо участі Української Радянської Соціалістичної Республіки у Всесвітній виставці «Експо-1967» в Монреалі та виявлення особливостей цього процесу на прикладі акції діаспорних організацій для привернення уваги канадського уряду та світової спільноти до політичного статусу України в складі Радянського Союзу. У публікації доведено, що молодіжний рух української діаспори спроможний впливати на хід важливих політичних подій, однією з яких стала Всесвітня виставка в Монреалі. Вона використовувалася Кремлем як складник підготовки до урочистостей з нагоди 50-річчя жовтневого більшовицького перевороту в Петрограді 7 листопада 1917 року. Тим часом українська діаспора готувалася відзначати річниці з нагоди поселення українців в Канаді, Української національної революції 1917–1921 років та створення Української Повстанської Армії. Автор дійшов висновку, що українська канадська громада привернула увагу канадського уряду та світової спільноти до політичного статусу України в складі Радянського Союзу і сприяла консолідації всього світового українства у боротьбі за права людини в радянській Україні та її належне місце в міжнародному політико-правовому середовищі. Попри потужну активність агентурної мережі Комітету державної безпеки Радянського Союзу, діяльність українських молодіжних організацій в Канаді в липні-серпні 1967 року принесла низку позитивних здобутків. Зокрема вона сприяла вихованню почуття патріотизму, самоідентифікації, спадкоємності традицій національно-визвольної боротьби. Водночас характер заходів був зумовлений місцевими особливостями, чисельністю діаспори та її фінансовими ресурсами. У цьому контексті діяльність українських молодіжних організацій у Канаді під час «Експо-1967» стала своєрідним поштовхом подальшій боротьбі за свободу і незалежність рідної різним поколінням держави – України.

Ключові слова: українська діаспора, Канада, Комітет українців Канади, Радянський Союз, Українська Радянська Соціалістична Республіка, Спілка української молоді Канади, русифікація.

Надійшла до редколегії 20.03.2020

УДК 930.2:[94(71:410):[328.1:323.29]] «1914/1915»

Михайло Запотоцький,
аспірант,

Львівський національний університет
імені Івана Франка,
м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4448-4273>

СПРИЙНЯТТЯ МЕТРОПОЛІЇ КАНАДСЬКОЮ ПОЛІТИЧНОЮ ЕЛІТОЮ У 1914–1915 РР. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРОТОКОЛІВ ДЕБАТІВ КАНАДСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ)

Анотація. У сучасній історичній науці невід’ємною складовою наукових досліджень є компонент джерельної бази, що також стосується студій із всесвітньої історії. Дана стаття присвячена аналізу протоколів дебатів канадського парламенту на початковому етапі Першої світової війни (1914–1915 рр.), котрі дають змогу простежити ставлення канадських політичних еліт до Великої Британії в зазначений період. Варто наголосити,

що на сторінках протоколів засідань парламенту Канади можна побачити особисте ставлення політиків до метрополії, публічні виступи канадських політичних діячів на початку Першої світової війни, візію представників політичних еліт стосовно вступу Канади у війну. Важливим є те, що канадська політична еліта на початок «великої» війни була консолідованою в питанні підтримки британської корони. Основними питаннями, котрі обговорювались в цей час парламентарями були військова та матеріальна підтримка Канадою Великої Британії у згадуваному конфлікті. В статті автор наголошує, що до самого факту військового конфлікту політики відносились негативно, а основним своїм завданням вважали підтримку метрополії.

Ключові слова: протоколи дебатів, канадський парламент, Перша світова війна, Канада, Велика Британія, політичні еліти.

Постановка проблеми. Влітку 1914 р. світ охопила Перша світова війна, яка не обмежилась тільки європейським континентом. Канада, котра була складовою Британської імперії, вступила у Першу світову війну відразу після оголошення Великою Британією війни Німеччині – у серпні 1914 р [4, с. 405]. У середовищі канадських політичних діячів, на відміну від попередніх років, не виникало палких дискусій та розбіжностей стосовно вступу у війну Канади та підтримки метрополії.

На сайті канадського парламенту останнім часом з'явилася велика кількість оцифрованих протоколів засідань, починаючи із 1867 р. Серед цих протоколів можна виділити наступні великі групи документів: дебати, біллі, голосування, сесійні доповіді, журнали [10]. Саме офіційні документи початкового етапу Першої світової війни дають змогу простежити ставлення канадських політичних еліт до Великої Британії у 1914 – 1915 рр.

Метою даної статті є аналіз протоколів дебатів парламенту Канади (1914–1915 рр.) За їх допомогою заплановано розглянути настрої в канадському політикумі на початку Першої світової війни, інтерпретувати погляди канадських політичних еліт у ставленні до участі Великої Британії у світовому конфлікті, охарактеризувати динаміку поглядів канадських політиків в часи світового конфлікту й інтерпретувати дискусії у канадському парламенті навколо основних питань, котрі стосувалися участі Великої Британії та Канади у Першій світовій війні. Серед цих питань основними постали мобілізація та матеріальна підтримка війська.

Аналіз досліджень і публікацій. У зв'язку з оцифруванням за останні десятиліття історичних документів, до котрих раніше був обмежений доступ, зріс інтерес до вивчення малодосліджених ділянок зарубіжної історії. Саме такою постає проблема канадсько-британських відносин на зламі XIX – XX ст. у сучасній історичній науці.

Варто наголосити на тому, що в україномовній історіографії перші спроби описати ставлення канадських політичних еліт до Великої Британії на початку війни побіжно здійснив канадець українського походження Зенон Бичинський ще у 1928 р. у дослідженні «Історія Канади» [1]. В сучасній українській історіографії тематика історії Канади в часи Першої світової війни практично відсутня, крім праці І. Судак, котра присвятила свою увагу відносинам між федеральним центром та регіонами у Канаді (1867–1939). У її дисертації (2009 р.) в одному з розділів, сконцентровано увагу на внутрішньополітичній ситуації в країні, позиції англо- та франкоканадців щодо участі домініону в Першій світовій війні [8, с. 12].

На даний момент в українських академічних установах присутні поодинокі науковці, котрі мають в науковому доробку напрацювання з історії Канади чи дотичні до неї теми. В Україні певні аспекти історії Канади досліджує Руслан Сіромський, а саме проблематику сепаратизму у Квебеку [6]. Дослідниця Ганна Сталовєрова є фахівцем з історії британського колоніалізму, і саме в такому контексті вона торкалася історії Канади [7].

Серед інших дослідників слід виділити російську історикиню Катерину Симоненко [5], котра займається тематикою оборонної інтеграції Канади та Великої Британії в тому числі і в часи Першої світової війни. Західні історики Десмонд Мортон [18], Білл Фріман та Річард Нільсен [17] присвятили свої праці військовій історії Канади в Першій світовій війні. Оскільки пропонується у статті проблематика недостатньо досліджена в історіографії, в основу її написання було покладено широку джерельну базу, а саме протоколи засідань канадського парламенту.

Найбільш повну та вичерпну інформацію про ставлення політичних еліт Канади до Великої Британії в часи Першої світової війни дають протоколи дебатів та голосувань парламенту Канади. Саме на сторінках протоколів дебатів можна ознайомитись з виступами та дискусіями канадських депутатів різних скликань. Тому цей тип джерел дає можливість зробити висновок про політичні погляди депутатів, їхнє територіальне походження, партійну приналежність, ідеологію, позицію стосовно різних питань внутрішньої та зовнішньої політики Канади. Важливим є те, що під час аналізу протоколів дебатів канадського парламенту, можна зробити висновки про ідеологічну строкатість політичних еліт.

Вищезгадані протоколи слід розділити на дві великі групи – протоколи засідань Сенату [12] та протоколи засідань Палати громад [11], опрацювання, яких дає ширше бачення проблематики ставлення канадських політичних еліт до метрополії в часи Першої світової війни. Для аналізу поставлених проблем було залучено документи початкового етапу війни (серпень 1914 – квітень 1915 рр.) – від вступу у військовий конфлікт до перших бойових дій канадських військ на боці держав Антанти. В історії Канади цей період характеризувався виробленням проектів військової та матеріальної допомоги метрополії, формуванням військових частин, палкою підтримкою британської корони та критикою деяких європейських держав, які розв'язали Першу світову війну. Вже у березні–квітні 1915 р. канадські військові формування взяли участь у своїх перших боях при Нев-Шапель та на р. Іпр на боці держав Антанти.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що станом на другу половину XIX – початок XX ст. серед канадських політиків виділялося декілька груп діячів, за їхньою позицією щодо Великої Британії: «лоялісти», «автономісти» та «самостійники». Перших, котрі з прихильністю ставились до Великої Британії, була більшість. Вони виступали за тісну співпрацю та єдність з метрополією. Варто наголосити, що серед «лоялістів» виокремлювалось крило критиків британської корони. Вони виступали, як «скептичні лоялісти», котрі хоча й прихильно ставилися до метрополії, але критикували її політику щодо колоній [3 с. 79]. Дві останні групи політиків виступали або ж за певну автономію Канади у Британській імперії, або ж повну самостійність від британської корони відповідно. Слід наголосити, що на початку Першої світової війни розбіжності між цими групами політиків тимчасово і частково нівелюються. Навіть квебекські політики виступали

за підтримку Канадою Великої Британії у військовому конфлікті. Франкоканадський політик, журналіст Анрі Бурасса, котрий ще до початку війни критикував британський імперіалізм, вважав, що слід підтримати метрополію, хоча вклад Канади не має бути надмірним [4, с. 405].

З початком бойових дій у Європі в серпні 1914 р., коли Велика Британія оголосила війну Німеччині, в канадському політикумі виникла дискусія стосовно участі Канади в бойових діях та допомозі метрополії. Цю проблематику слід розглядати в контексті міжнародного статусу британських домініонів кінця XIX – початку XX ст. У той період для британської колоніальної системи були притаманні т. зв «імперські конференції» [3, с. 75], котрі вирішували важливі спільні питання відносин між метрополією, домініонами та колоніями. У 1911 р. відбулася чергова імперська конференція, результатом котрої стала домовленість про те, що в майбутньому підготовка до переговорів і укладання міжнародних договорів, які впливають в цілому на імперію, буде здійснюватися спільними зусиллями, через попередні консультації при підготовці делегацій та узгодження рішень з усіма країнами імперії перед їх підписанням [19, pp. 548–549]. Перебуваючи з 1867 р. у статусі домініону та маючи певну політичну самостійність [2, с. 66], Канада була органічною складовою Британської імперської системи без власної зовнішньої політики, а тому 4 серпня 1914 р. автоматично вступила у війну на боці метрополії. Наступного дня канадський генерал-губернатор принц Артур підтвердив стан війни між Канадою та Німеччиною.

Протягом майже усього серпня 1914 р. в канадському парламенті йшли дискусії стосовно початку війни. Політики різного політичного спрямування та приналежності одноголосно підтримали вступ Канади у Першу світову війну на боці держав Антанти на основі програми «активної підтримки Англії» [9, с. 120]. Канадський парламент, котрий після двомісячної перерви зібрався на позачергову сесію 18 серпня 1914 р., став майданчиком для обговорення дій центральної влади та висловлення депутатами власних позицій стосовно військового конфлікту, котрий тільки розпочинався в Європі.

Варто зазначати, що як у Палаті громад, так і в Сенаті політики практично одноставно виступили за допомогу метрополії у військовому конфлікті. Про це свідчить позиція політиків-консерваторів. Тодішній прем'єр-міністр Канади Роберт Борден (1911–1920) був палким прихильником допомоги метрополії. У численних виступах, дебатах він неодноразово підтримував цю позицію [9, с. 120]. Це засвідчує виступ Р. Бордена 19 серпня 1914 р. у Палаті громад. Вислухавши промови колег по партії, а також політичного опонента, колишнього прем'єр-міністра – Вілфреда Лор'є (1896–1911), діючий глава уряду висловив слова подяки усім політикам, котрі підтримали вступ Канади у війну на стороні Великої Британії. Прем'єр-міністр зазначив, що Канада, як і інші британські домініони, має обов'язок перед метрополією [14, р. 11]. Політик наголошував на етнічній строкатості Британської імперії і зауважив, що важливим є об'єднання усіх підданих британської корони [13, р. 97]. Варто зауважити, що попри активну підтримку Великої Британії, Роберт Борден як до початку Першої світової війни, так і в її процесі був палким прихильником розширення зовнішньополітичних прав канадського домініону. А тому впродовж світового конфлікту активно тиснув на Британію, щоб та визнала роль Канади та інших домініонів, дозволивши їм долучатися до ухвалення військових рішень [4, с. 414].

Згаданий мною лідер ліберальної партії – Вілфред Лор'є попри суперництво з консерваторами теж висловив слова підтримки британській короні. Того ж дня у Палаті громад політик зазначив наступне: «Ми є британськими підданими, і сьогодні ми стикаємося з наслідками, пов'язаними з цим фактом. Довго ми користувались благами нашого британського громадянства. Сьогодні це наш обов'язок прийняти його обов'язки... Ми сьогодні усвідомлюємо, коли воює Велика Британія – воює Канада» [13, р. 9].

Активним прихильником вступу Канади у Першу світову війну та підтримки метрополії був тодішній міністр оборони Канади – Сем Г'юз (1911–1916). Ще з кінця XIX ст. він позитивно ставився до участі Канади у військових конфліктах на боці Великої Британії. Це твердження було одним із положень т. зв. «доктрини Г'юза», яка також включала в себе тези про збільшення державних асигнувань на армію та відмову від професійного війська в Канаді [5]. Перша світова війна стала майданчиком для реалізації «доктрини Г'юза». Сам політик підтримував відправку військових на фронті «великої» війни. Міністр займався вербуванням добровольців до війська. Багато охочих, котрі йшли до канадського війська діяли на ентузіазмі, маючи погану підготовку та кепське спорядження [4, с. 405]. В одній зі своїх промов 21 серпня 1914 р. С. Г'юз зазначив, що на початку війни до війська зголосилось понад 100 000 осіб, хоча політик наголосив на максимумі, який може прийняти канадська армія – 22 000 добровольців [13, р. 95]. С. Г'юз також займався пошуком матеріальної підтримки війську. Цього ж дня, виступаючи перед депутатами Палати громад, він закликав парламентарів сприяти постачанню корму та коней канадській армії, якщо ті на це мають можливість [13, р. 55].

Крім протоколів засідань Парламенту Канади, про ентузіазм канадців свідчать також спогади очевидців. Полковник Арчер Дугуїд, котрий в часи Першої світової війни служив у Франції, зазначав, що ще до 1 серпня одна польова артилерійська бригада та 72-й піхотний полк (Ванкувер) вже зголосилися добровольцями на службу за кордон. Крім цих сформованих частин як у Канаді, так і у США були колишні солдати, міліціонери та патріотичні цивільні, які особисто писали або телеграфували до міністра оборони С. Г'юза та пропонували служити у випадку війни [16, р. 6].

Слова підтримки лунали і в Сенаті. Вже 19 серпня 1914 р. сенатори з прихильністю висловилися стосовно вступу Канади у війну. Варто зауважити, що партійна приналежність, територіальне чи національне походження великої ролі не відіграли. Сенатори від Квебеку, Онтаріо, Британської Колумбії та інших частин Канади, висловлювали слова підтримки центральній владі на дії, котрі спрямовані на допомогу метрополії.

Майбутній спікер Сенату канадського парламенту Джозеф Болдук (1916–1920), котрий був представником Консервативної партії та походив з Квебеку, 19 серпня 1914 р. оголосив наступне: «Англія воює, і Канада не змогла уникнути своїх зобов'язань, одним з яких було негайне скликання палат на спеціальній сесії, щоб отримати їх санкцію щодо вже прийнятих заходів, а також повноваження щодо тих заходів, які будуть вжиті в майбутньому» [14, р. 1]. На сторінках протоколів чітко видно, що у своїй доповіді він виступає з позицій лоялізму та палкої підтримки британській короні. На його думку, саме під захистом Англії, Канада користується вільною торгівлею у всіх морях світу, найпотужнішим флотом та англійською дипломатією, яка прагнула забезпечити мир у світі [14,

р. 5]. Ще один квебекський політик, сенатор Рауль Дандюранд висловив слова глибокої підтримки Великій Британії і зазначив, що Канада буде молитися за успіх Великої Британії та її союзників у надії, що конфлікт буде врегульовано [14, р. 11].

Варто зауважити, що серед senatorів також лунали гасла військової підтримки Великої Британії. Сенатор Джеймс Александр Лугід у серпні 1914 р. висловив підтримку метрополії і стверджував, що основний курс Канади – це надання Великій Британії військової допомоги, зброї та продовольчих товарів [14, р. 8]. Справді його виступ, як і більшість промов представників канадських політичних еліт, був ретранслятором настроїв більшої частини англоканадського суспільства. Варто зазначити, що англоканадці підтримали ініціативу вступу до війська та формування канадських військових одиниць, а от частина франкоканадців – бойкотували мобілізацію і не поділяли ентузіазму англомовних співгромадян щодо війни. [4, с. 410411].

Основною відмінністю канадських політичних еліт від європейських у 1914 р. було те, що перші відразу поставились до війни негативно та підтримали вступ своєї країни у війну через те, що Канада була домініоном Великої Британії, а отже її органічною частиною. Як вже згадувалось, попри відсутність власної зовнішньої політики, Канада автоматично вступала у війну, як залежна від Британії частина імперії. Слід зазначити, що погляди більшості канадських політиків впродовж війни суттєво не змінилася.

Як на початку війни, так і в наступні роки канадські політики продовжували засуджувати збройний конфлікт, але вважали, що Канада має допомогти Великій Британії у цій війні. Наприклад, сенатори Канади, висловлюючи підтримку британській короні, головним винуватцем у війні вважали німецького імператора Вільгельма II. Сенатор від Консервативної партії Ернест Сміт в серпні 1914 р. звернувся до своїх колег з нищівною критикою Німецької імперії і стверджував, що загрозою для народів стали експансіоністські дії Німеччини, а саме вторгнення в Бельгію, події в якій стали початком військового конфлікту [14, р. 5].

Впродовж наступних років ставлення до війни залишилось негативним. Так, сенатор П. Марфі у лютому 1915 р. назвав цю війну «людською різаниною», котру потрібно зупинити усіма зусиллями [15, р. 3]. Цікавим є те, що політик називає Канаду «Зернохочищем імперії» [15, р. 5], наголошуючи на внеску Канади у Першу світову війну.

Висновки. Протоколи дебатів канадського парламенту є важливим джерелом для розуміння настроїв канадської політичної еліти на початковому етапі Першої світової війни. Вони дають змогу проаналізувати ставлення канадських політиків до метрополії в часи світового конфлікту. Слід зауважити, що на сторінках протоколів дебатів чітко видно, що канадська політична еліта була одностайною в питанні матеріальної та військової підтримки Великої Британії, незважаючи на політичну строкатість та розбіжність в поглядах. Велика Британія попри свій фактичний статус «метрополії», на сторінках протоколів дебатів канадського парламенту у 1914–1915 рр. фігурувала, як «материнська земля», що пояснює «лоялізм» канадських політиків в часи Першої світової війни. Вступ Канади у Першу світову війну пояснюється органічністю Канади з Великою Британією, відсутністю власної зовнішньої політики та одностайною підтримкою канадськими політичними елітами Британської імперії. Варто наголосити, що до факту самої війни політики ставились негативно та вважали головним винуватцем її

розв'язання Німеччину, але, на переконання канадської політичної еліти, у 1914 р. основним завданням Канади була підтримка Великої Британії.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бачинський З. Історія Канади / З. Бачинський. – Вініпег: [б. в.], 1928 – 222 с.
2. Запотоцький М. Акт про Британську Північну Америку 1867 р.: ухвалення й основні положення / М. Запотоцький // Гілея: науковий вісник. Ч1.Історичні науки. – 2019. – Вип. 142(3). – С.64– 67.
3. Запотоцький М. Британський «імперський федералізм» у візіях канадських «лоялістів» кінця ХІХ ст. / М. Запотоцький // Європейські історичні студії: науковий журнал. – 2019. – №14.– С.73– 82.
4. Ілюстрована історія Канади. 25-е ювілейне видання. Під редакцією Крейга Брауна / Перекладала з англ. Галина Сташків. – Львів: Літопис, 2019. – 644 с.
5. Симоненко Е. Сэм Хьюз и его концепция имперской обороны в Канаде накануне Первой мировой войны [Электронный ресурс] / Е.Симоненко // Медиапортал Cyberleninka. – 2018. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/sem-hyuz-i-ego-kontseptsiya-imperskoj-oborony-v-kanade-nakanune-pervoyu-mirovoy-voynu/viewer>
6. Сіромський Р. Квебек: між федералізмом та сепаратизмом (1960–1982 рр.) / Р. Сіромський. – Львів: Тріада плюс, 2006. – 198 с.
7. Сталовєрова Г. В. Еволюція британського колоніалізму (1914–1921 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «всесвітня історія» / Г. В. Сталовєрова; Чернігівський державний університет імені Т. Шевченка. – Чернігів, 2008. – 19 с
8. Судак І. І. Формування та розвиток суспільно-політичних і економічних відносин між федеральним центром та провінціями у Канаді (1867–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «всесвітня історія» / І. І. Судак; Київський національний університет імені Т. Шевченка. – Київ, 2009. – 18 с.
9. Тишков В., Кошелев Л., История Канады / В. Тишков, Л. Кошелев. – Москва: Мысль, 1982. – 268 с.
10. Canadian Parliamentary Historical Resources. Browse [Electronic resource] / Library of Parliament. – Mode of Access: <http://parl.canadiana.ca>
11. Canadian Parliamentary Historical Resources. House of Commons Debates, 12th Parliament, 5th Session : Vol. 1 [Electronic resource] / Library of Parliament. – Mode of Access: http://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC1205_01/1?r=0&s=1
12. Canadian Parliamentary Historical Resources. Senate debates, 12th Parliament, 3rd Session: Vol.1 [Electronic resource] / Library of Parliament. – Mode of Access: http://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_SOC1203_01/1?r=0&s=1
13. Debates of the House of Commons of the Dominion of Canada. Special session war, 1914. Vol.CXVIII. – Ottawa: King's Printer, 1914 – 99 p.
14. Debates of the Senate of the Dominion of Canada. Extra session, 1914. [reported and edited by Holland and Bengough (Official Reporters of the Senate of Canada)]. – Ottawa: King's Printer, 1914 – 33 p.
15. Debates of the Senate of the Dominion of Canada, 1915. [reported and edited by Holland and Bengough (Official Reporters of the Senate of Canada)]. – Ottawa: King's Printer, 1915 – 497 p.
16. Duguid A. F. Official History of the Canadian Forces in the Great War, 1914 –1919. Vol I / A. F. Duguid. – Ottawa: King's Printer, 1938. – 567 p.
17. Freeman B., Nielsen R. Far from Home: Canadians in the First World War / B. Freeman, R. Nielsen. – Whitby: McGraw-Hill Ryerson, 1999. – 256 p.
18. Morton D. The Headlines of August 1914: the Great War Comes to Canada / D. Morton // Policy Options, 2005. – P. 105–111.
19. Olson J. S., Shadle R. Historical Dictionary of the British Empire: A-J. / J. S. Olson, R. Shadle. – London: Greenwood Publishing Group, 1996. – 620 p.

References:

1. Bychynskyi, Z. (1928). *Istoriia Kanady*, Vinipeg: [b. v.]. [In Ukrainian].

2. Zapotoc'kyj, M. (2019). Akt pro Brytans'ku Pivnichnu Ameryku 1867 r.:uxvalennya j osnovni polozhennya. *Hileya: naukovyj visnyk*, 3, 64–67. [In Ukrainian].
3. Zapotoc'kyj, M (2019). Brytans'kyj «impers'kyj federalizm» u viziayah kanads'kyx «loyalistiv» kincyia XIX st. *Yevropejs'ki istorychni studiyi: naukovyj zhurnal*, 14, 73– 82. [In Ukrainian]. DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.73-82>
4. Braun, K. (Ed.) (2019). *Ilyustrovana istoriya Kanady. 25-e yuvilejne vydannya*. L'viv: Litopys. [In Ukrainian].
5. Symonenko, E. (2018). Sem X'yuz y eho koncepcyya ymperskoj oborony Kanade nakanune Pervoy myrovoj vojny. *Mediaportal Cyberleninka*. 2018, <https://cyberleninka.ru/article/n/sem-hyuz-i-ego-kontsepsiya-imperskoj-oborony-v-kanade-nakanune-pervoy-mirovoy-voyny/viewer> [In Russian].
6. Siromskiy, R. (2006). *Kvebek: mizh federalizmom ta separatyzmom (1960–1982)*, Lviv: Triada plius. [In Ukrainian].
7. Stalovierova, H. V. *Evoliutsiia brytans'koho kolonializmu (1914–1921 rr.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.02*, Chernihivs'kyj derzhavnyj universytet imeni. T. Shevchenka. [In Ukrainian].
8. Sudak I. I. *Formuvannia ta rozvytok suspil'no-politychnykh i ekonomichnykh vidnosyn mizh federal'nym tsentrom ta provintsiiamy u Kanadi (1867–1939 rr.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.02*, Kyivs'kyj natsional'nyj universytet imeni. T. Shevchenka. [In Ukrainian].
9. Tyshkov, V. & Koshelev, L. (1982). *Istoriia Kanady*, Moskva: Mysl. [In Russian].
10. Canadian Parliamentary Historical Resources. Browse. *Library of Parliament*. <http://parl.canadiana.ca> [In English].
11. Canadian Parliamentary Historical Resources. House of Commons Debates, 12th Parliament, 5th Session: Vol. 1. *Library of Parliament*. http://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC1205_01/1?r=0&s=1
12. Canadian Parliamentary Historical Resources. Senate debates, 12th Parliament, 3rd Session: Vol.1 *Library of Parliament*. http://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_SOC1203_01/1?r=0&s=1
13. *Debates of the House of Commons of the Dominion of Canada. Special session war (1914)*. Vol.CXVIII. Ottawa: King's Printer. [In English].
14. Holland and Bengough (Ed.). (1914). *Debates of the Senate of the Dominion of Canada. Extra session*. Ottawa: King's Printer. [In English].
15. Holland and Bengough (Ed.). (1915). *Debates of the Senate of the Dominion of Canada*. Ottawa: King's Printer. [In English].
16. Duguid, A.F. (1938). *Official History of the Canadian Forces in the Great War, 1914 –1919. Vol I*. Ottawa: King's Printer. [In English].
17. Freeman, B. & Nielsen, R. (1999). *Far from Home: Canadians in the First World War*. Whitby: McGraw- Hill Ryerson. [In English].
18. Morton, D. (2005). The Headlines of August 1914: the Great War Comes to Canada. *Policy Options*, 105–111. [In English].
19. Olson, J.S. & Shadle, R. (1996). *Historical Dictionary of the British Empire: A-J*. London: Greenwood Publishing Group, 1996. [In English].

Mykhailo Zapototskyi, Ph.D student, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

**PERCEPTION OF THE METROPOLIA BY THE CANADIAN POLITICAL ELITE IN
1914–1915 (ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE PROTOCOLS OF THE
DEBATES OF THE CANADIAN PARLIAMENT)**

***Abstract.** In modern historical science, an integral component of scientific research is the component of the source base, which also applies to studies in world history. This article is devoted to the analysis of the protocols of the Canadian Parliament's debates at the initial stage of World War I (1914–1915). The pages of the protocols of the Canadian Parliament's describe the personal attitude of politicians to Metropolia, the public speeches of Canadian politicians in 1914–1915, the vision of representatives of political elites regarding the entry of the Canadian Confederation into the First World War. Notwithstanding the ideological diversity of Canadian*

politicians in the early twentieth century, who included both proponents of unity with Metropolia and opponents of the process, it is interesting that the entire political elite at the beginning of the Great War was consolidated in the matter of supporting the British Crown. Even former political opponents – R. Borden and W. Laurier – became ideological partners, who emphasized that Canada should support the British Empire at a difficult time. Importantly, French Canadian politicians, who were in part critical of British imperialism, also took a positive view of Britain. The main ideologue of the French Canadians at this time was considered A. Burassa, who supported Canada's entry into the First World War. The main issues discussed at this time by parliamentarians were Canada's military and material support for the armed conflict. Senators J. Bolduk, E. Smith, A. Lougheed, and P. Murphy actively called for the side of the Metropolia.

In the article the author draws attention to the fact that politicians were negative about the military conflict itself. Canadian politicians consider German Empire to be the main culprit in the war, which violated Belgium's sovereignty and started the war. As a result, the UK was forced to go to war, defending the neutrality of the Belgian state. According to most Canadian politicians, Canada's main task was to support the British Empire.

Keywords: *debate protocols, Canadian Parliament, World War I, Canada, United Kingdom, political elites.*

Надійшла до редколегії 02.04.2020

НАУКОВА ХРОНІКА

УДК 654.191(94+73) «1949/2019» «Голос Америки»

Олег Машевський,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5251-2089>

Ольга Сухобокова,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4140-3231>
ResearcherID W-1566-2019.

«SHARING AMERICA'S STORY WITH UKRAINE: THE VOICE OF AMERICA'S UKRAINIAN SERVICE, 1949-2019»: ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ ТА МАТЕРІАЛІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СЛУЖБИ «ГОЛОСУ АМЕРИКИ»

***Анотація.** У даній публікації здійснено огляд американсько-українського електронного збірника наукових статей та матеріалів «Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019», презентованого в Україні та США у лютому 2020 року на базі кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*

Збірник, підготовлений з ініціативи кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Українського музею-архіву у Клівленді та Української асоціації американістики, присвячений 70-літтю Української служби «Голосу Америки». У ньому вперше здійснено огляд історії Української служби «Голосу Америки» від появи дотепер. Увага акцентується на найважливіших віхах та аспектах її діяльності, зокрема в умовах ідеологічно-інформаційної боротьби США та СРСР за холодної війни, висвітлення поступу незалежної України, її суспільно-політичних трансформацій і революційних подій новітньої доби, внеску Української служби «Голосу Америки» у становлення українських демократичних ЗМІ тощо. Також до збірника увійшли узагальнюючі дослідження історії служби, огляд контексту її роботи, розвідки про кількох її директорів. Особливо цінними є спогади экс-директора служби Адріана Кармазіна про майже 30-літню роботу на «Голосі Америки» та низка документів радянських спецслужб, пов'язаних із західними радіоголосами. Статті, що увійшли до збірника, підготовлені передусім на основі унікальних документів з особистих архівів, а також Галузевого державного архіву Служби безпеки України, спогадів учасників доленосних подій, найбільш знакових відеоматеріалів та публікацій, розміщених на офіційному сайті Української служби «Голосу Америки».

Ключові слова: Українська служба «Голосу Америки», «Голос Америки», радіоголоси, Адріян Кармазин, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн.

У лютому 2020 року на кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулася презентація електронного збірника наукових праць та матеріалів, присвяченого 70-літтю Української служби «Голосу Америки» *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019: a collection of articles and essays in commemoration of the 70-th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America* / Edited by A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova. – Cleveland, 2020. – 191 p. (Українська служба «Голосу Америки»: американська історія для України і з Україною, 1949–2019: збірник наукових статей та матеріалів, присвячений 70-річчю Української служби «Голосу Америки» / під ред. А. Кармазина, О. Машевського, О. Сухобокової. – Клівленд, 2020. – 191 с.).

У січні цього року збірник був опублікований в електронному форматі на вебсайті Українського музею-архіву у Клівленді, США (Ukrainian Museum-Archive (UMA) in Cleveland) [14], а також на сайті Української асоціації американістики [15] і кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн КНУ імені Тараса Шевченка [17]. Саме ці три інституції ініціювали та реалізували даний проект.

Підготовка даного збірника була цілком закономірною, зважаючи на спільні інтереси учасників проекту та об'єктивну потребу створення нарративу з історії Української служби «Голосу Америки». Це був перший «український голос» холодної війни і один з перших українських зарубіжних голосів – до того лише «Радіо Ватикану» мало українську службу, створену в 1939 р., а українські редакції Радіо Свободи та Бі-Бі-Сі з'явилися після Української служби «Голосу Америки».

Американська федеральна радіостанція «Голос Америки» була заснована в 1942 році в ході підготовки США до вступу у Другу світову війну для боротьби із німецькою радіопропагандою в Європі та світі. Невдовзі, під час «холодної війни» радіостанція вже відіграла важливу роль в інформаційній боротьбі США та СРСР. У цьому контексті найбільшого значення набули національні служби «Голосу Америки», що вели мовлення на території СРСР, зокрема Українська служба. Її організація почалася одразу після російської, в 1948 році. 12 грудня 1949 р. «Голос Америки» вперше вийшов в ефір українською. У період «холодної війни» Українська служба транслювала кілька годин радіопрограм на добу для українців СРСР, включно з російським Далеким Сходом. Після проголошення Україною незалежності Український «Голос Америки» вже легально звучав в Україні як у радіопросторі, так і на українському телебаченні (а згодом – і в Інтернеті), виконуючи роль двостороннього інформаційного зв'язку між США та Україною. Ба більше, саме його керівники та журналісти допомагали розбудовувати українські демократичні ЗМІ. Сьогодні «Голос Америки» є найпотужнішою мультимедіасистемою в світі, яка мовить англійською та 45 іншими мовами, а її українська аудиторія належить до десяти найчисельніших у світі [10].

Попри значну роль Української служби «Голосу Америки» в «холодній війні» та увагу українських дослідників до ідеологічного протистояння США і СРСР у ній, до появи збірника «*Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019*» практично не було ґрунтовних досліджень історії

Української служби мовника. Можна згадали лише кілька спеціальних статей редакторів та упорядників презентованого збірника – розвідки біографа першого директора Української служби Никифора Григорієва Ольги Сухобокової, присвячені створенню та роботі служби в період «холодної війни», «Голосу Америки» в цілому [11, 16], а також автобіографічний нарис екс-директора Української служби Адріана Кармазина про його роботу на «Голосі Америки» в 1980 – 2015 роках [4].

Таким чином, 70-літній ювілей Української служби «Голосу Америки» у грудні 2019 року став гарною нагодою для ширшого дослідження її історії. Так виникла ідея підготувати спеціальний збірник для здійснення огляду та деяких підсумків 70-літньої діяльності Українського «Голосу Америки» в контексті «холодної війни» та новітньої історії США і України. На цей запит одразу відгукнулися поважні історики з різних наукових установ та університетів України, і протягом пів року вдалося створити цей збірник, що фактично є першою спробою огляду історії Української служби «Голосу Америки».

Водночас, як зазначається у передмові до збірника «Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019», він став «першим кроком у реалізації масштабного американсько-українського проекту з дослідження історії Української служби «Голосу Америки» та вивчення її архіву, що зберігається в Українському музеї-архіві в Клівленді (США)» [9, с. 8]. У фонді Української служби «Голосу Америки» УМА уже зібрано велику колекцію відео та аудіо записів програм служби за всю її 70-літню історію, яка в перспективі має бути оцифрована за допомогою головного партнера УМА – Центру слов'янських та східноєвропейських студій Університету Огайо (США) та стане доступною дослідникам в усьому світі. Партнерами клівлендського Українського музею-архіву в Україні є Українська асоціація американістики та кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн КНУ імені Тараса Шевченка. В подальшому планується залучити до співпраці низку інших українських наукових та архівних установ, окремих дослідників історії «холодної війни» та мовлення в Україні зарубіжних радіостанцій.

Матеріал збірника розділено на кілька тематичних блоків: «З історії Української служби «Голосу Америки»», ««Голос Америки» як складова протистояння США та СРСР у період «холодної війни»», «Українська служба «Голосу Америки» на захисті демократичних свобод у наш час», «Директори Української служби «голосу Америки»: вибрані портрети».

Перший блок присвячено огляду історії Української служби «Голосу Америки» – обставинам її створення, ролі в цьому української діаспори та політичної кон'юнктури, подано загальний нарис 70-літньої історії служби. Тут також розміщено оновлену та розширену спеціально для збірника статтю-спогади Адріана Кармазина про його роботу в «Голосі Америки» [3], що є унікальним джерелом з означеної проблеми та розкриває маловідомі сторінки «входження» американського мовника в інформаційний простір незалежної України в 1990-х роках та ті глобальні суспільно-політичні й технічні виклики, що постали перед ним на зламі ХХ–ХХІ століть.

У другому блоці розглядається місце і значення радіостанції «Голос Америки» у інформаційно-політичному протистоянні США та СРСР періоду «холодної війни». Простежено роль його Української служби в ідеологічній боротьбі обох

держав, на основі архівних матеріалів (переважно Державного галузевого архіву Служби безпеки України), проаналізовано методи та форми протидії радянськими спецслужбами мовленню «Голосу Америки» та інших «ворожих голосів» на території СРСР і соціалістичного табору [7]. Поряд з тим окремим цікавим сюжетом, розкритим в цьому розділі, стало відстеження КДБ діяльності української діаспори за океаном за повідомленнями «Голосу Америки» [2]. Адже, українська діаспора у США була одним із ініціаторів створення Української служби цієї впливової радіостанції, всіляко сприяла розгортанню її роботи. Відтак, систематичне відстеження діяльності «Голосу Америки», боротьба з ним всілякими можливими методами була тісно пов'язана із постійними провокаціями, а іноді й безпосередніми насильницькими діями проти свідомого українства в Америці.

Автори вміщених у збірнику розвідок доходять висновку, що Українська служба «Голосу Америки» відігравала важливу роль за умов «холодної війни», зважаючи на політичний контекст та ідеологічний підтекст [6]. Водночас вона не перетворилася на сліпе знаряддя інформаційної боротьби з СРСР, навпаки – від початку її керівники мали певну автономію у визначенні своєї редакційної політики, самостійно наповнювали ефір програмами, які вважали найбільш потрібними для своєї аудиторії. Так, служба відігравала важливу культурно-просвітницьку роль, розповідаючи українцям про їхню історію, викриваючи радянський режим, готуючи ґрунт для відновлення незалежності України.

У третьому блоці збірника з'ясовується значення Української служби «Голосу Америки» на сучасному етапі. За часів незалежності України її робота не втратила актуальності для українців. Радше, навпаки – відігравала важливу роль, співпрацюючи з українськими державними та fm-радіостанціями і телеканалами, продукуючи якісний контент та оперативно висвітлюючи найважливіші події в США і світі для української аудиторії й поряд з тим інформуючи про події в Україні в найдраматичніші періоди. Особлива увага зверталася на такі доленосні події, як Помаранчева революція, Євромайдан, Революція гідності. Зокрема дослідники проаналізували висвітлення журналістами «Голосу Америки» подій в Україні за Євромайдану та її ролі у протидії російській дезінформації в умовах гібридної війни і російської агресії проти України від 2014 року дотепер [1, 12].

Останній, четвертий, блок збірника являє собою невелику галерею портретів директорів Української служби «Голосу Америки» від першого очільника Никифора Григорієва до кількох його наступників – також знаних українських діячів, зокрема Володимира Кедровського чи Володимира Біляєва. Власне, крізь призму їхньої діяльності на чолі Української служби її історія набуває більш чітких обрисів, отримує низку деталей, пов'язаних із особистісним виміром.

Завдяки електронному формату збірника його авторський колектив та упорядники змогли не обмежувати себе в ілюстративному матеріалі і додатках. Так, кожна стаття супроводжується світлинами, що ілюструють історію Української служби «Голосу Америки», фотографіями матеріалів з приватних та державних архівів. Частину з них, а також деякі документи, вперше було введено у науковий обіг у презентованому збірнику.

Презентація збірника відбулася 12 лютого 2020 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на базі кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн. Участь у ній взяли члени авторського колективу, викладачі і студенти-американісти історичного факультету,

кореспонденти «Голосу Америки», а також в режимі відео конференції – один з упорядників і редакторів збірника Адріяна Кармазин з Вашингтона та директор Українського музею-архіву в Клівленді Андрій Фединський. В ході дискусії про роль і місце «Голосу Америки» в українському та світовому інформаційному просторі, учасники презентації підкреслили актуальність та перспективність подальших досліджень історії його Української служби [8, 5].

Важливість появи подібних видань, і зокрема даного збірника, засвідчує увага до нього та позитивні відгуки українських та американських науковців, ЗМІ, представників української діаспори в США. А також поширення збірника на авторитетних веб-сайтах, наприклад на одному з найбільших ресурсів видань української діаспори «diasporiana.org.ua» [13].

І хоча збірник статей і матеріалів «Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949-2019» вийшов досить об'ємним, ще багато аспектів з історії Українського «Голосу Америки» зашилися невисвітленими і потребують подальших досліджень. Тож дане видання варто розглядати як своєрідний фундамент для подальшого цілеспрямованого комплексного дослідження історії Української служби «Голосу Америки», опубліковані в ньому статті та матеріали, поза сумнівом, стануть в нагоді наступним дослідникам.

Список використаних джерел та літератури:

1. Городня Н. Євромайдан у висвітленні Української служби «Голосу Америки» (листопад – грудень 2013 р.) [Electronic Resource] / Наталія Городня // Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America / Edited by A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova. – Cleveland, 2020. – P. 117-137. – Mode to Access: <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf>
2. Журавльов Я. Перший Світовий конгрес вільних українців на хвилях «ворожих голосів»: інформаційні повідомлення КДБ УРСР [Electronic Resource] / Ярослав Журавльов // Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America / Edited by A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova. – Cleveland, 2020. – P. 105-116. – Mode to Access: <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf>
3. Кармазин А. Спогади та роздуми: дещо про мою кар'єру в Українській службі «Голосу Америки» (1987–2015) [Electronic Resource] / Адріяна Кармазин // Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America / Edited by A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova. – Cleveland, 2020. – P. 35-70. – Mode to Access: <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf>
4. Кармазин А. Український Голос Америки. Четверть віку як один день [Електронний ресурс] / Адріяна Кармазин // Історична правда. – 6 березня 2016. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/56dbb3059ba14/>
5. Лігостова О. Історія українського «Голосу Америки»: перший крок у дослідженні [Електронний ресурс] / Оксана Лігостова // Сайт «Voice of America». – лютий 2020. – Режим доступу: <https://ukrainian.voanews.com/a/doslidzhennja-istorija/5287624.html>
6. Мартинов А. «Голос Америки» і «війна образів» в історії «холодної війни» [Electronic Resource] / Андрій Мартинов // Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America / Edited by A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova. – Cleveland, 2020. – P. 84-93. – Mode to Access: <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf>
7. Машевський О. Протидія КДБ УРСР «західним радіоголосам» в період «холодної війни» (за матеріалами Галузевого державного архіву СБУ) [Electronic Resource] / Олег Машевський //

- Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America / Edited by A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova. – Cleveland, 2020. – P. 94-104. – Mode to Access: <http://www.umacleland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf>
8. Презентація збірника, присвяченого історії Українського «Голосу Америки» [Електронне джерело] // Прес-центр КНУ імені Тараса Шевченка. – Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/news/10901>
 9. Розповідаючи історію Українського «Голосу Америки»: від упорядників [Electronic Resource] // Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America / Edited by A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova. – Cleveland, 2020. – P. 8-9. – Режим доступу: <http://www.umacleland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf>
 10. Сухобокова О. Український «Голос Америки»: 70 років в ефірі [Electronic Resource] / Ольга Сухобокова // Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America / Edited by A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova. – Cleveland, 2020. – P. 12-34. – Mode to Access: <http://www.umacleland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf>
 11. Сухобокова Ольга Український голос з-за океану / Сухобокова Ольга // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – 2009. – №15. – С. 246-260. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/xxx_2009_15_2_246
 12. Ципердюк І. Українська служба «Голосу Америки»: протидія поширенню російської дезінформації [Electronic Resource] / Іван Ципердюк // Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America / Edited by A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova. – Cleveland, 2020. – P. 138-148. – Mode to Access: <http://www.umacleland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf>
 13. Українська служба «Голосу Америки»: американська історія для України і з Україною, 1949–2019: збірник наукових статей та матеріалів, присвячений 70-річчю Української служби «Голосу Америки» [Електронний ресурс] / під ред. А. Кармазіна, О. Машевського, О. Сухобокової. – Клівленд, 2020. – 191 с. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/ukrainica/ukrayinska-sluzhba-golosu-ameryky-amerykanska-istoriya-dlya-ukrayiny-i-z-ukrayinoyu-1949-2019-zbirnyk-naukovyh-statej-ta-materialiv-prysvyachenyj-70-richchyu-ukrayinskoyi-sluzh/>
 14. Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America [Electronic Resource] / Edited by A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova. – Cleveland, 2020. – 191 p. – Mode to Access: <http://www.umacleland.org/voa/>
 15. Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America [Electronic Resource] / Edited by A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova. – Cleveland, 2020. – 191 p. – Mode to Access: http://uaas.org.ua/members_works.html
 16. Sukhobokova O. «We Shall tell You the Thuth»: «Voice of America» in the Global Information Space (1940-ies – beginning of the XXI century) [Electronic Resource] / Olga Sukhobokova // Intermarum: history, policy, culture. – 2020. – Issue 7. – P.136-153. – Mode to Access: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/193024>
 17. Voice of America: Електронний збірник наукових статей та матеріалів [Електронне джерело] // Сайт кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн КНУ імені Тараса Шевченка. – 2020. – Режим доступу: http://for.history.univ.kiev.ua/?p=2876&fbclid=IwAR1_MJZobcNgLY6kDrNllGqXx7b28_EH50cQodmo_JfliE0ZsB14GbNZCpc

References:

1. Gorodnia N. (2020). The Voice of America's Ukrainian Service on Euromaidan (November – December 2013). In A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova (Eds.) *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America*. Pp. 117-137. <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf> [In Ukrainian].
2. Zhuravlov, Ya. (2020). The First World Congress of Free Ukrainians on the «enemy voices» airwaves: information messages from the KGB of the UkrSSR. In A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova (Eds.) *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America*. Pp. 105-116. <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf> [In Ukrainian].
3. Karmazyn, A. (2020). Some recollections and reflections regarding my VOA Ukrainian Service career (1987 – 2015). In A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova (Eds.) *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America*. Pp. 35-70. <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf> [In Ukrainian].
4. Karmazyn, A. (2016). Ukrainian Voice of America. A quarter of an age is like one day. *Historical truth*. <http://www.istpravda.com.ua/articles/56dbb3059ba14/> [In Ukrainian].
5. Lihostova, O. (2020). History of the Ukrainian «Voice of America»: the first step in the study. *Voice of America*. <https://ukrainian.voanews.com/a/doslidzhennja-istorija/5287624.html> [In Ukrainian].
6. Martynov, A. (2020). «Voice of America» and «image war» in history Could War. In A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova (Eds.) *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America*. Pp. 84-93. <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf> [In Ukrainian].
7. Mashevskiy, O. (2020). KGB USSR counteraction to “Western radion voices” during the Cold War period (based on materials of the State Sectoral Archive of the SSU). In A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova (Eds.) *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America*. Pp. 94-104. <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf> [In Ukrainian].
8. Presentation of the collection dedicated to the history of the Ukrainian «Voice of America». (2020). *Press center of Taras Shevchenko National University*. <http://www.univ.kiev.ua/news/10901> [In Ukrainian].
9. Telling the history of the Ukrainian Voice of America: by compilers. (2020). In A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova (Eds.) *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America*, Pp. 8-9. <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf> [In Ukrainian].
10. Sukhobokova, O. (2020). Ukrainian «Voice of America»: 70 years on the air. In A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova (Eds.) *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America*. Pp. 12-34. <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf> [In Ukrainian].
11. Sukhobokova, Olga. (2009). Ukrainian voice from overseas. *Ukraine of the XX century: culture, ideology, politics*, 15, 246-260. http://resource.history.org.ua/publ/xxx_2009_15_2_246 [In Ukrainian].
12. Tsyperdiuk, I. (2020). The Ukrainian editorial office of Voice of America: counteracting to the spread of Russian disinformation In A. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova (Eds.) *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America*. Pp 138-148. <http://www.umacleveland.org/wp-content/uploads/2020/02/VOAUkr70th.pdf> [In Ukrainian].

13. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova (Eds.) (2020). *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America*. <http://diasporiana.org.ua/ukrainica/ukrayinska-sluzhba-golosu-ameryky-amerykanska-istoriya-dlya-ukrayiny-i-z-ukrayinoyu-1949-2019-zbirnyk-naukovyh-statej-ta-materialiv-prysvyachenyj-70-richchyu-ukrayinskoyi-sluzh/> [In English and Ukrainian].
14. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova (Eds.) (2020). *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America*. Cleveland. <http://www.umacleveland.org/voa/> [In English and Ukrainian].
15. Karmazyn, O. Mashevskiy, O. Sukhobokova (Ed.) (2020). *Sharing America's Story with Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019 – a collection of articles and essays in commemoration of the 70th anniversary of the Ukrainian Service of the Voice of America*. Cleveland. http://uaas.org.ua/members_works.html [In English and Ukrainian].
16. Sukhobokova, O. (2020). «We Shall tell You the Thuth»: «Voice of America» in the Global Information Space (1940-ies – beginning of the XXI century). *Intermarum: history, policy, culture*, 7, 136-153. <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/193024> [In English].
17. Voice of America: Electronic collection of scientific articles and materials (2020). *Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries of the Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv*. http://for.history.univ.kiev.ua/?p=2876&fbclid=IwAR1_MJZobcNgLY6kDrNllGqXx7b28_EH50cQodmo_JfliE0ZsB14GbnZCpc [In English and Ukrainian].

Oleh Mashevskiy, Dr. habil. (History), Professor,
Olga Sukhobokova, Ph.D., Associate Professor,
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

**«SHARING AMERICA'S STORY WITH UKRAINE: THE VOICE OF AMERICA'S
 UKRAINIAN SERVICE, 1949–2019»: COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES
 AND MATERIALS ON THE HISTORY OF THE UKRAINIAN SERVICE «VOICE OF
 AMERICA»**

Abstract. In this publication, an overview of the American-Ukrainian collection of scientific articles and materials «Sharing America's Story With Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949–2019», presented in Ukraine and the United States is carried out.

Collection, prepared on the initiative of the Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries of Taras Shevchenko National University of Kyiv, of the Ukrainian Museum-Archive in Cleveland and the Ukrainian Association of American Studies, dedicated to the 70th anniversary of Ukrainian Service «Voice of America». It first reviewed the history of the Ukrainian service «Voice of America» from the appearance of until now. Attention is accentuated in the most important milestones and aspects of its activities, in particular in the conditions of ideological and information struggle of the USA and the USSR in the Cold War, coverage of independent Ukraine, its socio-political transformations and revolutionary events of the modern time, the contribution of Ukrainian service «Voice of America» in the formation of Ukrainian democratic media, etc. Also the collection included general research on the history of service, an overview of the context of its work and research on several directors. Particularly valuable are the memoirs of Adrian Karmazyn about his almost 30-years work for the «Voice of America» and a number of documents of Soviet special services associated with Western radio voices.

Articles included in the collection prepared primarily on the basis of unique documents on personal archives, as well as the Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine, memoirs of participants in fateful events, the most significant video materials and publications

placed on the official website of the Ukrainian service «Voice of America». The importance of the appearance of such publications, and in particular this collection certifies attention to it and positive reviews of Ukrainian and American scientists, media, representatives of the Ukrainian diaspora in the United States. As well as the spread of a collection on authoritative websites, for example, in one of the largest resources of the Ukrainian diaspora «Diasporiana.org.ua».

And although the collection of articles and materials «Sharing America's Story With Ukraine: The Voice of America's Ukrainian Service, 1949-2019» came out quite voluminous, many aspects of the history of the Ukrainian «Voice of America» remained unproven and need further research. Thus, the publication should be considered as a peculiar foundation for a further purposeful comprehensive study of the history of the Ukrainian service «Voice of America», published in it articles and materials, undoubtedly will be useful to the next researchers.

The presentation of the collection took place on February 12, 2020 at the Taras Shevchenko National University of Kyiv on the basis of the Department of New and Contemporary History of Foreign Countries. Members of the author's team, teachers and students – americanists of historical faculty, correspondents of «Voice of America» took part in it, as well as in video conference – one of the compilers and editors of the collection Adrian Karmazyn from Washington and the director of the Ukrainian Archive-Museum in Cleveland Andriy Fedynskiy. During the discussion about the role and place of «Voice of America» in the Ukrainian and world information space, the presentation participants emphasized the relevance and prospects of further research of the history of its Ukrainian service.

Key words: The Voice of America's Ukrainian Service, «Voice of America», radio voices, Adrian Karmazyn, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries.

Надійшла до редколегії 10.03.2020

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ АМЕРИКАНІСТИКИ**

**АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРІЯ ТА ПОЛІТИКА
НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ**

№ 9

Голова редколегії – канд. іст. наук, доц. Перга Тетяна Юріївна
Заступник голови редколегії – д-р іст. наук, проф. Машевський Олег Петрович
Заступник голови редколегії – канд. іст. наук, доц. Таран Макар Анатолійович
Відповідальний секретар – канд. іст. наук, доц. Сухобокова Ольга Олегівна
Технічний редактор – канд. іст. наук, ас. Коваль Андрій Павлович

**ЖУРНАЛ ВИДАЄТЬСЯ ЗА ПІДТРИМКИ
«УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ АМЕРИКАНІСТИКИ»**

**Комп'ютерна верстка
Скульська Ірина Петрівна**

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей. Тексти подаються в авторській редакції.